

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Talgat Abdeshov		
	Numarası	128102011004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Eğitimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR		
Tezin Adı	Kazak Halkının Din Algısı ve Din Eğitimi Beklentileri			

Kazak Halkının din algısını oluşturan faktörler İslâm öncesi inançlara kadar uzanmaktadır. IX-XIII. yüzyıllar arasında İslâmiyet Kazaklar arasında yaygınlaşmaya ve yerleşmeye başlamıştır. Bu tarihlerde Kazakların eski inançlarıyla İslâm inançları, örfî uygulamalar sahasında bazen çatışmışsa da, zaman içinde İslâm inançlarına ters düşen örf-âdet ve gelenek-görenekler terk edilmeye başlanmış, İslâm inancına uygun olanları ise günümüze kadar devam ede gelmiştir. XVII. asırdan itibaren Rusların Kazak topraklarında işgalci politikalarını uygulamakla millî ve manevî değerlerini unutturmaya çalışmış ve ateizm inancını yaymışlardır. Kazakistan Cumhuriyetinin 1991 senesinde bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, unutturulmuş olan millî ve manevî değerlere hızla geri dönüş başlamıştır ve neticesinde dinî, millî ve manevî değerlere olan ilgiler artış göstermiştir.

Araştırma Kazakistan Cumhuriyetinin eski başkenti Almatı'nın 8 ilçesinde yaşayan vatandaşların din algılarını öğrenmek ve bunlar üzerinde etkili olan psiko-sosyal faktörleri tespit etmek amacıyla düzenlenmiştir. Araştırmanın evresini Almatı'da 1 664 509 vatandaş oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise Almatı'da yaşayan yerli vatandaşlardan seçilmiş ve sayıları da 1000 kişi olarak belirlenerek iki gruba ayrılmıştır. "Birinci Grup", Almatı'daki cami cemaati olarak belirlenmiş ve 500 kişiden oluşmaktadır. "İkinci Grup" Almatı şehrinin ilçelerine ayırdığımız kontenjanlar ve ikamet ettikleri adreslerine göre oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Algı, Din Algısı

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTITÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Talgat Abdeshov		
	Student Number	128102011004		
	Department	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Eğitimi		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR		
Title of the Thesis/Dissertation	The Perception of Religion and Religious Education Expectations of Kazakh People			

The factors that are forming comprehension of Kazakh People about the religion are coming from the Pre-Islamic beliefs. In 9th-13th centuries, the Islam started growing and getting established amongst Kazakh People. Throughout that period of time; although Kazakhs ancient beliefs and Islamic beliefs sometimes have been contradicting with each other on traditional-practising sphere, customs and usages and traditions which are opposing Islamic principles have been abandoned gradually, and those which are not opposing Islamic belief continued till our days. Since 17th century Russian Empire, tried to make people forget thier national and spiritual values and to spread the atheism by pursuing occuppying politics on the soil of Kazakh People. After declaration of Independence of Kazakhstan Republic in 1991 year, there started a big returning to the national and religious values which have been removed. Thus, religious, national and spiritual values became more concerned about.

This research, purposes to discover religious understanding of citizens who live in 8 districts of Almaty City (old capital city of Kazakh Republic) and to determine psycho-social factors which are effectual on them. This work's phase is 1 664 509 people from Almaty City. As for the sample, it's a bunch of people divided into to groups and containing 1000 people. "The First Group" is a determined congregation of mosques which is made up of 500 people. "The Second Group" is people that are from districts and they are formed regarding their residence addresses.

Keywords: Religion, Perception, Religious Perception

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÖNSÖZ	x
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1- Araştırmanın Konusu ve Problemi	3
2- Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
3- Araştırmanın Sınırlıkları ve Kaynaklar	4
4- Konu ile İlgili Benzer Araştırmalar	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1- Kazak Halkının Tarihi Gelişimi ve Din Algısı.....	7
1.1.1- Kazak Halkının Tarihi Gelişimi	7
1.1.2- Kazak Halkının Müslüman Oluşu	13
1.1.3- Kazak Halkının Din Algısı.....	14
1.1.4- Kazak Halkının Tanrı Algısı	21
1.1.5- Kazak Toplumunda Mâtûrîdi Akidesinin Yeri	23
1.1.6- Kazak Halkının Cihat Algısı	29

1.1.7- Kazak Halkının Hicap Algısı	31
1.1.8- Kazak Halkının Kabir Ziyareti Algısı	34
1.1.9- Kazak Toplumunda Ramazan ve Kurban Bayramı	37
1.1.10- Kazak Halkının Vakıf Kültürü Tarihi	38
1.1.11- Kazak Toplumunda Kadın Derecesi	42
1.1.12- Son Dönem Dinî Akımların Din Algısına Etkileri	42
1.1.12.1- İslâm'a Kadar Olan Gelişmeleri Yok Saymak	43
1.1.12.2- Kazakların Gelenek-Görenek ve Örf-Adetlerini Terslemek	43
1.1.12.3- Sovyetler Birliğini Manevi Düşüş Devri Olarak Tanıtmak	45
1.1.13- Dinî ve Millî Birliğin Sallanmasına Neden Olan Bazı Faktörler	46
1.2- Kazakistan Cumhuriyeti Din Eğitimi Tarihi.....	50
1.2.1- Çarlık Rusya'sına Kadar Kazak Bozkırlarında Din Eğitimi	50
1.2.2- Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği Döneminde Kazakistan'da İslâm Dini.....	52
1.2.2.1- Çarlık Rusya'sı Döneminde Kazakistan'da İslâm Dini	52
1.2.2.2- Sovyetler Birliği Döneminde Kazakistan'da İslâm Dini	53
1.2.3- Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği Döneminde Kazakistan'da Din Eğitimi.....	55
1.2.3.1- Çarlık Rusya'sı Döneminde Kazakistan'da Din Eğitimi	55
1.2.3.2- Sovyetler Birliği Döneminde Kazakistan'da Din Eğitimi	59
1.2.4- Bağımsızlıktan Sonra Kazakistan'da Din Eğitimi	61
1.2.4.1- Mahallî Kurslar	64
1.2.4.2- Hafızlık Kur'an Kursları/HKK	65

1.2.4.2.1- İhlâs HKK	65
1.2.4.2.2- Kaum ed-Dîn el-İtkânî el-Farâbî et-Turkistânî HKK	67
1.2.4.2.3- Köktöbe HKK	68
1.2.4.3- Medreseler/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulları/İMYO	69
1.2.4.3.1- Aktöbe Medresesi/İMYO.....	69
1.2.4.3.2- Astana Medresesi/İMYO	70
1.2.4.3.3- Ebû Bekîr Es-Sıddık Medresesi/İMYO	72
1.2.4.3.4- Ebû Hanefî Medresesi/İMYO	74
1.2.4.3.5- Hibatulla et-Tarâzî Medresesi/İMYO	75
1.2.4.3.6- Oral Medresesi/İMYO	76
1.2.4.3.7- Sarıagaş Medresesi/İMYO.....	77
1.2.4.3.8- Şimkent Medresesi/İMYO	78
1.2.4.3.9- Üşkonır Erkek Medresesi/İMYO	80
1.2.4.3.10- Üşkonır Kız Medresesi/İMYO.....	80
1.2.4.4- Yüksek İslâm Enstitüsü.....	82
1.2.4.5- Üniversiteler/Yüksek Öğretim	84
1.2.4.5.1- Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi.....	84
1.2.4.5.2- Abılay Han KUİDDÜ	92
1.2.4.5.3- Avrasya Millî Üniversitesi	93
1.2.4.5.4- El-Farâbî Devlet Üniversitesi.....	94
1.2.4.5.5- Otrar Üniversitesi	94

1.2.4.5.6- Uluslararası Ahmet Yesevî Kazak-Türk Üniversitesi.....	94
1.2.4.5.7- Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi	94
1.2.4.6- Hıristiyan Din Eğitimi Okulları	97
1.2.4.7- KMDİB ve DİK'nin Radikal Gruplara Karşı Yaptığı Çalışmaları	98

İKİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİ

2.1- Evren ve Örneklem.....	102
2.2- Veri Toplama Araçları	104
2.3- Veri Analizi.....	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

3.1- Cami Cemaati Dışındaki Halka Uygulanan Araştırmanın Bulguları.....	106
3.1.1- Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	106
3.1.1.1- Katılımcıların Cinsiyeti.....	106
3.1.1.2- Katılımcıların Yaş Kategorileri.....	106
3.1.1.3- Katılımcıların Uyrugu	107
3.1.1.4- Katılımcıların Eğitim Seviyesi.....	108
3.1.1.5- Katılımcıların Çalışma Alanları	109
3.1.2- Dine Olan İlginin Artması.....	110
3.1.3- Dinî Mekanların Ziyareti.....	110

3.1.4- Dinî Bayramların Kutlanması	111
3.1.5- Dinî Vecibelerin Yapılması.....	112
3.1.6- Devlet Okullarında Din Eğitimi Verilmesi	113
3.1.7- Çocuklara Temel Dinî Bilgilerin Öğretilmesi.....	114
3.1.8- Katılımcıların Dinî Mensubiyetleri	116
3.1.9- Geleneksel İslâm Anlayışının Doğruluğu	117
3.2- Cami Cemaati Dışındaki Halkın Hoşgörülüğü	119
3.2.1- Diğer Din Mensuplarıyla Akrabalık Bağların Kurulması.....	119
3.2.2- Dinlerini Değiştirenler ile İlgili Görüşleri	120
3.2.3- Müslüman ve Hıristiyanların Mürtedlik ile İlgili Görüşleri.....	121
3.2.4- Katılımcıların Dinî Görüşten Doğan Eyleme Karşı Tepkileri	122
3.2.5- Müslüman ve Hıristiyanların Dinî Görüşten Doğan Eyleme Karşı Tepkileri.....	123
3.2.6- Katılımcıların Dinî Eğilimlerini Aktiv Olarak Gösterenler ile İlgili Görüşleri.....	124
3.2.7- Müslüman ve Hıristiyanların Dinî Eğilimlerini Aktiv Olarak Gösterenler ile İlgili Görüşleri.....	125
3.3- Cami Cemaatine Uygulanan Araştırmanın Bulguları	126
3.3.1- Sosyo-Demografik Özellikleri	126
3.3.1.1- Katılımcıların Cinsiyeti.....	126
3.3.1.2- Katılımcıların Yaş Kategorileri.....	126
3.3.1.3- Katılımcıların Uyrugu	127
3.3.1.4- Katılımcıların Eğitim Seviyesi.....	128

3.3.1.5- Katılımcıların Çalışma Alanları.....	129
3.3.2- Namaza Başlama Dönemi	130
3.3.3- Namazı Öğrenme Yeri.....	131
3.3.4- Namazı Öğreten Kişi	132
3.3.5- Tespih Çekmenin Sıralaması ile İlgili Görüşleri	134
3.3.6- Yaşam Tarzlarına Dinin Etkisi	135
3.3.7- Namaza Başlamadan Önceki Problemleri	135
3.3.8- Hangi Mezhepten Olduklarının Belirlenmesi	136
3.3.9- Ölülerin Arkasından Kur'ân Okunması ile İlgili Görüşleri.....	137
3.3.10- Yüz Açar Geleneğiyle İlgili Görüşleri	138
3.3.11- Suudi Arabistan Devlet Politikası ile İlgili Görüşleri.....	139
3.3.12- Türbelerin Yıkılmasıyla İlgili Görüşleri.....	140
3.4- Cami Cemaati ve Cami Cemaati Dışındaki Halktan Sorulan Soruların	
Karşılaştırılmalı Analizi	141
3.4.1- Dinî Vecibeleri Yerine Getirmeyenler ile İlgili Görüşleri	141
3.4.2- Diğer Din Mensuplarıyla Sohbet Etmeleri.....	143
3.4.3- Diğer Din Mensuplarıyla Olan İlişkileri	144
3.4.4- Dinî ve Geleneksel Konularda Anlaşmazlıkların Yaşanması	146
3.4.5- Cihada Gidenler ile İlgili Görüşleri	147
3.4.6- KMDİB Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi	150
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	152

ÖNERİLER.....	157
KAYNAKÇA.....	160
EKLER.....	165

ÖNSÖZ

Günümüzde Kazakistan topraklarında yaşayan halk VIII. asrın ortalarından itibaren İslâm'a girmiş ve bugüne kadar da inançlarını muhafaza etmişlerdir. Ancak XVIII. asırdan itibaren Çarlık Rusya'sı ve XX. asırdaki Sovyetler Birliği dönemlerinde camilerin ve din eğitimi veren kurumların kapatılması ve dinî eğitimin yasaklanması sebebiyle inancını muhafaza etmek için ibâdetlerini gizli yapmaya mecbur kalmışlardır.

Sovyetler Birliğinin 1991'de dağılmasıyla Kazakistan'a ve Merkezî Asya'daki Türk Halklarına ve bunların yer aldığı coğrafyaya karşı bir ilgi uyanmıştır. Birçok yabancı dinî organizasyon, kurum, kuruluş ve cemaat değişik amaçlarla bu bölgede faaliyet göstermeye başlamıştır.

1991 yılında özgürlüğüne kavuştuğundan beri inanç yönünden son derecede özgürlüğün tanındığı Kazakistan anayasasının 14. maddesi 2. babında de şöyle denilmiştir: *“Cinsiyeti, sosyal durumu, makamı, milliyeti, soyu, dili, dini inancı, mensup olduğu bölge veya benzeri herhangi durumu yüzünden kimseyi kınamak ve aşağılamak yok.”*

Ayrıca anayasanın 19. maddesi 1. babında şöyle denilmiştir: *“Herkesin hangi millete, hangi partiye ve hangi dine ait olacağına kendisi karar vermeye ve bunları açıklayıp-açıklamamaya hakkı vardır.”* Devamı olan 22. maddesi 1. babında ise şöyle denilmiştir: *“Herkesin insani değerleri konusunda özgürlüğe hakkı vardır.”*¹ Bu anayasa maddelerine göre Kazakistan lâik bir devlettir. Yani devlet dine ve dinî teşkilatlar da siyasete karışamazlar.

Bağımsızlığın getirdiği özgürlüklerden birisi olan *“inanç özgürlüğü”* müslümanları dinlerinin gereklerini yerine getirme çabası içerisine sokmuştur. Birçok cami ve dini eğitim vermek için medrese ve enstitü inşasına başlanmıştır. Örneğin Kazakistan'da 1991 öncesi 400 cami varken bu sayı günümüzde 2432'yi bulmuştur. Aynı şekilde 1991'den önce İslâmî eğitim veren herhangi bir eğitim kurumu yokken günümüzde bu sayı 14'e ulaşmıştır.

Araştırmamız giriş, üç bölüm sonuç ve değerlendirmeden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde: Kazak Halkının din algısıyla ilgili genel bilgi verilmiştir. Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği döneminde uygulanan politikaların etkisi ve bağımsızlıktan sonra gelen *“inanç*

¹ Bu bilgi 08.06.2015 tarihinde www.akorda.kz sitesinden alınmıştır.

özgürlüğü” ve bu özgürlük sonucunda doğan ve istenmeyen bazı durumlar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın giriş başlığı adı altında araştırmanın konusu, problemi, amacı, önemi, sınırlıkları, kaynakları ve konu ile ilgili benzer çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Bu araştırmanın konusu en özet haliyle, “Almatı merkez ilçelerinde yaşayan cami cemaati dışındaki halkın ve cami cemaatinin din algısı ve onların bu algılarını etkileyen psiko-sosyal durumların belirlenmesidir.”

Birinci Bölümde: Kavramsal Çerçeve ana başlığı altında Kazak Halkının tarihi gelişimi, müslüman oluşu, din algısı ve son dönemde ortaya çıkan dini akımların din algısına yetkileri incelenmeye çalışılmıştır. Hem Çarlık Rusya’sına kadar Kazak bozkırlarında din eğitimi hem de Çarlık Rusya’sı ve Sovyetler Birliği döneminde Kazakistan’da İslâm dini ve din eğitiminin durumu incelenmeye gayret gösterilmiştir. Ayrıca, bağımsızlıktan sonra, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığına, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına ve Hıristiyan dinine bağlı eğitim kurumlarında din eğitiminin oluşumu ve sistemleşmesi hakkında bilgi vermekle yetinilmiştir.

İkinci Bölümde: Metodoloji ana başlığı altında araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve veri analizleri anlatılmıştır.

Üçüncü Bölümde: Bulgular ve Değerlendirmeler ana başlığı altında hem cami cemaati dışındaki halka hem de cami cemaatine uygulanan araştırmanın bulguları, anketin metodik özellikleri, ankete tabi olan katılımcıların seçilmesi, bunların dağılımı ve anketi içeren sorulara verilen cevaplar yüzdeler ve frekanslar halinde gösterilmiştir. Sonuç ve değerlendirmede bulgularla ilgili genel bir değerlendirme ve öneriler sunulmuştur.

Bu çalışmada bana yardımcı olan bütün hocalarıma, arkadaşlarıma, Kazakistan Cumhuriyeti İçişleri Politikası Bölümü, Özel Merit Vakfı, Almatı şehrinin müftüsü Esmaganbet Nurbek AUESHANOĞLU ve değerli danışmanım Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR’a teşekkür ediyorum.

Talgat ABDESHOV

KONYA-2015

KISALTMALAR

AB: Adalet Bakanlığı

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Abılay Han KUİDDÜ: Abılay Han Kazak Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi

AGÇ: Adı Geçen Çalışma

AGE: Adı Geçen Eser

AGM: Adı Geçen Makale

AKT: Aktaran

APD: Alternatif Politika Dergisi

AÜDTCFD: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi

AS: Aleyhissalâm

Bkz: Bakınız

BTDSBD: Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi

BÜSAD: Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi

C: Cilt

CSG: Cem Sağız Gastesi

ÇEV: Çeviren

DEVK: Din Eğitimi Veren Kurumlar

DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

DİK: Din İşleri Komitesi

EBB: Eğitim ve Bilim Bakanlığı

GÜKEFD: Gazi Üniversitesi Kirşehir Eğitim Fakültesi Dergisi

H:Hafta

HKK: Hafızlık Kur'ân Kursu

HKM: Halkaralık Konferans Materyalleri

HSD: History Studies Dergisi

Hz: Hazireti

İD: İstem Dergisi

İMYO: İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu

KMDİB: Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı

KÖDMC: Kazirgi Özekti Dini Maseleler Cınağı

M: Milâdi

MD: Marife Dergisi

MAMV: Merkezî Asya Medeniyet Vakfı

M.Ö: Millattan Önce

No:Numara

No'lu: Numaralı

Nur Mubarak KMIÜ: Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi

RA: Radiallâhu Anh

S: Sayfa

SAV: Sallalâhu Aleyhi Vesselam

SB: Sovyetler Birliğı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cuhuriyetler Birliği

TA: Türkler Ansiklopedisi

TC: Türkiye Cumhuriyeti

TDAD: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TSD: Turkish Studies Dergisi

TV: Televizyon

UAYS: Uluslararası Ahmet Yesevî Sempozyumu

Vd: Ve Diğerleri

Vs- Vesaire

YDMKÜ: Yabancı Diller Ve Mesleki Kariyer Üniversitesi

YLS: Yüksek Lisans Semineri

YLT: Yüksek Lisan Tezi

YY: Yüzyıl

GİRİŞ

Kazakistan, Orta Asya Halkları arasında gerek Rusya'ya yakınlığı gerekse Çin Halk Cumhuriyetine yakınlığı dolayısıyla bu ülkelerle biraz da olsa kültürel temasta bulunmuştur. Ayrıca Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği (SB) döneminde uygulanan dil, din ve kültürel politikaları da eklenince Kazakistan çok uluslu bir yapıya dönüşmüştür. Kazakistan'da Rus nüfusunun yanı sıra hatırı sayılır Çinli ve Alman nüfusu da var. Bunun ülkede getirdiği bir başka çeşitlilik ise dini yaşamdır. Kazak Halkı Rusya'nın politikalarından ciddi bir şekilde etkilenip uzun yıllar İslâmiyet'ten uzak kalmışlardır. Halen daha birçok bölgede Rusların çoğunlukta olduğu yerlerde kiliseye rastlayabiliyorsunuz. Kilisenin varlığı kesinlikle dini hayata saygı bakımından sevindirici. Fakat asıl üzücü olan yıllarca din adamlarına yapılan eziyet ve baskıların sonucu Kazak Halkının kendi topraklarında kendi dinlerinden uzaklaştırılmalarıdır. SB döneminde uygulanan “*din afyan*” politikası sonucu birçok din eğitimi veren kurumlar ve camiler yıkılmıştır.

Tüm bu baskılara rağmen ülkede bağımsızlıktan sonra dini yaşamda rahatlama devri başlamıştır. Kazak Halkı bunca baskılara rağmen nasıl dillerini bırakmadıysa, nasıl kültürlerine sahip çıktılarsa dinlerine o denli sahip çıkmış, nesilden nesile aktarmıştır. Günümüzde özellikle şehrin bazı noktalarında camilerin yapılması burada yaşayan çoğunluğu müslüman halk için önem arz ediyor. Ancak Türkiye'nin sokaklarında bulabileceğiniz camilerin yoğunluğunu bulamıyorsunuz. Hatta çoğu kez ezan sesini bile duyamazsınız ama böylesine ciddi baskıya maruz kalmış bir toplumda bu durumun hemen bir anda değişmesini beklemenin hata olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun yirminci yıllarında ezanın Türkçe okunmasını temel alırsak bağımsızlığının yirmi ikinci yılında Kazakistan'daki bu durumun iyi olduğunu, geleceğe daha bir umutla baktıklarını söyleyebiliriz.²

Bağımsızlığına kavuşmadan önce 1990 yılında ülkede sadece 68 cami varken günümüzde Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına kayıtlı 2432 cami vardır. Sadece 16 büyük şehri olan bir ülke için bu sayı az değildir, en küçük bir köyde bile mutlaka bir cami vardır. Büyük

---

² Kazakistan'da cuma hutbesi okunduğu esnada imamın eline aldığı asa ile dini vecibeyi yerine getirmesi genel olarak Kazak Halkının dinini aslında tam manada unutmadığını göstermektedir. Şüphesiz bunun en büyük sebebi Kazak Halkına daima yön göstermiş olan âlimlerdir. Bunların en başında ise ve halen zamanımıza kadar fikirlerine önem verilen halk arasında büyük saygı gören sadece Kazak Halkına değil tüm dünyanın tanıdığı, tekke edebiyatında “*Hikmetleri*” ile bilinen Hoca Ahmet Yesevî'dir. Yine Kazak edebiyatının ve folklorunun önemli bir ismi var ki, gerek dil, gerek din ve kültür alanında öze dönüş konusunda verdiği çabalar takdire şayandır. Bu kişi Abay Kunanbayev (1845-1904)'den başkası değildir. Abay, Kazakların “*Ruhani Gözüdür*”. Kendi halkına yazdığı “*Kara Sözder*” kaynağını Kur'ân-ı Kerim'den almıştır. Bu bilgi 14.04.2015 tarihinde www.akademikperspektif.com sitesinden alınmıştır.

camilerin açılışına Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev mutlaka katılır ve ilk namaz da onunla birlikte kılınır.

Kazakistan dinî yaşam hususiyetinde toplumda fitne uyandıracak siyasi konuşmalardan uzak duruyor. Sebebi hakkında farklı yorumlar söylenebilir. Ancak, Kazakistan sokaklarında toplu mekânlarda veya aile içerisinde dinî baskının olmadığını görüyoruz. Herkes dinî yaşamını yaşamakta özgürdür. Yakın tarihlerde görülen dinî meseleleri şu an için Kazakistan yöneticileri çözmüş durumda.

Kazakistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra toplumda ekonomik ve siyasi alandaki gelişmelerin yanı sıra dinî ve manevi yönde de önemli değişiklikler yaşandı. “İnanç özgürlüğüne” kavuşan Kazaklar, geleneksel dini hayatlarını çok daha rahat yaşamaya başladılar. Fakat bu özgürlük sonucunda bazı istenmeyen durumlar da oluşmaya başladı. Geleneksel dinî anlayışa ters düşen birtakım hareketler, akımlar ve dinî gruplar Kazakistan’da cirit atmaya başladılar. Yasaların boşluğundan faydalanan ve daha ziyade Hıristiyan dünyasından ve Amerika Birleşik Devletlerinden yayılan Yahova Şahitleri, Evanjelik ve Satanistler gibi sapkın inançlar yoğun bir şekilde misyonerlik faaliyetlerine başladılar. Bağımsızlıktan sonra ekonomik sıkıntıya düşen insanlara bazı maddi yardımlarla onları kendilerine çekmeye çalıştılar. Birçoğu inanmasa da inanır görünerek onların çalışmalarına katıldılar. Bahsettiğimiz yasal boşluktan faydalanarak yedi kişi bir araya gelerek biz bir dini hareketiz diyerek istedikleri şekilde faaliyet gösterebiliyorlardı. Ama günümüzde resmi din ve mezhep olarak İslâm dini ile Hanefilik mezhebi kabul edildi. Bunun dışındaki dinî hareketlere resmi olarak izin verilmiyor.

Ancak, Kazakistan’da 1989 yılında 30 dinî inanca bağlı 700 cemaat olduğunu ve 2003 yılına gelindiğinde bu sayının 3000’i geçtiğini görüyoruz. Bunların nerdeyse yarısı ise İslâm dini maskesi altında faaliyet gösteriyorlardı. Dine ve din adamlarına büyük saygı duyan Kazaklar, bilhassa müslümanız diyen din adamlarına inanıyorlar ve onların dediklerine harfiyyen uymaya çalışıyorlardı. Bunu bilen yabancı güçler Kazakların inanç sistemlerini bozmak ve provoke etmek için müslümanlıkla alakası olmayan birtakım grupları İslâm dinindenmiş gibi göstererek onları terörize etmeye çalıştılar ve çalışmaktadırlar. Ancak Kazak Halkının engin sağduyusu sayesinde başarılı olamıyorlar.³ Fakat tezimiz devamında da anlatacağımız gibi günümüzdeki radikal düşünceli gençlerimizin sayısındaki artış, bizi ciddi bir şekilde tereddüte sokmaktadır.

---

³ Bu bilgi 21.05.2015 tarihinde www.ahmetsimsek.com sitesinden alınmıştır.

“Kazak Halkının Din Algısı ve Din Eğitimi Beklentilerini” konu aldığımız bu çalışmamızdan anlaşılacağı gibi Kazak Halkı tüm yaşananlara rağmen dinini unutmamıştır ve unutmayacaktır. Gün geçtikçe dini hayatı benimseyen ve ayrıca sosyal ilişkilerinde dini karakter olarak benimseyen dinamik bir nesil yetişiyor. Din olgusunun önem arz etmesinin sebebi onları Kazak yapan millî ve manevi değerlerin gücünü İslâmiyet’ten almış olmalarıdır. En az dil ve kültür kadar din de bu topraklarda yaşayan halkın bir vazgeçilmezidir.

1- Araştırma Konusu ve Problemi

Bu araştırmanın konusu, Güney Kazakistan’ını merkezi Almatı şehrinde yaşayan yerli vatandaşlar ile bu şehre farklı amaçlarla (çalışmak ve okumak) gelen vatandaşların din algısı ve onların bu algılarını etkileyen psiko-sosyal durumların belirlenmesidir. İnsanların dinî duygu ve düşüncelerini etkileyen birçok etken vardır. İnsanın doğduğu yer, yaşadığı aile, içinde bulunduğu toplum, kültür, anne babanın yaklaşımları, anne babanın dine bakışları, insanın içinde bulunduğu zaman (yaş), eğitim durumu ve sosyal çevre insanın dine bakışını büyük oranda etkilemektedir. İlk insandan itibaren insanın din ihtiyacı hep olmuş ve insan bu ihtiyacı giderme arayışında olduğu herkese malumdur. Din, tarihin bütün devirlerinde ve bütün toplumlarda daima mevcut olan evrensel ve köklü bir olgudur. İnsana hitap eden ve insan için söz konusu olan din, insanla beraber var olmuş ve tarih boyunca varlığını koruya gelmiştir.

2- Araştırmanın Amacı ve Önemi

Din, insan hayatını çeşitli şekillerde etkileyen ve yönlendiren en önemli olgulardan biridir. Ancak bu olgunun etkisi, algılayana göre değişkenlik göstermektedir. Yine bu algıyı etkileyen birçok sebep vardır. İşte bu çalışmanın temel amacı, Kazakistan’da Kazak Halkını dinamikleştiren din algısını tespit etmek, bu algının oluşum ve devamını sağlayan yapıları, bu yapılarla yönlendirilmiş bakış açılarını ortaya çıkarmaktır. Çünkü bunu yapmadan yapılan genellemelerin sosyal problemlere tatbik edilmesi ve çözüm önerileri sunulması pek mümkün gözükmemektedir. Dini inanç ve adetler kültürden kültüre farklılıklar arz etmesine rağmen, insanlığın varlığından haberdar olduğu her toplumun bir gerçeği olduğuna göre, araştırmamızın diğer bir amacı da halkın bu gerçeği algı ve dışavurumlarını etkileyen faktörlerini tespit edilmeye çalışılacak olmasıdır. Bununla birlikte Kazak Halkının yukarıda bahsettiğimiz algı ve dışavurumların din eğitiminden beklentilerinin sosyal ve kültürel alanda değişim ve dönüşüm etkenlerinin neler olduğunu öğrenmektir. Ayrıca son dönem radikal akımların Kazak Halkının din algısına etkilerin ne olduğunu ve bu etkilerden halkın din algısı değişip değişmediğini tespit etmektir.

Araştırmanın amacı, geleceğe ait ciddi kararlar alma aşamasında olan Kazak Halkının dinî algı düzeylerini ve din eğitimi beklentilerini öğrenebilmek ve bu düşüncelerin hangi durumlara göre farklılık gösterdiğini belirlemektir.

İnsanların dinî duygu, düşünce, kanaat, tutum ve davranışlarından oluşan dini hayatlarını ve din algılarını etkileyen çok çeşitli sebepler vardır. Bu sebeplerin etkileri özellikle büyük şehirlerde daha geniş çerçevede ve daha yoğun yaşandığı bir gerçektir. Büyük bir çoğunluğu küçük yerleşim merkezlerinden (ilçe ve köylerden) büyük şehirlere gelmiş ailelerin zamanla dini görüş tutum ve davranışlarında ciddi değişimler yaşanmaktadır. Köy kültürüyle şehirleşme arasında kalmış olan küçük yerleşim merkezlerinde yetişen gençlerin dini hayatlarını etkileyen unsurlar üzerinde durulduğunda, birçok kişi şehirleşmiş kentlerdeki gençlere nazaran bu şehirlerdeki gençlerin daha şanslı olduğunu düşünmektedir. Ancak geleneksel durumun tam olarak devam etmediği, şehirleşmenin de kendini tam olarak hissettirmediği bu şehirlerdeki gençler eskiye karşı çıkmayla yeniyi kabullenememe arasında bocalamaktadırlar. Özellikle Kazakistan'ın eski başkenti Almatı gibi büyük şehirlerde çalışmak veya okumak için gelen binlerce insanın yaşadıkları hayatın etki alanında kalan ailelerin kendi dini kültürel değerlerinde ve kanaatlerinde ne gibi değişimler olduğunun da bilinmesi gerekir. Bu bölgelerde yaşayan halkın din algılarını, ibadetlere olan ilgi ve alâkalarını, dini emir ve yasaklara karşı tutum ve davranışlarını tespit etmenin Din Eğitimi açısından önemli bir katkı sağlayacağı fikrindeyiz. Çünkü bunların tespiti ve araştırmanın sonuçları Kazakistan'da bu alandaki çalışmalara büyük katkı sağlayacağına inanıyoruz.

3- Araştırmanın Sınırlıkları ve Kaynaklar

Araştırma, evreni oluşturan Almatı merkez ilçelerinde yaşayan 500 kişilik “*cami cemaati*” ve 500 kişilik “*cami cemaati dışındaki halk*” ile sınırlıdır. Çalışma Almatı merkez ilçeleri ile sınırlı olduğu için merkez dışındaki ilçeler kapsam dışında tutulmuştur.

“*Kazak Halkının Dini Algısı ve Din Eğitimi Beklentileri*” hakkındaki düşüncelerini tespit etmek amacıyla Türkiye’de yapılmış yeterli düzeyde çalışma olduğu söylenemez. Bu konuya değinen çalışma Bülent Uğur Koca'nın “*Kazakistan'da Yüksek Din Öğretimi*” adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Kazak Halkının Din Algısı ve Din Eğitimi Beklentileri üzerine ilk çalışma tarafımızdan yapılacaktır. Bu konu hakkında çalışmamıza temel olacak “*Geçmişten Günümüze Kazakistan'da Din Eğitimi*” adlı seminer çalışmasını yaptık. Bu tez çalışmamızda Türkçe, Kazakça ve Rusça kaynakları kullanacağız

Araştırma, kaynağı 2014 yılında “*Almatı İçişleri Politikası Bölümü*” ve “*Özel Merit Vakfı*” tarafından yapılan “*Almatı’da Yaşayan Halkın Dinî Durumu*” adlı çalışmadır.

4- Konu ile İlgili Benzer Araştırmalar

- 1- L. Adieva’nın 2001’de Uluslararası Ahmet Yesevî Kazak-Türk Üniversitesinde “Resei İmperiyasının Kazak Dalasına Bağıtılğan Dini-İdeologiyalık Sayasatın Musılmandık Bilim Beru Cuiesi Arkılı İske Asıru” adlı sempozyum bildirisi.
- 2- Ahmet Yıldırım’ın 2011’de Uluslararası Ahmet Yesevî Kazak-Türk Üniversitesinde “Kazakistan’ın Yüksek Eğitiminde Temel İslâm Bilimlerinin Okutulması” adlı sempozyum bildirisi.
- 3- Ainur Abdirasilkızı’nın “*Günümüzdeki Önemli Dinî Meseleler*” konusunda yazdığı makalelerinin toplanması neticesinde Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri Komitesi tarafından 2014 yılında yayınlanan: “Eş Narsede Şekten Şıkpandar, Tipti Dinde De”; “Dastürlü Kundılıktar-Turaktılıktın Tuğırı”; “Din jane Dastür Birliği-Ult Bolaşağının Kepili”; “Din jane Dastür Suhbatı Zamanauı Sın-Tegeurinder Ayasında”; “Kazaktın Akidası Parasat”; “Kazakstandağı Bilim Cuiesi: Tarihi, Kazirgi Cay-Kuyı jane Özektı Maseleleri”; Kazakstandağı Etnokonfessiyalık İdentifikasya Maselesi: Memleket Kurauşı Ult jane Zamanauı Sın Tegeurinder” ve “Kazak Kazba Baylıkka Ğana Emes, Jazba Baylıkka da Bay” makaleleri.
- 4- Aset Anuarbek’in 2008’de Selçuk Üniversitesi Soslyal Bilimler Enstitüsü Feslefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalından yazdığı “Kazakistan’da Misyonerlik Faaliyetleri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 5- Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının eski yani ikinci müftüsü olan Absattar Kacı Derbisali’nin 2012’de yazdığı “Biz Ustanatın Dini Jol” adlı eseri.
- 6- Mirzahan Egamberdiyev’in 2005’te Gazi Üniversitesi Kirşehir Eğitim Fakültesi Dergisinde yayınladığı “Çarlık Rusya’sının Türkistan’daki Eğitim Politikası (1870-1917)” adlı makalesi.
- 7- Muhtar Koca’nın 2001’de Uluslararası Ahmet Yesevî Kazak-Türk Üniversitesinde “Kazak Hanlığı Döneminde İslâm Merkezleri” adlı sempozyum bildirisi.
- 8- Günümüzde Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının baş müftüsü (başkanı) Ercan Malğacıulı ve Sabit İbadullayev’in 2013’te yazdıkları “Din men Dastür” adlı eseri.

- 9- Ulıkbek Aliakbarulı'nun 2011'de yazdığı "Kazak Auız Adebietine Kasietti Kuran Karım Kissalarının Tigizgen Aseri" adlı eseri.
- 10- Salık Zimanov ve Nurali Öserov'un 1998'de yazdıkları "Kazak Âdet Ğurup Zandarına Şariattın Aseri" adlı eseri.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1- KAZAK HALKININ TARİHİ GELİŞİMİ VE DİN ALGISI

1.1.1- Kazak Halkının Tarihi Gelişimi

Kazaklar, tarihî-etnik kültür içeriğiyle Avrasya'nın en eski halklarından biri olarak Avrasya bozkırları tarihinin değişimi, dönüşümü ve halkların birbiriyle etkileşiminde mühim rol oynamıştır. Buradan hareketle Avrasya tarihinin önemli halkı olan Kazaklar birçok boy ve toplulukları içinde barındırmıştır. Bu toplulukların en önemlileri şunlardır: Üysinler, Kanglılar⁴, Kıpçaklar, Dulatlar, Argınlar v.d.

Kazaklar, Türk Halkıdır, nüfus olarak, Türk Halkları arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Kazakistan, Merkezî Asya insanlık tarihinin kültür beşiğidir, Türk anavatanının ilk yerleşme yeri ve medeniyet merkezidir. Türkler eski çağlardan itibaren burayı vatan edinmişlerdir.⁵

Kazakların etnik temelini oluşturan eski Türk boyları, geniş bir zaman dilimi içerisinde komşularıyla sıkı etnik ve kültürel alışverişte bulunmuşlardır. Bundan dolayı da Kazaklar, önemli tarihi olayların kahramanları olmuşlardır. Tarih, eski Kazak boylarının yer almadığı hiçbir ciddi tarihî olayın olmadığını göstermektedir. Bunun neticesinde de Doğu ve Batı, Avrupa ve Asya kültürlerinin karşılıklı alışverişi ve zenginleşmesi gerçekleşmiştir.

Kazakların yurdu ve ilk dönemleri hakkında ilim dünyasında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Ama asıl kaynaklar M.Ö. 138 yılında Merkezî Asya'ya seyahate çıkan ve M.Ö. 126 yılında dönen Çin elçisi Can Syan'a veya Can Çun'e aittir. Onun yazdığı "*Büyük Han Sülalelerin Tarihi*" adlı eserinde, o zamanlarda Kazak topraklarında dört halk mevcuttur: Üysinler, Kanglılar, Yansay ve Yası. Ama Üysinler ve Kanglılar hakkında diğer iki halka göre daha da çok bilgi vardır. Nedeni ise, Çinlilerin onlarla ticari ilişkileri gelişmişti.

Tarihçiler, Çin kaynaklarına dayanarak Altay bölgesini Türklerin ilk anayurdu olarak kabul etmiştir. Etnologlar, İç Asya'nın kuzey bölgelerini Türklerin anayurdu olarak belirtmektedirler.

⁴ Üysinler ve Kanglılar Saka (Asyalı İskitler) devrinden sonra Kazak topraklarında yaşayan boylardır. Günümüzde bu boylar Büyük Cüze ait bir boy olarak varlıklarını sürdürmektedir.

⁵ Caferoğlu, Ahmet, *Türk Kavimleri*, İstanbul, 1988, s. 22.

Antropologlar ise, Kırgız bozkırları ile Tanrı Dağları (Han Tengri-Tyan Şan) arasını Türklerin anayurdu olarak göstermişlerdir.⁶

Kazakistan coğrafyasının büyük kısmı, Türk kavimlerinin ilk anayurdudur. M.Ö devirlerden başlayarak Kazakistan'a Saka, Üysin, Kanglı, Gun (Hun), Göktürk, Türgeş, Karluk, Karahanlılar, Kimek, Oğuz, Kıpçak gibi Türk boyları hakimdi. Dolayısıyla Kazakların kökeni Sakalar, Hunlar ve Göktürlere kadar dayanmaktadır. Böylece Kazak kavminin en eski zamanlarda yaşamış olan Türk kavimlerinden olduğu ilmi bir hakikat olarak bilinmektedir.

Kazakistan'daki Üysin, Kanglı, Dulat, Kıpçak,⁷ Karluk, Tele, Yama, Oğuz gibi kavimlerin birer birer halk olup birleşmesine etki eden birtakım siyasi, sosyal, etnik ve ekonomik faktörler oldu. Hayvancılık arazileri, sulaklar, tarım havzaları, kışlaklar, ortak Türk dili ve kültürü, gelenek-görenekler ve örf-âdetler onların en önemli özellikleridir.

Tarih Kazakların şimdiki sınırlarında eskiden beri yaşadıklarını, burasının onlar için ana yurt olduğunu ispatlamaktadır. Dünya tarihi ise, bu topraklarda çok erken zamandan beri göçebe ve yerleşik bir medeniyetin varlığını kabul etmektedir. Arkeolojik kazılar ve anıtlar, Çinli ve Arap yazarlarının eserleri, Rus ve başka ulustan seyyahların verdikleri bilgiler, asırlar boyu Kazakların günümüzdeki Kazakistan'ın kurulduğu topraklarda yaşadıklarını göstermektedir.⁸

Ancak, Rusya ve Avrupa ilmi, Moğol Devletinin tarih sürecine katkısının önemini yok sayarak, onları “*haydut*”, “*eşkıya*” ve “*vahşi*” diye adlandırmışlardır. Fakat Uluğ Ulus yani “*Altın Orda*” adıyla bilinen Moğol İmparatorluğu, aslında Kazak kültür ve tarihinde iz bırakan, ilk merkezleşmiş Kıpçak⁹ (Eski Kazak) devleti olmuştur.

Kazakların merkezleşmiş ilk devleti olan Uluğ Ulus, Kazakistan tarihinde büyük öneme sahiptir. Çokan Velihanov¹⁰ “*Altın Orda*”nın Türk kaynaklarında Uluğ Ulus olarak geçtiğini belirtmektedir.

⁶ Saray, Mehmet, *Kazakların Uyanışı*, Ankara, 2004, s, 17-18.

⁷ Dulat, Büyük Cüzden olan bir boydur. Günümüzde bu boya mensup olan halk genel olarak Kazakistan'ın güneyinde yaşamaktadırlar.

⁸ Hizmetli, Sabri, “Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü”, İD, sayı, 17, İstanbul, 2001, s, 26-34.

⁹ Kıpçaklar, Orta Cüzden bir boy olup şu anda genel olarak Güney Kazakistan'da yaşamaktadırlar.

¹⁰ Çokan Velihanov 1835 yılında Kostanay eyaleti Sarıköl ilçesi Küntimes kışlağında dünyaya gelmiştir. Ç. Velihanov düşünür ve Çağdaş Kazak Tarihçiliğinin babası sayılmaktadır. 1865 yılı 29 yaşında vefat etmiştir.

1428’de “*Ak Orda*”nın başına Şeybaniler’den Ebu’l Hayr Han geçmiştir. Vladimir Bartold, Ebulhayr Hanı çok güçlü bir idareci ve Deşt-i Kıpçak’taki göçmen Özbeklerin “*kuvvetli*” bir devlet idarecisi olarak nitelemiştir. XV.asırda “*Ak Orda*”nın zayıflamasından sonra Kazakistan’ın batısında “*Nogay Orda*”sı kurulmuştur. Nogay Ordasını Mangıt, Kongrat, Arğın, Nayman¹¹, Kanglı, Alçın, Kıpçak, Karluk, Alaş ve Tama¹² gibi boylar Kazak Halkının oluşumu sürecinde rol oynamışlardır.¹³

Kazak Hanlığı, XIII asırda kurulan “*Ak Orda*”nın üzerine bina edilmiştir. Asıl kurucusu Cengiz Hanın torunun Orda Ecen’dir. 1227 tarihinde Cuci’nin ölümünden sonra, Batu Han Altın Orda’yı sağ ve sol kanata ayırmıştır. Ulus’un Batı kısmını kendisi idare etmiş ve Doğu kısmını da ağabeyi Orda Ecen’e vermiştir. Bu günden itibaren “*Ak Orda*” diye adlandırılan Ulus’un merkezi şimdiki Balkaş gölünün etrafında yerleşmiş, sonra Sıgnak’a değiştirilmiştir. 1395 yılında Emir Timur’un hâkimiyeti altında kalmış, 1428’den 1456’ya kadar Ebülhayır’ın yönetiminde olmuştur. 1456’da Barak Hanın oğulları Kerey ve Canibek Ebülhayır’a isyan ederek “*Yedi Su*” etrafına göç etmişler ve kendi hanlıklarını ilan etmişler. Böylece “*Ak Orda Hanlığı*” tarih sahnesine tekrar çıkmış, sonra da bu hanlık “*Kazak Hanlığı*” diye adlandırılmıştır.¹⁴

Kazak Adı: Kazak adına eskiden Kazaklarla ilişki kuran, yazı kültürüne sahip memleketlerin yazılı kaynaklarında rastlamak mümkündür. Bunlar; Çin, Arap, Farsı, Bizans, Rus, Moğol ve Türk dillerinde yazılan eserlerdir. Bu eserlerin dil özelliklerinden dolayı “*Kazak*” adı: Asa, Kasa, Hasa, Haysak, Kosok, Gasag, Hasık, Kasok, Kazak, Kazsak v.s. çeşitli şekillerle yazılmıştır. Kazak adının ne zaman ortaya çıktığını tam olarak söyleyemiyoruz. Çünkü “*Kazak*” kelimesinin etimolojisi tarihin derinliklerinde yer almaktadır. Kazaklar hakkında tarihçiler çeşitli hipotezler, deliller getiriyorlar. Ermeni tarihçi-yazar Musa Hareni: “*İran Padişahı Velirittis’in devrinde, M.Ö. 197-126 y.y. Kazakların Farslarla savaştığını yazıyor.*” Meşhur âlim Vernştam, Radlof’un Vamberi’nin, Bartold’un, Samoyloviç’in, Marr’ın “*Kazak*” terimi hakkında söylediklerini destekleyerek, bu kelimenin tarihî asırlara inen kökeni olduğunu, Kaspî ve Sak kelimelerin mürekkebinden meydana geldiğini “*Hür, yiğit, bağımsız, isyancı anlamlarının sonradan*

¹¹ Kongrat, Arğın ve Naymanlar Orta Cüzden bir boy olup şu anda genel olarak Kazakistan topraklarının kuzeydoğusunda yaşamaktadırlar.

¹² Tamalar Orta Cüzden bir boy olup şu anda genel olarak Güney Kazakistan’da yaşamaktadırlar.

¹³ Devrişeva, Halide, *İşgal Döneminden (18.Yy.) Günümüze Kadar Rusların Kazaklara Karşı Yürüttüğü Politikalar*, YLT, Ankara, 2007, s. 9.

¹⁴ Bu bilgi 01.09.2014 tarihinde www.msxlabs.org, sitesinden alınmıştır.

kazandığını söylüyor". Kazak şairi Kadır Mirzalı: "*Biz-Kazak, ecelden erkindik ansağan*" diye, Kazak adının "*hür*" anlamına geldiğini belirtiyor.

Böylece töresine bağlı hareket eden bu Türk grubuna bilâhare "*Kazaklar*" denmeye başlanmıştır. İdil vadisinden Altaylar'a kadar uzanan geniş bozkırların hâkimi olan Kazaklar, eski Türk anayurdu olan bu bölgede hür ve müstakil olarak uzun zaman varlıklarını devam ettirmişlerdir. Yazlık ve kışlık olmak üzere geniş ve verimli otlaklarla dolu olan bu bozkırlara bilâhare Kazaklar ülkesi manasına gelen Kazakistan adı verilmiştir. Daha önce bu geniş bozkırlara göç eden Türk kavimlerinin geride bıraktıkları insanlarla kalan Kazak Halkı bölgenin ebedî sahibi olmuşlardır. Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Acaba, Türklerden başka kavimlerin kalıntıları da var mıydı? Elbette vardı. Bir kısım Sibir ve Moğol asıllı kavimlerin kalıntıları da bu bozkırlarda yaşıyorlardı. Onlarda, zamanla, Kazak Halkı ile karışıp, Türk kültürünü kabul etmişler ve bugünkü Kazak Halkının bir parçası haline gelmişlerdir.

Bugün, Kazakistan'da yapılan kazılarda ortaya çıkan kültür malzemeleri, o bölgede Kazak Halkından önce yaşamış olan İskitler, Hunlar ve diğer Türk kavimlerine aittir. Bütün halkın eski ataları olan bu kavimlere ait kültürel kalıntıları, bugün ülkenin sahibi olan Kazak Halkının sahip çıkmaları ve kültürlerinin bir parçası addetmeleri son derece tabii bir hadisedir.

Kazakların, hür ve müstakil bir şekilde geniş bozkırlarda başlattıkları yeni hayat, çok geçmeden merkezî bir idare ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Önce Ulu (Büyük)-Cüz, Orta-Cüz ve Küçük-Cüz (veya Orda)¹⁵ üç merkezli idare sistemini deneyen Kazaklar, bundan arzu ettikleri neticeyi alamayınca, bu sefer bir tek otorite etrafında toplanmak zarureti hissetmişlerdir. Bu arada bazı küçük Moğol kabilelerinin kendilerine katılmasıyla sayılan bir milyonu aşan Kazak

---

¹⁵ Kazaklar boy ve aşiretlere bölünerek, kendi etnik durumunu ifade etmektedir. Nasıl ki Oğuz Halkı 24 Boydan ve bunun alt oymak ve aşiretlerden oluşuyorsa, Kazak Halkı için de aynı gerçek söz konusudur. Kazaklar XV-XVI. yüzyılda "*Üç Cüze*" bölünmüştür. Kazakların "*Üç Cüz*" şeklinde tasnifi, etnik birleşimi değil, coğrafik, iktisadi, sosyal ve idari yapının özellikleri ile ilgili bölgesel birliktir. Kazak bozkırı eskiden beri üç bölgeye ayrılmıştır. Kazak Cüzlerinin hepsinin yaşam alanları bir birinden ayrı olarak taksim edilmiştir. Ulu Cüz, ile nehri sahili, Şu, Talas ve Sirderya kıyılarında, Orta Cüz Altay dağları çevresi, İrtiş kıyıları, Yedisu'nun kuzey kısmı yani şimdiki Orta Kazakistan'da, Küçük Cüz de Sirderya'nın Aral Denize döküldüğü yerden başlayıp, Hazar denizine kadar devam eden bölgelerde yaşamaktaydılar ve hala yaşamaktadırlar. Günümüzde bu özellik muhtelif yer değiştirmelere rağmen, Kazaklar hangi cüz ve kabileye ait olduklarını bilip, buna özen göstermektedir. Bu "*Üç Cüz*", "*Alaş*" ortak noktasında birleşmektedirler. Her bir cüz kendine "*Alaş*" dediği gibi, bugünkü Kazaklar da kendilerine "*Alaş*" adını vermektedirler. Kazaklar, ata-baba şecerelerine çok önem vermektedir. Şecerelerini gelecek kuşaklara öğretmek, aile eğitiminin önemli bir parçasıdır. Bilhassa, "*yedi atasını bilmeyen öksüzlüğün işareti*" sayılmış, evlilik ilişkilerinde de, "*yedi göbek*" akrabalık bulunmamasına özen gösterilmiştir ve gösterilmektedir. Bu bilgi 09.05.2015 tarihinde www.kazakirgiz.com sitesinden alınmıştır.

Halkı, Burunduk Han (1480-1511) önderliğinde merkezî bir idare kurmak teşebbüsüne girmişler ise de, çıkan bazı ihtilâflar yüzünden bunda muvaffak olamamışlardır. Fakat mücadeleyi bırakmayan Kazaklar, istedikleri lideri Kasım Han (1445-1523) şahsında bulmuşlardır. Dirâyetli bir idareci olan Kasım Han, kısa zamanda bütün Kazakların saygısını kazanmaya ve onları merkezî bir idare altında toplamaya muvaffak olmuştur. Topladığı asker sayısı o kadar kalabalık idi ki, 1521 yılında Sayram şehrini zapt ettiği zaman ordusunun mevcudu 300.000' e ulaşmıştı.

Ama ne var ki, Kasım Hanın yerine geçen oğlu Tahir Han (1523-1533) zamanında devletin ve halkın birliği yeniden bozulmuş ve halk “*Cüz-Ordalar*”ın etrafında toplanmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu ise, ülkenin ve halkın yeniden üç gruba ayrılması demektir. Halkın gruplara ayrılması elbette bir zaafın ifadesi idi. Milleti bu parçalanmış durumdan kurtarmak ve yeniden birliğini sağlamak için mücadeleye giren hanlardan Mamış, Barak ve Derviş’in bütün gayretlerine rağmen başarılı olamadılar. Fakat Kasım Hanın küçük oğlu Hak Nazar Han,¹⁶ Nogaylar üzerine yaptığı başarılı seferden sonra onları da hâkimiyeti altına almaya muvaffak olmuştur. Bununla da yetinmeyen Hak Nazar, güneye Türkistan bölgesine yönelerek Buhâra hâkimiyetindeki Taşkent’i işgal ederek Özbeklere karşı üstünlük sağlamıştır. Esasında böyle bir işgale gerek yok idi. Bu işgal iki kardeş kavmi hasım durumuna düşürmüştür ki, ileride bundan en çok zarar gören taraf Kazaklar olmuştur. Hak Nazar’ın bu genişleme siyaseti ondan sonra başa geçen Tevekkel Han (1583-1598) zamanında da devam ettirildi. Tevekkel Han, Buhâra Hanlığının içine düştüğü bunalımdan istifade ederek Taşkent’in ardından Yesi ve Semerkant şehirlerini işgal ederek, Kazakistan’ın sınırlarını Maveraünnehir’in verimli topraklarına kadar genişletmiştir. Fakat Tevekkel Han, 1598’deki son seferinde Buhâra’da birliği yeniden sağlayan II. Abdullah Han (1557-1599) tarafından mağlûp edilmiştir.

Yukarıda da temas edildiği gibi, Kazakların güney istikametinde genişleme siyaseti takip etmeleri son derece gereksizdi. Zira bu onlara, hem kardeşleri olan Özbeklerin düşmanlığını, hem de Kazakların düşmanı olan bazı Moğol kabilelerinin Kazak topraklarına göz dikmelerini sağladı. Nitekim Tevekkel Han güneyde Buhâra ile savaşırken, Yeğeni Oras Muhammed Han Ruslara karşı Batı Sibirya’da yaptığı mücadeleyi, kuvvetlerinin yetersizliği yüzünden kaybetmiştir. Bu ise, Rusların kuzeyden Kazak topraklarını tehdit etmesi demektir. Oras Muhammed, Ruslara yenilmekle kalmamış, onlara esir de düşmüştü. Ruslar, Oras Muhammed’in esirliğini kârlı bir işe dönüştürmek istemişler, Sibirya müslümanlarının istiklâlini Buhâra hükümdarı II. Abdullah Hanın

¹⁶ Hak Nazar Han 1537-1580 yılları arasında Kazak Halığının IX. Hanı olmuştur.

yardımları ile müdafaa eden Küçüm Hana karşı savaşmak şartı ile Oras Muhammed'i serbest bırakacaklarını Tevekkel Hana bildirmişlerdir. Tevekkel Han,¹⁷ Rusların isteğine boyun eğerek Küçüm Hana¹⁸ karşı savaş açtı. Bu savaşta hem kendisi ve hem de Küçüm Han büyük zayıyat verdi. Fakat Ruslar sözünde durmadılar ve yeğeni Oras Muhammed'i serbest bırakmadılar. Böylece, yanlış siyaset Kazaklara pahalıya mal oldu.

Tevekkel Handan sonra Kazakların hükümdarı olan kardeşi Esim Han ile Tauke Han zamanlarında Kazaklar büyük tehlikelerle karşı karşıya kaldılar. Esim Handan sonra yerine geçen Salkam Cangir Han¹⁹ bir taraftan Moğol asıllı Oyratlar, Kalmaklar ve Congarlar ile diğer taraftan Ruslarla çok çetin mücadelelere girmişlerdir. Salkam Cangir Han'dan sonra yerine geçen Tauke Han yazılmamış halde uygulanan Türk Töresini "*Ceti Cargı*" yazılı hale getirerek (Yedi Yargı veya Yedi Hakikat) birleşik Kazak Halkının son hükümdarı olmuştur.²⁰

Ne var ki, XVII. asrın sonu ve XVIII. asrın başında Kazak Hanlığı iç ve dış sebeplerden dolayı zayıfladı. Kazak Hanları arasındaki taht mücadeleleri, her yüzdaki sultanların serbest Hanlık kurmaya çalışması, birlik, beraberlik kavramının ortadan kaldırılması, bütünlüğün bozulması, parçalanması halkı ekonomik ve manevi yönden çöküntüye uğrattı. Askeri kuvvetler yok olmaya yüz tuttu. Bundan önce de Oyrat-Congarlar ile Kazaklar arasında üç büyük savaş meydana gelmiştir. Rusların ve Çinlilerin destekleriyle Congarlar sürekli Kazaklara saldırmaya başladılar. 1698, 1711, 1712, 1714, 1718, 1723, 1725, 1729 yıllarında Congar Kazak büyük savaşları olmuştur. Bunun yanında, bir taraftan Kokan Beyleri de sıkıntı yaratıyorlardı. Buhâra ve Hive Hanları Kazakları köle etmeye çalışmışlar, Çinliler ise Congarlara yardım etmişler, Ruslar bu durumdan istifade ederek Kazak topraklarına kendi kalelerini inşa etmeye başladılar. Kazakların askeri kuvveti Congar askerlerinden eksik değildi. Her "*Cüz*" Hanları kendi hanlıklarını korudular.

¹⁷ Tevekkel Han 1586-1598 yılları arasında Kazak Halığının XI. Hanı olmuştur.

¹⁸ "*Altın Orda Devletinin*" dağılmasından sonra kurulan Sibir Hanlığının bilinen ilk hükümdarı Mamık oğlu Tabuga'dır. Hanlık, bugünkü Moğolistan'ın kuzeyinden Sibiry'a kadar uzanmaktadır, ahalisinin büyük çoğunluğu Kırgız, Yakut ve Kıpçak Halkından oluşmaktaydı. Hanlığın merkezi önce Tümen şehri ve sonra Sibir olmuştur. Hanlık, Rus ilerleyişi karşısında Yedigâr Han zamanında Çar İvân'ın hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır (1555). Bunun üzerine "*Altın Orda*" hükümdarı Ahmed Hanın torunu Küçüm Han, Yedigâr Hanı yenerek Sibir Hanlığının başına geçmiştir (1563). Bu sebeple Hanlık, Küçüm Hanlığı diye de bilinmektedir. Bölgede İslâmiyet'i yayan Küçüm Han, önceleri Ruslara karşı başarılı olduysa da, ölümünden (1598) sonra Halığı Rusların geçmiştir.

¹⁹ Salkam Cangir Han 1629-1680 yılları arasında Kazak Halığının XIV. Hanı olmuştur.

²⁰ Bu bilgi 04.09.2014 tarihinde www.bibilgi.com sitesinden alınmıştır.

Ancak Kazakların bir araya gelerek, birlikte hareket etmeleri Tauke Han (1680-1718) devrinde olmuştur. Kazaklar Tauke Hanı “*Az Tauke*” ve “*insanoğlunun danışmanı*” demişler. Bu Han bir merkezden idare etmek için, yeni idari reformları, idarecilik “*Han Meclisini*”, “*Beyler Heyetini*” uyguladı. “*Kasım Hanın Kaska Yolu*”, “*Esım Hanın Eski Yolu*” diye, tanımlanan Kazakların Anayasalarını tekrar yenileyerek, İslâm’î ve şerî hükümleri kullanarak “*Ceti Cargı*” “*Yedi Yargı*” veya “*Yedi Hakikat*” diye, adlandırılan Kazakların Anayasasını oluşturmuştur.

Türkiye’nin Anayasasıyla karşılaştırıldığında çok genç olan Kazakistan Anayasasının tarihi ise, biraz farklı bir yol izledi. Burada şunu belirtmek doğru olacaktır; bağımsızlığın kazanılmasından bu yana çok kısa bir zaman geçmesine rağmen Kazakistan’da anayasacılık fikrinin kaynağı yüzyıllara uzanmaktadır. Bu fikrin şekillenmesinde XV-XVIII. yüzyıllardaki “*Kasım Hanın Kaska Colı*” (Kasım Hanın Kaska Yolu/Kasım Hanın Yasaları), “*Esım Hannın Eski Colı*” (Esım Hanın Eski Yolu/Esım Hanın Yasaları) ve “*Ceti Cargı*” (Yedi Yargı/Yedi Hakikat) büyük rol oynamıştır. Bu bağlamda Alaş Anayasası projesi de büyük bir öneme sahiptir. Kazakistan’ın anayasa tarihi, beş yazılı anayasadan oluşmaktadır. Günümüzde yürürlükte olan 1995 Anayasası da buna dâhildir.

1.1.2- Kazak Halkının Müslüman Oluşu

Kazakistan’ın Merkezî Asya’da bulunduğu yeri dolayısıyla çeşitli evrensel ve geleneksel dinlerle temasta bulunmuşlardır. Tarih içerisinde Kazaklar, Şamanizm, Budizm ve Nesturi Hıristiyanlığı ile temasta bulunmuştur. Böylece çeşitli dinlerle temasta bulunan Kazaklar VIII. asırda İslâm’la şereflenmiştir. 751 yılında Türklerle Arapların Çin askerinin saldırılarına karşı birleştikleri “*Talas*” Meydan Muharebesinden sonra İslâmiyet Türkler arasında hızla yayılmaya başlamıştır. Bu savaştan sonra İslâm Güney Kazakistan’da halk arasında bilhassa göçmen Türk boyları arasında kısa zamanda yayılmıştır.²¹ Kazak Halkının müslüman olmasıyla Jambıl eyaletinin merkezi Taraz ve Merke’deki kiliseler mescide çevrilmiştir. İslâm’î eğitim bu yıllarda mescitler çevresinde ve ilim meclisleri vasıtasıyla yapılmıştır. Bu süreci Kazak Halkı arasında İslâm’ın yayılması olarak kabul edebiliriz. Göçebe halkın yavaş yavaş yerleşik hayata geçmesiyle bölgede İslâm da yerleşik hale geldi ve ilmi faaliyetler hız kazandı. Bu sebeple çeşitli şehirlerde medreseler açılmaya başlandı. Aynı zamanda mescitlerde sohbet, vaaz ve hutbelerle halk eğitiliyordu. Hoca Ahmed Yesevî’nin ortaya çıkması İslâm algısında büyük değişim ve

²¹ Anuarbek, Aset, *Kazakistan’da Misyonerlik Faaliyetleri*, YLT, Konya, 2008, s, 1-4.

dönüşümlere sebep olmuştur. Hoca Ahmet Yesevî kurduğu dergâh ve Türk coğrafyasına gönderdiği dervişleri vasıtasıyla dini halkın anlayabileceği seviyede anlatarak halkın anladığı İslâm, boyut değiştirmiş ve din toplum arasında daha da yayılarak İslâmlaşma süreci hızlanmış ve bu süreç XIX. asıra kadar hemen hemen böyle devam etmiştir.²² Bunun içindir ki Hoca Ahmet Yesevî Türk dünyasının ve Kazakistan'ın din eğitimi tarihinde önemli simalarından biri olarak yer almıştır.²³

Ancak Zekeriya Kitapçı halkın büyük kitleler halinde İslâm dinini kabul etmeleri meselesinin, hâlâ yeteri kadar aydınlatılmadığını şu sözlerle aktarmaktadır: “Millet varlığımızın önemli dönüm noktalarından biri olan bu büyük olay ve buna bağlı büyük gelişmeleri, Türk tarihçilerinin yeteri kadar aydınlatmadıkları görülmektedir. Türk tarihçiler bu önemli konuyu bizim daha ziyade ‘*Talas Nazariyesi*’ olarak bildiğimiz bir görüşle açıklamaya çalışmışlardır. Onların yüzeysel diyebileceğimiz bu görüşlerine göre; Talas Savaşında (751) Çinlilere karşı harbeden Türkler; İslâm dini ile ‘*Gök Tanrı*’ veya ‘*Şamanizm*’ inançları arasında tek tanrıya inanma, yaratılış, kaza-kader, cennet, cehennem, vs gibi daha nice konularda büyük benzerlikler olduğunu görmüşler ve neticede müslüman olmuşlar. Halkın müslümanlığı şüphesiz bir ‘*Büyük Oluşum*’dur. Bu oluşumun başlangıç yılları Hz. Peygamber (s.a.v)’in ilk Peygamberlik yıllarına kadar uzanmaktadır. Zira yeni araştırmalar Halkın, Hz. Peygamber’in ilk çocukluk yıllarında Mekke’ye geldiklerini ve ‘Haşim Oğullarının Hz. Peygamber (s.a.v)’in mensup olduğu kabileye sığındıklarını, onların, ünü Arabistan’ın sınırlarını asmış kılıç ustaları olduklarını, dolayısıyla birçok Türk asıllı Sahâbe, Tâbiîn ve Etbâut Tâbiîn’in bulunduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla Halkın müslümanlığı, İslâm’ın ilk yıllarında başlamış ve bu büyük oluşum bazı iniş ve çıkışlarla hicri 349/960’lı yıllara kadar yani üç asır devam etmiştir. Bu uzun devirler içinde İslâm dini Türk yurtlarında kıyasıya bir mücadele vermiş ve en sonunda Türk boyları yüzde yüzlere varan bir çoğunlukla müslüman olmuşlardır.” Halkın müslümanlığı veya bu “*Büyük Oluşum*” Zekeriya beye göre iki büyük merhaleye ayrılmaktadır.

Birinci Merhale: “İslâm dininin Türk yurtlarında yerleşme, gelişme ve olgunlaşma devridir. Bu merhaleye yukarıda da ifade edildiği gibi Hz. Muhammed (s.a.v)’in ilk

²² Yıldırım, Ahmet, “Kazakistan’ın Yüksek Eğitiminde Temel İslâm Bilimlerinin Okutulması”, UAYS, Türkistan, 2011, s, 194.

²³ Koca, Bülent Uğur, *Kazakistan’da Yüksek Din Öğretimi*, YLT, Sivas, 2006, s, 36-37.

'Peygamberlik' yıllarında başlamış ve Emevilerin kanlı 'Doğu İhtilali' ile yıkılmalarına kadar devam etmiştir.”

İkinci Merhale: “İslâm dininin Türk dünyası ve bütün Türk boyları arasında yayılması, Halkın yüzde yüzlere varan bir çoğunlukla müslüman olmaları ve bu yüce dinin Türkler için bir yaşayış, bir kültür ve bir medeniyet haline gelmesidir. Bu devirler bize göre: Abbasilerin ilk kuruluş yıllarında başlamış el-Memnun ve el-Mutasımla sürat bulmuş, Samânilerle zirvelere tırmanmış ve Karahanlılarla altın devrini yaşamış ve bir 'İlâhi Destan' haline gelmiştir.”²⁴

1.1.3- Kazak Halkının Din Algısı

Kazak Halkının yır, hikaye, kıssa ve destanları, İslâm dininin temelleri, âlimleri ve şariat kanunları hakkında bol bol malumat vermektedir. Kazakların atasözlerinde de “*Toksan auz sözün tobıktai tuyini*” (Doksan ağız sözün kısa özeti) : “*Allah diyen ar olmaz, Allah'ın yolu dar olmaz*”, “*Allah'a inanan kuş gibi uçar, İnsana inanan bıyık gibi uçar*”, “*İyilik Allah'tan, Kötülük kendimden*”, “*Sabır sonu- sarı altın*”, “*Cömert olsan eksik olmazsın*”, “*Altın alma, alkış al*” ve “*Öfke düşman, akıl-dost*” gibi atasözlerin mecazında İslâm'ın temel kaideleri yer almıştır.

Bahsi geçen atasözler Kazakî dünya tanımının, ayrılmaz parçası olmasının sebebi, eskiden beri Kazakların yapısıyla uyduğu ve gelenek-görenekleri İslâm'ın kaidelerine, Kur'ân-ı Kerîm'in hükümleri ve Hz. Peygamberimiz Muhammed (s.a.v)'in sünnetiyle aynı kılıfa bürünmüştür.

Dolayısıyla, “*Geleneksel Kazak Müslümanlığı*” ile halkımızın dünya tanımında eskiden temeli atılmış, asırlar boyu kullanımda olan, zamanın sınağından kaymadan günümüze kadar devam eden geleneksel manevi ilimlerin sayesinde tanımışızdır. Çünkü İslâm dini Kazak bozkırına yayılmasından bu yana asırlar boyu halkın manevi değerleri, örf-âdet ve gelenek-göreneklerle uyum sağlayarak dinle örfün birliğini oluşturmuştur. Dolayısıyla Dinler Tarihini araştırırken bu özelliklere dikkat ederek araştırmak, analiz etmek ve örfi değerlerimizin temelinde İslâm'ın temel kaidelerin olduğunu halkımıza anlatmamız lazım.²⁵

²⁴ Kitapçı, Zekeriyâ, *Türklerin Müslüman Oluşu*, TA, c, V, Ankara, 2002, s, 263-264.

²⁵ Abdirasilkızı, Ainur, “Eş Narsede Şekten Şıkpandar, Tipti Dinde De”, KÖDMC, Astana, 2014, s, 169.

Kazak Halkının örfi uygulamaları İslâm öncesi inançlara kadar uzanmaktadır. İslâm öncesi Kazak Halkı Mecusilik ve Şamanizm ile temasta bulunmuştur. Ailedeki bazı örfi uygulamaların bu iki inançtan etkilendiğini görmekteyiz.

IX-XIII. yüzyıllar arasında İslâmiyet Kazaklar arasında yaygınlaşmaya ve yerleşmeye başlamıştır. Bu tarihlerde Kazakların eski inançlarıyla İslâm inançları, örfi uygulamalar sahasında bazen çatışmışsa da, zaman içinde İslâm inançlarına ters düşen örfler terk edilmeye başlanmış, İslâm inancına uygun olanları ise devam etmiştir.

Yetmiş sene Rus rejiminin baskısı altında kalan Merkezî Asya'daki diğer Türk Cumhuriyetleri gibi Kazakistan da bu rejimin yıkılmasından sonra bağımsızlığına kavuştu. Bağımsız olan bu Türk Cumhuriyetlerinin hepsi, bugün köklerine dönme, yetmiş senede Ruslar tarafından unutturulmaya çalışılan kimliklerini, kültürlerini tekrar canlandırma faaliyeti içine girişmişlerdir. Kazak toplumunda da aynı faaliyetin olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu coğrafyalarda unutturulmaya çalışılan dini değerlere hızlı bir dönüşün görülmesi sevindirici bir gelişmedir.

Sovyetler Birliği döneminde din karşıtı politikanın tabii sonucu olarak dinî ve millî değerlerde bir yozlaşma görülse de genel olarak örfi uygulamalar her zaman varlığını sürdürmüştür. Müslüman Kazak Halkının manevi değerleri içinde yer alan bu uygulamaların İslâm dini ile ilgisinin ne ölçüde mevcut bulunduğu merak konusudur.

Kazakların hukuk normlarının oluşmasında uzun yıllar içinde gelişen siyasi, ekonomik, sosyal duruma paralel olarak oluşan örf ve âdetin önemli bir yeri vardır. Kazakların farklı bir millet olarak ortaya çıkma süreci uzun bir gelişmeden sonra oluşmuştur. İlk devirlerde Kazaklar Gök Tanrı'ya inanmışlar v.s.

IX-XIII. asırlar arasında Kazak Halkının oluşumu ile İslâm'a girmeye başlamalarında idarecilik ve eğitim sistemi ile kabile yaşayışlarındaki değişikliği göz önünde bulundurarak tarihçiler bu devri "*Kazakî Devir*" diye adlandırmışlardır.

Bu devirde Kazaklar farklı bir halk olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Çıkış yeri, uğraştığı mesleği, dili ve kültürü birbirine çok yakın olan kabileler birleşerek üç cüzden oluşan Kazakları tarih yüzüne çıkarmıştır. Bununla birlikte kendine ait özellikleri olan Kazak örf ve âdetleri de ortaya çıkmıştır. Kazak toplumunun tüm boyları bu örf ve âdetlerden haberdardı. Şahsi ilişkilerden başlayarak tüm toplumdaki hadiseleri, ilişkileri alırsak, örneğin, göç-yerleşim, kavga-tartışma,

hırsızlık, vergi, kaza, ölüm, alış-veriş, düğün, v.s. hepsi “*Kazakî Devir*”de oluşan kaidelerle tanzim edilmiştir.

“*Kazakî Devir*” kaideleri genel olarak başka milletlerle fazla ilişkiye girmediğinden dolayı değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır. Zamanla siyasi, sosyal ve ekonomik olaylara bağlı örfî kaidelerin bazı yerleri değişikliğe uğramıştır. Ancak, zamanla meydana gelen bu değişiklikler, öteden beri uygulana gelen örf ve âdetler üzerinde hatırı sayılır bir değişiklik meydana getirmemiştir. Bunun gibi İslâm dininin kanunları da Kazakların örf ve âdeti ile uyumlu olduğundan dolayı esaslı bir değişiklik meydana getirmediği görülmektedir. Öte yandan İslâmî sığata sahip olmasına rağmen bazı uygulamalar, Kazak örf-âdeti içerisine karışarak Kazakî sıfat almıştır. Yani İslâm kanunlar, Kazak kùltürüne uyarlanmıştı.

Kazak örf-âdetinin etkisi genellikle aile hukukunda göze çarpar. Kazaklar, yedi göbeği geçmeyen boylara bir birleriyle kız alıp vermeyi yasaklamıştır. Yani bir Kazak kendi boyunda üst kısım olan yedi göbeğe kadar aynı boydan olan kızlarla evlenemez. Öte yandan geçici nikâh (muta) diye bir anlayış yoktur. Ancak, Kazaklarda “*emengerlik*”²⁶ âdeti vardı. Yani kocası ölen kadının ve çocuklarının zor durumda kalmamasını, çocukların yetim büyümemesini ve iki aile arasındaki dünürlük ilişkisinin devam etmesini sağlamak için “*emengerlik*” gibi örfî uygulamaya başvurmuştur.²⁷ “*Emengerlik*” kaidesinde dula tam hürriyet verilerek kocasını kendisinin seçmesine izin verilir. Eğer evlenmek istemezse kimsenin zorlamaya hakkı yoktur.

Ancak, Kazakların İslâmî kaidelerin çoğunu uyguladığı söylenemez. Bunun sebebi göçebe hayatın buna imkan vermemesidir. Ama Kazakların eski örf ve âdetleri İslâm dininin bazı kaideleriyle benzerlikler göstermiştir. Mesela; çalışarak helal yeme, büyüğe saygı, hırsızlık yapmama, zina etmeme v.s. gibi kaideler Kazakların hassasiyet gösterdiği esaslardandır.

Kazaklar İslâm’ı kabul etmekle beraber İslâm’dan önceki örf ve âdetlerini tamamen bırakmayıp ikisini beraber uygulamışlar ve bu durum zamanımıza kadar ulaşmıştır.

“*İslâm dini Kazak bozkırlarına savaşsız gelmiştir*” demek doğru olamaz. İslâm’ın değerini yalan tarihlerle yüceltemeyiz. Tam tersine Kazak bozkırlarında belli bir tarihlerde yaşamış

²⁶“*Emengerlik*”; dul kalan kadının kocasının yakınlarıyla (abisi-kardeşi) evlenmesi.

²⁷ Zimanov, Salık ve Öserov, Nurali, *Kazak Âdet Ėurup Zandarına şariattın Aseri*, Almatı, 1998, s, 32-33.

dinlerin²⁸ arasından, yayından çıkmış ok gibi gelişmesi, milletimizin ve bütün müslümanların dini olan İslâm'ın gerçekten yüceliğinin ve son din oluşunun göstergesidir.²⁹

İslâm'a davetin ilk devirlerinde barışla dine girmeyen milletlere İslâm'ı yaymanın cihatla gerçekleştiği İslâm Tarihi kitaplarında geçmektedir. Merkezî Asya topraklarında da bu tür savaşların olduğu tarih kitaplarında da geçmektedir.³⁰ Hem Özbekistan topraklarında Mavereünehir savaşında Arapların kolbaşşısı olan Kuteybe bin Müslim'in,³¹ hem de Kazak topraklarında nice Arap askerbaşlarının mezarı buna delildir.

Yeni gelen din ne kadar yüce ve doğru olsa bile hiçbir halk, bin yıla aşkın tabi olduğu dininden vazgeçip hemen o dine itaat etmeyeceği bellidir.

İslâm'a kadarki devirde en üst dereceye ulaşmış olan idarecilik ve askerlik sisteme, taş kitaplara damgalanan yazı medeniyete, insanlığı bayrak edinen anlayışa, alemin yarısını kendi topraklarına bağlayan şöhretli tarihe sahip olan Türk yurdu yeni dine yani İslâm dinine karşılık vermeden girdiğini söylemek doğru değildir. İtaat olmayan yerde küçük çaplı olsa da savaşların olacağı kaçınılmazdır. Bu gerçeği Kazak topraklarında ve Özbekistanla komşu bölgelerde olan silahlı saldırılar ispatlamaktadır.³² Silah ve güçle itaat ettiremeyince barışçıl dini yaymaya anlaştıkları hakkında olaylar da tarih kitaplarında yer almaktadır. Silah ve güçle itaat ettiremeyince Kazakların dilini, yaşam tarzlarını, örf-âdetlerini ve niyetlerini araştırarak, onlarla tamamen tanıştıktan sonra, onların hukuk normlarıyla inançlarının İslâm'a ters olmadığını anlamışlar. İslâm dinini tebliğ edenler onun kaidelerini Türk-Kazak milletinin önceki örf-âdetlerine doğrudan karşı koymadan beraber uygulama siyasetine gittiler. Ondan dolayı etkileri asırlar boyu sürdü.

²⁸ Kazak bozkırlarında, İslâm'a kadarki devirde Halkın dini olan "Gök Tanrı" inancı saltanat kurmuştu. Tanrılık inancın, örf-âdet ve kültürümüzde izleri hala varlığını korumaktadır. Ayrıca memleketimizin bazı bölgelerinde İslâm'a kadar Hıristiyan dini ile Zoroastrizmin de var olduğu tarih kitaplarında geçmektedir.

²⁹ Abdirasilkızı, Ainur, "Ruh Tarihi-Ult Tarihi", a,g,d., s, 189.

³⁰ Horasan bölgesi Buhâra şehrinin İslâmlaşma süreci, Emeviler dönemine kadar uzanmaktadır. Müslümanların bu şehir üzerine ilk seferi Halife Muâviye bin Ebu Süfyan döneminde başlamıştır.

³¹ Kuteybe bin Müslim M. 714 senesinde şehit olmuştur. Türbesi Özbekistan'ın Fergana vadisi, Andican vilayetinin Pamuklu köyünde bulunmaktadır.

³² Ubaydullah bin Ziyâd Hicrî 54 yılın ilk baharında, Ceyhun nehrini geçerek, Maveraünnehr'in zengin şehirlerinden biri olan Peykend üzerine yürümüş ve karşısına çıkan Buhâr-hudât'ın ordusunu bozguna uğratmıştır. Araplar bundan sonra Buhâra'yı kuşatmalarına rağmen şehri almaya muvaffak olamamışlardır. Halife Osman bin Affân'ın oğlu Sa'id'in, Horasan valisi olarak tayin edilince Hicrî 56 yılı Semerkand'a karşı büyük bir sefer açtığı rivayet edilmektedir. Bu sefer esnasında, peygamberin amcası Abdulmuttalib'in torunu Kuşam bin al-Abbâs'ın Semerkand'da öldüğü rivayet edilir, diğer bir rivayete göre de Merv'de ölmüştür. Kurat, Akdes Nimet, "Kuteybe bin Müslim'in Hvârizm ve Semerkand'ı Zabtı", AÜDTCFD, Ankara, 1948, c, VI, sayı, 5, s, 392-393.

Dolayısıyla İslâm dini Kazak topraklarının güney kısmına yerleştikten sonra Kazak bozkırlarının diğer bölgelerine yayılması barış içinde geçtiğini söyleyebiliriz.

Böylece Kazakların “*Gök Tanrı*” inancı ile İslâm dininin “*Tek Tanrılık*” kaideleri ve imanın temel esasları birleşmiş olup bir biriyle kaynaşması asırlar boyu devam etmiştir. Neticesinde İslâm dini, milletimizin manevi değerleri ve tabiat inancıyla derin benzerlikler bularak yavaş yavaş medeniyetimizin kurucusu olmuştur. Dolayısıyla Kazakistan bozkırlarındaki dinlerin tarihi kapsamlı bir şekilde araştırılıp adil olarak değerlendirilmesi lazım.

İslâm dininde inançla ilgili hususlar değişmez. Ancak insanın günlük yaşayışını düzenleyen normlarla (fıkıhla) ilgili hususlar mekan ve zamana göre değişebilir.³³ Böyle değişimler İslâm Tarihinde birkaç mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zamanımızda müslümanların büyük kısmının tabi olduğu, Kazakistan müslümanları için de geleneksel olarak bilinen Hanefî mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebû Hanîfe’dir.

Hanefî mezhebine göre: Kur’ân-ı Kerîm hükümlerinde, Hadis ve İslâm alimlerinin fetvasında değerlendirilmemiş herhangi bir olayla ilgili yerli halkın örfini esas alarak fetva verilmişse bu örf fetva olarak kabul edilir.³⁴ Demek oluyor ki; yerli halkın yapısına has herhangi bir örf İslâm şeriatına ters düşmezse, onu kullanmasında ve o örfte hareket etmesinde sakınca yoktur. Ayrıca, Hanefî mezhebine göre: İslâm’a kadarki dinlerin şeriatleri ile fetva verilebileceği fıkıh kitaplarında bildirilmiştir.³⁵ Dolayısıyla Hanefî mezhebine tabi olan Kazak Halkının örf-âdet ve gelenek-göreneklere İslâm kaideleri ile kaynaştığını söyleyebiliriz.

Halkımız “*Örfî Hukukun*” temelini tâ kabilelik devrinden aldığı bellidir. Memleketin idare sisteminden tutun, insanların bir birleriyle olan ilişkilerine kadar tamamıyla örfî kanunlarla

³³ Çeşitli faktörlere bağlı olarak içtihadı dayalı hüküm ve fetvalarda değişiklik olabilir. Belli bir maslahat ya da örf ve illete göre verilmiş olan hükümler/fetvalar o maslahatın veya örf ve illetin değişmesiyle değişebilir. Aynı şekilde belli maksatları gerçekleştirmek üzere öngörülmuş vasıta türünden hükümler de daha uygun vasıtaların ortaya çıkmasıyla değişir. Mesela: Başlangıçta Kur’ân öğretme, imamlık gibi ibâdet türlerinden görevler için ücret alınması câiz görülmezken daha sonraları bu hizmetlerin aksamaması ve ihtiyaç sebebiyle bu meslek erbabına maaş bağlanması câiz görülmüştür. Köse, Saffet, *İslâm Hukukuna Giriş*, İstanbul, 2012, s, 222.

³⁴ Şer’î delillere ve İslâm hukukunun temel kurallarından birine aykırı olmayan örfün, hüküm çıkarılırken dikkate alınması gerekir. Bkz: Şa’bân, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev: Dönmez, İbrahim Kâfi, Ankara, 2007, s, 196.

³⁵ Yüce Allah’ın Hz. Muhammed (s.a.v)’den önceki toplumlar için koyduğu ve Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi peygamberleri vasıtasıyla onlara bildirdiği hükümlere “*Şer’u men kablenâ*” denir. Ancak “*şer’u men kablenâ*” müstakil bir kaynak olmayıp, nihâî tahlilde Kitap ve Sünnet’in kapsamına dahildir. “*Şer’u men kablenâ*” ile ancak, Allah veya Efendimiz (s.a.v)’in o hükmü red ifadesi taşımaksızın zikretmiş olursa ve hakkında müslümanlar bakımından mensuh olduğuna dair delil bulunmazsa amel edilir. Bkz: Şa’bân, Zekiyyüddîn, a.g.e., s, 208-212.

hallolunmuştur. Bu örfi kanunlarla ilgili şu nüshaları gösterebiliriz: Gök Halkın “*Töre Bitigi*”, Cengiz Hanın “*Yasası*”, Özbek Han³⁶ ile Edige Biy’in³⁷ “*Nizâmı*”, Kasım Hanın³⁸ “*Kaska Yolu*”, Esim Hanın³⁹ “*Eski Yolu*” ve Teuke Hanın⁴⁰ “*Yedi Yargısı*”. Bu nüshalar örfi kanunlarımızı süzgeçten geçirerek, geliştirerek ve kendi aralarında değiştirerek zamanımıza kadar ulaşan hukuki dökümanlardır. Dolayısıyla İslâm dini ili Kazak örfünün asırlar boyu kaynaştığından, şeriatle örfün aynı derecede kullanılması sağlanmıştır.

Çarlık Rusya’sı ve Sovyetler Birliği Kazak bozkırlarında şeriat ve örfün etkisini yok etmek için nice propagandalar yapmışlardı. Şeriatı örfeye karşı koyarak İslâm dinini Kazak bozkırlarında yok etmeye çalışmaları, milletimizi yok etmeyi amaçladıklarındandır.

Ne yazık ki bu siyasetin oluşturduğu ters fikirler devamını hala sürdürmektedir. Dolayısıyla bunun gibi ters fikirleri dikkate alarak, manevi değerlerimizin tarihini araştırıp, içeriği karanlık olanlarını ayıklayıp İslâmî kaidelerle süslenmiş değerlerimizi neslimize anlatmamız lazım.

Böyle bir çalışma günümüze kadar halkımızın yapısı ve düşüncesine sinmiş, manevi değerlerimizle birleşmiş olan İslâm’ı, aklın almadığı üstü kapalı tefsirlerle anlatarak halkımızdan uzaklaştırmaya çalışan dış mihrakların ideolojisine, engel ve ilmi cevap olacağı aşıkardır.

³⁶ Özbek Han (1282 - 1341) “*Altın Orda Devletinin*” dokuzuncu Hanıdır. Coci soyundan Toğırılca’nın oğludur. 1313-1341 yılları arasında Hanlık yapmıştır. Şeybânî soyunun tebaası, her taraftan toplanan oymaklar ve oymak parçalarından mürekkepti. Daha sonra Özbek Hana nispetle, bu Türk toplulukları “*Özbek*” adıyla anılmıştır. İslâmiyet Özbek Hanın zamanında Kıpçak ülkesinin batısında tam olarak yerleşmiştir.

³⁷ Altın Orda yıkıldıktan sonra XIV.yüzyılın sonlarında Kafkasya ve Deşt-i Kıpçak bölgesinde Cengiz Hanın sülalesinden olmayan Moğol Mangıt boyunun önderi Edige tarafından kurulmuştur. Edige liderliğindeki boyların konfederasyonuna Mangıt dışında Kongirat başta olmak üzere çeşitli boylar katılmaktaydı. Ancak Edige, Cengiz Hanın soyundan gelmediği için dönemin töresine göre Han olamamıştır. Edige’nin torunları da “*Biy*” ya da “*Emir*” ünvanlarını kullanmıştır. Edige Biy, 1352-1419 yılları arasında yaşamıştır. 1392-1412 yılları arasında Noğay Ordasının hükümdarı olmuştur.

³⁸ Kasım Han 1445 yılı dünyaya gelmiştir. Kazak Hanlığının kurucularından sayılır. 1518 yılı vefatına kadar Kazak Hanlığının IV Hanı olmuştur.

³⁹ Esim Hanın doğum tarihi belli değildir. 1598-1628 yılları arasında vefatına kadar Kazak Hanlığının XII. Hanı olmuştur.

⁴⁰ Tauke Han 1626 yılında dünyaya gelmiştir. 1680-1718 yılları arasında vefatına kadar Kazak Hanlığının XV. Hanı olmuştur. Türbesi, Hoca Ahmet Yesevî türbesinin yanındadır.

1.1.4- Kazak Halkının Tanrı Algısı

Türklerin müslümanlığı şüphesiz bir *'Büyük Oluşum'*dur. Çünkü *"Gök Tanrı"* inancı ile İslâm inançları arasında tek Tanrı'ya inanma gibi konularda büyük benzerlikler olmuştur. Ve neticesinde Türklerin tamamı İslâm dinini kabul etmişlerdir.

"Gök Tanrı" (Tanrıçılık) dediğimiz ne? L. Gumileyev⁴¹: Türküler ile Moğolların inanç ve dünyatanımının hulâsasıdır diye açıklama vermiştir. İnançlarının hulâsası demek *"Din"* değil. Babalarımız Türkler: çok Tanrı'ya değil tek Tanrı'ya (Gök Tanrı) inanmışlardır.⁴² *"İslâm, Türklerin yurduna ilk geldiğinde ve eski inançlarını bırakarak müslümanlığı kabul etmeleri"* buna bir delil olarak gösterilebilir.

"Gök Tanrı" inancın temellerini ve Kazak Halkının müslüman olduğu devrin şartlarını doğru anlayamayan dış mihraklar *"Değse ağaca, Değmezse butağa"* diye milletimizin dinî ve millî birliğini bozmaya çalışıyorlar. Bu yönde yapılan nasihatlerin altında: *"Kazakların tarihine hücum ederek, eski inancına karşı nefret oluşturmak"* ve *"Eskiden devam ede gelen örf-âdet ve gelenek- göreneklere karşı ters fikirler oluşturmak"* gibi büyük siyaset yatıyor. Ayrıca *"Gök Tanrı"* inancını destekleyenler hakkında *"Batının sponsorluğuyla "Şamanizm"i nasihatlamaktadır"* gibi yersiz açıklamalar yapılmaktadır. *"Gök Tanrı"* inancı Kazak bozkırına geniş çapta yayıldığını, İslâm ile kaynaşarak Kazakların anlayışında günümüze kadar korunduğu bellidir. Dolayısıyla *"Gök Tanrı"* inancı batının sponsorluğuyla yapılıyor demeye manevi açıdan hiç gerek yok. Bu, *"Gök Tanrı"*cılık olarak oluşmamış akımı (grup) oluşturarak düşman yaratmak, Kazakların İslâm'a kadarki dünya tanımını yok sayarak Kazak Halkını bölmek için, kötü niyetli akımların maksatlı olarak yaptıkları propogandadır.

Kazak Halkının müslüman olarak bilinmesi İslâm'ın sayesinde olduğu belli. Ancak, İslâm'a kadar Kazakların ataları, hatta bütün Türklerin ataları Tek Tanrı (Gök Tanrı)'ya, yalnız Yaratıcı'ya inanmışlardır. Bu olay Türklerin ve Kazak Halkının Allah'ı aklıyla tanıdığıının

⁴¹ İki de tanınmış şair olan Nikolay Gumeleyev ve Anna Ahmatova'nın oğlu olarak St. Petersburg'da 1 Ekim 1912 yılında doğdu. Lev Gumileyev tarihçidir. Etnik grupların oluşması ve sonlanması ile ilgili alışlagelmişin dışında düşüncelerle *"Neo Avrasyacılık"* olarak bilinen politik ve kültürel hareketlerin yükselişiyle ilgili saptamalarda bulunmuş. 15. Haziran 1992 yılında St. Petersburg'da vefat etmiştir. Bu bilgi 15.05.2015 tarihinde www.tr.wikipedia.org sitesinden alınmıştır.

⁴² Derbisali, Absattar Kacı, *Biz Ustanatın Dini Col*, Almatı, 2012, s, 9.

delilidir. Çünkü bozkırda yaşayan Kazak toplumu, dünya işlerinde kendilerine ışık olan doğa, ateş ve suya hurmet etmesi, Tanrı'nın kulları için yarattığı herbir nimetine hürmetle baktığındandır.⁴³

Gençlerimizin yabancı güçlerin siyasetine kanmasından, milletimizin kendilerini koruma kabiliyeti azaltılmaktadır. Millî trajedi, duygu ve düşüncenin ayrılmasıyla başlar. Din ile geleneğin arasını ayırmak ve bir birine karşı koymak için planlanmış bu hareketler milletimizin içtimai oluşumunu ikiye ayırmanın ameli olarak tehlikelidir. İçtimai oluşumu ikiye ayrılmış milletin geleceği yoktur. Dolayısıyla “*din ile gelenek birliği*” milletimizin istikbalinin garantisidir.

Kazak Halkının asırlardan beri tabi olduğu dini İslâm'dır, ameldeki mezhebi Hanefî ve inançtaki mezhebi Matûrîdi'dir. Bunu ispatlayan birçok deliller var. Buhar Akın'dan Abay ve Şakarim'e kadar olan düşünürlerle şâirlerin, halkı için bıraktığı miraslarında, gerçek müslüman örneği, bunları ispatlamaktadır. Mesela: Meşhur Cüsüp, tevhid ilmindeki Allah'ın sıfatlarını vatandaşların alışageldiği dille (şiir) şöyle anlatmış:

Allah hiçbir şeye benzemez,
Hiçbir şey de O'na benzemez,
Allah ne gökte ne yerde
Mekanını, bir Allah'ı kimse bilmez,
Sıfatı sekizdir, biri Kelâm,
Konuşur kudretiyle Allah'û Teâla'm
Konuşması bizim gibi dil ve çeneyle değil,
Muhtac değil ki insan gibi dil ve çeneye,
Önü-arkası, üstü-altı ve sağı-solu yok,
Ağız, burun, ayak, baş, göz ve eli de yok,

---

⁴³ Zatov, Kayrat, “İslâm Örkenietinin Ortalık Aziya men Kazakistan aimağında taralulı” HKM, Almatı, 2009, s, 223.

Hiçbir şeye benzemez O, hiçbir şeye...⁴⁴

Burda Meşhur Cüsüp, “*Mekanını, bir Allah’ın kimse bilmez*” diye Yaratan’ın insanlar gibi mekana ihtiyacı olmadığını söylüyor. Bu da Kur’ân-ı Kerîm’in şu âyetleriyle örtüşmektedir: “O, gökleri ve yeri yaratan! Size kendi nefislerinizden eşler yapmış, davarlardan da çiftler var etti. Sizi, o sûretle üretilip duruyor. *O’nun benzeri gibi bir şey yoktur. Ve O, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir*”⁴⁵, “...şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir”⁴⁶

1.1.5- Kazak Toplumunda Mâtûrîdi Akidesinin Yeri

Tanımı yapılmamış mecâzi sözler her millette olduğu gibi Kazaklarda da var ve çoktur. Onlardan birisi “*Güneşin nuru darı, Dinin nuru- dağ*” demişlerdir. Güneş nurunu görmeyen gölge doğada vardır, ama din nurunu görmeyen gizli canlı-cansız bu dünyada yok. Çünkü on sekiz bin âlemin yaratılışının amacı- din nurunu ve Hakk’ın sırnın tanımak diye özetliyor Kazakların dünya tanımında. Din nuru dünya işlerinden ayrı değil, dolayısıyla din, Kazakların beşikten mezara kadar olan bütün işlerini, sözlerini ve örf-âdetlerini nurlandıran hikmettir. Kazakların herbir ata sözleri, efsanesi, destanları, hikayeleri, gelenek-görenekleriyle ilgili beyitleri ve satırları imâni değerlerle süslenmiştir. Allah’sız söze başlamayan, beşiğin, Allah’ın adıyla sallayan, sevinse Allah’ın adıyla müjde isteyen, Allah diye uyuyan ve Allah diye yatağından kalkan milletiz.⁴⁷

Ancak son zamanlarda “*inanç özgürlüğü*”nü dünyevî amaçlar doğrultusunda kullananların sayısı çoğalmaya başladı. Bin yıl kadar Kazak Halkının yaşantısı, düşüncesi, duygusu ve ruhuyla birleşmiş olan İslâm dinini dış mihraklar aklımızın almadığı açıklamalarla ve üstü kapalı tefsirlerle anlatarak toplumumuzdan mahsus uzaklaştırmaya başladılar. Kazakları İslâm’a yeni girmiş gibi gösterip, asırlar boyu yerleşmiş örf-âdetleri ve âlimlerimizin yürüdüğü yolu yanlış diye Kazakların manevi dünyasını kökten koparmayı amaçlamış hareketleri yüzünden millî ve manevi değerlerimiz yıkılmaya mahkum olmaktadır.⁴⁸ Dinin yarısı inanç yarısı ahlaki değerlerden oluştuğunu, terâzinin bir tarafında inanç, diğer tarafında manevi değerlerimizin olduğunu ve imân terâzisinin dengeli olması için iki tarafın da eşit olması gerektiğini biz sık sık unutmaktayız.

⁴⁴ Malğacıulı, Ercan., İbadullayev, Sabit, *Din men Dastür*, Almatı, 2013, s, 45-46.

⁴⁵ Şûrâ: 42/11

⁴⁶ Âl-i İmrân: 3/97

⁴⁷ Aliakbarulı, Ulıkbek, *Kazak Auız Adebietine Kasietti Kuran Karim Kissalarının Tigizgen Aseri*, Şımkent, 2011, s, 5-9.

⁴⁸ Malğacıulı, Ercan., İbadullayev, Sabit, a.g.e., s, 5-7.

“İnanç/Akâid meselesi sıradan vatandaşların uğraşacağı bir alan değil. Halk, dinin sadece pratik yüzünü bilse yeter. İnancın temellerini, Mâtûrîdi veya Eşâri Akidesi” diye tetkik etmenin gereki yok. Bu meselelerle İslâm âlimleri uğraşması lazım gibi sözler, “Geleneksel Kazak Toplumunun” kucağında büyüyen birisi olarak ağırimıza gidiyor. Evet doğru, Kazak balası asırlar boyu inanç meselelerini tetkik etmeden “Allah Bir, Peygamber(ler) (s.a.v.) Hak” diye müslümanlığını sağlam olarak koruya gelmiştir. Çünkü günümüzdeki gibi o zamanlar Kazak Halkını inanç ve dininden saptıran fitneciler olmamıştı. Örfî değerlerin salatanat kurduğu toplumda halk aynı düşünce ve tanımla yaşamıştır. Şimdi ise bu değerleri bozmaya çalışan yabancı güçler inanç meselesini ortaya çıkarmıştır. Çoğunun dini kaideleri anlayamadıklarını bildiklerinden, inanç temellerini yanlış anlatarak toplumun örfini dinine karşı koymaktadırlar. Burada onlar “inanç/akâid sıradan vatandaşın işi değil” diye söylemiyorlar. Aksine inanç meselesi etrafında oluşan sorular cevaplandırılması lazım diyerek halkın kafasında oluşan boşluğu kendi ideolojileriyle doldurmayı amaçlıyorlar. Dolayısıyla inanç meselelerinde sorulan sorulara cevap verilmesi lazım. Biz bu olayı ciddiye almazsak bu sorularla ilgili cevabı radikal kesimlere tabi olanların etrafında ararlar. Dolayısıyla bunu cevaplandırılanlar soru soranların gözünde âlim olarak ortaya çıkar ve çıkmaktadırlar. Ve toplum onları “pir” olarak görürse sonraki neslin gidişatını kestirmek zor olmasa gerek.⁴⁹

Kazak Halkının ameldeki mezhebi Hanefî, inançtaki mezhebi ise Mâtûrîdi’dir. Mâtûrîdi akidesinin özelliklerine değinecek olursak- Allah, isterse günahları bağışlayacağını,⁵⁰ insana, kendisinin kaldıramayacağı yükü yüklediğini,⁵¹ Yaratıcı’nın herbir işinde sebep ve hikmetin olduğunu,⁵² imanla İslâm’ın bir olduğunu, imanın çoğalmayacağını ve azalmayacağını, insanın iyi ile kötüyü Allah’ın lütfettiği aklın vasıtasıyla tanıyacağı gibi inanışlar yer almaktadır.

Şimdi Mâtûrîdi Akidesinin Kazakların dünyatanımında nasıl geliştiğini analiz etmeye çalışalım:

⁴⁹ Abdirasilkızı, Ainur, “Kazaktın Akidası Parasat”, a,g,d., s, 116-117.

⁵⁰ De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Zümer: 39/53

⁵¹ “Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar...” Bakara: 2/286

⁵² Bilin ki, aranızda Allah’ın elçisi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdimiz. Fakat Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârı, fasklığı ve (İslam’ın emirlerine) karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir. İşte bunlar doğru yolda olanların ta kendileridir. Allah, kendi katından bir lütuf ve nimet olarak böyle yaptı. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Hucurat: 49/7-8

- 1- İmam-ı Mâtûrîdi'ye göre “Müslüman mısın” veya “Dinin ne?” diye sorulursa “Elhamdulillah Müslümanım” diye cevap verilmesi gerekir.** Kazak Halkı da bu gibi sorulan soruları, (Müslüman mısın?: Elhamdulillah Müslümanım, Ne zamandan beri Müslümansın?: Alimsaktan beri Müslümanım, Rabbin kim?: Rabbim Allah, Dinin ne?: Dinim İslâm, Peygamberin kim?: Peygamberim Muhammed (s.a.v), Kitabın ne? Kitabım Kur'ân) diye cevaplandırmışlardır. Kazak balası bunun gibi kaideleri kalbiyle yaşayarak büyümüştür. Çünkü köydeki aksakallar konuşmaya başlayan torunlarına bu kaideleri öğretmiştir. Bunun neticesi “*İnşaâllah müslümanım*” diye müslüman olup olmadığını bilmeyen, kendi imanından kendisi şüphelenen Kazaklara bugüne kadar rastlanmamıştır.
- 2- İmam-ı Mâtûrîdi'ye göre “İman çoğalmaz da, azalmaz da.” Ancak İmam-ı Eş'âri'ye göre iman artması veya eksilmesi mümkündür.** Fakat, iman artması küfrün azalmasıyla, eksilmesi de küfrün artmasıyla mümkün olabilir. Bu, bir şahsın aynı anda hem mü'min, hem de kâfir olmasını gerektirir.⁵³ Kazak toplumunda “*İmanı az*” veya “*imanı çok*” diye bir tabir yok, “*imanlı*” veya “*imansız*” diye bir anlayış var. Yani Kazaklar için iman ya var ya yok, o çoğalmaz da, azalmazda. Kazaklar birbirine “*İmanı çoğalmış*” veya “*imanı azalmış*” diye hitap etmezler. Tam tersine “*imanı güçlü*”, “*imanı berik*”, “*dini berik*”, “*dini küvvetli*” veya “*imanı zayıflamış*” derler. Dolayısıyla Kazak Halkı, Mâtûrîdi akidesinin temelini oluşturan; “*iman azalmaz da çoğalmaz da, iman güçlenmesi veya zayıflaması mümkün*” diyen kaidenin dışına çıkmadığının delildir.
- 3- İmam-ı Mâtûrîdi'ye göre “İman ile İslâm bir.”**⁵⁴ İman ile İslâm terimleri Ehl-i Sünnet'e göre de aynıdır. Çünkü iman, Allah Tealâ'yı, haber verdiği emir ve yasaklarında tasdik etmekten ibarettir. İslâm ise O'nun ulûhiyetine boyun eğip itaat etmektir. Bu da ancak O'nun emrettiklerini yapmakla ve nehyettiklerinden kaçınmakla olur.⁵⁵ Kazak Halkının birisine “*imanlı*” diye hitap ettiği söze dikkat edecek olursak Mâtûrîdi akidesinin etrafında canlandığını görürsünüz. Kazaklar “*imanlı*” diye kalbinde sağlam inancı olan ve güzel ahlaklı insana demişlerdir. “*Yüzünden imanı dökülüyor*” diye mübarek yüzlü insanlara hayranlıklarını bildirirler. Kazaklar kalpteki imana çok önem vererek en başa koymuşlardır. Kazaklar, inancı sağlam ve niyeti düzgün insanın müslümanlığından hiçbir

⁵³ Gölcük, Şerafettin., Toprak, Süleyman, *Kelam*, Konya, 2012, s, 126.

⁵⁴ İmam Maturidi, *Tevhîd*, çev: Hüseyin Sudi Erdoğan, İstanbul, 1981, s, 582-584. Zâriyat: 51/35-36, Yunus: 10/84 ve Hucurat: 49/14 gibi surelerin âyetlerinde veya benzeri âyetlerde İslâm ile iman arasında bir farklılık olduğu görülürse de hakikatte böyle değildir. Şeriat, İslâm kelimesini, bazen lügat mânâsında kullanılmıştır. Bunun için bazı âyet ve hadislerde İslâm ile iman farklı ve birbirinden ayrı gösterilmiştir.

⁵⁵ Gölcük, Şerafettin., Toprak, Süleyman, a,g,e., s, 113.

zaman şüphelenmemiştir. “*Sırt tazası ne kerek, Tazart auel işindi/Dış temizliği niye gerek, Temizle önce içini*”, diye riyakarlığa müsaade etmemiştir. Vakit namazlarını kazaya bırakmayan, ancak nefesine düşkün olan birisini görürse “*imansız*” diye ayıplamışlardır. Fakat bu, dinimizin farızları milletimiz için önemi yok anlamına gelmez. Atamız Kazak sadece içle dışın birliğini ön plana koymuşlardır. Müslümanın üstünü, kalbindeki imanı dünya işlerinde görünendir. Bunu anlayan Şal Akın⁵⁶:

Düşeni kaldırırsan,
Ağlayanı teselli edersen,
Eğri olanı düzeltsen,
Tanrı'nın evi beytullah,
Mekke ile Medine yolun ucu,
Uzak diyor giden kişi,
Baban ile annene hurmet etsen,
Mekke olur evinin içi...,

diye Emir Timur'u hac seferinden alıkoymuştur. Ve kendisine kadar, manevi ilmi düşünce süzgecinden geçiren Abay Kunanbay⁵⁷ “*Karasözlerinde (Nasihatlerinde)*” “*ibâdeti iman*”ın gölgesi olarak ifade etmiştir.

- 4- İmam-ı Mâtûrîdi'ye göre “İnsan aklıyla Allah'ı tanınması, Onun var ve bir olduğunu bilmesi farızdır.”** Birisi vaaz etsin veya etmesin, insan Allah'ı aklıyla bulup, inanması gerek. İnsan, aklıyla Allah'ın var ve bir olduğunu bulabileceği hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de ay ile güneşin, yıldızların çıkması ve batmasına bakarak, onları yaratan bir gücün var olduğunu düşünen İbrahim peygamber (a.s) kıssası anlatılmıştır.⁵⁸ Kazak Halkının

⁵⁶ Şal Tileuke Kulekeuli “*Şal Akın*” adıyla bilinir. 1748-1819 yılları arasında yaşamıştır.

⁵⁷ Abay İbrahim Kunanbayoğlu 1845-1904 yılları yaşamış Kazak şair, besteci ve filozofudur. Liberal İslâm'ı da temel olarak Kazak Medeniyetini Avrupa ve Rus medeniyetlerine yakınlaştırmayla Kazak Medeniyetini yenilemeyi hedefleyen bir reformcuydu. Bu bilgi 14.04.2015 tarihinde www.tr.wikipedia.org sitesinden alınmıştır.

⁵⁸ Hani İbrahim babası Âzer'e, “Sen putları İlâh mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum” demişti. İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki hükümrânlığı ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun. Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü. “İşte Rabbim!” dedi. Yıldız batınca da, “Ben öyle batanları sevmem” dedi. Ay doğarken görünce de, “İşte Rabbim!” dedi. Ay da batınca, “Andolsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse mutlaka ben de sapıklardan olurum” dedi. Güneşi doğarken görünce de, “İşte benim Rabbim! Bu daha büyük” dedi. O da batınca (kavmine dönüp), “Ey kavmim!” Ben sizin Allah'a ortak koştunuz

müslüman olarak bilinmesi İslâm'ın sayesinde olduğu belli. Ancak, İslâm'a kadar Kazakların ataları, hatta bütün Türklerin ataları “*Gök Tanrı*”ya- yalnız Yaratıcı'ya inanmışlardır. Bu olay Türklerin ve Kazak Halkının Allah'ı aklıyla tanıdığına delili dersek yanlış söylemiş olmayız. Çünkü bozkırda yaşayan Kazak toplumu dünya işlerinde kendilerine ışık olan doğa, ateş ve suyu kutsal saymaları Tanrı'nın kulları için yarattığı herbir nimetine hürmet gösterdiklerindedir.

- 5- **İmam-ı Mâtûrîdi'ye göre “İnsan Allah'ın lütfettiği aklıyla iyi ve kötüyü tanıyabilir.” İmam-ı Eş'âri'ye göre “İnsan bir şeyin kötü veya iyi olduğunu aklıyla bilemez, onu sadece Allah'ın emri ve yasaklarıyla tespit etmek mümkün”**⁵⁹ diyor. Mâtûrîdi akidesine tabi olan Kazak Halkının bütün dini ve dünevî tanımı ilk önce akıl ile irfanı temel aldığına dair bütün manevi mirası delildir. İşte bu manevi miras bütünüyle aklın vasıtasıyla iyi ile kötünün ne olduğunu ayırmak için yönlendirilmiştir. Kazak Halkı için akıl insanın baş tacıdır ve paha biçilmez değeridir. Buna delil olarak şu atasözü verebiliriz: “*Akılcocukken...*”.⁶⁰ Kazak Halkı yaşı küçük olsa bile akıllı olanı ağabey olarak görmüştür. Bir de buna misal olarak şu tarihi olayı yazmadan geçemiyoruz: Bir zamanları Tezek Töre,⁶¹ etrafındaki Şeşenlere: Azmayan ve bitmeyen zenginlik ne? Kaymayan koruyucun ile destekçin ne? Birliği olan milletin ışığı ne? Rüzgarın yetişemediği at hangisi? diye sormuş. Bu soruya Böltirik⁶² Şeşen şöyle cevap vermiş:

Azmayan zenginlik- akıl,

Bitmeyen zenginlik- akıl,

Kaymayan destekçin- akıl,

Birliği olan milletin ışığı- akıl,

Rüzgarın yetişemediği at- akıl.

şeylerden uzağım” dedi. “Ben hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim.” En'âm: 6/74-75-76-77-78-79.

⁵⁹ Kur'ân'da geçenlerle sınırlanmak, bahsi geçmeyen konuları bid'at olarak yorumlamak, Kur'ân âyetlerini sadece bahsi geçen anlamda düşünmek, akılla yorumalamaya karşı çıkmak ve aklın fetva vermedeki rolü olmadığını savunmak, seleflerin temel görüşleridir.

⁶⁰ İslâm Madeniyeti men Bilimin Koldau Kori, *Bala Tarbiyesi Besikten Bastaladı*, Almatı, 2011, s, 3.

⁶¹ Tezek Töre/Tezek Nuralin 1820-1879 yılları yaşamış olan Kazakların ünlü şair ve atışmacıdır. Aynı zamanda XVIII. asrın 40 yıllarında Büyük Cüzün “*Alban*” boyunun idarecisi olmuştur.

⁶² Böltirik Almenuli 1771-1854 yıllarında yaşamış olan Kazakların ünlü Byi ve kahramanıdır.

Bu sırada Tezek Töre:- Akıl, akıl diye konuşan dil veren Allah sana neden baht vermemiş? diye sorduğunda Böltirik Şeşen:

Erin başına konan baht- akıl,

Milletin başına koyduğu tac- akıl,

Akılsız başa konan baht geçicidir...,

diye Tezek Töre'yi hayran bırakmıştır.

- 6- **İmam-ı Mâtûrîdi'ye göre “Allah’u Teâla her şeyi bilen ve hikmet sahibi olduğundan, Onun herbir işinde hikmet ve sebep var.” İmam-ı Eş’âri'ye göre: “Allah yaptıklarına sorumlu değil, bundan dolayı Onun işinden sebep aranmaz”** diyor. Dünyayı sebepler âlemi olarak tanıyan Kazak Halkı “Allah’ın emri olmadan kulun ayağına diken girmez”, “Yazmıştan geçmiş yok”, Yazılmışsa bulamaçtan dış kırılır”,⁶³ gibi atasözler örnektir.
- 7- **İmam-ı Mâtûrîdi'ye göre “İnsanın cüz’i iradesi var, yani bir iş yapmakta insanoğlu serbestir”. İmam-ı Eş’âri'ye göre “İnsanın cüz’i iradesi yok, onu Allah yaratır”** diyor. Mâtûrîdi akidesine has bu tutumu Şakarim Kudaiberdioğlu⁶⁴ şöyle açıklamıştır: “İnsanın cüz’i iradesi yoksa, ona ibâdetinden dolayı sevap yazılması ve günahından dolayı azap edilmesi adaletsizliktir.” Çünkü herşeyi Allah kendisi yaptırırsa ona sevap yazılması veya günahından dolayı azap edilmesi doğru olmaz demiş. Dolayısıyla yukarıda analiz etmeye çalıştığımız başlıklardan Kazakların dünyatanımında İmam-ı Mâtûrîdi akidesinin izleri olduğu açıkça bilinmektedir.

⁶³ Buna benzer Türkiye Türkçesinde “Allah rast getirirse işini mermere geçirirsin dişini, Allah rast getirmese işini muhallebi kırar dişini” atasözü var.

⁶⁴ Şakarim Kudaiberdiolı 1858-1931 yıllarında yaşamış olan Kazakların ünlü akın, yazar, filozof, tarihçi ve bestecisidir.

1.1.6- Kazak Halkının Cihat Algısı

Kazak Halkı kılıfa (formaya) değil içindekilere çok önem vermiştir. İslâm'ı kabul etmelerinde bu millî özellikleri büyük rol oynamıştır. Dolayısıyla İslâm'ın ruhuna ve kendi yapılarına uygun olan önemli değerleri kabul etmişlerdir. Mesela: Kazaklarda “ğazauat” (gaza) ve “şehit” anlayışı geniş bir şekilde yayılmıştır. Çünkü Kazak bozkırlarında İslâm'ın yayılma safhasında birçok “ğazauat” olmuş ve binlerce şehit dünyadan göç etmiştir. “Cihat” anlayışı Kazaklar için değer olarak sayılmamış. “Biz Kazak hayvan güden milletiz, Kimseye dokunmadan sakın yatan milletiz, Ülkemize düşmanların ayakları basmasın diye, Mızrağına üki takan milletiz” Kazıbek Biy’in⁶⁵ dediği gibi, kimseye dokunmadan sakın yatan millet için silahlı savaşın yani cihadın sıradan vatandaşların gözönünde önemi olmamıştır. Ancak, korunmak amaçlı silahlı mücadeleyi Kazaklar “cihat” diye tanımamıştır. Kazaklar “cihadın” kendi yapılarına uygun gelen manalarına önem vermiştir. Peygamberimiz Muhammed (s.a.v)’in dediği büyük cihat- nefisle olan mücadeleye demişlerdir.⁶⁶

⁶⁵ “Biy” Geleneksel Kazak toplumunun sosyo-politik sistemindeki demokratik hükümetin sahibi.

⁶⁶ Genel anlamda cihattan ve faziletinden bahseden hadisler yanında kime karşı ve nasıl cihat yapılacağına dair çeşitli hadisler vardır. “Mücahid nefsiyle cihat edendir”; “Mümin kılıcı ve diliyle cihat eder”; “Müşriklere karşı mallarınız, nefisleriniz ve dillerinizle cihat edin” meâlindeki hadislerle Hz. Peygamber (s.a.v)’in, ümmetin içinde yapmayacakları şeyleri söyleyen ve emrolundukları şeyleri yapmayan nesiller ortaya çıkacağını haber vererek; “Kim onlarla eliyle cihat ederse o mümindir, kim onlarla diliyle cihat ederse o mümindir, kim onlarla kalbiyle cihat ederse o mümindir” demesi, savaşa çıkmakta olan İslâm ordusuna katılmak için gelen birine annesinin ve babasının hayatta olup olmadığını sorarak hayatta olduklarını öğrenmesi üzerine; “O halde onlara hizmet yolunda nefsinle cihat et” buyurması, cihadın gerek kapsamını gerekse yöntemlerini göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre cihat, hayatın gayesi olarak Allah’a kulluk etmek, Allah ve Resulü’nün koyduğu ölçülerin fert ve toplum hayatına uygulanmasına çalışmaktan İslâm’ı diğer insanlara tebliğ, İslâm ülkesini ve müslümanları her türlü tehlike ve saldırılara karşı savunma ve bu konuda gerektiğinde savaşmaya kadar kapsamlı bir anlam taşımakta; kalp, dil, el ve silâh gibi her vasıta ile yapılabilmektedir. Normal şartlarda cihadın farz-ı kifâye, umumi seferberliği gerektiren bir tehlike ve saldırı halinde ise farz-ı ayın olduğu konusunda müslüman hukukçular görüş birliği içindedirler. Bir de, Hz. Peygamber (s.a.v)’in bir savaş (Tebük) dönüşünde söylediği belirtilen ve daha çok tasavvuf ehline önem atfedilen; “Küçük cihattan büyük cihada (nefisle mücahede) döndük” sözünün Ali el-Karî zayıf olduğunu, İbn Teymiyye ise uydurma olduğu ileri sürülmeyle birlikte İbn Kayyim el-Cevziyye, “Mücahid nefsiyle cihat edendir” meâlindeki hadise dayanarak kulun nefsiyle olan cihadın dış düşmanlara karşı gerçekleştirilen cihada nisbetle asıl olduğunu, Allah’ın emirlerine uyma konusunda nefsiyle cihat edemeyen kimsenin düşmanla cihat edemeyeceğini belirtir. Bu sebeple cihadın savaştan ibaret olduğunu düşünmek gerçeği yansıtmadığı gibi cihada yalnız savaş anlamının verilmesi, Kur’ân ve Sünnet’te ifade edilen anlam ve kapsamı bakımından eksik ve yanlış sayılır. Yukarıda işaret edilen hadisler yanında, kâfirlere boyun eğmeyip kendilerine karşı Kur’ân’la güçlü bir cihadın yapılmasını emreden âyet ile, “Allah’ın rızâsını elde etmek için cihat edenlere O’na ulaştıracak yolların gösterileceğini vaad eden” âyette cihat kelimesinin savaş anlamına gelmediği açıktır. Ayrıca münafıklarla savaşı gerektiren herhangi bir hükmün bulunmamasını ve fiilen de onlara karşı hiçbir zaman savaşa başvurulmamasını göz önüne alan müfessirler, “Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihat et” meâlindeki âyette geçen cihadın hem kâfirlere karşı gerektiğinde savaş yapmayı, hem de münafıklara karşı kendilerini İslâm’a kazanmak için delil serdetme, sertlik gösterme, onları azarlama gibi silâhlı savaş dışında bazı yollara başvurmayı ifade ettiğini bildirmişlerdir, Esasen Kur’ân-ı Kerîm’de, “iki grup arasında meydana gelen silâhlı çatışma” anlamındaki savaş karşılığında harb, ve kîtâl kelimeleriyle bunların türevleri kullanılmıştır. akt: Özel, Ahmet, “Cihad”, DİA, İstanbul, 1993, c, VII, s, 528.

Kazak bozkırlarında yaşamış bütün âlimlerin eserlerinde nefisle mücadele etmeyi büyük cihat olarak yazmışlar. Buna göre Kazaklar “*cihat*” kelimesinden türeyen “*ıctihat*” kelimesini faydalanmışlardır. İctihatlığı da, ilim öğrenmeye, hayırlı işler yapmaya çaba göstereyi bildiren manada kullanmıştır. Kısacası Kazakların cihadı ıctihat idi. Bu da ilim ile iyiliğe yönelmiştir.

Fakat “*cihat*” anlayışıyla din âlimleri, dindar şâirler ile milletimizin tanınmış şahısları tanışıyordu. Onların tanımında yer alan “*cihat*” anlayışı da geniş maanasıyla kullanımda idi. Burada misal verecek olursak: Abılay Hana⁶⁷ zamanında Kokan Hanı⁶⁸ elçi göndermiş: “*Şu kapı komşu olan Rus Milleti başka dinin mensupları kafirlerdir, biz bu kafirlere karşı birleşerek cihada ııkalım*” diye istemiş. Cevap olarak Abılay Han şöyle demiş: “*Ben Kazakların Üç Cüzünü biriktirebilirsem ve bereket ve birliği yakışmış bir millet edebilsem, benim cihadım bu*” demiş.

Günümüzdeki dindar akındardan Turmağanbet İztileuoğlu’nun⁶⁹ kullandığı “*cihat*” anlayışına dikkat edersek:

Çocuklar, boş olmasın derslerin,

Ezberlerseniz parlar alınların,

Gençken yatmadan kalkmadan cihat edin,

Yamalıkla yenileyin yırtığın hepsini.

diyerek akın âlimimiz “*cihadı*” geleneksel “*ıctihat*” manasında, ilim öğrenmeye güç sarfetmek manasında yırlamıştır.⁷⁰

*Bahsei geçen ayetler için bkz: Furkân: 25/52., Ankebût: 29/69., Tevbe: 9/73., Mâide: 5/64., Enfâl: 8/57., Muhammed: 47/4., Bakara: 2/190-191-193., Nisâ: 4/74-76., Tevbe: 9/12-13 ve Fahreddin er-Râzî, XVI/135.

*Bahsi geçen hadisler için: Ebû Dâvûd: Cihâd/17., Buhârî: Cihâd/138., Müslim: İmân/80, Birr/5., Müsned: III/124-456., Tirmizî: Fezâ’ilü’l-cihâd/2., Mecmû’u fetâvâ: XI/198 ve Zâdü’l-me’âd: II/38.

⁶⁷ Abılay Han 1711-1781 yıllarında yaşamış olan Kazak Halkının XVIII. Hanıdır. Asıl adı Abilmansur’dur.

⁶⁸ Kokan Hanlığı, bugünkü Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan sınırları içinde kalan bir alanda, 1740-1876 yıllarında varlığını sürdürmüş olan Özbek devleti. Buhâra ve Hive Hanlığı ile birlikte “*Özbek Hanlıkları*” olarak anılmıştır. Bu bilgi 12.05.2015 tarihinde www.tr.wikipedia.org sitesinden alınmıştır.

⁶⁹ Turmağanbet İztileuulı 1882-1939 yılları yaşamış olan Kazak Halkının ünlü akını ve tercümanıdır.

⁷⁰ Abdirasilkızı, Ainur, “Din jane Dastür Suhbatı Zamanauı Sın-Tegeurinder Ayası”, a,g,d., s, 70-71

1.1.7- Kazak Halkının Hicap Algısı

Kazakların sözlük mirasında “*hicap*” diye bir kelime yoktur. Kazakların “*hicap*” olarak bilinen giyim tarzına yabancı gözle bakması temelsiz değil. Ancak, Kazak Halkı hicaba karşı değil. Kırk atasından beri müslüman olan Kazak Halkının müslümanlık sadece kanına değil kemiğine bile sinmiştir.

“*Din afyon*” diye yetmiş sene boyunca Sovyetler Birliği (SB) milletimizin dinini yok edememiştir. Namazlarına gizli gizli, vaaz ve nasihatlerine aralıksız devam eden, hem bayramını açık bir şekilde kutlayan, hem de cenazesini dinimiz İslâm’a göre uğurlayan halkla SB’nin devri de geçmiştir.

Avret yerlerini gizlemek için uzun elbise giymek kadınlara Allah’ın emridir, yani farızdır. Kutsal kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’in âyetleriyle⁷¹ bildirilen haberin emiri ile yasağına uyumak- akli olan her müslümanın borcudur. İşte bu kulluk vazifesini akli ve şerefiyle gerçekleştiren Kazak Halkı da asırlar boyu kız balası ile kadınlara uzun elbise giydirmiş ve başörtüsüz gezdirmemiştir. Baliğ yaşına girmiş kız balanın giyisi kısaysa fakirliğin damgası olarak bilinmiştir. Boynu açık olmaması için kız balalarla kadınların gömleği yakalı olarak dikilmiş. Bu belirtilerin tamamı müslümanlığın şartlarıyla uyum sağlamıştır.

Ancak Kazakların seçimine (zevki) ve tabiatına uygun millî kıyafetlerin kendisine has özellikleri vardır. İlk önce Kazaklar kadın ve kızlarına uygun olmayan elbise giydirmemiştir. Bu da kadının sadece süsüne değil, geçim şartlarına da uygun olmuştur. Sıcak suyla karışan bozkır tabiatı ve güzelliği ön plana koyan Kazakların seçimi kadınlarına toplanmış gömlek, kınama (beli ince olarak dikilen elbise) ve kamzolu (gömleğin dışına giyilen kollu veya kolsuz) uygun görmüşlerdir. Evlenmiş bir kadın kimeşeksiz (beyaz kumaştan yapılan göğsünün aşağısına kadar inen baş örtü) gezmemiştir.

---

⁷¹ “Mü’min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut, kocalarının babalarından yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü’minler hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!” Nûr: 24/31.

Evet, Kazak Halkı başörtüye de etek-kolu uzun elbiseye de karşı değil. O zaman hicaba karşı olan görüşlerin temelini oluşturan sebepler nelerdir? Bunu yaşamış bir olayla cevaplandıralım: “Bir günü belediye otobüsüne yirmi bir veya yirmi iki yaşlarında olan bir kız binmiş. Otobüsün orta kısmına geçerek ayakta duran bu kız içeridekilerin dikkatini çekmiş. Kendisine yakışmış etek ve kolları uzun kırmızı kahverengi gömlek giymiş, başına gömleğinin rengiyle uyum sağlayan başörtü geçirmiş. Kızın tam yanında oturan büyük yaştaki nur yüzlü bir anne hayranlığını gizlemeyip, otobüstekilerin duyumasını sağlayarak: Kızım iman yüzlüymüşsün. Gömlek giymen, başörtü takman iyi, önceleri biz de böyle giynirdik derken arkada oturan tahminle kadınla aynı yaşta olan bir erkek: Eee, bu doğru değil mi, bak işte tam bizim Kazak kızını diye sohbeti devam ettirmiş. Otobüsün arka kısmından birisi: Günümüzde gömleğinin etek-kolu bir birine karışmış, başörtüsünü yersiz takmış, kız mı, kadın mı, Kazak mı, başkası mı ayırt edilemez oldu diye, kıza teşekkür ederek sohbet sona ermiştir.”⁷²

Evet, Kazaklar hicaba ters bakıyor. Ancak mesele neden kaynaklanıyor?. Hicaba karşı oluşan ters algıların birkaç sebebi var: Hicap giyen kızların huy ve ahlakı, yaşayış tarzları ve “*Sadece bizim yolumuz doğru, diğerleri sapıtılmışlardır*” diye kendilerinden başkalarına kâfir gözüyle bakmalarındandır. Dolayısıyla, kendisinin doğruluğunu ispatlamaya çalışanların arasında fitnenin boy göstermesi doğaldır.

Kazakların geleneksel değerlerini kâfirliğin simgesi olarak gören gelinler, büyüğü selamlamayı⁷³ şirkle karıştıran, millî çalgı aletlerimizi çalmak ve bu çalgı aletlerle manevi ruhu güçlendirmek için söylenen terme⁷⁴ ve küyleri⁷⁵ dinlemeyi veya söylemeyi haram olarak gören, ne yazık ki radikal gruplara tabi olan, hicap giyen kızlarımızın arasından çıkmaktadır.

Hicap müslümanlığın sembolü değil, müslüman kadınların günlük giyisileridir. Ancak, günümüzdeki toplum hicabı sembol olarak kabul ederek, hicap giyen kızlara toplumun bir kısmı yabancı gözle baksa, diğer kısmı onları imanyüzlü olarak algılıyorlar. Açık saçık kızlara göre

⁷² Abdirasilkızı, Ainur, “Kazak Oramalğa Karsı Emes”, a.g.d., s, 134-135.

⁷³ Yeni gelin, eve getirildiğinde “*Yüz Açar*” yapılır. Evlenen erkeğin bütün akrabaları, dostları ve komşuları toplanır ve geleneğe göre “*Gelin geldi görünüz, Görümlüğünü veriniz, Verirken adını söyleyiveriniz, Ana-Babasına*” (her birine ayrı olamk üzere dayılarına, yiğenlerine, komşularına ve dostlarına) bir selam diye “*dombıra*” ile nasihatler söylenerek gelinin yüzü açılır.

⁷⁴ Şarkı ve şiir karışık söylenen söz.

⁷⁵ Nağme, melodi.

hicaplı kızların hareketleri milletin dikkatini ilk önce çekmektedir. Dolayısıyla giyisi ile hareketi aynı olmayan hicaplı kızlarımız, halkın hicaba olan algısına ters olarak etki etmektedir.

Büyüğe hürmet, küçüğe izzet, birirsini üzecek ağır söz söylememek, beden ve ruhun temizliğine dikkat etmek, bencillikten uzak durmak gibi sıradan insâni kaideleri yok sayan hicaplı kızlarımızın sayısı gün geçtikçe çoğalmaktadır. *“İslâm’da sigarayı yasaklayan açık bir haberin olmadığı”* savunan bu hicaplı kızlar milletin göz önünde sigara içmektedirler. Böyle hareketleri başı örtülü kızlardan görmek tabii ki sıradan vatandaşa ağır gelir. Böyle kızlarla karşılaştığımızda şu atasöz aklımıza gelmektedir: *“Dış temizliği niye gerek, Temizle evvel içini”*, Peygamberimiz Muhammed (s.a.v) hadisinde: *“Allah sizin dış görünüşünüze bakmaz, kalbinize bakar”*⁷⁶ diye tembihlememiş mi idi?! Ayrıca başı örtülü bu müslüman kızlarımız bir birlerine *“Uhti/أختي”* veya abla anlamına gelen Rusça’daki *“sestra”* kelimeleriyle hitap etmeleri ve sokakta sadece bir birlerini tanımasa da kapalı olan sadece kapalı olana *“Esselâmunaleykum”* diye selam vermeleri toplumun diğer kısmını kâfir olarak gördüklerinden kaynaklanmaktadır. Keza bu anlayış sakallı olan vatandaşlarımızın arasında da yaşanmaktadır.

Kazak Halkı için tehlike hicapta da, hicabın vasıtasıyla görünen dindarlıkta da değil, Kazaklılığımızı, millî, manevi anlayışımızı ve birliğimizi ayırmaya çalışan din kılıfına sokulmuş yabancı güçlerin fitne ve fesatlarındadır.

“Allah’ın kuluyum, Hz. Muhammed (s.a.v)’in ümmetiyim” diyen müslümanlığımız, gözümüzün yaşı, yüreğimizin kanı, alnımızın terisiyle geldiği önce Allah’a sonra herkese malumdur. *“Ay ve güneşin varlığında, tuttuğun elinde, ısırдыңın ağzında”* diyecek kadar değersiz değerler Kazaklarda yoktur. İlmî mirasımızın tarihi ve ibrete dolu örfimiz varken dinimiz İslâm’la ilgili düşünce ve fikrimizi zehirleyen çeşitli radikal grupların arkasından gitmemiz doğru olamaz.

---

⁷⁶ Bkz: Müslim, Birr/33., İbn Mâce, Zühd/9.

1.1.8- Kazak Halkının Kabir Ziyareti Algısı

Kabirleri ve evliyaları ziyaret etmek Kazakların gelenek ve göreneğinin tesirli bir bölümüdür. Bu anlayışı, halkın kafasından silmeye çalışmak din ile geleneğin birliğine karşı yapılmış maksatlı bir plandır. Buna göre radikal akımların üyeleri “*Ata Yolu*” gibi kabir ziyaret edebini dünyevi çıkarlarına kullanarak, anlaşmazlıkların ve fitnelerin doğmasına sebep olmaktadır.⁷⁷

Kabir ziyaretini şirkle bağdaştırmaya güçlerini sarf eden dış mihraklar, bu hareketlerini vatan ve milletini düşündüklerinden dolayı yapıyoruz diye tanıtmaktadır. Buna göre: “*Milletimiz için en büyük tehlikelerden biri- Allah’a ortak koşmak. Şeytan insanın zayıf noktasını arar, Kazak Halkının zayıf notkası da- âruakka (ata-baba ruhuna) saygı duyuması. Ata-baba ruhuna saygı duymamanın yerine, onlara tapınmayla uğraşan ve ortak koşanların çıkmaya başlaması milletimizin maneviyatına sıkıntı getirir*” gibi acımsar nasihatleri, kabir ziyareti meselesinde anlaşmazlıkların çıkmasına neden olmaktadır. İnternet sayfalarında yalan veya gerçeğe yalanı karışık audio-video materyallerin dağıtılması kabirler ve kabir taşalarının yıkılmaya başlanması herkese malum.⁷⁸

Kabiri ziyaret etmek şirkle aynı değil. Ölüye Kur’ân okumak ta büyük günahlardan değil. Peygamberimiz (s.a.v) kabir ziyaretine izin vermiştir.⁷⁹ Ayrıca Hanefî ve Hanbelî mezhebi bilginleri, ölüye Kur’an okuyup sevabını ona bağışlamanın caiz olduğu görüşünü belirtmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, yapılan her türlü iyiliğin ölüye ulaşacağını ileri sürmüştür.⁸⁰

Dinimiz İslâm’da asırlardan beri kabir ziyaretinin birkaç edebi oluşmuştur. Neden başlayıp, nasıl bitirmek, neyi yapmak ve neyi yapmamak gerektiği bellirlenmiştir. Kazak Türkleri

⁷⁷ Selefilere mezar ziyareti karşı çıkmaları, tamamen mesnetsizdir; İslâm’ın ilk yıllarında ruhlara tapıcılığın önlenmesi bakımından Efendimiz (s.a.v), kabir ziyaretini yasaklamış ancak daha sonra buna izin vermiştir. Hem Hz. Peygamberimiz (s.a.v)’in hem de sahabe zaman zaman kabirleri ziyaret ettiklerine dair birçok rivayet vardır. Elbette kazirleri tapınacak makam haline getirmek haramdır. Ancak unutulmamalıdır ki, İslâm’da “*ameller niyete göredir*”. Hiç kimse birisinin kabir ziyareti sırasında duyduğu huşu ve ta’zîmi, şirk olarak değerlendiremez. Coşkun, İbrahim, *Kelâm Karşıtı Ehl-i Sünnet’in Usûlü’-d-Din Yorumu ve Bu Yorumun Açmazları*, MD, yıl, 5, sayı, 3, Kış Konya, 2005, s-172.

⁷⁸ 2009-2012 yılları arasında Doğu Kazakistan, Karaganda, Kostanay, Aтираu, Aktau ve Almatı eyaleti olmak üzere, 100’ü aşkın mezar alt-üst edilmiş ve mezar taşları parçalanmıştır. Bu tür acı verici olayların, halkın bölünmesine götüreceği aşıkardır. Bu bilgi 25.01.2015 tarihinde www.today.kz ve www.munara.kz sitelerinden alınmıştır.

⁷⁹ Büreyde (r.a) anlatıyor: Resulullah (s.a.v) buyurdular ki: “*Ben sizi kabirleri ziyaretten men etmişim. Artık onları ziyaret edebilirsiniz. Çünkü onlar size ahireti hatırlatır.*” Bu hadis kabir ziyareti hususunda bidayetlerde konan yasağın kaldırıldığını ifade etmektedir. İslâm’ın başında putperestliğin tesirini azaltmak için kabir ziyareti yasaklanmıştı. İslâm kökleşip, iman kalplerde iyice yerleşince eski yasak kaldırılmıştır. Dolayısıyla artık, kabirlere tapınmak söz konusunu olamazdı. Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, Ankara, 1992, c, XV, s, 134, Hadis No: 5479.

⁸⁰ Ebû Hanife, *Fıkh-ı Ekber, Aliyyü’l-Kari Şerhi*, çev: Yunus Vehbi Yavuz, İstanbul, 1979, s, 342.

de İslâm'ı ilk kabul ettikleri VIII asırdan itibaren İslâm'ın kabir ziyaret edebiyeti iyice tanışmıştır. Bu ziyaret edebine asırlardan beri uyumuş ve kendi gelenegi ve dünya tanımının ayrılmaz bir parçasına dönüştürebilmiştir.

Halkımızın kabir ziyaretindeki anlaşmazlıkları tevessül meselesini doğru anlayamadıklarından doğmaktadır. Peygamberimiz (s.a.v)'in veya takvaların hürmetine Allah'tan dilek dilemek eskiden vardır.⁸¹ Usulüne göre yani, vesile olandan (peygamber, evliya ve takvalardan) değil yalnız Allah'tan istendiği takdirde şeriate ters bir davranış yapılmadığını söyleyen birçok âlimlerimiz vardır.⁸²

Günümüzde “*Ak Jol*” veya “*Ak Ku*” gibi akımlar, ziyaret meselesinde cahilliğin güçlenmesine sebep olmaktadır. Ama bu cahilliği en büyük tehlike ve dertlerden sanmaya hacet yok. İnsan oğlunun yanılması günümüz ideolojik oluşum gibi geçişli devirde güçlenir. Bundan çıkış yolu, hücum etmekle değil, aydınlatmak ve nasihat etmekte aramız lazım. Ziyaret anlayışını tamamıyla yok etmeye çalışmak çok büyük tehlikedir. Çünkü bu boşluğun yerini yabancı veya radikal akımlar doldurur. Kazak toplumunda daha önce yaşanmamış kabirleri yıkma olayları, bu akımların ideolojilerine kanan gençlerimizin tarafından yapıldığı herkese malumdur. Yoksa dinimiz İslâm kabirleri yıkmak böyle dursun, basmayı, üstüne oturmayı hatta dayanmayı bile uygun görmemiştir.⁸³ Kabir edebine uyumayan, kabir veya kabir taşlarını yıkan birisi insanlık açısından bitmiştir demek. Kazak, Kazak olalı kendi tarihine el sokacak kadar haysiyetsizliğe yön vermemiştir. “*Ölü razı olmadan, diri zengin olmaz*” diyen anlayışıyla örnek olan milletimizin bugünkü gençleri ata-babasının mezarını yıkıyorsa, millî ruhun yokluğu ve geçmişimizle

⁸¹ Yalnız Allah'tan istenebilecek bir şeyin, ölü veya diri bir beşerden istenmesi câiz değildir. Fakat hakkında hüsnizan beslenen, iyi bilinen, Allah tarafından sevildiği sanılan ölü veya diri bir kimseyi aracı kılarak Allah'a yalvarmak, O'ndan dileklerin kabulünü talep etmek, bunun için peygamberlerin ve salih kulların kabirlerini ziyaret etmek câizdir. Bu ziyaretten başkaca manevî kazançlar elde edebilir.

⁸² Bu inancı savunan âlimlerin dayandıkları deliller şunlardır: “*Ey iman edenler! Allah'a itâatsizlikten sakının ve O'na (yaklaşmaya) yol arayın, bir de O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.*” Mâide:5/35 meâlindeki âyette “*yol*” diye tercüme edilen “*vesile*” kelimesi, tevessülü de içine almaktadır. Ancak İbn Teymiyye tevessül konusunda aşırılığa düşmüştür. İbn Teymiyye'ye karşı çıkanlar da sert ve insafsız davranmışlardır. Sonuçta müslümanların arasında bölünme meydana gelmiştir. Bu tür bölünmelere yol vermemek için şu çizgide birleşmek mümkündür: “*Ölmüş gitmiş kimselerle tevessül etmenin gerekli ve zarûrî olduğuna dair bir nas yoktur. Bunu kabul etmeyen Ehl-i Sünnet camiasından çıkmaz. Allah'a ortak koşmadan, O'nun sevdiği bilinen veya sanılan, ölü yahut diri bir kul vasita kılınarak dua etmek manasında bir tevessülü yasaklayan bir nas da yoktur; şu halde bunu yapanlar da kınanmaz.*” Bu bilgi 05.12.2014 tarihinde www.hayrettinkaraman.net sitesinden alınmıştır.

⁸³ Ebû Mersed el-Ganevî'den (r.a): Rasûlullah (s.a.v)'in şöyle dediğini duyudum: “*Kabirlere doğru namaz kılmayın ve kabirlerin üzerlerine uturmayın*”. İmam Ahmed b.Hanbel, *el-müsned*, çev: Rifat Oral, Konya, 2004, c, V, s, 2, Hadis No: 1263.

bağlantıyı kestiğimizin bir görünüşüdür. Bu öncelikle neslimizi manevi değerlerden yoksun bırakmaya çalışan menfaat taraftarlarının hareketlerinden doğan sonuçlar olduğu şüphesizdir.

Mezarlar- tarihimizin en görkemli hatıraları, geçmişte ne olup bittiğini gelecek nesile aktarmak için manevi bir kaynaktır. Tarih bir milletin ortaya çıkışını, ne yapıp ne ettiğini anlatır. Dolayısıyla tarihimizi korumak Kazak olarak ortaya çıkışımızı korumak demektir. Barışı seven Sak askerlerini savaşmaya mecbur edecek durum bulamayan Fars kolbaşıları Sakların ata-babalarının mezarını yıkarak savaşmaya mecbur etmişlerdir diye bir hikaye söylenir. Eski Rum kaynaklarında geçen şu hikaye bize mezar anlayışının içeriğini bildirmektedir: “Skif âlimi Toksarid’e Rum düşünürü Mnesip şöyle soru sormuş:- Sizler ata-baba ruhuna “*Özel Aş*”⁸⁴ veriyorsunuz. Böyle yapınca siz onlara tapıyormusunuz? Bu soruyu Toksarid: Biz ata-babamızın ruhuna tapmıyoruz, aş vermekle onları hatırlıyor, geride kalanlara örnek olsun diye gençlerimize terbiye vermekteyiz...” diye cevap vermiş.⁸⁵ Mezar olan yerde tarih var. Sınırını ata-babasının mezarıyla belirleyen ecdatlarımızın mirası olarak “*Mezar Benim Tarih'im*” diye söylemeye bizim hakkımız var herhalde.

Ayrıca Kazak bozkırlarındaki mezarlara manevi açıdan bakınca mescit gibi hizmet verdiği anlaşılır. Mezarlar, insanın geçmişte ne yaptığını bilmek, Allah’ı zikir etmek ve hesap veren yer olarak bilinmiştir. Kazakların kabirleri ziyaret etmeleri ve ölüye hürmet etmeleri bunun gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bunun gibi özellikleri dikkate almamak manevi açıdan büyük bir hatadır.

İmam-ı Azam Ebu Hanefî mezhebi alimlerinin fetvasına göre: kabri göbekten yukarı olarak çevirmeye, işaret koyarak yazı yazmaya izin verilmiştir. Kümbetli mezar yapmayı ise tahrimen mekruh olarak saymışlardır.⁸⁶

Halkımızın asıllardan beri kalıplaşmış mezar kültürüne dikkat edecek olursak, bahsi geçen kaideleri pek fazla çiğnemediğini, şeriate ters olmadığını fark edersiniz. Sadece dini ve ilmi açıdan ünlü olmuş manevi hocaların kabirlerini süslemeden enseli, kahve rengli kümbetle çevirmişlerdir. Halkımızın çoğunluğu kabirler ayak altı kalmasın diye tepesi açık mezarlar yapmışlardır.

⁸⁴ Kazak Halkı, ölen apa-ata, ana-baba veya yakın akrabaları için vefat tarihinden 1 yıl geçtikten sonra “*Özel Aş*” veya “*Büyük Aş*”, verirler. Bu törende Kazak çadırları kurular “*bayge*” ve “*kökpar*” gibi geleneksel oyunlar oynatılır. Bu oyunlarda birinci, ikinci ve üçüncü olanlara araba, at, deve ve inek gibi hediyeler verilir.

⁸⁵ Abdirasilkızı, Ainur, “*Dastürlü Kundılıktar-Turaktılıktın Tuğırı*”, a.g.d., s, 176-179.

⁸⁶ Kabir ziyaretleriyle ilgili hadisler için bkz: Buhârî: Cenâiz/31., Ebu Davud: Menâsik/96.

Günümüzde de bu kaidelere uyuyanların sayısı çoktur. Ne yazık ki beş parmak aynı olmayınca asırlardan beri yerleşmiş mezar kültürü ile kabristan kaidelerine uyumayanlar ve ölenleri için saltanatlı inşaat yapmayı gurur meselesi olarak görenlerin sayısı da artmaktadır. Ancak bu büyütülecek bir mesele değil. Bu mesele köy veya bölgenin sözü geçen büyüklerinin, aksakallarının tavsiyeleri ve imamlarımızın vaaz ve nasihatleriyle çözülebilir. Bu yönde Kazakistan Müslümanları Din İşleri de hareketsiz kalmış değil. Zamanla bu gibi meseleler de çözümünü bulur.

1.1.9- Kazak Toplumunda Ramazan ve Kurban Bayramı

Müslümanların iki bayramı vardır. Bunlardan biri Ramazan diğeri de Kurban bayramıdır. Kalbinde iman yuvalayan milletimiz kendilerini İslâm'ı kabul edip, Ka'be'ye yüz çevirip, secdeye kapanıp ve Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'in ümmeti olarak saydığından beri, bu bayramları manevi değerleriyle birleştirerek saygınlığın, kardeşliğin, bereket ve birliğin görünüşü saymışlardır.

Müslüman Kazak Halkı eskiden bu yana Kurban bayramına “*Büyük bayram*” demişlerdir. “*On iki ayın sultanı Ramazan ise*” Kurban bayramını da “*Büyük bayram*” diyerek derecesinin Ramazan ayından daha üstün olduğunu tek sözle bildirmişlerdir. Eskiden Kazak çadırlarında Kurban ve Ramazan gibi senelik bayram ve oruçların tarihleri tutulması ve günümüzdeki doğum günü gibi tarihlere ehemmiyet vermemeleri Kazakların kültüründe Ramazan ve Kurban bayramının nasıl bir yer aldığı anlaşılmaktadır.⁸⁷

Ülkemizde Kurban bayramının önemi, bayramın birinci günü resmi tatil olarak ilan edilmesinden itibaren artmıştır. Bu günleri “*Ayt kuttı bolsın*”⁸⁸ yani “*Bayramınız kutlu olsun*” diye bir birini tebrik etmeyen Kazak yok. Uzakları yakınlaştıran, akrabalık bağları güçlendiren ve misafirperverlik gibi değerlerimizi yaşatan Kurban bayramını büyüğü, küçüğü, yaşlısı ve genci de sabırsız beklemektedir. Bayram yaklaştıkça düşünceli vatandaşların aklında kurbanlığa ne keseceğim fikri olduğu bilinmektedir. Bu iki bayramda Kazak balaları ellerine poşet alarak mahalledeki bütün evlere “*Ayttarınız kuttı bolsın, tokaştarınız damdi bolsın, Kampitteriniz daiin*

⁸⁷ Liyas, Godfrey, *Büyük Kazak Göçü*, çev: Türkay Lenger, İstanbul, 1950, s, 13.

⁸⁸ Kazakça'daki “Ayt” kelimesi arapçadaki “عيد” kelimesinden gelmektedir. “İyd” Türkçe “bayram”, Kazakça ise “meyram” demektir. Yani “Oraza Ayt” veya “Kurban Ayt”, “Ramazan Bayramı” veya “Kurban Bayramı” demektir.

bolin/Bayramınız kutlu olsun, Bişilerin lezzetli olsun, Şekerlerin hazır olsun” gibi dilekler söyleyerek harçlıklarını ve bayramlık şekerlerini toplarlar.

Sünnete göre Kurban bayramının arefe gününde fitre ve sadaka vermek, yetim-dul ve sakatlara yardım etmek, büyükleri, akrabaları ziyaret edip hal hatırını sormak sevaplı amellerden sayılmaktadır. Dolayısıyla bütün müslüman ülkelerde Ramazan ve Kurban bayramının arefe günlerinde fitre ve sadaka olarak büyük miktarlarda paraların toplandığı herkese malumdur. Kazak halkı da bu tür sevaplı işlere duyarlı bakmaktadır. Misal olarak: Ramazan bayramında Batı Kazakistan Aktöbe şehri merkez camiinde 4 milyon Tenge (yaklaşık 50 bin TL) toplandığı açıklanmıştır. Memleketimizde 2432 camii vardır ve her birinde ku kadar miktar toplanmazsa da büyük miktarlarda para toplandığı anlaşılır. Bunu halkımızın müslümanlık gereği saydığı ve cömert olduğunun bir delilidir.⁸⁹

1.1.10- Kazak Halkının Vakıf Kültürü Tarihi

Arapça bir sözcük olan “*vakf*”; sözlük anlamı ile durdurma, hareketten alıkoyma, hareketsiz bırakma manalarına gelir. Ayrıca “*tamamen verme, büsbütün verme*” anlamını da içerir. İktisadi anlamda vakıf; kişisel çalışma ve gayretle elde edilen imkânların ve mal varlığının gönül rızasıyla paylaşılmasını öngören hukuki bir sistemdir. Vakıf, tarih boyunca süregelen yardımlaşma ve dayanışma duygusunun kurumsallaşmış halidir. O halde vakıf tüm insanlığın mutluluğunu amaçlayan bir sistemler bütünüdür.⁹⁰

Vakıf kavramının doğuşu şu şekilde cereyan etmiştir: Zekâtın nasıl, hangi mallarda, ne ölçüde verileceği belli olduğu için, mü’minler zekâtlarını verirken, bunu en iyi nasıl değerlendireceklerine dair Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)’e fazlaca bir şey sormuyorlardı. Ancak, zekâtın dışındaki sadaka ve infakların en iyi nasıl değerlendirileceği konusunda, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)’den örnek modeller, tabiri caizse, mali olarak öbür dünyaya yapılacak yatırımların en kârlısının hangisi olduğunu ve nasıl yapılacağını öğrenmek istiyorlardı. İktisadi faaliyetlerde en garantili ve yüksek kazanç sağlayacak alternatiflerin araştırılmasında olduğu gibi, sahabeler de, âhirete yapılacak yatırımlar konusunda, en verimli yolları araştırmaya başlamışlardı. Mesela, Hz. Ömer (r.a), Hayber arazisinden kendisine düşen ganimet malını görünce, o zamana kadar o ölçüde değerli bir mala sahip olmadığını ifade ile,

⁸⁹ Bu bilgi 04.10.2014 tarihinde www.old.aikyn.kz resmi sitesinden alınmıştır.

⁹⁰ Bu bilgi 05.20.2015 tarihinde www.vgm.gov.tr sitesinden alınmıştır.

Kur'ân'ın sevdiğimiz malları infak etmedikçe ideal bir mümin olunamayacağı ifadesini dikkate alarak, bu malını Allah yolunda infak etmek ister ve bunun için en verimli infak şeklini Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'den sorar. Efendimiz (s.a.v), gönül rahatlığı içinde tasadduk etmek gerektiğinin ötesinde, bir de tasadduk modeli tavsiye buyurur. Hz. Ömer (r.a)'a yapılan bu tavsiye, İslâm vakıf hukukuna temel teşkil eden hukuki esasları havidir.

Peygamberimiz Muhammed (s.a.v)'in vakıf kurma konusundaki teşvikleri ve örnek davranışı, sahabiler üzerinde çok büyük etkiler uyandırmıştı. Hattâ kaynaklarda yer alan bilgilere göre, sahabinin mali durumu müsait olanlarının hemen hemen tamamı, kendisinden sonra geride vakıf bırakmaya özel gayret göstermişlerdi. Sonraki dönemlerde de vakfa karşı bu ilgi artarak devam etmiştir. Sonraki dönemlerde, vakfın müslüman toplumlarda revaç bulup yaygınlaşmasının pek çok sebepleri arasından iki temel sebep özellikle dikkat çekmektedir.

Birincisi; vakfın, Kur'ân-ı Kerîm'deki hayır ve iyilik yapmakla ilgili âyetlerin ruhuna uygun bir müessese oluşudur. Zira Kur'ân'ı Kerîm'de, pek çok âyetteki tavsiye edilen yardımlaşma esasları incelendiğinde, yardım alanların rencide edilmemeleri gerektiğinin önemle vurgulandığı görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de yardım edenlerden sâdır olabilecek tavır ve davranışlarla, yardım edilen kimselerin onurlarının incinmemesine özen gösterilmesi öğütlenmekte ve bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda bazı davranış modelleri de ortaya konmaktadır.

İşte vakıf müessesesi, yardımların, bizzat yardım eden insanın elinden değil, bir tüzel kişilik aracılığıyla muhtaç kimselere ulaştırıldığı bir kurum olması dolayısıyla, insan haysiyetine ve de Kur'ân'daki yardımlaşma ruhuna uygun görülmüş ve bundan dolayı müslüman toplumlarda benimsenmiştir. Vakfın müslüman toplumlarca benimsenmesinin ikinci önemli sebebi ise; vakıf malın mülkiyetinin Allah'a ait olduğu anlayışıdır.⁹¹

Ayrıca vakıflar, tarih boyunca hangi amaçlarla kurulmuş olurlarsa olsunlar, İslâm ve Türk dünyasında birbirinden önemli çok çeşitli hizmetleri üstlenerek, günümüzde modern devletin yapmakta olduğu çok sayıda kamusal görevi yüzyıllarca başarıyla yerine getirmişlerdir. Vakıflar, aynı zamanda, servetin zengin kesimlerden toplumun daha fakir kesimlerine doğru akışını önemli ölçüde gerçekleştirerek sosyal dengelerin kurulmasında ve sosyal bütünleşmenin sağlanmasında,

⁹¹ Bu bilgi 05.20.2015 tarihinde www.yeniumit.com.tr sitesinden alınmıştır.

içtimaî barışın sürekliliğinde, sınıf çatışmalarının önlenmesinde, kamunun hizmet taleplerinin yerinde karşılanmasında, siyasî ve ekonomik istikrarın sağlanmasında da merkezî yönetimlerin en büyük yardımcıları olmuşlardır.

Vakfin özünde bulunan yardımlaşma ve dayanışma duygusu, Türklerin İslâmiyet öncesindeki geleneklerinde de görülen bir sosyal özellik olduğundan müslüman olduktan sonraki dönemde de vakıf ve yardımlaşma anlayışı “*Allah rızasını*” kazanma isteği ile çok daha güçlenerek, genişlemiştir. Bu durum; vakfin belirli toplulukları kapsamamasından çok, bütün insanları, hatta hayvanları ve doğayı da içine alacak şekilde genişleyerek gelişmesine vesile olmuştur.

Türklerin, İslâmiyet öncesinden gelen adet ve gelenekleri; vakıf anlayışı ve kültürünün bir medeniyet haline gelmesinde önemli katkılar sağlamış, İslâmiyet ile birlikte bu altyapı, semavî değerler ve evrensel ahlakî ilkelerle inceden inceye işlenerek daha da geliştirilmiştir. Vakıfların hizmetlerinden veya menfaatlerinden yararlanabilmek için ne etnik ne dinî, ne de cinsiyet ve sosyal statü olarak bir ön şart aranmamış, hayır hususunda kesinlikle ayrımcılık ve bölgecilik yapılmamıştır.⁹²

Kazak bozkırlarında İslâm’ın yayılmasından XX. asra kadar varlığını koruyan vakıf kültürünün en görkemli örneği, Güney Kazakistan eyaletine bağlı olan Türkistan şehrindeki Hoca Ahmet Yesevî türbesinin vakfidir. Türbeyi yaptıran Emir Timur (1336-1405) Köregen Aziret Sultan’a, yani Hoca Ahmet Yesevî’ye (1103-1166) vakıf arazilerini vermiş, bahçe gelirlerini hangi tertibe ve hangi amaçlarda faydalanılması gerektiğini ve kimin idare etmeye layık olduğu konusunda yazılmış vakıf belgesini bırakmıştır. Ancak bu tarihlere kadar Kazak bozkırlarında vakıf sisteminin geliştiğini Mevlana Sefî ed-Dîn Urung Kuylâkî’nin⁹³ “*Neseb-nâme*”sinden görebiliriz.⁹⁴ “*Neseb-nâme*” (XIV. yüzyıl) nüshalarında yerel yönetici Kayu Tegin’in Ahmet Yesevî’nin müridi Sûfî Muhammed Danişmend Zernuki,⁹⁵ “*Allah rızası ve Muhammed (s.a.v)*’in

⁹² Bu bilgi 05.20.2015 tarihinde www.vgm.gov.tr sitesinden alınmıştır.

⁹³ Mevlana Sefî ed-Dîn Urung Kuylâkî’din (Koylâkî Ata isimiyle tanılır) kabri-şerifi Kızılorda eyaleti, Jana Korğan ilçesi, Tügisken köyünde (eskiden Akkorgan şehri olarak bilinirdi) bulunmaktadır. Vefat tarihi 1291’dir. Bkz: Mevlana Sefî ed-Dîn Urung Kuylâkî’din (Koylâkî Ata isimiyle tanılır) kabri-şerifi Kızılorda eyaleti, Jana Korğan ilçesi, Tügisken köyünde bulunmaktadır. Vefat tarihi 1291’dir. Aşirbek Kurbanoviç, Muminov, *Rodoslovnoe drevo Muhtara Auezova*, Almatı, 2011, s, 46.

⁹⁴ Abdirasilkızı, Ainur, “Kazak Kazba Baylıkka Ğana Emes, Jazba Baylıkka da Bay”, a,g,d., s, 187.

⁹⁵ Sûfî Muhammed Danişmend Zernuki, Hoca Ahmet Yesevî’nin yakın halifelerindendir. O, hocası Hoca Ahmet Yesevî ile kırk defa halvete girmiş, kemale ulaşmış, mürşidinin izniyle Otırar’a gidip, orada sofra (tekke) kurmuş, kırk sene halkı irşad etmiş, yetmiş sene Hızır (a.s) ile sohbet etmiştir. Onun Sukçuk Hoca adlı talebesi de geleneğe göre Hoca

şefaatine nail olmak için” hanakanın suyunu 300 kırmızı altına satın almış ve Oğuz dağı ile Karaşık arasındaki 200 çift toprağının vakfına dair bilgiler vardır. Ayrıca bahsi geçen eserde, Hoca Ahmet Yesevî'nin XI. atası İshak Bâb'tan kalan vakıf mülkleri hakkında bilgiler de mevcuttur.

Karahan devletinin kurucusu olarak bilinen Sultan Satuk Buğra Hanın şeceresi olarak bilinen “*Tezkereî Buğrahan*”da; her savaştan sonra şehitleri kefenlemek, gömmek, aş hazırlanarak onların adına Kur’ân âyetlerinden okumak için mezarlıkların başına hizmetçi görevlendirildiğini ve bu hizmetçilere arazilerden pay verildiğini ve bunların mali kaynağı zekat olarak ayrılan mal ve mülklerin $\frac{1}{10}$ bölümünün ayrıldığı hakkında bilgiler mevcuttur. Dolayısıyla bu tür faaliyetler Kazak bozkırlarında “*Mezar görevlisi/şırakşı*”⁹⁶ geleneğinin oluşumuna ve birçok türbelerin yapılmasına katkıda bulunmuştur. Genel olarak baktığımızda “*vakıf kültürü*” Türkistan medeniyetinin önemli bir bölümüdür.

Dolayısıyla “*vakıf kültürü*”nün gelişmesi sadece milli ve manevi değerlerin canlanması değil, aynı zamanda manevi girişimleri finanse etmenin kaynağı olarak çok önemlidir. Ayrıca, “*vakıf kültürü*”nün canlanması, gelişmesi için yapılması gereken faaliyetleri anlatarak, hem vatandaşlarımızın hayırlı işler yapmasına vesile olacağız, hem de günümüzdeki modern olan toplumumuzun ana problemlerin çözümünde yardımcı olacağına güvenimiz tamdır.

Sosyal yaşam tarzının taraftarı olan göçebeler uygarlığında kendilerine has birçok yardımlaşma yöntemleri oluşmuştu. İhtiyaçlı birisine veya akrabasına; imece usulu ile ev inşa eder veya ısınması için kömürlerini temin ederlerdi. Yetim, dul veya garibanlara tahıl, et ve yemeklerinden pay ayırarak bunları korumasız bırakmayan Kazak Halkı da kendilerine has “*yardımlaşma kurumu*”nu oluşturmuşlardı. Dolayısıyla bunun gibi unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş değerlerimizi, modern olan toplumumuzun biçimi ve ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirmek hem devletimize hem de vatandaşlarımıza büyük katkı sağlayacaktır.⁹⁷

Ahmed'in huzurunda on iki yıl hizmet etmiştir. Şeyhi Ahmed Yesevî'nin ve diğer bazı sûfilerin tasavvufi görüşlerini Mir'âtü'l-kulûb adlı Türkçe eserinde toplamıştır. Sûfi Muhammed'in kabr-i şerifi, faaliyet yürüttüğü Otırar kentindedir. Bkz: Tosun, Necdet, “Yeseviyye”, DİA, İstanbul, 2013, c, XLIII, s, 487.

⁹⁶ Şırakşılar aynı zamanda camilerde de görev almaktadırlar.

⁹⁷ Abdirasilkızı, Ainur, a.g.m., s, 188.

1.1.11- Kazak Toplumunda Kadın Derecesi

Kazak toplumunda kadınların derecesi; kadınlara olan saygıdan, hak tanınmasından ve karınmasından oluşmaktadır.

Kazaklar, kadınları hürmete layık görmüşler ve hürmetlemişlerdir de. Atalarımız: Milletin başına gün doğsa erkekler gibi ata binmesine, hüneri varsa erkekler gibi ata binip “*baigede*”⁹⁸ koşmasına ve barış zamanında ilmi derecesi üstün olursa devletin başına geçmesine engel olmamıştır. Bu tür tanınan haklardan Kazak toplumu her zaman galip geldiğine tarihimiz şahittir.

Bunun neticesi olarak Kazak toplumu örnek tutulan olmuştur. Çünkü Kazak kadını bir eliyle beşiği⁹⁹ diğer eliyle alemleri sallaması gerektiğinin farkındaydı. Asırlar boyu Kazak toplumunun kanına ve kemiğine sinmiş örfi değerler kız bala ve kadınları hiçbir zaman yalnız bırakmamıştır. “*Kız ağasız, mont yakasız olmaz*” diyerek akrabalık bağları en üst dereceye kadar geliştiren halkımızın arasında, kadın milleti hiçbir zaman yalnız kalmamıştır.

Kocası/babası ölmüş bir aileyle ilgili toplumun anlayışından olan “*Dul erden gitse de elden (yurt,millet) gitmez*”, “*Yetim görürsen kolla*”, “*Ağa ölürse, kardeşe miras*”¹⁰⁰ gibi atasözler buna delildir. Dolayısıyla bu atasözlerinden hareketle Kazak Halkı için, bakıcısı olmayan aileye her zaman aş, ekin mahsulü ve kurban etinden pay ayırmak vazgeçilmez değerlerden sayılmıştır.¹⁰¹

1.1.12- Son Dönem Dinî Akımların Din Algısına Yetkileri

Din sadece inanç meselesiyle değil manevi değerlerle de ilgilenen büyük bir sahadır. Din, manevi değerleri oluşturan, geliştiren ve toplumun düzenini sağlayan sistemdir. Radikal dini akımlar ideolojisinin ters etkileri, manevi ve dini değerleri yok etmek özelliği ile tanınmaktadır. Herhangi yeni dini akım toplumdaki yerini oluşmuş değerleri yok etmekle almaktadır. Bu ise geleneksel değerler ve iç huzurluğun zayıflamasına götürür. Dolayısıyla bize düşen atalarımızın oluşturduğu millî ve manevi değerlerimizi koruyarak, ülkemizin devamı ve birliğini sağlamamız lazım. Çünkü İslâm dini, Kazak bozkırlarına yayıldığından bu yana halkımızın manevi değerleri,

⁹⁸ “*Bayge*” Kazak Halkının geleneksel at yarışma oyunudur.

⁹⁹ Kazak toplumunda dinî ninniler geniş çapta gelişmiştir. Misal olarak: “*Allah diyen ar olmaz, Allah’ın yolu dar olmaz, Allah diyen insanlar, Ahirette zavallı olmaz*”. “*Bebeğim benim bal bebeğim, Tanrın olsun Yârin bebeğim, imanlı büyüsün diye, İllalla diye sallarım.*”

¹⁰⁰ Emengelik için bkz: s, 17.

¹⁰¹ Yetimlere yardım etmek konusuyla ilgili hadisler için bkz: Müslim: Zühd/42., Tirmizî: Birr/14., Ahmed bîm Hanbel: Müsned/V/250.

örf-âdet ve gelenek- görenekleriyle uyum sağlayarak din ve gelenek birliğini oluşturmuştu. Bu birliği dış mihraklar ve radikal akımlar şöyle bozmaya çalışıyorlar:

1.1.12.1- İslâm'a Kadar Olan Gelişmeleri Yok Saymak

Din temizliğini sadece kendileriyle başladığını belirtmek isteyen radikal akım üyelerin, Kazakları manevi damarından ayırmaya yönelmiş hareketlerin ilkidir. İslâm'a kadarki Kazak bozkırını İslâm'a kadarki Arap toplumuyla kıyaslayarak "*cahillik devri*" olarak tanıtıyorlar. Ancak bu mümkün değil. Elbette, Arapların İslâm'a kadarki tarihi yok değil, belli bir derecede kültürel başarıları, hatta söz hünerinde övünecek kadar başarılar göstermiştir. Ancak, yeni doğmuş kız çocuklarını diri diri gömmek ve nikahsız cinsel ilişkiye girmeyi (zina) normal görmek gibi cahillik âdetleriyle vatandaşlarının hayatlarını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla Arap toplumunda bu devre "*cahiliye devri*" demişlerdir. Kazak bozkırında İslâm'a kadarki devirde "*Gök Tanrı*" (Tek Tanrı) kaideleri, iyilik ve samimiyetlik gibi insanî değerler saltanat kurmuştu. Böyle yanlış bilgiler:

- 1- Vatandaşların vatanseverlik duygusuna gölge düşürmekte ve tarihine karşı ters fikirler oluşturmaktadır,
- 2- Manevi değerleriyle uzaklaşmaya başlayan Kazak toplumunun tarihini "*cahiliye devri*" ile aynı olduğunu söyleyerek Kazakları geçmişiyle kopararak yok etmeye çalışılmaktadır,

İslâm gibi yüce dini kendisine kadar olan gelişmeleri yok sayarak yanlış bilgilerle yüceltmek mümkün değil. Aksine bu gelişmeler manevi değerleri en yüksek dereceye çıkardığını, Kazak bozkırlarında belli bir zamanlarda yaşamış dinlerin arasından yayından çıkmış ok gibi gelişmesi ve milletimizin dinine dönüşmesi İslâm'ın gerçekten yüceliğini göstermektedir.

1.1.12.2- Kazakların Gelenek-Görenek ve Örf-Adetlerini Terslemek

Kazakların müslümanlık kültürünü yok saymak için yönlendirilmiş hareketlerin en güçlüsüdür. Kazakların gelenek-görenek, örf- âdetlerini İslâm'a karşı koyarak, kâfirlik ile cahilliğin ve Allah'a ortak koşmanın simgesi olarak tanıtmak gibi fikirler radikal gruplar tarafından yapılan bir fitnedir. "*Gelenek- görenek ile örf- âdetlerimiz akla sığmadığından, ilme karşı olduğundan, düşüncemizi zehirleyerek ve imansızlığımıza neden olduğundan, doğrusu ile yanlışını ayırt etmek ata-baba geleneğine saygımızın göstergesidir*" gibi nasihatlerle milletimizi kandırmaktadır.

“*Gök Tanrı*” inancı, yeni gelen gelinin büyüklüğü selamlaması, ölenlere Kur’ân âyetlerinden okumak ve tevessül gibi Kazakların izzet ile hürmetten dolayı yaptığı gelenekleri radikal akımların ideolojisine kanak kandaşlarımızın en önemli tartışma konularına dönüşmüştür. Ancak, günümüzde şeriate karşı olarak bilinen “*Gök Tanrı*” inancından kalan örf- âdetlerin çoğu retüellik tarafını koruyabilmiştir. İnancın içeriği tamamıyla değişmiştir. Lâkin birkaç örf-âdetlerde eski “*Gök Tanrı*” inancın izi olduğunu hiç kimse kabul etmiyor değil. Fakat günümüzde böyle örf-âdetleri hiç kimse eski inanca göre yapıyor da değil. Mesela: Yeni gelen gelinler, ateşe yağ dökerek yaptığı âdeti ateşle yağa tapındıklarından değil geçmişlerin geleneklerine saygı duyduklarındandır. Yani Kazakların dünyatanımında kalıplaşmış “*evimin ateşi sönmesin*” gibi dilekle hayırlısını Allah’tan dileyerek ateşe yağ dökerler.

Âdet ayrı, inanç ayrıdır. Eğer âdet doğrudan inancın görünüşü olsaydı, Kazaklar ikisini ayrı ayrı adlandırmazdı. Âdette “*böyle yapsa, böyle olur*” değil “*böyle yapsak böyle olsa*” gibi niyetle Allah’tan dilemektedirler. Yani iyilikten ümit bekleyerek yaparlar. İyiliği de yalnız Allah’ın verdiğini “*kötülük görsem kendimden, iyilik görsem Allah’tan*” gibi ata sözle bildirmiştir. İyilik ve hayırlı işlere yönlendiren örf-âdetler bir milletin dünyatanımının ayrılmaz parçası olarak varlığını sürdürmeye hakkı var. Din kaidelerinin inanç tarafını başka dindekiler değişiklik yapmadan kabul ederler, ancak bir milletin geleneğini diğer bir millet körü körüne kabul edemezler. Bunu dinimiz de uygun bulmuyor. Ayrıca dikkat edilmesi gereken daha birşey var. O da: Bu tür âdeti yaparak, dinimiz İslâm’dan çıkarak başka dine giren yani mürted olmuş Kazak/ lar toplumumuzda yoktur. Bir de günümüzde Kazak Halkının “*Tanrı*” inancıyla babalarının “*Tanrı*” inancı arasında yerle gök kadar fark var. Bahsi geçen âdet ve inançlarla ilgili farkı günümüz Kazak Halkı ayırt edebiliyor. Kazakların gün geçtikçe âdetleri unutulmaya ve bu âdetleri yapanların sayısı da azalmaya başlamıştır. Zamanın akımına yetişemeyen birçok âdet ve inançlar kendi kendiliğine yok olmaya yüz tutmuştur. Fakat yukarıda dediğimiz gibi iyilik ve hayırlı işlere yönlendiren örf- âdetler varlığını sürdürmektedir.

Kazaklar gibi diğer müslüman milletler İslâm’ın etrafında geliştiğini ve geleneklerinin aynı olmadığını biliyoruz. Misal olarak bir çocuğun dünyaya gelmesiyle ilgili âdetleri verebiliriz. Araplar, çocuğun dünyaya geldiğine yedi gün dolunca saçını traş ederek saçının ağırlığı kadar sadaka verirler. Kazakların geleneğinde ise, bir çocuk dünyaya geldiğinde “*şildehana*” adlı düğün yapmak, beşiğe yatırmak, yirmi günde küçük kırkından, otuz dokuz veya kırk bir gün dolduğunda büyük kırkından çıkarmak, kırk kaşık suyla yıkamak, saç ve tırnaklarını kesmek, komşulara da

yarasın diye hediye (sadaka) vermek toplumumuza has geleneklerdir. Ayrıca, “*bütün ameller niyete göre*”dir.¹⁰² Gelinlerin hürmet etmek niyetiyle selam vermeleri, selamı verene secde etmekle aynı olmadığından ve tapınmak niyetiyle yapılmadığından Allah’a ortak koştur anlamına gelmediği herkese malumdur. İçeriğinin ne olduğunu anlamadan problem çıkararak, akli başında olan birisinin aklını karıştırmak için kaynağı olmayan hükümleri söyleyenlerin asıl niyeti vatandaşlarımızı geleneksel değerlerine karşı koyarak iç huzurluğu kaçırmak istemelerindedir.¹⁰³ Ancak bu tür âdetlerin yapılması, şeriatimize ters düşmektedir diye ayıplamayı akli başında olan birisi doğru bulmaz.

1.1.12.3- Sovyetler Birliğini Manevi Düşüş Devri Olarak Tanıtmak

Kazakların dini ve millî birliğini yoka saymak için kullanılan yeni taktiklerden biridir. Doğrusunu söylemek gerekiyorsa: İslâm’a kadar olan başarılarını yok saymak, Kazakların örf-âdetlerin ve gelenek-göreneklerin terslemek, kabir ziyareti edebini Allah’a ortak koşturmak yani şirkle karıştırmak gibi hareketleri netice vermeyince, nasihatlerini başka alana çevirmenin bir yoludur. Bu taktiğe göre: “*Kazakların eskiden müslüman olduğu gerçek (nasıl bir müslüman olduğu başka mesele), ancak çünkü Sovyetler Birliği’nin dinsizleştirme siyaseti yüzünden Kazaklar dininden dönmüş ve inancından uzaklaşmış. Dini öğreten mollalar sürgüne gönderilmiş, mescit ve medreseler yıkılmış, kısacası halk yetmiş yılda din ve imanun temellerini unutmuş. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Kazaklar dinlerine yeniden dönmeye başladığında dini bilen kimse kalmadığından, başka ülkelerde tahsilini yapmış şahıslardan öğrenerek İslâm’a geri dönüşlerine başladılar*” gibi nasihatleriyle halkı inandırmaya başlamışlardır.

Lâkin, SB topraklarımızda dinsiz devir oluşturmaya mücadele etmesine rağmen 1930 yıllarına kadar Kazak bozkırlarında medreselerin hizmete açık olduğu bilinmektedir. Ayrıca, mollaları sürgün etmek politikası planladıkları gibi devam edememiştir.

İkinci Dünya Savaşında oluşturdukları geçici değerler, halkın ruhunu canlandırmada faydasız olduğu anlayan SB, varlığını hep koruyan değerleri tekrar canlandırmaya ve vatani korumak konusunda cesaret gibi değerlerin güçlenmesi için İslâm dinine serbestlik vermeye mecbur kalmıştır.

¹⁰² Muhammed Sultan, Nazım, *Ana Çizgileriyle İslâm/Nevevî kırk Hadis Şerhi*, çev: Eryarsoy Beşir, İstanbul, 1996, s. 31.

¹⁰³ Abdirasilkızı, Ainur, “*Din Jane Dastür Suhbatı Zamanauı Sın-Tegeurinder Ayasında*”, CSG, 18-Eylül, Almatı, 2014

1943 yılında Merkezî Asya Müslümanlarının Din İşleri kurulmuş, bahsi geçen Din İşlerine Kazakistan kadı olarak tabi olduğu bellidir. Bu Kazak din âlimlerinin açık olarak iş yapmak, dinî kitaplar yazmak, örfî âdetleri uygulamak, dinî bayramları kutlamak gibi işlerle sınırlandırılrsa da belli bir derecede halkımızın dinî hizmetle uğraşmasına imkan sağladı.

Bir de din inancı korumak ve din eğitiminin devamını sağlamak sadece din görevlilerine mahsus bir iş değil. Din, milletin yapısıyla asırlar boyu kaynaşmış manevi değerler ile dünyatanımını oluşturan görüşlerin sistemi ki bir devri dinsiz yapmakla kaybolmaz. Dolayısıyla “*din afyon*” diye yetmiş yıl süren Sovyetler Birliği (SB) milletimizin dinini çalkalayamamıştır. Namazlarına gizlice devam etmiş, nasihatlerine hiç ara vermemiş, bayramını açık olarak kutlamış, cenazesini açık olarak kaldıran halıkla çekişen SB’nin de devri geçti. Bir de SB döneminde, manevi değerlerimizi edebiyat ve ilmi mirasla bırakabilen âlimlerimizin olduğunu da unutmamalıyız.

SB’ni manevi düşüş devri olarak tanıtmak, günümüz toplumun âlimi gibi görünmeye, din temizliğini sadece kendileriyle bağdaştıran, manevi hocalık mertebesine sahip olmakla, Kazakistan Müslümanlarının düşüncesini zehirlemeyi amaçlayan radikal akımların yeni taktiklerindedir.

1.1.13- Dinî ve Millî Birliğin Sallanmasına Neden Olan Bazı Faktörler

Ülkemizin dinî ve millî birliğin sallanmasına neden olan bazı faktörler şunlardır:

- 1- *Manevi Terbiyenin Beşikten Doğru Verilmemesi:* Bir ülke ekonomik olarak gelişirse özünden uzaklaşması kaçınılmazdır. Dolayısıyla bağımsızlığını kazandıktan sonra ülkemiz zamanın akışıyla, manevi ve geleneksel değerlerinden uzaklaşmaktadır. Çocuğuyla değil kendileriyle uğraşan anne-baba, torununun beşiğini sallamanın yerine, geçinmek için çalışmaya mecbur olan ana-atalarımızın olması maalesef, neslimizin geleneksel dünyatanımını ve manevi değerlerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır.
- 2- *Açık Haber ve Açık Sınır Siyaseti:* Açık Haber ve Açık Sınır Siyaseti ülkemize faydalarıyla beraber zararlarını da getirmektedir. Halkımız bu faydalar ve zararların, hangisi doğru veya hangisi yanlış olduğunu ayırt edememektedir. İkisinin arasında bocalayıp kalmakta ve zannınca doğru saydıklarını seçmeksizin beyinlerine sindirmektedirler. Neticesinde

gençlerimiz, “*Dinin en temiz bu*” diye kendi siyasetlerini yürüten radikal akımlarının fikirlerini doğru olup olmadığını araştırmadan kabul etmektedirler.

- 3- *Milletimizin Din ve Gelenek Birliğini Bozmayı Amaçlayan Yabancı Güçler*: Kazak Halkının düşünce olarak birbirlerinden ayrılması, “*kırk kabile değil kırk din olarak parçalanması*”, yabancı güçlerin çıkarlarına yaradığı açıktır. Bu yabancı güçler kendi çıkarları uğruna yarın halkımızı, birbirine düşürerek idare etmek için, her şeyi yapmakta tereddüt etmezler ve etmeyecekleri herkese malumdur.¹⁰⁴ Dinî, siyaset uğruna kullananlar düşünce ve fikrimizi allak bullak etmektedirler. Neticesinde yaşam yönleri belli olmayan gençlerimiz bunun gibi siyasi oyunların kurbanı olmaktadır.

Günümüzde toplumumuz bu siyasi oyunların acısını çekmektedir. Dindar kılıfına girerek ve “*koyun derisine bürünmüş kurt*” gibi “*Dinî ve Millî Birliğimizi*” bozmaya çalışan yabancı grupları amaçlarına göre ikiye ayırmak mümkündür:

- a- Geleneğimizi İslâm’a karşı koyarak ve müslüman olduğumuzu inkar ederek gerçek müslümanlığı kendileriyle bağdaştıran İslâm kılıfına girmiş guruplar (akımlar).
- b- Geleneksel dinimizden ayırmayı amaç edinmiş ve bazı durumlarda din kılıfına giren dünyevi amaçları olan yabancı dini gruplar (akımlar).

Radikal grupların bu hareketleri bin yıl boyu halkın kemiğine sinmiş manevi değerleri ve dininden uzaklaştırmaya yöneliktir. Ayrıca yabancı gruplar tarafından yürütülen ideolojik hücumlardan biri: Kazak Halkını ezelden Hıristiyanlıkla tanışık olduklarını, Mesihliği ata dininden hiç ayırt etmeden anlatmaları, Tevrat, İncil ve Kur’ân’da, aynı olan yerleri kendi çıkarları için faydalanarak İslâm’ı Hıristiyan dininin bir mezhebi, kopyası veya değiştirilmiş bir nüshası olarak tanıtmaya yöneliktir.

Bahsi geçen akımların bir diğeri de kendilerini dini ve kültürel eğitim verenler olarak tanıtmakla, geleneksel dinimizle hiç bağdaşmayan birçok inancın temellerini nasihatleyerek taraftarlarının sayısını çoğaltmakla dünyevi çıkarlarını elde etmektedirler.

Din kılıfına bürünmüş radikal ve art niyetli akımların çalışması, geleneksel Kazak toplumunu oluşturan manevi değerleri yok ederek iç huzuru tehlikeye atmaktadır. Bu tipteki

---

¹⁰⁴ Son zamanlarda müslüman ülkelerin neredeyse tamamında yaşanan olaylar bunu ispatlamaktadır.

akımlar genelde dini grup olarak kaydedilmeyip ideolojik olarak hareket ettiklerinden dolayı onlara karşı mücadele ancak kendimizi ideolojik açıdan geliştirmekle mümkündür.

Bu durumda milletimizin yapısından kaybolmayan manevi değerleri faydalanabilmenin önemi çok büyüktür. İslâm hakkındaki yanlış düşüncelere, körü körüne yabancı kültürü beğenmeye ve radikal ideolojinin arkasından gitmeye karşı olabilecek güç bizim Kazakî müslümanlığımız. Bizim toplum öncelikle kendisinin bin yıllık müslümanlık tecrübesini araştırıp iyice anlaması lazım. Çünkü can ve ar temizliğini temel almış, dış görünüşe değil kalpteki imanı ön planda tutan millî ve manevi değerlerimize dönmek ve onları nasihatlemek radikal ideolojilere engel olacaktır.

Burada birşeyi dikkate almamız lazım. Eğer İslâm Kazak bozkırına şimdiki radikal akımlara tabi olanların: *“Kur’ân ve Sünnet’ten başkasını terk edeceksin, tarihini unatacaksın, kültürünü baltalayacaksın, geleneğini dinsizlik olarak tanıyacaksın ve tarihin bizden başlar”* gibi agresiv tutumlarıyla gelmiş olsaydı, böyle bir dini hiçbir halık kabul etmezdi.

Bu tutum ve fikirlerini gerçekleştiren ve gerçekleştirmek isteyen selefiler, kendilerini dini konularda fitne çıkaran ve bu fitnelerden doğan cihat ve tekfir gibi düşüncelerini tekfircilere damgalayıp kendilerini akâid meselesiyle sınırlanmış barışçıl akım olarak tanıtırıyorlar. Yani bütün kötü niyetli ve köktencilik fikirlerini tekfircilere damgalayarak kendilerini *“sudan temiz, süttten ak”* olarak göstermek için kullandıkları yeni taktikleridir.

Selefilik, bin yıla aşkın Kazakların yerleşmiş akidesine ve gelenksel toplumuna fitne tohumunu saçan akımdır. Dolayısıyla böyle bir akım bizim topluma hiçbir zaman barış getirmeyeceği aşıkardır. Selefilerin kullandıkları yeni taktiklerine kanarak *“tekfirciliği”* yasaklamak siyasi oyunlara sebep olur. Çünkü bütün ayıplar tekfircilere damgalandıktan sonra selefilere tenkit etmemize bir neden kalmaz. Ayrıca *“tekfircilik”* selefiliğin bel çocuğudur. Çocuğunu hapse atarak cezalandırmak, *“tekfirciliği”* terbiye eden babasına serbest olarak başka da radikalci ve teroristleri terbiyelemesine imkan sağlamak anlamına gelmektedir. Bunlar, orta yolu tutan yani ılımlı *“selefiler”* olduğuna inanmak ülkemizin iç huzurunu tehlikeye atmak için yapılmış özel bir planın ideolojisine kanmak demektir. Dolayısıyla tekfirciliği selefilikten ayırt

etmememiz lazım. Bundan dolayı ülkemiz “*selefilik, tekfircilik, madhalitlik*¹⁰⁵ ve *sururilik*¹⁰⁶” gibi radikal akımlara aynı gözle bakması lazım. Çünkü bunlar “*koyun derisine bürünmüş kurt*” gibi hera an saldırabilir ve ülkemizi siyasi istikarsızlığa götürebilir.

Selefi görüşlerinin yeni bir taktiği de şöyledir: Özellikle bugüne kadar inakr ettikleri, “*Kazak Halkının ezelden müslüman olduklarını tanımak*” (itiraf etmek), devamı olarak, ülkemizin İslâm’sız yaşayamayacağını söyleyerek “*İslâm Devletini*” kurmak ve toplumumuzun şu anki yaşayış biçimini cahillik olarak nasihatleyerek en doğru dini kendilerinin getirdiklerine inandırmaya çalışmaktadırlar. Böylece onlar halkımızın beynine “*Müslüman Kazak ile Hıristiyan Kazak’ın veya Müslümanlar ile Hıristiyanların bir arada yaşamasının mümkün olmadığını, yaşaması halinde iç savaşın çıkması kaçınılmaz*” gibi düşüncelerini sindirmektedir. Ancak onlar bu düşünceyi Kazakların müslümanlığını korumak amacıyla değil, çok dinlik tehlikesiyle “*İslâm Devleti*” düşüncesini oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Gençlerimiz seleflerin böyle düşüncelerini genelde internet sayfalarındaki makale ve videolardan öğrenmektedirler. Ayrıca, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının (KMDİB) analizinden geçmeyen kitaplardaki düşünceler özetle şöyledir:

- Din konusunda görüş ayrılığı ile kırgınlıkların oluşması ve diğer din mensuplarının itirazını oluşturan teolojik konudaki tartışmalı görüşler;
- Mensup olduğu dini, başka dinlerden üstün gören ve başka dinler hakkında zararlı fikirlerin oluşmasına yönelik düşünceler;

¹⁰⁵ Madhalitler/Madhalitlik 1980-1985 yıllarında Suudi Arabistan’da ortaya çıkmıştır. Kurucusu Rabiğ bin Hadi al-Madhali’dir ve selefilik’in bir grubudur. Tam ismi Rabiğ bin Hadi ibn Muhammed ibn Umayir al Madhali’dir. Bu grubun ABD’nin askeri üssünü Suudi Arabistan’da kurulması gerektiğini şeriat açısından ispatlamıştır ve ülkenin yetkilileri tarafından da destek görmektedir. Bahsi geçen grubun İslâm dinindeki akâid mekteplerinin hiçbirini doğru bulmuyorlar. Hatta akidesi aynı, fikirleri ayrı olan selefleri bile kabul etmezler. Bu grubun laik devletin prensiplerini kabul ederek silahlı saldırıları şeriate karşı olduğunu savunuyorlar. Ancak madhalitlerin bu tür düşüncelerine kanmamamız lazım. Bunlar, bu tür tutumlarıyla üzerlerinde olan dikkati başka radikal gruplara çevirerek kendilerini temiz gösteriyorlar. Lâkin bunlar da, diğer selefi gruplar gibi aynı kaynakları kullanıyorlar. Bu bilgi 11.05.2015 tarihinde www.azh.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁰⁶ Güney Suriye’deki Havran’da matematik öğretmeni olan Muhammed Surur Zeynel Abidin, 1965 yılından beri Suriye Baas rejimi ile Suriye İhvanı arasında yaşanan periyodik sürtüşmelerden sonra Suudi krallığına sığınmıştır. Bu matematik öğretmeni bu yeni Suudi yuvasında Vehhabi/Selefi kalesi El-Kasım’da bir iş bulmuş. 1979 yılının sonunda Abdullah el-Garib müsteşar ismiyle “*Ve Caie Devrül-Mâcus*” (Mecusiler Devri Geldi) başlıklı bir kitap yayınlamış. Arapça’da “*Mecusi*” kelimesi Farslar için kullanılan küçümseyici bir tabirdir. Bu kitap İmam Humeyni ve Şiilere karşı ağır hakarete varan eleştirilerde bulunur. Bu kişi İhvan’dan atılmış, bu yüzden de Suudi krallığındaki akademik, öğrenci ve eğitim çevrelerinde popülerlik kazanan, daha ileride “*el-Sururiye*” olarak anılacak olan karma bir ekip kurmuştur. Ve selefi ideolojisinin en önemli grubu olarak tarihte yerini almıştır. Bu bilgi 10.05.2015 tarihinde www.medyasafak.net sitesinden alınmıştır.

- Memleketle halkın arasına açan ve toplumsal kırgınlıklara neden olan fikirler;
- Din konusunda anlaşmazlıklardan dolayı ailelerin dağılmasına, laik olan devletin eğitimi almaktan, ücretin ödendiği işten ve ülkesine karşı olan askerlik borcundan vazgeçmeye yönlendiren fikirler.

Dolayısıyla bunun gibi düşünce ve fikirlerden oluşacak olan tehlikeleri dikkate alan KMDİB bu tür kitapları Kazakistan'da kullanılmasına ve yayınlanmasına mâni olmaktadır. Genelde bu tür kitaplar, makaleler ve videolar Rusça olarak tercüme edilmektedir.

Bahsi geçen düşüncelerin KMDİB'nin analizinden geçmeyen kitapların yazarları ve selefi akımının ideologları: N. Albâni, at- Tamimi, el-Cevzi, ibn Fauzan, as- Sâlih, el- Utaibi v.b. ve bunları tercüme eden Elmir Kuliye¹⁰⁷'dir. Ayrıca Din İşleri Komitesi "*Müslüman*", "*Nasihât-M*", "*Kökciyek*", "*Aziyat*", "*Kevser Seyhat*", "*Türkistan*", "*Şam- Şerif*", "*Hikmet*", "*Ğibrat*", "*Ulağat*" ve "*Ulu Mura*" gibi uzmanlaşmış dini yayın evleriyle işbirliği yaparak birçok kitaplar bastırmıştır.¹⁰⁸

1.2- KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ DİN EĞİTİMİ TARİHİ

1.2.1- Çarlık Rusya'sına Kadar Kazak Bozkırlarında Din Eğitimi

Kazakistan'da din eğitimi sistemi orta asırlardan başlayarak XIX asıra kadar sadece İslâmî çizgide gelişmiştir.

Merkezî Asya'da medreseler genelde camilerin yanında yapılmıştır. Buhâra, Semerkand bölgelerinde başlayan medrese geleneği Balasağun, Türkistan, Otırar, Sayram, Sauran, Sığanak ve Özkent gibi İpek Yolu'nun etrafında olan büyük medenî merkezlerde devamını bulmuştur.

Orta asır kaynaklarında sadece Balasağun şehrinde 40 cami ve 20 medresenin olduğu bildiriliyor. Kazakistan topraklarındaki medrese sistemi Sır'ın etrafındaki şehirlerde gelişmiştir. Sır'dan Aral gölüne, Üstirt'ten Batı Kazakistan bölgesine kadar olan medreseler kültürü Kazan Hanlığı zamanında Tatarlara kadar da ulaşmış. Ayrıca Kazak âlimleri Merkezî Asya'nın başka şehirleri, İran ve Arap bölgesindeki ileri ilim merkezleriyle de tanışmışlardır.

¹⁰⁷ Elmir Kuliye¹⁰⁷ Rafayeloğlu 1975 doğumlu Azerbaycanlı din âlimi, İslâm bilgini ve filozoftur. Bu bilgi 09.01.205 tarihinde www.ru.wikipedia.org sitesinden alınmıştır.

¹⁰⁸ Abdirasilkızı, Ainur, "Kazakstandağı Etnokonfessiyalık İdentifikasya Maselesi: Memleket Kurauşı Ult Jane Zamanauı Sın Tegeurinder", a,g,d., s, 8-9.

Şeriat ilimlerini öğrenmeye yönelik olan geleneksel medreseler sistemiyle yanısıra din eğitimi manevi tecrübeyle birleştirmeyi ve maneviyatı geliştirmeyi amaç edinen tarikat hocalarının kalıplaştırdıkları ribat, hücre, zâviye ve hanaka gibi bilim merkezleri orta asırlarda Kazak bozkırında geniş olarak yayılmıştır. Medreseler uzmanlaştırma sistemi olarak, manevi bilim merkezleri ise maneviyatı geliştirme sistemi olarak hizmet etmiştir.

Moğol istilasından sonra İpek Yolu'nun etrafındaki birçok şehir hızlı gelişmelerine devam etmesine rağmen eskisi gibi yeşerme devrine ulaşamamıştır. Günümüz Kazakistan topraklarındaki medreseler sisteminin gelişmemesine bu tarihi olay tesir etmiştir.

Ancak, ülkemizde din eğitimi sistemi durmamıştır ve başka şekil alarak devamını sürdürmüştür. Dolayısıyla manevi ilme olan talep Kazak bozkırlarında din eğitimi sistemini kendilerine has yarı yerleşik yarı göçmen olarak ayarlamayı sağlamıştır. Bundan dolayı büyük şehirlerde devamını sürdüren medreselerin hizmetleri yanısıra göçmen halık arasında molla (hoca) tutarak çocuk okutma geleneğinin geliştiğini görüyoruz. Orta asırda medreselerin eğitim sistemi derecesine göre dörde ayrılmıştır. Bahsi geçen eğitim sistemin derecesi aşağıdaki Tablo-1 de gösterilmiştir:

No	İSMİ	SÜRESİ
1	İbtidâi- İlk Öğretim Medresesi	4 Yıl
2	Ruştiye- Ortaokul	3 Yıl
3	İdâdiye- Yüksek Öğretime Hazırlık	3Yıl
4	Âliye- Yüksek Öğretim	3 Yıl

Tablo-1

Âliye'yi bitiren şâkirtlere (öğrencilere) “abız”, “molla”, “halfe”, “muderris” diye ünvan verilmiştir. Medreselerin öğretim süresi genel olarak 12-13 seneyi bulmuştur. Dersler medresenin derecesine göre ayarlanmış olup genel olarak din eğitimi ağırlıklı olmuştur.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Abdirasilkızı, Ainur, Kazakstandağı Dini Bilim Cuiesi: Tarihi, Kazirgi Cai Kuyi jane Özektı Maseleleri, a.g.d., s, 14-17.

1.2.2- Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği Döneminde Kazakistan'da İslâm Dini

1.2.2.1- Çarlık Rusya'sı Döneminde Kazakistan'da İslâm Dini

Çarlık Rusya'sının egemenliği altında bulunan Kazak toplumunda Özbek, Tatar gibi Türk Halklarına kıyasla İslâm dini eski Türk dininin özelliklerini barındırıyordu. Kazak Halkının dinî inancındaki bu özelliği hisseden Çar Hükümetinin misyoner âlimleri de elbette ki kendi maksatları doğrultusunda yararlanmak istedi. Örneğin, 1860'lı yıllarda N. İlminski: “*Kazaklar, Müslüman değil Şamandır. Dolayısıyla onları Hıristiyan (Ortodoks) yapmak kolay olacaktır*” diyerek hükümeti inandırmaya çalışmıştır.¹¹⁰

Çarlık Rusya'sı Kazakları Hıristiyanlaştırmak için dinî konularda birçok tedbirler almıştı. Ruslar Kazakların arasında İslâm nüfuzunun azalmasını için dinî eğitim ve cami inşası Rus idarecilerinin iznine bağlamıştı. Tatar ve Başkurt hocaların Kazak gençlerini okutması yasaklanmış ve İslâm eğitimi veren medreseler kontrol altına alınmıştı.¹¹¹ Buna göre misyonerler, Türklerin tam olarak kaliteli bir eğitim ve öğretimden geçmeleri taraftarı değillerdi. Amaçları, kendi kültürlerinden kopararak,¹¹² yerli halkın düşüncesini, şuurunu ve hayat biçimini Rus kültürüne yaklaştırmak, halkı kendi içinde parçalayarak onları ayrı milletler haline getirmektir. Bunun gerçekleşmesi için de Kazak Halkının Rus kültürünü benimsemesi gerekiyordu. Bu politikada en önemli yeri her zaman eğitim alıyordu. Ama bununla yetinmeyen Rus idarecileri Hıristiyanlaştırma siyasetinden vazgeçmemiştir.

Çarlık Rusya'sı, bu sömürü politikasının ilk yıllarında, yerel halkın “*dinine özgürlük*” tanıma siyasetini başarıyla gerçekleştirmiştir. Bu siyaseti halk arasında yaymak için Çar Hükümeti, Kazak bozkırlarında mescit ve medreseler yapıp, İslâm Dinine karşı gelmeyeceğini, tam tersine ona destek vereceğini göstermeye çalışmıştır Böylece yerel grupların güvenini kazanarak sömürü siyasetini daha da derinleştirmiştir.¹¹³

Elbette, Çar Hükümetinin İslâm dinine karşı yürütmüş olduğu bu koruyucu siyaset fazla uzun sürmemiştir. Çar Hükümeti Türkistan topraklarına tamamıyla hakim olduktan sonra yerli

¹¹⁰ Adieva, L, “Resei İmperiyasının Kazak Dalasına Bağıtılğan Dini-İdeologiyalık Sayasatın Musılmandık Bilim Beru Cuiesi Arkılı İske Asıru”, UAYS, Turkistan, 2001, s, 144.

¹¹¹ Saray, Mehmet, a.g.e., s, 109.

¹¹² Egamberdiyev, Mirzahan, “Çarlık Rusya'sının Türkistan'daki Eğitim Politikası (1870-1917)”, GÜKEFD, c, VI, sayı 1, Kırşehir, 2005, s, 103-108.

¹¹³ Adieva, L, a.g.m., s, 145.

halkın sosyal ve kültürel hayatına da müdahale etmeye başlamıştır. Cami yapımı valinin onayına bağlanmış, dini merkezlerin kurulması ve vakıf işleri yasaklanmıştır.¹¹⁴ Bu durumu o dönemde idari kurumlara verilen rapor ve mektuplardan anlamak mümkündür ki Türkistan'ın ilk genel valisi Fon Kaufmann'ın 6 Şubat 1876 tarihinde eğitim bakanı D.A.Tolstoy'a gönderdiği mektupta kendisinin Bozkır'da, İslâm misyonerlerinin faaliyetlerine karşı olduğunu bildirmişti.¹¹⁵

Çarlık Rusya'sının Kazak Halkını Hıristiyanlaştırıp hakimiyeti altına alma konusundaki teorileri pratikte gerekli başarıyı gösterememiştir. Böylece 1868'de Rus yönetimi tarafından çıkarılan Nizamname ile Kazakları Hıristiyanlığa özendirmek için konulan özel maddeler hep sonuçsuz kalmıştır.¹¹⁶

1.2.2.2- Sovyetler Birliği Döneminde Kazakistan'da İslâm Dini

1917 Ekim Devrimi ile iktidarı eline alan Rus komünistler başlangıçta Çarlık rejimini yıkmak için desteklerine muhtaç oldukları başka etnik yapıdaki komünistleri çok iyi kullanmışlar, sonra da siyasi amaçlarını gerçekleştirmede birer engel olarak gördükleri için ortadan kaldırma operasyonu başlatmışlardır. Sovyetler Birliği (SB) döneminde özellikle de 1925 yılından sonra dinlere karşı bir hücum olmuştur. Dinî müesseselerin mâli ve iktisadi kaynakları kurutulmuştur. Din aleyhine müthiş bir kampanya başlatılmıştır. On yedi dinî kurumun tamamı (Türkistan'da yaklaşık 1400 mescit ve medrese) kapatılmış, şeriat ve kabile geleneklerine dayalı mahkemeler lağvedilmiştir. Ayrıca 23 Ocak 1918'de Halk Komiserleri Sovyeti "*Kiliseyi Devletten ve Okulu Kiliseden Ayırma*" kararı almıştı ve SB laikleştirilmiştir. Komünist yöneticiler bütün çabalarını dinsiz bir toplum oluşturmayı amaçlayarak "*ateizmi*" yaymaya sarf etmişlerdir. Komünizmin temelini teşkil eden "*marksizm*" her türlü metafizik yaklaşım veya izahı inkâr eden bir sistemdir. İşte bu sistem toplumu din düşmanlığı esasına göre yönetecek olan diktatörler için temel teşkil etmiştir. Dinî manada tatminde acze düşünce, "*marksizmi*" manevi boyutu bulunmayan bir dinmiş gibi takdim etme ihtiyacı hissetmişlerdir.¹¹⁷ Bu süreç, SB'nin dağılmasına kadar devam etmiştir.

Sovyet rejimi İslâm dinini, siyaset ve adalet olgularını da kapsayan bir olgu içinde değerlendirerek, din üzerinde kurgulanan politikaları iki aşamada uygulama alanına sokmuştu.

¹¹⁴ Yetişgin, Mehmet, "Yirminci Asra Girerken Rusya ve Rusların Türklere Yaklaşımı", BTDSBD, sayı, 52, Ankara, 2010, s, 220.

¹¹⁵ Adieva, L, a.g.m., s, 146.

¹¹⁶ Devrişeva, Halide, a.g.ç., s, 55.

¹¹⁷ Anuarbekov, Aset, a.g.ç., s, 5.

Böyle bir politikayı uygulama alanına sokmasının sebebi Türk Halkları arasında dinî bilincin millî bilinci de beslemesi idi. Bu politika dâhilinde uygulanan ilk aşama, katı bir biçimde dinsizliği hedef alırken, ikinci aşama ise müslüman azınlıkların benliklerini ifade eden “*ulusal iradenin*” ve “*ulusal bilincin*” yok edilmesi olarak belirlenmişti. Böyle bir siyaset izleyen Moskova’nın devlet yaşamındaki temel hedefi ise dinî kurumların gücünü ortadan kaldırarak, İslâm’ı müslümanların hayatından tamamen çıkarmak ve dinsiz insanlar ortaya çıkarmak idi. Fakat Ekim Devriminden beri uygulanan dinsizlik politikası çok fazla başarıya ulaşamamıştır. Çünkü Rus Ortodoks Kilisesinin aksine, İslâmiyet hiçbir zaman kilise biçiminde kurumlaşmamıştır ve en önemlisi İslâm’ın sosyal ve siyasal motifleri kapsayan bir yapıyı içermesi olurken, yine İslâm dinin insan ruhuna derinlemesine nüfuz etmesi bunun sebeplerini oluşturacaktı. Dolayısıyla İslâmiyet ve İslâmiyet’in tesiri ile mücadele etmek oldukça zor ve derin bir görevdi. Mesela: Rusya’da her 10.000 ile 12.000 Hıristiyan kişiye bir kilise düşerken her 100 ile 700 müslümana bir cami düşmektedir. Her cami aynı zamanda molla, yardımcısı ve müezzinden oluşmaktadır. Yine müslüman din adamlarının gücü, onların müslüman nüfusu içindeki sosyal ve siyasal konumu ile ilgilidir. Çünkü molla demek, hem dini önder (ibâdetle görevli), hem öğretmen (her mollanın camiye bağlı bir din okulu vardır; mektep veya medrese), hem yönetici (mülklerin düzenlenmesi, medeni durumun sicilinin tutulması), hem yargıç (evlilik, boşanma ve miras işlerinde yetkili) ve hem de zaman zaman hekim demektir. Bununla beraber müslüman din adamları göreve seçilerek gelirler ki bu durum onları “*halkın hizmetkârları*” olarak görüp halkın isteğine büyük bir titizlikle yaklaşmaktadırlar. Dolayısıyla bu mollalar daha demokratik ve halka daha yakındırlar.

Sovyetler Birliği (SB) uyguladığı politikalar sonucunda insanların kendi inanç ve kültürlerine daha fazla sahip çıkıp kendi örf ve geleneklerine sarsılmaz bir biçimde sarılmalarını sağlamıştı. Nitekim Sovyet yetkilileri uzun bir zamandan sonra aslında uygulanan gelenek ve görenek öğeleri ile dini öğelerin aynı olduğunu fark etmişlerdir. Bu süreç içinde, SB’de yapılan incelemeler doğrultusunda: Müslüman erkek çocuklarının hâlâ sünnet edilmesi, resmî nikâhın yanı sıra dini nikâhın kıyılması ve yine toplumun büyük bir kesiminin müslüman mezarlarını tercih edip İslâmî bir tarzda cenaze törenleri uygulaması İslâm dininin aslında gözden düşmediğinin kanıtı olmuştu.¹¹⁸

¹¹⁸ Kaya, Ayşes, “SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği”, APD, c, IV, sayı, 3, Kasım, 2012, s, 365. Bu makale 15.01.2014 tarihinde www.alternatifpolitika.com sitesinden alınmıştır.

1.2.3- Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği Döneminde Kazakistan'da Din Eğitimi

1.2.3.1- Çarlık Rusya'sı Döneminde Kazakistan'da Din Eğitimi

Çarlık Rusya'sı Kazak topraklarını işgal etmeden önce Kazakistan'da eğitim, İslâmî usûllere göre mektep ve medreselerde veriliyordu. Bu kurumlar, Tatar ve Özbek Türklerinden olan din âlimlerinin himayesinde, halkın yardımlarıyla kurulmuş ve gelişmiştir. Mektepler medreselere göre daha yaygındı. Kazak çocuklarının çoğunluğu bu mekteplerde okurdu. Mekteplerde öğretmenliği mollalar yapardı. Mollalar emeklerinin karşılığını öğrenci velilerinin getirdikleri hediyelerden alırdı.

Çarlık Rusya'sının kurmuş olduğu okullarla diğer Türk Halkları gibi Kazak Halkı da tanışmıştır. Fakat bu okullara şüpheyile bakmışlardır. Bu okullardaki Hıristiyanlaştırma faaliyetleri Kazak aydınlarının şüphelerinde haklı olduklarını ortaya çıkarmıştır. Çarlık döneminde başlayan Hıristiyanlaştırma politikası Sovyet dönemiyle birlikte Çarlık döneminin Ruslaştırma politikası aynen kalarak dinsizleştirme politikası devreye sokulmuştur.¹¹⁹

Kazakistan, Çarlık Hükümetinin himayesi altına girince 1860 yıllarında Rusya'da yeni bir eğitim sistemi tartışılmaktaydı. Bu eğitim sistemi Rus hakimiyeti altındaki Türk Halklarının Rus maneviyatında yetiştirilmesini, kısacası Ruslaştırılmasını öngören bir programdı.¹²⁰ Bu sistemin kurucusu ünlü Türkolog Nikolay İvanoviç İlimski idi.¹²¹

Çar Hükümetinin, eğitim alanında izlediği Ruslaştırma siyasetinde en önemli destekçisi Ortodoks kilisesi ve onun misyonerleri olduğu bilinmektedir. Doğu halklarını vaftiz etme ve Ruslaştırma konusunda 1842 yılında Kazan şehrinde açılan bu dinî akademi, hükümetin en güvenilir kurumuydu.

¹¹⁹ Özbay, Ekrem, a.g.m., s, 1-2.

¹²⁰ Ayan, Ekrem, "İbray Altınсарın ve Nikolay İvanoviç İlimski'nin Kazak Eğitim Sistemine Etkileri", TSD, sayı, 3/7, Erzincan, 2008, s, 126-127.

¹²¹ İlimski, 1822 yılında Rusya'nın Penza vilayetinde Hristiyan ailede dünyaya gelmiş ve dindar olarak yetişmişti. 1846 yılında Kazan Dini Akademisinden mezun olduktan sonra aynı akademide "Protivomusulmanskoe Otdeleniye" (Müslümanlık Karşıtı Bölümünde) bölüm başkanı olarak çalıştı. Akademide Tatar ve Arap Dili derslerinin yanı sıra teoloji derslerini de verdi. 1847 yılında misyonerlik amacıyla kurulan Tercüme Komitesi'nin başkanlığına seçildi. Bu komitenin amacı Hristiyanlıkla ilgili dini kitapları Rus olmayan halkların diline çevirmektir. 1858 yılında İlimski Orenburg Bölge Komisyonuna üye olarak seçildi. Bu döneme kadar misyonerlik faaliyetlerini Tatarlar üzerinde sürdüren İlimski, misyonerlik faaliyet alanını genişleterek Kazaklara ağırlık verdi.

O günleri yaşamış olan Kazak âlimlerinden İbray Altınsarin, bahsi geçen Kazan dinî akademisiyle ilgili olarak şunları söylemektedir; “2 Haziran 1847 tarihinde Çar Hükümetinin izniyle Kazan dinî akademisine bağlı olarak (Tercümanlar komitesi) kuruldu. Onun başına Nikolay İlminski geçirildi. Tercümanlar komitesinin esas amacı: Ortodoks kilisesinin dini kitaplarını doğu halklarının diline aktararak onları vaftiz etme, Hristiyan dinine geçirmektir”.

Ocak 1867 yılında Orenburg Genel Valisi Krijanovskiy, İçişleri Bakanı Valuyev’e “Rusya’nın doğu kısmında İslâm dininin yayılmasına karşı önlemler” konusunda bir rapor sunmuştur. Bu raporda kendisini en çok rahatsız eden konulardan biri Tatarların Kazaklar üzerinde etkisinin artması olduğunu bildirmişti. Krijanovskiy’in raporu Eğitim Bakanı Tolstoy’a ulaşır o da 1869’da değerlendirmesi için İlminski’ye gönderir. İlminski Tolstoy’un talimatını yerine getirir ve “Kazakların Eğitimleri İçin Alınan Tedbirler Meselesi Konusunda Düşünceler” adlı bir rapor hazırlar. Ona göre Krijanovskiy haklıdır. Kazaklar, Tatarca okumaktadır. İlminski şu tavsiyelerde bulunur: “Öncelikle Kazak okullarında Tatarca İslâmî eğitim değil, Kazakça-Rusça eğitim verilmeli. Daha sonra, bu okul öyle bir tarzda olmalı ki geniş bir kitleye hitap etmeli. Son olarak, bunun içinde doğal olarak ana dilde olmalı ve muhteviyatı ilgi çekici ve yararlı olmalı.” İlminski, Kazak çocuklarının Rusça bilmeden Ruslar ile beraber okuyamayacaklarını bu yüzden başta Kazakların ayrı okumaları gerektiğini savunur. Mevcut olan Kazak okullarını tekrar gözden geçirmek ve köylere yeni Kazak okullarını açmak gerekir. Orenburg’da bu işi üstenecek hazır birinin olmadığını bu yüzden Kazakistan’a İbray Altınsarin’i okuma yazma bilmeyen bir köye gönderilmesi ve okul açması gerektiğini belirtir. Bu okulu Altınsarin sanki kendisi açmış gibi gösterilsin, ama Rus idareciler tarafından sürekli kontrol edilsin. Ancak bu konu çok gizli tutulmalıdır. Başlangıçta bu yeni sistemde sadece bir tane okul açılsın. O, Altınsarin’in okulu olsun. Sonra yeni sisteme göre eğitim alıp mezun olmuş talebeleri, yurdun çeşitli yerlerine gönderilerek okullar açsın. Ancak bu okulların küçük ve sade olması gerekir. En önemlisi de onlar hükümetin açtığı okullar gibi değil, köy okulları sıfatında olmalı, ancak burada da kiril alfabesiyle Kazakça okutulmalı. Eğer okul, köy okulu sıfatında olursa köy halkı da ona sahip çıkarak yardım eder ve orada okutulan kiril alfabesine de tepki göstermez. Bununla birlikte öğrencinin isteğine bağlı olarak İslâm dini dersleri de okutulabilir. Ancak din derslerinin Tatarca olması lazım. İlminski, din derslerinin hiçbir zaman Kazakça yapılmamasına dikkat edilmesini istiyordu. Eğer din dersleri Kazakça yapılırsa bozkırda Kazak dili kuvvet kazanır, halk da İslâmiyet’e karşı daha büyük ilgi göstermeye başlar. Bir taraftan Altınsarin’i de cömertçe ödüllendirmek ve ona maddi imkânlar sağlamak gerek. Almatı’daki Hristiyan olmuş Kamlıklara bu dinin esasları Kazakça

öğretilmelidir. O zaman, onlar da Kazakların Hristiyanlığa geçmesine yardımcı olacaktır. Yani İlminski'nin planına göre bütün bölgede, şehir veya köy olsun, okullarda Kazak dili kiril alfabesi kullanılarak okutulmaya başlanırsa Tatarcanın tesiri kırılır ve Tatarca okutan mollalar ne kadar İslâmiyet'i öğretmeye çalışsalar da başarılı olamazlardı. Hem de kardeş müslüman halkların arasındaki yazı birliği de ortadan kaldırılmış olurdu.

Bu amaçla 157 Rus-Kazak okulu açılmıştır. Sonuçta bu okullarda yetişen Kazak çocuklarını Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma siyaseti başarılı olamamıştır. Bunun en büyük sebebi, Kazaklar arasında yetişen Altınsarin, Abay gibi müslüman Türk aydınlarının Kazak dilini geliştirerek Rusçanın hâkim dil hâline gelmesine engel olmalarıdır.

İlminski'nin "*Kazak çocuklarına İslâm dini hiçbir zaman Kazak dilinde öğretilmemelidir*" fikrine karşı gelen Altınsarin, bu maksatla İslâm'ın dini esaslarını Kazak dilinde anlatan "*Şeriatu'l İslâm*" adlı kitabı yazmıştı. Kazak edebiyatçısı Mekemtas Mırzahmetov, Altınsarin'in bu kitabını, Rusların Kazakları Hristiyanlaştırma amacıyla yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerine karşı yapılmış bir çalışma olduğunu dile getirmiştir. Bu kitabın basılması için Altınsarin, İlminski'den izin almak zorunda kalmıştı. Çünkü o bölgenin bütün eğitim işleri İlminski'nin kontrolü altındaydı ve resmî olarak ondan izin alınması gerekiyordu.

Ancak İlminski, kitabın yayınlanmasıyla İslâm dininin bozkırda yayılacağından korkarak bu kitabı yayınlanmakta tereddüt etmişti. Dönemin ünlü misyonerlerinden Efimiy Malov'un şu itirafları dikkat çekicidir: "*Altınsarin, İlminski'nin referansı üzerine Kazak Eğitim Müşaviri olarak tayin edilmişti. İlminski, Altınsarin konusunda yanıldığını, çünkü bir müslüman adamın Hristiyan dininin çıkarları için hiçbir zaman çalışmayacağını, bu yüzden kendilerinin şimdi Altınsarin'i bu görevden uzaklaştırmanın yollarını araştıracaklarını belirtmiştir.*"

N. İlminski ve N.P. Ostroumov ve diğer misyonerlerin gayretleriyle Kazaklara ve Merkezî Asya Türklüğüne karşı şiddetle üzerinde durdukları konu, Türk Halklarının kullandığı alfabenin değiştirilmesi gerekliliğiydi. N. İlminski ve N.P.Ostroumov'un düşüncelerine göre: "*Alfabe her zaman din ile birlikte kabul edilmiştir. Örnek olarak, Batı Avrupa; Latin Alfabesini Latin Kilisesi, Ruslar; Kiril Alfabesini Slavyan Kilisesi aracılığıyla kabullendi. Tatarlar, Kazaklar ve diğer Türk Halkları da Müslüman ülkeler gibi, Arapçayı müslümanlıkla birlikte kabul etmişlerdir. Arapça, Türk Halklarını, müslümanlığa yaklaştıran oldukça önemli bir faktördür. Bundan dolayı, Türk Halklarının yazısını yürürlükten kaldırır ve yerine Kiril Alfabesini koyarsak hem Hristiyanlığa*

geçişleri sağlanır hem de müslümanlıktan uzaklaşmış olurlar. Böylelikle bir taşla iki kuş vurulmuş olur".¹²² Bir de N. İlminski, her Türk boyunun konuşma dilinin ayrı bir yazı dili hâline gelmesi için başta eğitim hayatı olmak üzere kültürel hayatın her alanında çalışmalara başlar. Onun düşüncesine göre; *"Her Türk kavminin lehçelerinin işlenmesiyle onların milliyet ve din itibariyle birleşmelerinin Tatar ve müslüman olmalarının önüne geçilecekti."* Kazan Üniversitesinde hocalık yapan müsteşrik ve papaz N.İlminski¹²³ gibi Rus misyonerler *"Her kavmin lisanında millî kalbi saklıdır, bu kalbe girme ise, sırf onun millî lisanı ile olur"* düşüncesiyle, Millî Türkçemiz yasaklanmış ve bolca açılan eski Rus mekteplerinde Kiril Alfabeti okutulmaya başlanmıştır.

Bir de Türkistan genel valisi K. P. Kaufman yerli ve Rus çocuklarının bir arada eğitim görmesi taraftarıydı. Kaufman müslüman ve Rus okullarının ayrı olmasının Rusya için önemli ekonomik ve siyasi zararlara yol açacağı görüşündeydi.¹²⁴ Dolayısıyla Kaufman'ın yoğun çalışmalarından sonra, Rus idarecileri tarafından da onaylanan bu politika sonucunda, Orenburg eğitim bölgesinde açılan okullara Kazak çocukları alınmaya ve karma eğitim verilmeye başlanmıştı. Okulların bütün ders kitapları ve programı Rus bilimadamları ve papazlar tarafından hazırlanmıştı. Bu okullarda papazların eğittiği öğretmenler görev yapmaktaydı.¹²⁵

N. İlminski önderliğinde açılan bu Rus-Kazak okullarında Kazak gençlerine ana dilleri yerine Rusçayı, İslâmiyet yerine Hıristiyanlığı öğretmeye başlamışlardı. Onlara göre, *"İslâmiyet gericiliğin simgesi, insanları ilerlemekten alıkoyan uyuşturucu bir afyon gibidir"*. İslâm'ı bu şekilde kötülemekle kalmayan Rus yöneticileri, müslüman topluma yönelik ateistlik yani Allah'sızlık dersleri ve konferanslar düzenlemiştir. Hatta ateizm okullarda ders olarak gençlere öğretilmeye başlamıştır. Rusların bu siyasetinin maksadı toplumu dinsizleştirmektir. Bununla yetinmeyen Rus yöneticileri çok sayıda İslâm aleyhtarı kitabı Kazak Türkçesinde basıp halka dağıtmıştır. 1860-1917 yılları arasında birçok Rusça süreli yayınının yanısıra kiril alfabesi kullanılarak çeşitli Türk lehçelerinde birçok kitap basılmıştır. Mesela; belirttiğimiz tarihler arasında kiril alfabesiyle basılmış Kazakça 72 kitabın tamamı Hıristiyanlık hakkındaydı.¹²⁶

¹²² Akgün, Engin, "Çarlık Rusya'sının Türk Halklarına Yönelik Politikası ve Bu Bağlamda Uygulamaya Koyduğu Yaptırımlar", BÜSAD, sayı, 1/1, İstanbul, 2008, s, 141-144.

¹²³ Özdemir, Emin, "Rusya'nın Kazakistan'da Uyguladığı Kültür Siyasetinde Örnek Olarak Dala Vilayeti Gazetesi", TSD 4/3, Erzincan, 2009, s, 1702.

¹²⁴ Egamberdiyev, Mirzahan, a.g.m., s, 103-108.

¹²⁵ Saray, Mehmet, a.g.e., s, 107.

¹²⁶ Devrişeva, Halide, a.g.ç., s, 53.

1.2.3.2- *Sovyetler Birliği (SB) Döneminde Kazakistan'da Din Eğitimi*

Çarlık Rusya'sı döneminde Merkezî Asya coğrafyasında en fazla müslümana sahip ülke konumunda olan Kazakistan'da SB dönemiyle beraber dini okullar, camiler ve Kur'ân kursları da kapatılarak bu kurumlarda çalışan kişiler sürgüne gönderilmiştir. Dine karşı uygulanan bu politikaların amacı ise İslâmiyet'in, laik, bireyci ve modern sosyalist hayatın ihtiyaçlarıyla örtüşmemesi ve Türklerin birleşmesine yol açma ihtimalini taşımasıydı.¹²⁷ Bununla ilgili olarak 1917 yılından önce tahminen yirmi altı bin cami mevcutken, 1942 yılında bu rakam Sovyet istatistiklerine göre 1312'ye inmişti. Bu sayı 1980'lerde ise 400 civarına kadar düşmüştü. Bununla ilişkili olarak baktığımızda Sovyet rejimi din eğitimini, tıpkı camileri yok ettiği gibi yok etmeye çalışmıştı. Nitekim her caminin yanında yer alan medrese (ilkokullar) Sovyet yetkililer tarafından kapatılmıştı.¹²⁸ SB'nin mektep ve medreseleri kapatması ile gözlediği maksat Türk Halkları arasındaki dini ve millî bilinci kırarak toplumun kültürel ve diğer alanlarında gelişimini durdurmaktı. Bu siyaset ayrıca Türk Halklarının özlerine yabancılaşmalarını sağlayacaktı. Türkistan'daki mektep ve medreseler hakkında kısa bilgi vererek SB'nin mektep ve medreseleri niçin hedef aldığı daha iyi anlaşılacağı fikrindeyiz. Türkistan'da kurulan medreseler genellikle Osmanlıdakine benzer bir vakıf sistemi sayesinde kurulmuştur. Çünkü kurulan medreselerin giderleri cami ve medreselerin ihtiyaçları için ayrılan topraklardan karşılanıyordu. Ayrıca diğer bir benzerlik de medreselerin devlet değil de şahıslar tarafından yaptırılıp yönetilmiş olmalarıdır. Eğer Turkistan'daki bu eğitim kurumları vakıf sistemi ile finanse edilmemiş olsaydı, Çarlık ve SB'nin uyguladığı politikalara karşı bu denli kendilerini koruyamazlardı. Çünkü Rus yönetimi medrese ve mekteplere en ufak bir maddi yardım dahi yapmamaktaydı.

Bu medreseler dünyevi ilimlerden soyutlanmış bir eğitim vermekteydiler ve sadece din ilimlerinin öğretildiği bir eğitim kurumu halini almışlardı.

Mekteplerde ise eğitim, cami imamları tarafından veriliyordu. Camilerdeki imamların camideki işlerinin yanında görevleri, caminin bulunduğu bölgedeki çocuklara okuma-yazma, namaz kılma, İslâmî temel bilgileri öğretmek ve çocuklara terbiye vermektir.

¹²⁷ Kaya, Ayşe, a.g.d., s, 364-365.

¹²⁸ Tombak, Fatma, "XX. Asır Sovyet Rusya'sında Din, İslâmiyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme", HSD, sayı, 3/2, 2011, s, 361-363. Bu makale 15.01.2014 tarihinde www.historystudies.net sitesinden alınmıştır.

Ayrıca kurulan mekteplerin yanında bulunan camiler ilköğretim verilen önemli merkezlerden sayılabilir. Camilerde oluşturulan mekteplerde, çocuklara okumaya başlama, genellikle Arapça, Farsça ve Türk dillerinde yazma, Kur'ân-ı Kerîm'i okumayı öğrenme ve dini bilgiler öğretilip Kur'ân'dan bazı sureler ezberleme şeklindeydi. Camilerden başka, köylerde ve daha küçük yerleşim bölgelerinde çocukların ilk eğitimi için zengin olan aileler, Türkistan'ın diğer bölgelerinden getirilen hocalar tarafından evlerde oluşturulan mekteplerde çocuklara okuma, yazma ve İslâm'ın temel esasları öğretiliyordu.

Mekteplerde, bütün halkın çocukları eğitim alırken, evlerde açılan kız mekteplerinde devlet görevlilerinin, din hizmetlilerinin ve tüccarların kızları okuyorlardı. Yani kız mektepleri, erkek mektepleri kadar yayılmamıştı ve buralarda sadece zenginlerin kız çocukları okutuluyordu. Okuma yazmayı öğrenen ve din eğitimi alan bu kadınlar, millî ve dini bayramlarda diğer kadınları toplayarak, İslâm dininin esaslarını halka öğretiyorlardı.

Mektep ve medreseler Türkistan'da halkın yaşam şartlarına göre özellikler taşımaktadır. Örneğin, geçimini tarım ve ticaret vasıtasıyla sağlayan bölgelerde mektep ve medreseler daha erken dönemlerde kurulmuş ve yaygınlaşmıştır. Ancak, hayatlarını hayvancılığa dayalı, göçebe hayat tarzını sürdüren Kazak bozkırlarında medreselerin gelişmesi XIX. asrı bulmuştur. Kazakistan'da eğitim, halkın durumuna göre farklılık arzemiş, imkanı olanlar çocuklarını okutmak için Buhâra ve Semerkand'a gönderirken, imkanı olmayanlar için de Özbek ve Tacik mollaların bu bölgeye gelip çocuklara okuma yazmayı öğretmeleri şeklinde olmuştur. Bu dönemde Türkistan'da eğitim, birbirini tamamlayan iki kurumdan oluşuyordu:

- a- Mektep, ana dilinde okuma-yazma ve temel İslâmî esasların öğretildiği yer,
- b- Medrese, yüksek İslâmî eğitim veren kurumdur.

Merkezî Asya'nın bütün medreselerinde eğitim sistemi, okutulan kitaplar ve program çok küçük farklılıklar haricinde birbirleri ile benzer idi. Medreselerde okutulan dersler din ile iç içe ve din merkezlidir. XVI. asırdan sonra medreselerdeki dünya ilimlerinden uzaklaşılması, din ve ezberci eğitimin daha da ağırlık kazanmasına sebep olmuştu. Medreselerde anlatılan derslerin hepsine öğrenciler, ezberlenecek bilgiler gözüyle bakıyorlardı. Mekteplerle medreseleri birbirinden ayıran en nihayi temel özellik, mekteplerde Kur'ân, Fars ve Türk dillerindeki kitaplar

okutulurken, medreselerde sadece Fars ve Arap dilindeki kitaplar okutuluyor ve bu kitaplar inceleniyordu.¹²⁹

1.2.4- Bağımsızlıktan Sonra Kazakistan'da Din Eğitimi

XIX. asırda Kazakların Rus hâkimiyeti altına girmesiyle ülkeyi Hıristiyanlaştırma faaliyetleri başlamıştı.¹³⁰ Çarlık rejimi gizlice, daha sonra Sovyet rejimi ise açıkça geleneksel İslâm'ı potansiyel tehdit olarak görmüş ve kendine sadık din adamlarınca yürütülen devlet destekli bir İslâm siyasetini amaç edinmişti. Bu siyasetini yürütürken kendine bağlı kurumların bünyesinde en uzak bölgelere kadar halkın arasına yolladığı din görevlilerini kullanmıştır. Burada güdülen amaç İslâm dinini ortadan kaldırarak Kazakları ortadan kaldırmaktı.¹³¹

Sovyetler Birliğinin dağılması ve Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla 1990 yılında ülkede Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) kuruldu ve başkanlığını Baş Müftü Ratbek Hacı Nısanbayulı üstlendi. 2000 yılında Kazakistan Müslümanları III. Kongresinde seçim yapıp yeni Baş Müftü olarak Derbisali Absattar Hacı seçildi. 19 Ocak 2013 tarihinde Kazakistan Müslümanları IV. Kongresinde seçim yapıp yeni baş müftü olarak Mayamerov Ercan Malğacıoğlu seçildi.¹³²

1991 yılında özgürlüğüne kavuştuğundan beri inanç yönünden son derecede özgürlüğün tanındığı Kazakistan anayasasının 14. maddesinde de şöyle denilmiştir: “*Cinsiyeti, sosyal durumu, makamı, milliyeti, soyu, dili, dini inancı, mensup olduğu bölge veya benzeri herhangi durumu yüzünden kimseyi kınamak ve aşağılamak yok.*”

Anayasanın 19. maddede şöyle denilmiştir: “*Herkesin hangi millete, hangi partiye ve hangi dine ait olacağına kendisi karar vermeye ve bunları açıklayıp-açıklamamaya hakkı vardır.*”

Devamı olan 22. maddesinde ise şöyle denilmiştir: “*Herkesin insanî değerleri konusunda özgürlüğe hakkı vardır.*”

¹²⁹ Güngör, Ebubekir, “Çarlık Döneminde Türkistan'da Fikir Akımları”, YLT, Bışkek, 2008, s, 34-42

¹³⁰ Aset, Anuarbek, a.g.ç., s, 6.

¹³¹ Koca, Bulent Uğur, a.g.m., s, 38-39.

¹³² Bu bilgi 02.12.2014 tarihinde Kazakistan Müslümanları Din İşeri Başkanlığının www.muftyat.kz resmi sitesinden alınmıştır.

Bunun neticesi olarak merkezi Astana’da bulunan ve ayrıca her ildeki akimlikte (valilikte) Din İşleri Komitesinin (DİK)¹³³ iç siyaset bölümlerine başvuran her din, her düşünce, her tarikat ve mezhep mensubu olan kişi ve gruplara diledikleri şekilde inanç ve düşüncelerini yayma ve uygulama konularında belli koşullar altında serbestçe faaliyette bulunma müsaadesi verilmektedir.¹³⁴

Böylece Bağımsızlığını kazanan Kazak Halkının dine yönelişi arttı. Özel eğitim kurumları sayesinde Kazakistan’da din eğitimi farklı bir boyut kazanmakla birlikte, bölgede misyonerlik çalışmalarında da bu yıllarda hızlı bir artış gösterdi. Böylece din eğitiminin zemini oluşmaya ve yasal durumu ortaya çıkmaya başladı.

2011 yılından itibaren Kazakistan Cumhuriyeti DİK’nin sıkı çalışması sonucunda illegal olan dinî guruplar kapatılmış ve resmi olarak DİK’e kayıtlı olan din ve dinî gurupların listesi oluşturulmuş ve resmi olarak açıklanmıştır. Bu din ve dinî guruplar aşağıdaki Tablo- 2’de gösterilmiştir:

---

¹³³ Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri Komitesi (DİK) Kazakistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev’in 18 Mayıs 2011 No: 84. kararnamesi ile kurulmuştur. DİK: Dinler arası diyalog (uyum sağlayan), vatandaşların inanç ve vicdan özgürlüğünü koruyan, Kazakistan’da bulunan çeşitli dinlere mensup olan Sivil Toplum Kuruluşların faaliyetlerini, Kazakistan Cumhuriyeti yasalarına uygun olup olmadığını denetleyen kurumdur.

¹³⁴ Anuarbek, Aset, a.g.ç., s, 6-7.

KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ DİN İŞLERİ KOMİTESİNE KAYITLI OLAN DİN VE DİNİ GURUPLARIN LİSTESİ

No	DİN ve DİNİ GRUPLAR	01.01.2011	25.10.2012	01.01.2014	01.01.2015
1	İslâm	2811	2229	2367	2432
2	Provoslav	304	280	293	315
3	Piyatidesyatnikler Kilisesi	400	189	230	217
4	Evangelik Baptist Hıristiyanları	364	100	185	182
5	Katolikler	118	79	84	84
6	Yehova Şahitleri	70	59	60	60
7	Presveteriyanlık Kilisesi	229	55	92	100
8	Yedinci Gün Adventistleri	67	42	42	42
9	Evangelik Lüteran Kilisesi	32	13	13	13
10	Metodizm	18	11	12	14
11	Yeni Apostilik Kilisesi	47	8	25	25
12	Krişna/Krishnaizm	14	8	9	9
13	Bahaylık	20	6	6	6
14	Yahudilik	26	4	7	6
15	Buddizm	4	2	2	2
16	İsa Mesih'in Son Kutsal Günleri Kilisesi	1	2	2	2
17	Mennonitler	6	1	4	4
18	Munnitler	-	-	1	1
Toplam		4531	3088	3434	3514

Tablo-2¹³⁵

01.09.2011 yılında ülkemizde Din İşleri Komitesine (DİK) 29 Din Eğitimi Veren Kurumlar (DEVK) kaydedilmiş. Ayrıca, 2012 yılında Kazakistan Cumhuriyeti DİK'nin sıkı çalışması sonucunda yukarıda bahsi geçen DEVK tekrar denetlemeden geçirilmiş ve bunlardan sadece 14'ü resmi olarak tekrar kaydedilmiştir. Bugün Kazakistan'da din eğitimi beş şekilde verilmektedir. Şimdi sırasıyla bunlar hakkında bilgi verelim:

- Mahallî Kurslar
- Hafızlık Kur'ân Kursları
- Medreseler
- Yüksek İslâm Enstitüsü

¹³⁵ Genel olarak 01.01.2015 tarihine kadar 18 dine mensup 3514 dinî kurumlar tekrar kayda alınmış. Bu bilgi 03.03.2015 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığına bağlı Din İşleri Komitesinin www.din.gov.kz resmi sitesinden alınmıştır.

- Üniversiteler/Yüksek Öğretim ¹³⁶

1.2.4.1- Mahallî Kurslar

Ülkemizde Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına (KMDİB) bağlı birçok camilerde bütün halka açık mahalli kursal hizmet vermektedir. Yanısıra KMDİB'nin organizasyonu ile yaz Kur'ân kursları tertip edilmektedir. 2013 yılının resmi hesabına göre Mahallî Kursların sayısı 334'ü öğrencilerin ise 5789'u bulmuştur.

Mahallî Kurslarda yazın çocuklar, normal mevsimlerde üniversite öğrencileri, erkekler, bayanlar, kadınlar, atalar ve apalar eğitim görmektedir. 2014 yılının istatistiğine göre Almatı'da bulunan bütün camilerin mahallî kurslarında 3299 erkek ve 2036 kadın olmak üzere toplam 5335 kişi eğitim görmüştür.

Astana'dan online olarak verilen derslere Almatı'daki imkanı olan 15 cami sürekli devam etmiş ve bu dersleri dinleyenlerin sayısı 17 000'e ulaşmıştır. Keza Almatı Merkez Camiine ait www.azan.kz sitesi vatandaşlara 24 saat hizmet vermektedir. Siteden sorumlu olan 7 kişi tanınmış âlimlerin vaaz ve derslerini toplayarak online olarak halka sunmaktadırlar. Neticesinde bahsi geçen siteye 4 995 657 kişi girmiş ve 13 533 140 sayfa okunmuştur. 2013 yılına göre 2014 senesinde dinleyici ve okuyucuların sayısı % 32 artmıştır.

Çalışmamızın merkezi olan Almatı'daki Mahallî Kursaların verdikleri hizmetlerin özeti aşağıda sıralanmıştır:

- Beket Ata camiinde Kur'ân'a hızlı geçmek yöntemi dersi
- Merkez camiinde Kazakça ve Rusça Kur'ân öğretme yöntemi dersi
- Merkez camiinde akâid ve fıkıh dersleri
- Merkez camiinde Arapça ve İngilizce kursları
- Merkez camiinde dilsiz ve sağırlara yönelik kurslar
- Töle By camiinde körlere Kur'ân öğretme kursu

Ayrıca, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından cami imamaları ile hocaların kabiletlerini ve din hizmetini geliştirmek amacıyla: Mediya ve Kültürü, Çocukları

---

¹³⁶ Yıldırım, Ahmet, a.g.m., s, 195.

yaşlarına göre ayırarak kaliteli eğitim vermek, Ders programlarının tutarlı olması, Din ve Gelenek ve mesleki gelişim amacı doğrultusunda 7 seminer ve konferanslar gerçekleştirilmiştir. Ve 48 saat ders işlenmiştir.

2013-2014 eğitim-öğretim döneminin sonunda çocuklara yönelik “*Biz Camiye Gideriz*” sloganıyla yaz Kur’ân Kursları düzenlenmiştir. 1000’den fazla öğrencilere Hz.Peygamberimiz (s.a.v)’in hayatı, günlük dualar, millî ve manevi dersler verilmiştir.¹³⁷

Ancak din eğitimin ilköğretimi olarak sayılan bu mahallî kursların gelişmesi için birkaç değişiklikler yapmamızı gerektirmektedir. Çünkü bu mahalli kurslar öğrencilerine herhangi bir sorumluluk yüklememektedir. Dolayısıyla eğitimine ara verenler veya bırakanlarla sık sık karşılaşırız. Neticesinde Mahallî Kurslara giden öğrencilerle bitiren öğrencilerin sayısı arasında büyük farklar oluşmaktadır. Dolayısıyla bahsi geçen kurslarında eğitim alan öğrencilerin ihlâs ve sorumluluklarını arttırmak ve gelecekte din görevlisi olması için din eğitimine devam etmesini sağlamak lazım.¹³⁸

1.2.4.2- Hafızlık Kur’ân Kursları/HKK

1.2.4.2.1- İhlâs Hafızlık Kur’ân Kursu/ HKK

İhlâs/HKK Güney Kazakistan eyaletinin merkezi Şımkent şehrinde 27.06.1997-2013 tarihleri arasında Daru’l-Erkâm Kur’ân Kursu olarak faaliyetine başlamıştır. 2013 senesinde bu kurum Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) çatısı altına girmiş ve Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından verilen AB serili № 3608-1958-01-Y-e lisans numarası ile Devlet HKK’u olarak faaliyetine devam etmektedir.

Merkezde yatılı olarak 70 öğrenci eğitim görmekte, kendilerine beş öğretmen ve yedi personel ile hizmet sunulmaktadır. İhlâs HKK’da eğitim gören ortaokul ve üniversite öğrencilerinin en iyi şekilde yetişmeleri için takviye dersleri de verilmektedir. Öğrencilerden başarılı olanlar, seçilerek her sene Türkiye’deki İmam-Hatip Liselerine ve İlâhiyat Fakültelerine gönderilmektedir. Bu sene lisansa gönderecekleri öğrenci sayısı dört, İmam Hatip lisesine ise

¹³⁷ Bu bilgi 23.05.2015 tarihinde Almatı Merkez Camii kâtibi aynı zamanda Ebû Hanefî Medresesinin hocası Aset Anuarbek Beyle yaptığımız görüşmeden sonra elde edilmiştir.

¹³⁸ Konya merkezli “Rida Uluslararası Yetim ve Muhtaçlara Yardım Derneği”, Almatı merkezli “Kul Hoca Ahmet Yesevî İlim ve İrfan Vakfı” ile birleşerek Kazakistan’ın Güneybatısında bulunan Kızılorda eyaletinden, Güney Kazakistan eyaleti, Jambıl eyaleti ve Almatı eyaletlerine kadar Mahallî Kurs çalışmaları 2014 senesinden itibaren başlamıştır. Bahsi geçen bölgelerde yaklaşık 30 Mahallî Kurslar hizmet vermektedir.

altıdır. Bugüne kadar 100 den fazla hafız yetiştiren merkezin öğrencileri, Kazakistan'ın tüm bölgelerinde hizmet vermektedirler. 2014-2015 eğitim-öğretim yılında mezun olacak öğrencilerin sayısı 25'tir.

Bu merkezde eğitim gören öğrencilerin yaşı 7 ile 25 arasında değişiyor. Eğitim süresi 2 yıl 9 aydır. Kursun hafız öğrencileri, her sene Ramazan ayında Terâvih namazını hatimle kıldırmak için KMDİB'nin bünyesinde olan çeşitli camilerde görevlendirilmektedir. Bu eğitim kurumundan mezun olan talebeler imam, müezzin ve benzeri kurumlarda hocalık yapabilirler.

İhlâs/HKK, Kazak Halkının din eğitimini ve kültürünü geliştirmek amacıyla “*Рухани Қазына/Manevi Hazine*” isimli on beş günlük bir gazete çıkarmakta ve tüm faaliyetlerini Kazakistan'ın kanunlarına uygun olarak yürütmektedir. Ayrıca bu kurum muhtaç öğrencilere burs, ailelere erzak ve kurban organizasyonlarıyla ulaşabildikleri diğer ihtiyaç sahiplerine de yardım etmektedirler. Merkezde 3 sınıf, 4 yatak odası, bilgisayar odası, revir, kütüphane, yemekhane, belletmenler odası ve sohbet odası olmak üzere iki katlıdır. İhlâs HKK'da okutulan dersler aşağıdaki Tablo-3'te gösterilmiştir:

İhlâs Hafızlık Kur'ân Kursu Ders Programı

H	HAFIZLIK-I	VAKİT	HAFIZLIK-II	VAKİT	ETÜT	VAKİT
Pazartesi	Kur'ân	09:00-10:15	Kur'ân	09:00-10:15	Kur'an	14:50-15:50
	Kur'ân	10:25-11:40	Fıkıh	10:25-11:40	Ahlak	16:00-17:00
	Fıkıh	11:50-13:00	Ahlak	11:50-13:00		
Salı	Kur'ân	09:00-10:15	Kur'ân	09:00-10:15	Kur'ân	14:50-15:50
	Kur'ân	10:25-11:40	Akâid	10:25-11:40	Fıkıh	16:00-17:00
	Akâid	11:50-13:00	Siyer	11:50-13:00		
Çarşamba	Kur'ân	09:00-10:15	Kur'ân	09:00-10:15	Kur'ân	14:50-15:50
	Kur'ân	10:25-11:40	Ahlak	10:25-11:40	Akîd	16:00-17:00
	Ahlak	11:50-13:00	Fıkıh	11:50-13:00		
Perşembe	Kur'ân	09:00-10:15	Kur'ân	09:00-10:15	Kur'ân	14:50-15:50
	Kur'ân	10:25-11:40	Arap Dili	10:25-11:40	Arap Dili	16:00-17:00
	Tefsir	11:50-13:00	Arap Dili	11:50-13:00		
Cuma	Kur'ân	09:00-10:15	Kur'ân	09:00-10:15	Siyer	14:50-15:50
	Kur'ân	10:25-11:40	Siyer	10:25-11:40	Kur'ân	16:00-17:00
	Siyer	11:50-13:00	Akâid	11:50-13:00		
Cumartesi	Kur'ân	09:00-10:15	Kur'ân	09:00-10:15		
	Hadis	10:25-11:40	Hadis	10:25-11:40		
	Arap Dili	11:50-13:00	Arap Dili	11:50-13:00		

Tablo-3 ¹³⁹

1.2.4.2.2- *Kaum ed-Dîn el-İtkâni el- Farâbî et-Turkistânî Hafızlık Kur'ân Kursu*

Kaum ed-Dîn el-İtkâni el- Farâbî et-Turkistânî HKK 30.12.2010 tarihinde resmi olarak Akmola eyaleti, Selinograd ilçesi Koşsa köyünde hizmete açılmıştır. Eğitim süresi 2 yıl 10 ay ve ücretsizdir. Ders süresi akademik saate uygun olarak 45 dakikadır. Kurumun okul yaşındaki öğrencileri Koşsi devlet ortaokulunda okumaktadırlar. Bu öğrencilerin okuldaki başarıları belletmenleri tarafından ciddi bir şekilde takip altında tutulmaktadır. Merkezin öğrencileri okul idaresinin tayin ettiği programa göre eğitim görmektedirler. Kurum ders müfredatını, devlet okulunda okuyan öğrencilerin programına göre iki gruba ayırmıştır:

¹³⁹ Bu bilgi 24.05.2015 tarihinde İhlâs Hafızlık Kur'ân Kursu müdürü İhlâshan Mailan Beyle yaptığımız görüşmeden sonra elde edilmiştir.

- ✓ I. Gurup: Bu guruba tabi olan öğrenciler kurumun derslerini yöneticilerin belirlediği programa göre öğlene kadar görmektedir. Öğleden sonra ise Kosşa devlet okulunda normal eğitimlerine devam etmektedirler.
- ✓ II. Gurup: Bu guruba tabi olanlar ise öğlene kadar bahsi geçen devlet okulunda ders gördükten sonra dini eğitimlerine kursta devam etmektedirler.

Bu HKK'da pazar günü resmi tatildir. Kursta öğrencilere boş vakitlerinde sporla ve şahsi işleriyle uğraşmak için şartlar uygundur. Şu anda kursun öğrenci sayısı 88'dir. Bu zamana kadar mezun olan öğrenciler çeşitli devlet üniversitelerinde eğitimlerine devam etmektedirler. Bu HKK'da beş öğretim üyesi bulunmaktadır. Kurumun ders çizelgesi Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından onaylanmış ve kurumun amacına uygundur. Kurumda okutulan dersler:

- Akâid
- Arap Dili
- Hadis
- Kur'ân-ı Kerîm
- Tecvid
- Tefsir ¹⁴⁰

1.2.4.2.3- Köktöbe Hafızlık Kur'ân Kursu

Köktöbe Hafızlık Kur'ân Kursu Almatı şehri Medeu İlçesinde bulunmaktadır. Ancak bu kurs hakkında resmi olarak bilgi verilmemiştir. Nedeni ise daha yeni açılmış ve öğrenci sayısının az olmasındandır. Günümüzde kursta 25 öğrenci eğitim görmektedir. Geçtiğimiz sene 7 öğrenci ezberlerini tamamlamış ve birisi mezun olmuştur.¹⁴¹

¹⁴⁰ Bu bilgi 13.11.2014 tarihinde www.din.gov.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁴¹ Bu bilgi 23.05.2015 tarihinde Almatı Merkez Camii kâtibi aynı zamanda Ebû Hanefî Medresesinin hocası Aset Anuarbek Beyle yaptığımız görüşmeden sonra elde edilmiştir.

1.2.4.3- Medreseler/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulları/İMYO

1.2.4.3.1- Aktöbe Medresesi/İMYO

Aktöbe Medresesi/İMYO 2008 yılın Ekim ayında Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının (KMDİB) eski başkanı Absattar Hacı Derbisali'nin teklifi ile Kazakistan'ın kuzey batısında olan Aktöbe eyaletinin merkezi Aktöbe şehri “*Nur Ğasır*” merkez camiiinin yanında yapılması kabul edilmiştir. Medresenin yapımına yerli iş adamlarının katkısı da olmuştur. Medrese 29.12.2009 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından AB serili № 0064031 lisans numarasıyla kayda alınmıştır. 2008-2011 yılları arasında medresede öğrenci sayısı 54'e kadar çıkmıştır. 2013-2014 eğitim-öğretim yılında 10 öğrenci mezun olmuştur.

Medresede sözleşmeli iki Mısırlı öğretim üyesi Arap dili ve Kur'ân-ı Kerîm dersine girmektedir.

Medresede eğitim süresi 2 yıl 10 aydır. Kurumdan mezun olanlar üç kategoride uzmanlaşmaktadırlar. Bunlar:

- İmam
- İlkokul Arap Dili Öğretmeni
- Tarbieşi/Belletmen¹⁴²

Aktöbe Medresesi/İMYO öğrenci kabul sistemi şu şekildedir:

- Medrese müdürüne dilekçe,
- İl, ilçe veya köy imamının referans mektubu,
- Özgeçmiş,
- Orta okul diploması,
- 6 âdet 4x5 vesikalık resim,
- Nüfus cüzdanı fotokopisi,
- 086-U sağlık belgesi,
- STN (RNN-vergi numarası fotokopisi),
- Adli sicil belgesi,

¹⁴² Bu bilgi 12.11.2014 tarihinde www.muftyat.kz sitesinden alınmıştır.

- Başvuran öğrenci 25 yaşı geçmemeli,
- Öğrenci sözlü (mülakat) ve test sınavından geçmeli.

Aktöbe Medresesi/İMYO Ders Programı Aşağıdaki Tablo-4'te Gösterilmiştir

No	GENEL DERSLER	ZORUNLU DERSLER	UZMANLIK DERSLER	EK DERSLER
1	Ahlak	Akâid	Çağdaş Fıkıh Meseleleri	Ahvali Şahsiye
2	Dinler Tarihi	Fıkıh Usûlu	Din Felsefesi	Davet Metodu
3	Ekoloji	Hadis İlmi	İslâm Medeniyeti	Din Psikolojisi
4	Ekonomi Esasları	Hadis Usûlu	Mezhepler Tarihi	Din Medeniyeti
5	Eski Türk Yazıları	İbâdet	Peygamberler Tarihi	Ekol ve Mezhepler
6	Etnik Pedagoji	İslâm Tarihi		Hanefî Mezhebi
7	Hukuk Esasları	Kur'ân		Hitâbet
8	İlim ve Din	Tecvid		İslâm'ın Diğer Dinlerle İlişkisi
9	Nahîv	Tefsir İlmi		İslâm Resimleri
10	Pedagoji			Şariat Amacı
11	Psikoloji			Uygulamalı Dersler
12	Sarf			Yabancı Dil

Tablo-4 ¹⁴³

1.2.4.3.2- Astana Medresesi/İMYO

Astana Medresesi/İMYO 2007'de Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) tarafından Kazakistan'ın başkenti Astana'nın merkezinde açılmıştır. Medresede eğitim-öğretim süresi 2 yıl 10 aydır. Ana sponsorluğunu KMDİB ve “Kazakistan- 2030 Kazak-Türk Gençleri Destekleme” Vakfı karşılamaktadır.¹⁴⁴

Astana Medresesi/İMYO 27 Eylül 2008 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Eğitim ve Bilim Bakanlığının (EBB) vermiş olduğu sınırsız AB serili № 0064031 lisans numarasıyla eğitimine başlamıştır.

Medresede 15 öğretim üyesi ders vermektedir. KMDİB'nin Mısır Ezher Üniversitesi ile yaptığı anlaşma sonucu medresede Mısırdan gelen iki hoca ders vermektedir. İki öğretim üyesi

¹⁴³ Abdeshov, Talgat, “Geçmişten Günümüze Kazakistan'da Din Eğitimi”, YLS, Konya-2014, s, 53-55.

¹⁴⁴ Adı geçen vakıf Kazakistan'ın din eğitimi alanında büyük katkıda bulunmuştur ve bulunmaktadır.

doktora mezunu, bir hoca da yakın zamanlarda doktora mezunu olmak üzeredir, iki öğretim üyesi ise yüksek lisans mezunudur. Diğer öğretim üyelerinin tamamı yüksek ilmi tahsil görmüş Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi/Nur Mubarak KMIÜ, Uluslararası Kazak-Arap Üniversitesi, Taşkent İslâm Enstitüsü ve Taşkent İslâm Üniversitesinin mezunlarıdır. Medresenin ders programı Kazakistan Cumhuriyeti EBB ve KMDİB tarafından onaylanmıştır. Medresede fıkıh dersleri Hanefî fihına ve akâid dersleri de Mâtûrîdi akidesine göre okutulmaktadır.¹⁴⁵

Medrese kütüphanesi ve okul binasının yerleşmiş olan hacmi 190 m². Medresenin 3 katlı 100 kişilik yurt binası bulunkatadır. Kurumun yemekhanesi yurdun giriş katında olup öğrencilere üç vakit yemek verilmektedir. Kütüphanede özel okuma salonları da bulunmaktadır. Kitap sayısı yaklaşık 3000'dir. 2009 yılı iş adamlarının sponsorluğuyla medrese hocalarından bir heyet Arap devletlerinden yaklaşık 1500 İslâm âlimlerinin kaynak kitaplarını getirdiler. Bununla birlikte 2011 Ocak ayında Türkiye Cumhuriyetinden de birçok dini kitaplar getirildi.

Genelde bütün medreselerde olduğu gibi Astana Medresesine bitişik 2000 kişilik “*Nur Astana*” camisi bulunmaktadır. Öğrenciler sabah namazından sonra bahsi geçen camide Kur’ân-ı Kerîm ezberlerini yapmakta ve sırasıyla öğrencilerin her biri camide görev almaktadır. Ayrıca, cuma günleri vaaz vermekte, imamlık ve müezzinlik yapmaktadırlar.¹⁴⁶

Medrese 2007-2014 yılları arasında 131 öğrenci mezun etmiştir. Mezun olan öğrencilerin neredeyse tamamı farklı farklı alanlarda hizmet etmektedir. Medrese yöneticileri KMDİB’nın onayı ile başarılı olan 20 öğrenciyi yüksek öğrenim için Nur Mubarak KMIÜ’e ve 6 öğrenciyi de Türkiye Cumhuriyeti’nin ilâhiyat fakültelerine göndermiştir. Ayrıca 2013’te KMDİB’na bağlı olan medreselerden başarılı olan öğrenciler tek tek seçilerek Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığının sponsorluğu ile Haseki Dinî Yüksek İhtisas Merkezi/İstanbul 16 ve Selçuk Dinî Yüksek İhtisas Merkezi/Konya’da 20 olmak üzere 36 öğrenci eğitim almaktadır. Günümüzde Astana Medresesinde 110 öğrenci eğitim görmektedir. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına (KMDİB) bağlı diğer medrese/ilâhiyat meslek yüksek okulları gibi bu eğitim kurumunun öğrenci kabul sistemi aynıdır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Bu bilgi 10.10.2014 tarihinde www.din.gov.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁴⁶ Bu bilgi 12.11.2014 tarihinde www.muftyat.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁴⁷ Bkz: Aktöbe medresesi öğrenci kabul sistemi/Tablo-4, s, 70.

Astana Medresesi/İMYO Ders Programı Aşağıdaki Tablo-5'te Gösterilmiştir

No	I.SINIF	II. SINIF	III.SINIF
1	Akâid	Akâid	Ahlak
2	Arap Dili	Din Felsefesi	Akâid
3	Bilgisayar	Dinler Tarihi	Belâğat
4	Ekonomi Esasları	Fıkıh	Çağdaş Fıkıh Meseleleri
5	İbâdet	Hadis Metinleri	Din Felsefesi
6	Kazak Dili	Hadis Usûlü	Fıkıh Usûlü
7	Kazakistan Tarihi	İslâm Medeniyeti ve Uygarlığı	Hadis Metinleri
8	Kur'ân/30.Cüz	Kur'ân/29.Cüz	Hitâbet
9	Medeniyet	Mezhepler Tarihi	İslâm Merasimleri
10	Sarf	Muhavere	İslâm Tarihi
11	Siyer	Nahiv	Kur'ân/Aşr-Ezber
12	Tecvid	Peygamberler Tarihi	Pedagoji
13	Türk Dili	Sarf	Psikoloji
14	Türk Yazıları	Tefsir Usûlü	Tefsir/30.Cüz

Tablo-5 ¹⁴⁸

1.2.4.3.3- Ebû Bekîr Es-Sıddık Medresesi/İMYO

Ebû Bekîr es-Sıddık Medresesi/İMYO, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının (KMDİB) desteği ile 2009 senesinde eğitim-öğretim yılına başlamış. Daha sonra 12 Mayıs 2011 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı (AB) ile Eğitim ve Bilim Bakanlığının (EBB) vermiş olduğu sınırsız AB serili №0142686 lisans numarasıyla resmi olarak eğitimine devam etmiştir.

Medrese Kuzeydoğu Kazakistan bölgesi, Pavlodar eyaletinin merkezi Pavlodar şehrinde Ebû Bekîr es- Sıddık cami avlusunda bulunmaktadır. Medresede genel olarak Pavlodar, Akmola, Kostanay eyaleti yanı sıra bu eyaletlere bağlı Öskemen, Semey, Kökşetav ve Petropavol şehirlerinden gelen öğrenciler eğitim görmektedir. Ayrıca medresede Çin ve Omsk (Rusya)'tan gelen öğrenciler de bulunmaktadır. Medresede toplam 45 öğrenci ve 7 öğretmen bulunmaktadır. Medrese bu zamana kadar 8 öğrenci mezun vermiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Abdeshov, Talgat, a.g.ç., s, 57.

¹⁴⁹ Bu bilgi 06.11.2014 tarihinde www.muftyat.kz sitesinden alınmıştır.

Medresenin ders programı Kazakistan Cumhuriyeti EBB ve KMDİB tarafından onaylanmıştır. Medrese binası iki katlı olup, birinci katında yemekhane, konferans salonu, öğretmenler odası ve derslikler bulunmaktadır. İkinci katı ise, yurt olarak kullanılmaktadır.

Medresede internete bağlı bilgisayar sınıfı vardır. Medrese kütüphanesinde 1573 kitap vardır. Öğrencilerin muayenesi, medreseye yakın olan 5 numaralı hastanede ücretsiz yapılmaktadır.

KMDİB'a bağlı diğer medreselerde olduğu gibi bu medresede de eğitim hizmeti ücretsiz verilmektedir. Kurumun giderlerini bölgenin "Meşhur Cusip" merkez camii ve "Ebû Bekîr es-Sıddık Vakfı" üstlenmiştir.¹⁵⁰ KMDİB'a bağlı diğer medrese/ilâhiyat meslek yüksek okulları gibi bu eğitim kurumunun öğrenci kabul sistemi aynıdır.¹⁵¹

Ebû Bekîr Es-Sıddık Medresesi/İMYO Ders Programı Aşağıdaki Tablo-6'da Gösterilmiştir

No	I.SINIF	II. SINIF	III.SINIF
1.	Ahlak	Arap Dili (Sarf)	Arap Dili/Sarf
2.	Akâid	Din Felsefesi	Arap Dili/Nahiv
3.	Arap Dili	Din Bilgisi Öğretme Yöntemi	Çağdaş Fıkıh Meseleleri
4.	Bilgisayar	Ekoloji	Ekonomi Esasları
5.	Dinler Tarihi	Etnik Pedagoji ¹⁵²	Fıkıh Usûlü
6.	Felsefe Esasları	Hadis Usûlü	Hadis İlmi
7.	İbâdet	İlim ve Din	Hitâbet
8.	İslâm Tarihi	İslâm Tarihi	Hukuk Esasları
9.	Kazak Dili	Ku'ân-ı Kerîm	İslâm Medeniyet ve Uygarlığı
10.	Kazakistan Tarihi	Pedagoji	İslâm Tarihi
11.	Kazakistan Tarihi	Pratik Arapça	Mezhepler ve Akımlar
12.	Kur'ân-ı Kerîm	Psikoloji	Mezhepler Tarihi
13.	Medeniyet Tanımak	Tefsir	Tefsir
14.	Siyaset		
15.	Sosyoloji		
16.	Şeriat Amacı		

Tablo-6¹⁵³

¹⁵⁰ Abdeshov, Talgat, a,g,ç., s, 59.

¹⁵¹ Bkz: Tablo-4, s, 70.

¹⁵² Pedagoji ilminin bir sahası. Bu ilmin ilgilendiği konu: Halk için geleneksel terbiye ve eğitim türleri, usulü ve amacını araştırmak

¹⁵³ Abdeshov, Talgat, a,g,ç., s, 59.

1.2.4.3.4- Ebû Hanefî Medresesi/İMYO

Ebû Hanefî Medresesi/İMYO, Güneydoğu Kazakistan Almatı eyaletinin merkezi Almatı şehrinde bulunmaktadır. Medrese yüz yıl önce “*İshakiya*” medresesi olarak biliniyordu. Ancak Çarlık Rusya’sı döneminde kapatılmış. Daha sonra Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının öncülüğü ile 2009 senesinde eğitim-öğretim yılına başlamıştır. Medresede eğitim süresi 2 yıl 10 aydır.

Kurumun sözleşmeli Mısır ve Pakistan Cumhuriyetlerinden gelen beş öğretmen dahil toplam 17 öğretim üyesi bulunmaktadır. 2009-2012 eğitim-öğretim yıllarında 103 öğrenci kabul edilmiş ancak bunlardan 41 öğrenci çeşitli sebeplerden dolayı eğitimini devam edememiştir. Şu anda medresede 90 öğrenci eğitim görmektedir. 2012-2014 yılları arasında mezun olan öğrencilerin sayısı 44’ü bulmuştur.¹⁵⁴ 2014-2015 eğitim-öğretim yılında yani geçtiğimiz günlerde 18 öğrenci mezun olmuştur.¹⁵⁵

Medrese 12 Mayıs 2011 tarihinden itibaren Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Eğitim ve Bilim Bakanlığının vermiş olduğu sınırsız AB serili №0142685 lisans numarasıyla resmi olarak eğitimine devam etmektedir.

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına bağlı diğer medrese/ilâhiyat meslek yüksek okulları gibi bu eğitim kurumun öğrenci kabul sistemi aynıdır.¹⁵⁶ Ebû Hanefî Medresesi 2014-2015 eğitim-öğretim yılından itibaren 1270 m² ikinci şubesiyle 75 öğrenciye hizmet vermeye başlamıştır.

¹⁵⁴ Bu bilgi 05.23.2015 tarihinde Almatı Merkez Camii kâtibi aynı zamanda Ebû Hanefî Medresesi’nin hocası Aset Anuarbek Beyle yaptığımız görüşmeden sonar elde edilmiştir.

¹⁵⁵ Bu bilgi 09.06.2015 tarihinde www.ummet.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁵⁶ Bkz: Tablo-4, s, 70.

Ebû Hanefî Medresesi/İMYO Ders Programı Aşağıdaki Tablo-7’de Gösterilmiştir

No	DİNİ DERSLER	SOSYAL DERSLER
1.	Ahlak	Beden Eğitimi
2.	Arap Dili/Nahiv	Bilgisayar
3.	Arap Dili/Sarf	Ekonomi
4.	Dinler Tarihi	Felsefe
5.	Fıkıh Usûlu	Hayat ve İş Güvenliği
6.	Hadis Usûlu	Hukuk
7.	İslâm Tarihi	Kazak Dili
8.	Kur’ân-ı Kerîm	Kazakistan Tarihi
9.	Peygamberler Tarihi	Resmi Dilde Dokümanlarla Çalışmak
10.	Tecvid	Siyaset
11.	Tefsir	

Tablo-7 ¹⁵⁷

1.2.4.3.5- Hibatulla El-Tarâzî Medresesi/İMYO

Hibatulla El-Tarâzî Medresesi/İMYO, Güney Kazakistan’da Jambıl eyaletinin merkezi Taraz şehrinde bulunmaktadır. Medrese binasının inşaatı 2003 yılında başlamış ancak çeşitli sebeplerden dolayı devam edilememiştir. Sonraki dönemlerde eyalete yeni başkan olarak atanan Kanat Bozımbayev’in göstermiş olduğu ilgisi neticesinde 2010 yılı Nisan ayında inşaatı tekrar başlanmış ve 2012 Temmuz ayında hizmete açılmıştır.¹⁵⁸

Medrese 29 Aralık 2012 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Eğitim ve Bilim Bakanlığının vermiş olduğu sınırsız № 11938-1919 lisans numarasıyla resmi olarak eğitimine devam etmektedir.

Medresenin eğitim süresi 2 yıl 10 ay, eğitim türü bahar ve güz olmak üzere 2 dönemlidir. Medreseden mezun olan öğrencilere “İslâm İlimleri” mesleğine göre diploma verilmektedir. Şu anda medresede 20’e yakın öğrenci eğitim görmektedir. Ve bunlardan 17’i 2013-2014 eğitim-öğretim yılında mezun olmuştur.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Abdeshov, Talgat, a.g.ç., s, 60.

¹⁵⁸ Abdeshov, Talgat, a.g.ç., s, 60-61.

¹⁵⁹ Bu bilgi 06.10.2014 tarihinde www.muftyat.kz sitesinden alınmıştır.

Medresede on kişilik öğretim üyesi bulunmaktadır. Medrese binası iki katlı olup, birinci katında yemekhane, spor salonu, belletmenler, öğretmenler ve bilgisayar odası bulunmaktadır. İkinci katında ise ders odaları, konferans salonu ile medrese binasına bitişik olarak yapılmış öğrenci yurdu vardır. Ayrıca kurumun 1500 dinî kitaplarla donatılmış kütüphanesi de mevcuttur.

Merdresenin açılış konuşmasında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev vatanımızın geleceği gençler olduğundan dolayı gençlerimiz dinimizi, yurt dışında değil kendi memleket ve topraklarımızda öğrenmesi gerektiğini, dolayısıyla din görevlilerini yetiştirmek memleketimizin en başta gelen amacı olduğunu bildirerek, din görevlilerini hazırlayan dini kurumların açılmasına destekçi olacağını söylemiştir.¹⁶⁰

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına (KMDİB) bağlı diğer medrese/ilâhiyat meslek yüksek okulları gibi bu eğitim kurumunun öğrenci kabul sistemi¹⁶¹ ve ders programları aynıdır.¹⁶²

1.2.4.3.6- Oral Medresesi/İMYO

Oral Medresesi/İMYO, Batı Kazakistan eyaletinin merkezi Oral şehrinde bulunmaktadır. Temeli 2008 yılının Nisan ayında atılmış, aynı yılın Eylül ayında KMDİB'nın eski başkanı Absattar Hacı Derbisali ve Batı Kazakistan eyaletinin belediye başkanı B.S. İzmuhametov'ın katılımı ile açılışı yapılmış ve eğitim-öğretim yılına başlamıştır. Medrese 2009 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Eğitim ve Bilim Bakanlığının vermiş olduğu sınırsız AB serili № 0137381 lisans numarasıyla resmi olarak eğitimine devam etmektedir.

Medresede Batı Kazakistan, Atırav ve Mangıstav eyaletlerinden gelen öğrenciler okumaktadır. Eğitim süresi 2 yıl 10 aydır. Medresede 40'a yakın öğrenci düzenli şekilde eğitim görmektedir. Medrese resmi derecede "İslâm İlimleri" diploması vermektedir.

Medrese iki katlı olarak cami avlusunda yerleşmiştir. Birinci katında idare odası, konferans salonu, yemekhane, ikinci katında ise, derslikler ve 60 kişilik yatakhane bulunmaktadır. Öğretim üyeleri ve öğrencilerin muayenesi, bölgenin 5 numaralı hastanesinde ücretsiz yapılmaktadır.

¹⁶⁰ Bu bilgi 10.10.2014 tarihinde Hibatulla El- Tarâzî medresesinin www.hibatulla.kz resmi sitesinden alınmıştır.

¹⁶¹ Bkz: Tablo-4, s, 70.

¹⁶² Bkz: Ebû Bekîr Es- Sıddık medresesi ders programı/Tablo-6, s, 73.

Medreseden 2010-2012 tarihleri arasında 21 öğrenci mezun olmuştur. Bunlardan 3 öğrenci Nur Mubarak KMIÜ’de burslu olarak tahsillerine devam etmektedir. Diğerleri ise Atırav, Mangıstav ve Batı Kazakistan eyaletlerinde imam olarak hizmet etmektedir. Şu an medresede 42 öğrenci eğitim görmektedir.¹⁶³ 2013-2014 eğitim-öğretim yılında mezun olan öğrencilerin sayısı 12’dir.¹⁶⁴

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına (KMDİB) bağlı diğer medrese/ilâhiyat meslek yüksek okulları gibi bu eğitim kurumunun öğrenci kabul sistemi¹⁶⁵ ve ders programları aynıdır.¹⁶⁶

1.2.4.3.7- Sariağaç Medresesi/İMYO

Sariağaç Medresesi/İMYO, Güney Kazakistan eyaleti, Sariağaç ilçesine 14 km uzaklıkta “*Intımak*” köyünde bulunmaktadır. 1955 yılı Hafız Abdullaoğlu Ataullahî köyünün kuzeyinde bulunan “*Keles*” nehrinin kenarına 350 kişilik mescit yaptırmış. Yerli halk bu zâtı “*Tayaktı İşan*” yani “*Dayaklı İşan*” diye isimlendirmişler. Abdullaoğlu Ataullah 1860-1959 yılları arasında yaşamış ve köy aksakalların dediğine göre Buhâra medresesinde 45 yıl hocalık yapmış. Bundan dolayı mescide bu büyük zâtın adı verilmiştir. Medrese binası, mescide bitişik halde 1989 yılı Şakir İşan Smanoğlu ve köy halkının yardımı ile 12 x 66 m² şekilde 2 katlı olarak yaptırılmış. Medrese faaliyetine 2000 yılına kadar “*Tayaktı İşan*” mescidinin yanında, özel din eğitimi veren kurs olarak devam etmiştir. Bu özel kurs, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının (KMDİB) eski başkanı Absattar Hacı Derbisali’nin teklifi ile KMDİB’nin himayesine alınmış ve 2010-2011 eğitim-öğretim yılının Eylül ayından itibaren Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Eğitim ve Bilim Bakanlığının vermiş olduğu sınırsız № 0142687 lisans numarasıyla resmi olarak eğitimine devam etmektedir.¹⁶⁷

Sariağaç Medresesi aslında Sovyetler Birliği döneminde eğitime başlamış olan tarihi bir medresedir. Kazakistan’da günümüzde bu medresenin dışında bunun gibi tarihi eğitim kurumların sadece temelleri kalmıştır.

¹⁶³ Abdeshov, Talgat, a.g.ç., s, 61-62.

¹⁶⁴ Bu bilgi 24.05.2015 tarihinde www.muftyat.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁶⁵ Bkz: Tablo-4, s, 70.

¹⁶⁶ Bkz: Tablo-6, s, 73.

¹⁶⁷ Bu bilgi 08.03.2014 tarihinde www.muftyat.kz sitesinden alınmıştır.

Medrese 15 öğretim üyesi bulunmaktadır. Medresede yaklaşık 200 talebeye uygun ders odaları ve internetle bağlı bilgisayar odası bulunmaktadır. Ayrıca 80 kişilik kışlık yemekhane ve 150 kişilik yazlık yemekhane bulunmaktadır. Bununla beraber futbol, basketbol, voleybol sahaları, büyüklüğü 8 x 40 metre yüzme havuzu, üstü kapalı güreş salonu ve acil muayene odası da vardır.¹⁶⁸

Medrese kütüphanesinde yaklaşık 6000 kitap bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu elektronik türdedir. Medresede öğrenciler ücretsiz eğitim görmektedir. Bu öğrencilerin giderlerini medreseye ait 2000 hektar bağ- bahçe ve makarna üreten 2 atölyeden karşılanmaktadır. Medrese 2010-2011 eğitim-öğretim yılına 55 öğrenci ile başlamıştır. Şu anda medresede 125 kayıtlı öğrenci okumaktadır. Ayrıca 2013 yılının yaz mevsiminden itibaren kız bölümünü de hizmete açmışlardır. Eğitim süresi 2 yıl 10 aydır. Mezun olanlara “İslâm İlimleri” diploması verilmektedir.¹⁶⁹

KMDİB’a bağlı diğer medrese/ilâhiyat meslek yüksek okulları gibi bu eğitim kurumunun öğrenci kabul sistemi¹⁷⁰ ve ders programları aynıdır.¹⁷¹

1.2.4.3.8- Şımkent Medresesi/İMYO

Şımkent Medresesi/İMYO, 2008 senesine kadar Uluslararası Kazak Arap Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi olarak hizmet veriyordu. Ancak, birçok nedenlerden dolayı fakülte eğitimine devam edememiş ve kapatılmıştır.

Daha sonra medrese Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının (KMDİB) eski başkanı Absattar Hacı Derbisali’nin teklifi ve ısrarıyla KMDİB’nın himayesine alınmış ve 2007-2008 eğitim-öğretim yılının 27 Eylül tarihinden itibaren Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Eğitim ve Bilim Bakanlığının vermiş olduğu sınırsız AB № 0064031 lisans numarasıyla erkek ve kız bölümü ile resmi olarak eğitime devam etmektedir.¹⁷² Medrese Güney Kazakistan eyaletinin merkezi Şımkent şehrinde bulunmakta ve ana sponsorluğunu “Astana” ve “Üşkonır Erkek Medresesi” medreselerinin sponsorluğunu yapan İstanbul merkezli Aziz Mahmûd Hudâyî vakfının Kazakistan’daki “Kazakistan 2030 Kazak-Türk Gençleri Destekleme Vakfı” üstlenmektedir.

¹⁶⁸ Abdeshov, Talgat, a.g.ç., s, 64.

¹⁶⁹ Bu bilgi 09.03.2014 tarihinde www.muftyat.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁷⁰ Bkz: Tablo-4, s, 70.

¹⁷¹ Bkz: Tablo-6, s, 73.

¹⁷² Bu bilgi 09.11.2014 tarihinde www.din.gov.kz sitesinden alınmıştır.

Medresede 24 öğretim üyesi hizmet etmektedir. Bunlardan altısı Türkiye Cumhuriyetinden, biri Mısırdan ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Haseki Dinî Yüksek İhtisas Merkezi/İstanbul ve Selçuk Dinî Yüksek İhtisas Merkezi/Konya ile T.C. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin¹⁷³ Kazakistanlı Kazak asıllı mezunlarıdır.

Eğitim süresi 2 yıl 10 ay, eğitim türü gündüzdür. Medrese, mezunlara “İslâm İlimleri” ve “İmam” diplomasını veriliyor. Medrese 2007-2012 tarihleri arasında 248 erkek ve 188 kız olmak üzere 436 öğrenci mezun vermiştir. Şu anda erkek bölümünde 125 ve kız bölümünde 80 öğrenci eğitim görmektedirler. 2013-2014 eğitim-öğretim yılında 53 mezun vermiştir.¹⁷⁴

Mezun olan öğrencilerin geneli Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) ve Din İşleri Komitesinin görevlendirmesiyle Kazakistan’ın din eğitimi alanında hizmet etmektedir. Yüksek öğrenime devam etmek isteyen öğrencilerin bazıları Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin II. sınıfından başlayarak okumaktadır, bazıları ise Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı İstanbul ve Konya merkezli Dinî Yüksek İhtisas merkezlerinde ve Arap ülkelerinde eğitim görmektedirler.

Medresenin 2 okul binası, 320 kişilik 2 yurt, 330 kişilik 2 yemekhane, 1 ders salonu, diğer vatandaşlara da açık “*Orazgül Ana*”¹⁷⁵ camii ve 2 idare binası olmak üzere toplam 7576,1 m² alanda 10 binası bulunmaktadır.

Medrese kütüphanesi eğitim binasının 1. katında yerleşmiştir. Kütüphanede Kazakça, Arapça, Türkçe, Rusça ve Özbekçe dillerinde 62000 kitap vardır. Bu kitapların birçoğu e-kitap şeklinde kütüphane bilgisayarında yüklüdür.

Ayrıca medrese aylık “*Rahmet Samalı*” dergisini çıkarmaktadır. Bu dergide başarılı öğrencilerin makaleleri yayınlanmakla beraber öğrenciler makale yazma konusunda kendilerini geliştirmektedirler.¹⁷⁶

¹⁷³ Fakülte 2012 yılından itibaren Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak değiştirilmiştir.

¹⁷⁴ Bu bilgi 11.11.2013 tarihinde www.muftyat.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁷⁵ “*Orazgül Ana*” camii iki katlıdır. Üst katı namaz kılma yeridir. Alt katı ise yerli vatandaşlara din eğitimi verilen mahallî kursudur. Camide medrese öğrencileri uygulamalı ders olarak imam, müezzinlik yapmakta ve cuma günlerinde vaaz ile hutbe okumaktadırlar.

¹⁷⁶ Bu bilgi 20.12.2014 tarihinde “*Rahmet Samaly*” dergisinin www.rahmetsamaly.kz resmi sitesinden alınmıştır.

KMDİB'a bağlı diğer medrese/ilâhiyat meslek yüksek okulları gibi bu eğitim kurumunun öğrenci kabul sistemi¹⁷⁷ ve ders programları aynıdır.¹⁷⁸

1.2.4.3.9- Üşkonır Erkek Medresesi/İMYO

Üşkonır Medresesi/İMYO Erkek Bölümü, Güneydoğu Kazakistan Almatı eyaleti, Karasay ilçesi, Üşkonır köyünde bulunmaktadır. Medrese dini kurum olarak kayda alınmış ve KMDİB tarafından belirlenen programa göre 2008 yılının Eylül ayından itibaren eğitim vermektedir. 29 Aralık 2012 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Eğitim ve Bilim Bakanlığının vermiş olduğu sınırsız AB serili № 3142-1907-05-Y-e lisans numarasıyla resmi olarak eğitimine devam etmektedir.

Medresenin eğitim süresi 2 yıl 10 ay ve eğitim türü gündüzdür. Medresede 10 yerli, 2 Mısırlı ve 2 Türkiyeli olmak üzere 14 öğretim üyesi bulunmaktadır. 2009- 2014 eğitim-öğretim yıllarında öğrenci sayısı 35 olmaktadır. Medrese mezunlara “İslâm İlimleri” ve “İmam” mesleği diplomasını vermektedir. Günümüzde medresede 70 öğrenci eğitim görmektedir. 2012-2014 eğitim öğretim yıllarında 38 öğrenci mezun etmiştir.¹⁷⁹

KMDİB'a bağlı diğer medrese/ilâhiyat meslek yüksek okulları gibi bu eğitim kurumunun öğrenci kabul sistemi¹⁸⁰ ve ders programları aynıdır.¹⁸¹

1.2.4.3.10- Üşkonır Kız Medresesi/İMYO

Üşkonır Kız Medresesi/İMYO Kız Bölümü, Güneydoğu Kazakistan Almatı eyaleti, Jambıl ilçesi, Kargalı köyünde bulunmaktadır. Medresenin kurucusu 1999 yılında hizmetlerine başlayan “Kul Hoca Ahmet Yesevi İlim ve İrfan Vakfı”; millî ve manevi değerlere bağlı, çağın ihtiyaçlarına göre donanmış, nitelikli gençlerin yetiştirilmesi ve halkın birlik ve beraberliğini pekiştirici, yardımlaşma ve paylaşmayı teşvik edici sosyal ve kültürel hizmetleri gaye edinmiştir. Bu gayeler doğrultusunda vakfın hizmetleri genel olarak iki alanda yoğunlaştırılmıştır:

¹⁷⁷ Bkz: Tablo-4, s, 70.

¹⁷⁸ Bkz: Tablo-6, s, 73.

¹⁷⁹ Bu bilgi 24.05.2015 tarihinde www.muftyat.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁸⁰ Bkz: Tablo-4, s, 70.

¹⁸¹ Bkz: Tablo-6, s, 73.

a- Eğitim ve Öğretim

Üşkonır Kız Medresesi/İMYO Kız Bölümü, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı ile Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına bağlı olarak hizmet vermektedir. Almatı eyaletinde bulunan 120 kapasiteli okulda 16-24 yaşlar arasında kız öğrencilerine ücretsiz olarak 2 yıl 9 ay dini ve mesleki eğitim verilmektedir. Aynı zamanda öğrencilere yurt hizmeti sunulmaktadır. Okulda öğrencilere modern şartlara uygun bir ortamda ders verilmektedir. Bütün bunların yanısıra öğrencilerin millî ve manevi yönden eğitimlerine de azami gayret gösterilmektedir. Mezunlar, Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından onaylı diploma almakta ve KMDİB tarafından bayanlara yönelik dini hizmetlerde görevlendirilmektedir.

b- Sosyal ve Kültürel Hizmetler

“Kul Hoca Ahmet Yesevi İlim ve İrfan Vakfı”nın sosyal ve kültürel faaliyetleri şu şekildedir:

- ✓ Cami İnşaatı
- ✓ İftar ve Kumanya
- ✓ Kurban Faaliyetler
- ✓ Mahallî Kurslar
- ✓ Sosyal Enkinlikler
- ✓ Yaz Kur’ân Kursları

Üşkonır Kız Medresesi/İMYO Kız Bölümü Ders Programı Aşağıdaki Tablo-8’de Gösterilmiştir:

No	Dini Dersler	Sosyal Dersler
1	Ahlak	Beden Eğitimi
2	Akâid	Bilgisayar
3	Arapça	Ekonomi
4	Dinler Tarihi	Felsefe
5	Fıkıh	Hayat ve İş Güvenliği
6	Hadis	Hukuk
7	Kur’ân-ı Kerîm	Kazak dili
8	Peygamberler Tarihi	Kazakistan Tarihi
9	Tecvid	Resmi Dilde Dokümanlarla Çalışmak
10	Tefsir	Siyaset

Tablo-8

Üşkonır Kız Medresesi/İMYO Kız Bölümü öğrenci kabul sistemi mülakat şeklindedir.¹⁸²

1.2.4.4- Yüksek İslâm Enstitüsü

Yüksek İslâm Enstitüsü Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) tarafından İmamların Bilgilerini Geliştirme Devlet İslâm Enstitüsü KMDİB'nin eski baş müftüsü Absattar Hacı Derbisali'nin inisiyatifi ile ve İslâm Bankasının parasal desteği ile 10.03.2002 tarihinde açılmıştır. Aynı yılın Nisan ayında Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığının onayıyla №474-1900 ДБ (DB) lisan numarasıyla “*Yüksek Eğitim Merkezi*” olarak kayıt altına alınmıştır. Enstitü Almatı eyaletinin merkezi Almatı şehri, Turgut Özal caddesinde bulunmaktadır. Mevcut dini kadrolar için bir hizmet içi eğitim alanı olarak hazırlanan İslâm Enstitüsü eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında ilk olarak Kazakistan'da açılmıştır. Enstitü rektörü Kazakistan'ın tanınmış ilahiyatçı ve âlim Dr.Şeyhu'l İslâm Alsabekov Muhammed Husayn Hacı Usmanoğlu'dır. Enstitüde Türkiye ve Mısırdan gelen öğretim üyeleri bulunmaktadır. Enstitünün amacı: Kazakistan ve komşu ülkelerden kendilerini geliştirmeye gelen imamların ilmi seviyesini geliştirmek ve imam sıfatına uygun, halkımızın hürmet edeceği kadrolar hazırlamak. Ayrıca KMDİB'a bağlı yaklaşık 2432 mescitte görevli olan 3000'den fazla imam, yardımcı imam, müezzinlerin: Toplumu dini konularda aydınlatmak, din kültürünün geliştirmek ve diğer din hizmetlerinde halkı eğitip yönlendirmeleri gözlemlenmektedir. Yaygın din eğitiminde genel olarak imamlar, yardımcı imamlar, Kur'ân Kursu öğretmenleri ve müezzinler göze çarpmaktadır. Birçok mescitte küçük yaştaki öğrencilere Kur'ân eğitimi verilmektedir. Dolayısıyla bu amaca ulaşmak için de Enstitü öğrencilerinin bütün ihtiyaçları karşılanmaktadır. Enstitüde bilgisayarlarla donatılmış sınıflar, kütüphane ve 80 kişilik mescit ve yemekhane mevcuttur.

Enstitünün eğitim süresi dört aydır. Bir yılda iki eğitim dönemi vardır. Birinci grup; Eylül ve Ocak arası; ikinci grup ise, Ocak ile Mayıs ayları arasında eğitim görmektedir. Enstitüde bütün derslerden her iki ayda bir sınav vardır. Bununla birlikte eğitim gören imamlar fıkıh, akâid veya tefsir gibi derslerden bir tez çalışması yaparlar ve dönem sonunda bu tezlerini kurul önünde savunurlar. Dersler Arapça ve Kazakça okutulur. Dersler ağırlıklı olarak Temel İslâm Bilimlerine ait derslerden oluştuğu ve bu noktada bir bilincin olduğu söylenebilir. Her dönemde KMDİB

¹⁸² Bu bilgiyi 20.10.2014 tarihinde “Kul Hoca Ahmet Yesevi İlim ve İrfan Vakfında” görev aldığımız sıralarda edinmişizdir. Bahsi geçen vakıf 1999'dan günümüze kadar Kazakistan'ın din eğitimi alanında büyük katkıda bulunmuştur ve bulunmaktadır. Ancak bahsi geçen medrese 2014-2015 öğretim yılının birinci dönemin sonundan itibaren Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nın sponsorluğu ile başlattığı tadilat nedeniyle öğrencilerini geçici bir süre için başka yere taşımıştır.

tarafından belirlenen yaklaşık 40 din görevlisi enstitüde ders almaktadır. Enstitüde aşağıdaki dersler okutulur:

- Arap Dili
- Fıkıh
- Hadis
- İslâm Felsefesi
- İslâm Tarihi
- Kazak Dili
- Kazakistan Tarihi
- Kur'ân-ı Kerîm İlimleri
- Kur'ân-ı Kerîm
- Müslüman Devletler Tarihi
- Peygamberler Tarihi
- Sarf-Nahiv
- Tecvid
- Tefsir¹⁸³

2002-2011 seneleri aralığında adı geçen enstitüde Kazakistan'ın her bölgesinden gelen 800'den fazla din görevlisi mesleki bilgilerini arttırarak “*Şahada*” isimli diploma almışlardır. Şu an Enstitüde 36 imam eğitim görmektedir. Başarılı olanları ise, Orta Doğu yüksek okullarında eğitimlerine devam etmeye hak kazanmışlardır.

Enstitünün Öğrenci Kabul Etme Sistemi:

- ✓ Başvuranın imam olması,
- ✓ Hizmet etmekte olan bölge müftüsünün izni ve referansı.¹⁸⁴

¹⁸³ Abdeshov, Talgat, a.g.ç., s, 49-50.

¹⁸⁴ Bu bilgi 14.02.2015 tarihinde www.muftyat.kz sitesinden alınmıştır.

1.2.4.5- Üniversiteler/Yüksek Öğretim

Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığının 18 Ocak 1996 tarihli N:11 sayılı kararnamesi ile yüksek öğretimde din eğitimi yalnızca üniversitelerin ilâhiyat fakültelerinde veya ilâhiyat bölümlerinde yapılabileceği belirlenmiş ve ilâhiyat fakültelerinin eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. Dört yıllık öğretimini başarıyla tamamlayan öğrenciler akademik kariyerlerini ilerletmeye hak kazanırlar. Ayrıca mezun öğrenciler, orta öğretimdeki lise ve dengi okullarda meslek dersi öğretmeni olarak atanmaya hak kazanırlar. Mezun öğrencinin meslekî uygulamaya her yönüyle haiz, evrensel, millî ve bölgesel dinlere ait bütün temel alt yapıyı bilen; din ile ilgili konularda söz sahibi; alanında uzmanlaşabilecek kabiliyette olduğu kabul edilir.¹⁸⁵

1.2.4.5.1- Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi

Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi/Nur Mubarak KMIÜ, Mısır ile Kazakistan Cumhuriyetleri arasında yapılan anlaşmaya göre 2001 yılının 18 Haziranda Almatı eyaletinin merkezi Almatı şehrinde açılmıştır. Yapılan bu anlaşma Kazakistan Cumhuriyeti'nin meclisinde onaylanmış ve 2003 yılı Temmuz ayının 2'sinde Kazakistan Cumhurbaşkanı N. A. Nazarbayev tarafından tasdik edilmiştir. Hem Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından diploması kabul edilen, hem de ilgili bakanlık tarafından Kazakistan'ın resmi standardına uygun olan Nur Mubarak KMIÜ, içinde üç ayrı fakülte barındıran yüksek öğretimdeki sırf din eğitimi veren tek üniversitedir.

2001–2007 tarihleri arasında üniversiteden mezun olanların sayısı 145 olup, KMDİB bu öğrencilerin çoğuna farklı eyaletlerde kendi bünyesinde bulunan camilerde iş imkânı sağlamaktadır. Üniversiteyi birincilikle tamamlayan öğrenciler Ezher, el-Minya Üniversitesine staj yapmaya gönderilmektedir. Ayrıca diğer öğrencilerin tecrübelerini sağlamlaştırmak amacıyla Farâbî Kazak Millî Üniversitesi, Abılay Han Kazak Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi ile anlaşma yapılmıştır.

Üniversitede altmış bir öğretim üyesinin on biri Prof. Dr, altısı Doktor, Mısır El Ezher Üniversitesi tarafından gönderilen on kişilik Yardımcı Doçent, on dört akademisyen ve diğer öğretmenler görev yapmaktadır. Üniversitede Mısır El-Ezher Üniversitesi tarafından gönderilen

¹⁸⁵ Abdeshov, Talgat, a.g.ç., s, 69-70.

öğretim üyeleri, ayrıca Kazakistan ve Türkiye Cumhuriyeti Üniversitelerinden mezun olan öğrenciler hocalık yapmaktadır.¹⁸⁶

Üniversitede öğrenciler için kütüphane, dil öğretim sınıfları, bilgisayar odaları vardır. Kütüphanede yaklaşık 203 000 kitap bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu dini kitaplar olmakla beraber ders kitapları, Kazakça, Rusça ve Arapça edebiyat kitapları vardır. Ayrıca, III ve IV. sınıf öğrencilerin geliştirmek amacıyla üniversite camiinde vaaz, sohbet, müezzinlik ve imamlık olmak üzere uygulamalı ders yapılmaktadır. Bununla birlikte üniversitede Arap Dili ve Edebiyat öğretmenleri ve tercüman elemanları da yetiştirilmektedir.

Üniversite yöneticileri tarafından kaliteli öğrenci sayısını çoğaltmak amacıyla 2008 yılı Arapça ve İngilizce dili ayrı olmak üzere yüksek lisans bölümü açılmıştır. Üniversitede dersler Kazakça ve Arapça olmak üzere iki dilde yapılmaktadır. Üniversitede eğitim lisans, yüksek lisan ve doktora olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Söz konusu aşamalar aşağıdaki Tablo-9’da gösterilmiştir.

BÖLÜMLER	LİSANS	YÜKSEK LİSANS	DOKTORA
	Din Tanu/Din Bilgisi	Dintanu/Din Bilgisi	İslâmtanu/İlâhiyat
	İslâmtanu/İlâhiyat (Erkek ve Bayan Bölümü)	İslâmtanu/İlâhiyat (Erkek ve Bayan Bölümü)	
	Yabancı Diller (Arapça ve İngilizce)	Yabancı Diller Filolojisi (Arapça ve İngilizce)	
	Tercümanlık		

Tablo-9

Günümüzde üniversitede “İslâmtanu/İlâhiyat” bölümünde 376 erkek ve 74 kız toplam 450, Yabancı Diller bölümünde 59, “Din Tanu/Din Bilgisi” bölümünde 46, yüksek lisansta 54 ve doktora 8 öğrenci olmak üzere toplam 617 öğrenci eğitim görmektedir. 2012-2013 eğitim-öğretim yılı “İslâmtanu/İlâhiyat” bölümünden 58 lisans öğrencisi, 14 yüksek lisans öğrencisi olmak üzere kuruluşundan bu yana toplam 309 mezun vermiştir.¹⁸⁷ Üniversite, bu sene İslâmtanu bölümünden ilk defa 27 bayan lisans öğrencilerini mezun etmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Bu bilgi 15.11.2014 tarihinde www.din.gov.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁸⁷ Bu bilgi 23.10.2014 tarihinde www.nurgasyr.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁸⁸ Bu bilgi 09.06.2015 tarihinde www.e-islam.kz sitesinden alınmıştır.

“İslâmtanu/İlâhiyat” bölümünden mezun olan erkek öğrenciler aynı ve farklı üniversitelerde öğretmen ve Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) bünyesinde olan camilerde imam olarak görev yapmaktadırlar. Mezun olan bayanlar ise “İslâmtanu Öğretmeni ve Belletmeni” olarak hizmet etmektedir. Din Eğitimi açığını kapatmak için Din İşleri Komitesi ile Eğitim ve Bilim Bakanlığının işbirliği ile Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi “İslâmtanu/İlâhiyat” bölümüne 2011-2012 eğitim-öğretim yılında 100, 2012-2013’te 100, 2013-2014’te 150 grantlı (burslu) öğrenci kabul edilmiştir. 2014-2015 eğitim-öğretim yılında ise 200 grantlı/burslu öğrenci alınması planlanmıştır. Nur Mubarak KMIÜ’nin öğrenci kabul sistemi şu şekildedir:

- ✓ İslâmtanu/İlâhiyat fakültesine mülakat sonucu kabul edilir.
- ✓ Mulaakattan geçmiş olan öğrencilere test sınavı yapılır.
- ❖ Sınavdan geçmiş olan öğrencilerden istenilen evraklar:
  - İlgili Makama Dilekçe,
  - Ortaokul veya Lise Diploması,
  - 6 tane 3x4 resim,
  - 086-U belgesi,
  - UBT Test sonuç sertifikası ve olursa bursluk belgesi.

Fakültede lisan öğrencilerine verilen dersler kredileriyle birlikte Tablo 10’da gösterilmiştir. Bu derslerin yanında öğrenci öğretim süresi boyunca her biri 2 kredilik Tablo 11’de gösterilen derslerden en az 10 tanesini seçmek zorundadır.

**Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi Lisans Ders Programı kredileri ile birlikte
aşağıdaki Tablolalarda gösterilmiştir**

No	ZORUNLU DERSLER	KREDİ	ZORUNLU TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ DERSLERİ	KREDİ
1	Beden Eğitimi	-	Akâid	3
2	Bilgisayar	3	Arap Dili (A-1/ A-2)	5 er
3	Ekoloji	1	Arap Dili (B-1/ B2)	2 er
4	Ekonomi Teorileri	2	Arap Dili Grameri I-II	2 er
5	Felsefe	3	Fıkıh ve İnsan	2
6	Hitâbet	2	Fıkıh Usûlü	2
7	Hukukun Esasları	2	Hadis Metinleri	2
8	İngilizce (A-1/A-2)	2	Hadis Usûlü	2
9	İngilizce (B-1)	2 er	İbâdet -1/2	2 er
10	İslâm Ahlakı	2	İbâdet -3/4	3 er
11	Kazak Dili	3	Kıraat	3
12	Kazakistan Tarihi	3	Kur'ân'a Giriş	2
13	Psikoloji	2	Kur'ân İlimleri	2
14	Siyasal Bilimler	1	Mesleğe Giriş	1
15	Sosyoloji	2	Muâmelat Fıkıhı	2
16			Siyer	2
17			Tecvide Giriş	2
18			Tecvit Kuralları	2
19			Tefsir I-II-III	2 er

Tablo-10

No	SEÇMELİ DERSLER	KREDİ
1	Arap Dili Öğretim Yöntemi	KREDİLER ÖĞRENCİNİN SEÇTİĞİ DERSE GÖRE DEĞİŞMEKTEDİR
2	Çağdaş İslâm Memleketleri	
3	Dâvet Usûlü	
4	Dinler Tarihi	
5	Din Öğretimi Teknikleri	
6	Dinî Öğretim Yöntemleri	
7	İslâm Akâidi	
8	İslâm Akâid Meselesi	
9	İslâm Düşünce Tarihi	
10	İslâm Felsefesinin Problemleri	
11	İslâm Felsefesi Tarihi	
12	İslâm Medeniyeti	
13	İslâm Ülkeleri Coğrafyası	
14	İslâm Tasavvufu	
15	İslâm ve Aile	
16	İslâm ve Çağdaş Problemler	
17	İslâm ve Gençlik	
18	İslâm ve Uluslararası İlişkiler	
19	Hıristiyanlık ve Yahudilik Tarihi	
20	Kazakistan'da Dinler Tarihi	
21	Kazakistan'da Tasavvuf	
22	Kıraat İlimleri	
23	Kur'ân-ı Kerîm'de Geçen Peygamberler	
24	Merkezî Asya'daki İslâm Medeniyeti	
25	Mukayeseli Din Eğitimi	
26	Peygamberler Tarihi	

Tablo-11

Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi Yüksek Lisans Ders Programı kredileri ile birlikte aşağıdaki Tablo-12’de gösterilmiştir

No	DERSLER	KREDİ
1	Akâid	2
2	Arapça Metin Okuma	2
3	Araştırma Yöntemleri	2
4	Basında Din	2
5	Çağdaş İslâm Düşünürler ve Meseleleri	2
6	Din Bilgisi ile ilgili Arapça Kaynaklar	2
7	Dinler Arası Diyalog	2
8	Din Bilgisi ile İlgili Arapça Metinler	2
9	Din Bilgisi ile İlgili İngilizce Metinler	2
10	Din Bilgisi ile İlgili İngilizce Terimler	1
11	Din ve Ahlak	2
12	Fıkıh Usûlü ve Fıkıh Okulları	2
13	Hadis Usûlü ve Seçmeli Hadis Metinleri	2
14	İslâm Dinî Akımları	2
15	İslâm Felsefesi	2
16	İslâm ve Uluslararası İlişkiler	2
17	İşletmecilik ve Günümüz Meseleleri	2
18	Kazakistan ve Dünya Devletlerin’de Eğitim Sistemi ve Anayasaları	2
19	Karşılaştırmalı Din Bilgisi	2
20	Kazakistan’da Tasavvuf	2
21	Kelam	2
22	Kur’ân’da Hitâbet Meseleleri	2
23	Kur’ân-ı Kerîm’de Gramere Konu Olan Âyetler	2
24	Kur’ân-ı Kerîm İlimleri	2
25	Mantık	2
26	Mesleki Arapça ve İngilizce Metinler	1
27	Sözlükleri İnceleme	2
28	Tefsir	2
29	Vaaz-Nasihat	2

Tablo-12

Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi Doktora Ders Programı kredileri ile birlikte aşağıdaki Tablolarda gösterilmiştir

No	ZORUNLU DERSLER	KREDİ
1	Akâid	3
2	Avrupa'da İslâm Dinin Tanıtmak Meseleleri	3
3	Ek Yabancı Dili	3
4	Fıkıh	3
5	Hadis İlimleri	3
6	İslâm Düşünce Sistemini Yenilemek Yöntemi	3
7	İslâm'da Tasavvuf'un Yeri	3
8	Kur'ân-ı Kerîm İlimleri	3
9	Müslüman Âlimleri'nin Ahlak Teorileri	3
10	Peygamberimiz (s.a.v)'in Hayatını Araştırmak	3

Tablo-13

No	MESLEKİ SEÇMELİ DERSLER	KREDİ
1	Avrupa'da İslâm Hakkında Yazılan Eserleri Analiz Etmek	3
2	Çağdaş İslâm Âlimlerinin Eserlerini Analiz Etmek	3
3	Farabi'yi Kendisine Ait Orijinal Metinlerden Araştırmak	3
4	Fıkıh İlminin Çağımız Anayasası'na Tesiri	3
5	Fıkıh Usûlü'nde Meseleler	3
6	Hadis İlminde Yeni Yönelimler	3
7	Hanefî Fıkıhı	3
8	İslâm İlimine Katkı Sağlayan Kazak Âlimlerin Rolü	3
9	İslâm'da Mezhepler ve Akımlar	3
10	Kur'ân-ı Kerîm Tefsir'inin Yeni Yöntemleri	3
11	Mâtûrîdi Akâidi	3
12	Peygamberimiz (s.a.v)'in Hayatı ile İlgili Yazılan Yeni Bilimsel Eserler	3

Tablo-14¹⁸⁹

Yukarıda bahsettiğimiz Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi ve diğer dinî eğitim veren kurumlardan mezun olan öğrencilerin diploması, Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Din İşleri Komitesi ve Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından resmi olarak kabul edilmektedir. Mezun olan öğrenciler genelde mescitlerde imamlık, müezzinlik ve aynı eğitim kurumlarda hocalık yapabilmekte ve Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri Komitesinde de çalışabilmektedirler.

¹⁸⁹ Abdeshov, Talgat, a.g.ç., s, 44-48.

Ayrıca bu eğitim kurumlarından diploma alan öğrenciler Nur Mubarak KMIÜ ve diğer devlet üniversitelerinde yüksek öğrenimlerine devam edebilmektedirler. Çünkü bu eğitim kurumlarının müfredatı devlet standartlarına uygundur.

Bu eğitim kurumlarının müfredatları hemen hemen birbirinin aynısı ve Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı ve Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından onaylanmıştır. Bu tür dini okulların kontrolü devletin elinde olduğundan dersler planlı ve programlı okutulmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, dersler sadece dinî olmayıp günümüzün şartlarına ve taleplerine cevap verebilen dersler de okutulmaktadır. Ayrıca okutulan dersler günümüzdeki gelişmelerle uyum sağlamaktadır. Bu okullarda öğretim üyelerinin eğitim seviyeleri, yüksek dini bilgilerle donatılmıştır. Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi hariç, bu eğitim kurumlarında okumak için talebelerden 25 yaş geçmemesi, bekâr olması, 11.sınıfı bitirdiğine dair diploma ve hazırlık sınıfını geçmeleri talep edilmektedir.

Ancak son zamanlarda gençlerimizin dine yönelmesi, dini eğitim almak isteyen vatandaş sayısının çoğalması. Dolayısıyla bunun gibi kurumların az ve kapasiteleri küçük olması her isteyen kazanması zorlaştırmıştır. Dolayısıyla Kazakistan'da bunun gibi Din Eğitimi veren kurumların daha da çok açılması şarttır. Yukarıda bahsi geçen din eğitimi veren kurumlarının Kazakistan'ın topraklarında dağılım şekli aşağıdaki Harita-1'de gösterilmiştir:

Harita-1

- 1- Aktöbe Medresesi/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu
- 2- Ebû Hanefî Medresesi/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu
Ebû Hanefî Medresesi-el-Medine Şubesi/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu
Köktöbe Hafızlık Kur'ân Kursu
Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi
Üşkonır Erkek Medresesi/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu
Üşkonır Kız Medresesi/İlâhiyat Kız Meslek Yüksek Okulu
Yüksek İslâm Enstitüsü
- 3- Astana Medresesi/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu
Kaum ad-Dîn al-İtkânî al- Farâbî at-Turkistânî Hafızlık Kur'ân Kursu
- 4- Oral Medresesi/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu
- 5- Sariagaş Medresesi/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu
Şımkent Medresesi/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu
İhlâs Hafızlık Kur'ân Kursu
- 6- Hibatulla el- Tarâzî Medresesi/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu
- 7- Ebû Bekîr Es-Sıddık Medresesi/İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu

Kazakistan yüksek öğretiminde bağımsızlıktan önce herhangi bir din eğitimi kurumuna rastlanmamaktadır. Bağımsızlıktan sonra resmî devlet üniversitelerinde din eğitimi programları ve değişik fakülteler içerisinde ilâhiyat bölümü olarak yerini almıştır. Şimdi diğer yüksek öğretimdeki din eğitimi veren kurumlar hakkında sırasıyla bilgi verelim:

1.2.4.5.2- Abılay Han Kazak Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi/KUİDDÜ

Abılay Han Kazak Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi Kazakistan'ın en eski ve köklü üniversitelerindendir. Bu üniversitenin doğu dilleri ve filoloji fakültesinde Arap dili ve dini ilimler bölümü bulunmaktadır. Dinî ilimler bölümünde memleket şartları temel alınarak din eğitimi verilmektedir. Dinî ilimler bölümünde toplam 80 öğrenci mevcuttur.¹⁹⁰

---

¹⁹⁰ Abdeshov, Talgat, a.g.ç., s, 68-70.

1.2.4.5.3- Avrasya Millî Üniversitesi

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının 23 Mayıs 1996 tarihli kararıyla L. N. Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi Selinograd Pedagoji Enstitüsü ile Selinograd Mühendislik ve İnşaat Fakültesini birleştirme temelinde kurulmuştur.

2000 senesinde L.N. Gumilev Avrasya Mill Üniversite'si, Kazakistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının Diploması Akademisinin birleşmesiyle L.N. Gumilev Avrasya Devlet Üniversitesine dönüştürülmüştür. 5 Temmuz 2001 tarihli 648 No'lu Kazakistan Cumhuriyeti'nin "*Münferit Devlet yüksek öğretim kurumlarına özel statü verilme*" kararına uygun "*Millî Üniversite*" adı verilmiştir.

29 Haziran 2001 tarihinde 892 No'lu "*Münferit devlet üniversitelerinin adının değiştirilmesi hakkında*" Kazakistan Cumhuriyeti Hükümetinin kararına uygun olarak L. N. Gumilev Avrasya Millî Üniversite olarak değiştirilmiştir. 2000 senesinden itibaren L. N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi uluslararası seviyesinde sayılmaktadır. 2001 yılın Ağustos ayında ve 2003 ve 2008 yılının Nisan aylarında devlet akreditasyonundan geçmiştir. Şu anda Avrasya Millî Üniversitesi – Kazakistan Üniversitelerinin içindeki en öncü üniversitelerinin biridir.

L. N. Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi eğitim faaliyeti üç derecede verilmektedir: Lisans, Yüksek Lisan ve PhD (Doktora) olarak Kazakça, Rusça dilinde ve gündüzlüdür.

Üniversitede 12 fakülte vardır, bunlar: Matematik, Bilgi Teknoloji, Mimarlık ve İnşaat, Doğa Bilimleri, Sosyal Bilimleri, Hukuk, Filoloji, Ekonomi, Uluslararası İlişkiler, Fizik Teknik, Muhabirlik ve Politoloji, Taşıt ve Enerjetik Fakülteleri'dir.

L. N. Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi ilk kez Kazakistan'da nano materyaller ve nano teknoloji, yasabilimi, ekoloji, filoloji, işletme ve ekonomi gibi master öğrenciler için çift diploma vermeye başlamıştır.

L.N. Avrasya Millî Üniversitesi Akademik Kurulu kararı ile Sosyoloji Bilimleri Fakültesinde 26 Aralık 2012 tarihinde Din Bilimleri Bölümü kurulmuştur. Bölümün personeli 6 Doktor, 5 Doktor adayı, 1 kıdemli öğretmen ve 5 İlahiyat Yüksek Lisans öğretmenlerinden olmak üzere toplam 17 kişiden oluşmaktadır. Din Bilimleri Bölümü lisansa 2002 ve yüksek lisansa 2007'den itibaren öğrenci almaya başlamıştır. Ancak 2007'e kadar öğrenciler eğitimlerini Felsefi

Bölümünde görmüşlerdir. Günümüzde üniversitede 116 lisan ve 31 yüksek lisan öğrencileri okumaktadır. Bugüne kadar 95 lisan ve 40 yüksek lisan öğrencilerini mezun etmiştir.¹⁹¹

1.2.4.5.4- El-Farâbî Devlet Üniversitesi

El-Farâbî Devlet Üniversitesi Felsefe ve Siyaset Bilimleri Fakültesinde İlâhiyat Bölümü bulunmaktadır. Bu bölüm 2001- 2002 öğretim yılında hizmete açılmıştır. Yaklaşık 50 öğrenci bu bölümde din eğitimi almaktadır. Aynı zamanda fakültede ilâhiyat dalında yüksek lisans eğitimi de verilmektedir. 2005–2006 öğretim yılı itibariyle fakültede 60 öğrenci ilâhiyat alanında yüksek lisans yapmaktadır. İlâhiyat dalında yüksek lisans veren tek kurum El-Farâbî Üniversitesidir.

1.2.4.5.5- Otrar Üniversitesi

Otrar Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Güney Kazakistan eyaleti, Çimkent şehrinde 1998 yılında kurulmuştur. Bu fakülte Kazakistan’da ilâhiyat alanında bir bölüm değil de bir fakülte halinde eğitim yapan tek kuruluştur. Ancak fakülte 2004 -2005 öğretim yılının sonunda kapanmıştır. Fakülte yaklaşık 225 mezun vermiştir.

1.2.4.5.6- Uluslararası Ahmet Yesevî Kazak-Türk Üniversitesi

Uluslararası Ahmet Yesevî Kazak-Türk Üniversite merkezi Güney Kazakistan eyaleti Türkistan şehrinde bulunmaktadır. Bu üniversitenin Tarih Fakültesi içerisinde ilâhiyat dersleri veren ilâhiyat bölümü vardır. Bölüm 1991 yılından bu güne kadar öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. 2005–2006 öğretim yılı itibariyle fakültenin birinci sınıfında 13, ikinci sınıfında 16, üçüncü sınıfında 12, dördüncü sınıfında 19 kişi olmak üzere toplam 60 öğrenci mevcudu bulunmaktadır.

1.2.4.5.7- Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi

Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi, Kazakistan’daki en genç ve gelişmiş yüksek öğretim kurumlarından biridir. İlk önce Abılayhan Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi olarak kurulan, sonradan ayrılıp İkinci Mesleki Yüksek Öğretim Bölümü, daha sonra da Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Enstitüsü olarak yapılan kurum 2005 yılında “*Üniversite*” statüsüne kavuşmuştur.

¹⁹¹ Bu bilgi 24.05.2015 tarihinde Avrasya Millî Üniversitesinin www.fsn.enu.kz sitesinden alınmıştır.

YDMKÜ Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığının 05.04.2001 tarih ve 26985–1910-M-E sayılı kararı ile Kazakistan ve Türkiye arasında eğitim-öğretim, ilim ve kültür anlaşmaları temelinde Almatı’da kurulmuştur. Üniversitenin kurucusu, Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına göre yasal tüzel kişiliğe sahip olan “*Merkezî Asya Medeniyet Vakfı*”/MAMV’dır. Bu vakfın kurucuları Türkiye vatandaşları ile Kazakistan vatandaşlarından oluşmaktadır. Kurucularının belirtilen nitelikte olması nedeniyle MAMV da, YDMKÜ de uluslar arası kurumlardır.

YDMKÜ, tarihten gelen köklü bağlarla birbirine bağlı olan Türkiye ve Kazakistan arasında eğitim-öğretim ve kültür köprüsü olmak, çağdaş dünyanın ilim ve teknoloji yeniliklerini Kazak gençlerine ulaştırıp tanıştırmak; kalitede, üretimde, tertipte, güzellik ve doğrulukta örneklik etmek amaçlarına yönelik olarak yapılarak gelişmesini sürdürüyor. Nitekim üniversite, bu başarılı çalışmaları sebebiyle 2006–2007 öğretim yılında Kazakistan’daki tüm yüksek öğretim kurumları içinde 10. sıralarda yer alıyordu. Bu başarı, hem Kazakistan’ı hem de Türkiye’yi daha büyük başarılarla ulaştırmak için atılan önemli bir adım demektir.¹⁹²

YDMKÜ merkezi Almatı’da bulunun üniversitede Tarih ve Din Bilimleri Fakültesi 2005–2006 öğretim yılında 050206 Sayılı Dini Bilimler kanunu uyarınca eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Fakültenin birinci ve ikinci öğretiminde hâlihazırda kırk dört öğrenci eğitim görmektedir. Fakültede Kazak öğretim görevlilerinin yanı sıra Türkiye’den gelen öğretim görevlileri de ders vermektedir.¹⁹³

Yukarıdaki eğitim kurumlarında öğretim yılı projesinde okutulması gereken dersler önceden belirlenen genel amaçlar doğrultusunda belli başlı bilim dallarından meydana gelmiştir. İlahiyat fakültesi standardında belirtilen bu belli başlı ders blokları 2002-2003 öğretim yılından önce aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- 1- Genel Sosyal ve Fen Bilimleri ile Alakalı Dersler.
- 2- Temel Dersler: Temel dersler de kendi içinde iki kısma ayrılır:
  - a- Temel Kültürel Dersler
  - b- Temel Mesleki Dersler
- 3- Temel Meslek Uygulama Dersleri

¹⁹² Bu bilgi 02.12.2013 tarihinde www.ydu.kz sitesinden alınmıştır.

¹⁹³ Koca, Bülent Uğur, a,g,ç., s, 54.

4- Özel Bilim Dallarına Ait Dersler

Yüksek öğretim din eğitiminde okutulacak olan dersler ve bu derslerin içerikleri Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından gönderilen bir talimnameyle, el-Farâbî Üniversitesine tevdi ediliyormuş. Bu üniversiteler ve çeşitli branşlarda uzman öğretim üyeleri tarafından hazırlanan bu ders içerikleri, daha sonra onaydan geçmekte ve üniversitelerin ilâhiyat fakültelerine veya ilâhiyat ana bilim dalı bölümlerine özet olarak ulaştırılmaktadır. Hemen hemen her yıl çoğunlukla birbirine benzer derslerden oluşan bu standartlardan hepsini ayrı ayrı sıralamak ve farklılıklarını ortaya koymak ve ayrıntılandırmak ve çeşitli sonuçlar elde etmek mümkündür. Bu hususta hazırlanmış iki standart bulunmaktadır. Bunlardan biri 021840 sayılı ilâhiyat dersleri içeriği standardı; diğeri ise 521830 sayılı ilâhiyat dersleri içeriği standardıdır. Bu iki standartta da ilâhiyat ana bilim dalına ait derslerin sayısı 26 olarak belirlenmiştir. Standartlarda birbirleriyle ortak olan dersler aşağıdaki gibidir:

- Ahlak (Etika)
- Bilim ve Din
- Din Antropolojisi
- Din Eğitiminde Metotlar
- Din Felsefesi
- Din Fenomonolojisi
- Din İlimlerindeki Estetik Meseleler
- Dinler Tarihi; Budizm
- Dinler Tarihi; Çağdaş Dini Akımlar
- Dinler Tarihi; Hıristiyanlık Tarihi
- Dinler Tarihi; İlkel Dinler ve Kabile Dinleri
- Dinler Tarihi; İslâm Tarihi
- Din Psikolojisi ve Sosyolojisi
- Dintanu/Din Bilgisi
- Eğitim ve Gelişim Psikolojisi
- Estetika
- Etno Pedagoji
- Hür Düşünce Tarihi
- Mantık

Bu ortak dersler dintanu eğitimi alan öğrencilerin programlarında yıllara göre taksim edilir. Bu dersler çağdaş din anlayışları dersleridir. Diğer bir standartta ise farklı olarak aşağıdaki dersler mevcuttur:

- Dini Ahlak
- Felsefe
- Kazakistan Tarihinde Kiliseyle İlişkiler
- Sınıf Eğitimi ve Yönetimi.

Yukarıda bahsedilen eğitim kuramlarında genellikle millî ve felsefe ağırlıklı dersler bulunmaktadır. Temel programda olmayıp sonradan ilave edildiği anlaşılan Temel İslâm Bilimleri dersleri azdır ve olanlar da neredeyse birer dönemlidir.¹⁹⁴

1.2.4.6- Hıristiyan Din Eğitimi Okulları

Hıristiyanların Din Eğitim Sistemi: Ülkemizde şu anda Hıristiyanların Mahallî Kursları (ilköğretim) olarak kurulan Pazar Okulları, Yüksek Öğretim Okulu ve Özel Meslek Okulu olmak üzere din eğitimi veren üç eğitim merkezleri vardır. Bu eğitim merkezleri hakkında kısaca bilgi verelim:

a- Pazar Okulları:

HİRİSTİYAN DİNİ	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI
Kotolik Hıristiyanları	4	100
Protestan Hıristiyanları	15	575
Provoslav Hıristiyanları	47	1214
Toplam	66	1889

Tablo-15

b- Özel Meslek Okulu:

Almatı Eparhialık Özel Meslek Okulu 1991 yılından itibaren hizmet vermektedir. Okulun ders programı: Katehisiz/Catechism, Dogmalık ve Tanrı İlmi, Eski ve Yeni Vasiyet, Kilise Şarkısı, Liturgika/Liturgics,¹⁹⁵ Kutsal Kitap Tarihi v.b. derslerden oluşuyor. Eğitim süresi boyunca, gelecek din görevlisi Rus, Kazak, İngiliz, Slovak ve Rum dillerini öğrenmektedir. Okul naibleri,

¹⁹⁴ Abdeshov, Talgat, a.g.ç., s, 70-73.

¹⁹⁵ Hıristiyan kilisesi hizmetkarlarına öğretilen teolojik disiplin.

dini yır söyleyenleri, ikoncuları, Pazar okullarının öğrencilerini ve başka da uzmanları yetiştirmek için birinci ve ikinci öğretim, dışarıdan ve uzaktan okutmakla gerçekleştiriyor Yanısıra hazırlık kurslar, kısa süreli ve Provoslav inancını öğreten ders programlarıyla hizmet vermektedir. Eğitim süresi: Pastırları hazırlama bölümünde- 4 yıl, dinî yır söyleyen ve naibleri hazırlama bölümünde- 1 yıl olmak üzere toplam 5 yıl olup ücretsizdir.

c- Yüksek Öğretim Okulu:

Ülkemizde Katolik Hıristiyanlarına bağlı ve Merkezî Asya'nın en büyük "Meriyam- Tanrı Ana" yüksek öğretim okulu 1998 yılından itibaren Karaganda şehrinde hizmet vermektedir. Okula 18 ile 35 yaş arasındaki evlenmemiş, en az orta okulu tamamlamış, vaftiz olmuş ve Hıristiyan dinine mensup erkekler kabul ediliyor. Okulun eğitim süresi 8 yıl olup, dini vaaz- 1 yıl, felsefe- 2 yıl, dini ilim- 4 yıl ve uygulama-1 yıldır.¹⁹⁶

1.2.4.7- Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) ve Din İşleri Komitesinin (DİK) Radikal Gruplara Karşı Yaptığı Çalışmalar

Ülkemizde selefilik akımına tabi olan vatandaşlarımızın sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Dolayısıyla Din İşleri Komitesi (DİK) ve Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) tarafından bu tür akımlara karşı birçok çalışmalar yapılmaktadır.

Selefilğe karşı DİK'nin tutumu şöyle: Selefilik, radikal akımların başlangıcı ve milletimizin yapısına yabancı olan bir akımdır. KMDİB'nin vaaz ve nasihat konularında selefilğe karşı yeterince yer ayrılmıştır. Günümüzde DİK'nin organizasyonuyla "Selefilik- radikal akımların başlangıcı" adlı konferanslar düzenlenmektedir. Vaaz ve nasihatle görevlendirmiş grubun çalışmalarının en çok kısmı selefilğin önünü kesmek için ise ikinci kısmı da selefilik akımının ideolojisine esir olanlara yönelmiştir. Bu amaçla birçok bölgelerde "düzeltilme merkezleri" kurulmuştur.¹⁹⁷ Neticesinde geleneksel görüşlerine dönenlerin sayısı artmaktadır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Abdirasilkızı, Ainur, "Kazakstandağı Bilim Cuiesi: Tarihi, Kazirgi Cai-Kuyi jane Özekti Maseleleri", a,g,d., s, 27-29.

¹⁹⁷ "Шапағат/Şefaət, yıkıcı dinî hareketlerin kurbanı olanlara yardım etme merkezi". Eğitim-öğretim, eğlence, medeni ve ticari gibi yıkıcı dinî hareketlerin kurbanı olanların haklarıyla hürriyetlerini koruyan, parasal beklentisi olmayan ne dinî ne siyasi bir vakıftır.

¹⁹⁸ Geçen sene radikal akımların ideolojisine katan ve kendisini bu akımların içinde bulan 550 gencimiz "Geleneksel İslâm Anlayışına" dönmüştür.

Ülkemizde 2004 yılından itibaren orta okulların 10. sınıfında “*Dintanu Temelleri*” dersi seçmeli ders olarak verilmiştir. 2009 yılından itibaren bu ders 9. sınıfta zorunlu okutulan ders olarak belirlenmiştir. Ülkemizdeki din uzmanların yetersizliği dikkate alınarak, bahsi geçen dersler tarih öğretmenlerine yüklendiği hakkında Eğitim ve Bilim Bakanlığının önergesi çıkarılmıştır. Bahsi geçen dersin öğretmenleri resmi olarak organize edilmiş “*hazırlık ve ilmini geliştirmek*” kurslarından geçmektedir. Dolayısıyla bu alandaki çalışmaların sistemleştiğini söyleyebiliriz.¹⁹⁹

Günümüzde DİK ve EBB tarafından “*Dintanu Temelleri*” kursunu geliştirmek için çalışmalar yapılmaktadır. Kusrta işlenen derslerin içeriği geliştirilerek, lâikliğin kaideleri ile Kazak toplumunun geleneksel değerlerini tanıtmak amacıyla “*Lâiklik ve Dintanu Temelleri*” diye değiştirmeye karar verilmiştir. Yakın zamanlarda dersin yeni programı, öğrenci ve öğretmen kitapları ve öğrenci defteri gibi materyaller üzerinde çalışma başlanmıştır. Kurs öğretmenlerinin bilgisini geliştirmek amacıyla 1 aylık kurs düzenlenecekmiş. 2014-2015 eğitim ve öğretim yılından itibaren ülkemizin orta okullarına, bilgili uzmanları görevlendirmek amacıyla yüksek öğretim okullarında “*Tarihçi ve Dintanuşu/Din Bilgisi*” çift meslek olarak eğitim kadrolarını yetiştirmek için çalışmalar yapılmaktadır.

Gençlerimiz arasında yürütülen ve yürütülecek çalışmaların içeriklerini birkaç bölüme ayırabiliriz:

- 1- Kazak toplumunun geleneksel manevi değerlerini nasihatlemek,
- 2- Toplum bilimi ve insanî yöndeki ilmi geliştirmek,
- 3- Geleneksel aile değerlerini geliştirmek,
- 4- Vatanseverlik terbiyeyi manevileştirmek,
- 5- Din bilgisini geliştirmek.

Ülkemiz bağımsızlığını kazandıktan sonra “*Dintanu*” uzmanlarını yetiştirme alanında bayağı gelişmeler gösterdi. Ülkemizde dintanu uzmanları lisans, yüksek lisan ve doktora derecesine göre yetiştirilmektedir. Dintanu eğitimi tarihi 1992 yılı ilk olarak Uluslararası Ahmet Yesevî Kazak-Türk Üniversitesi “*Din ve Serbest Düşünme*” bölümünün açılmasıyla başlanmıştır.

---

¹⁹⁹ “*Dintanu Temelleri*” dersinin saati haftalık bir defa ve 1 saattir. Yıllık saati ise 34’tir. Lakin orta okul öğretmenlerinin haftalık ders saati 18, yıllık ise 612’dir. Yani dintanu dersinin saati diğer öğretmenlerin % 0,25’e de ulaşamamıştır. Böyle bir maaşla herhangi bir öğretmenin çalışmayacağı bellidir. Bir de 9. sınıftan sonra öğrencilerin Özel Meslek Okullarına veya Kolejlere gitmesi de sıkıntı oluşturmaktadır. Dolayısıyla bahsi geçen dersi 8. sınıftan itibaren vermek lazım.

Günümüzde “*Dintanu ve İslâmtanu*” gibi lisans ve yüksek lisan düzeyinde eğitim birçok bölgede verilmektedir.²⁰⁰ Doktora düzeyinde Nur Mubarak Kazak-Mısır İslâm Üniversitesi ve El-Farâbî Kazak Millî Üniversite eğitim vermektedir. 2013-2014 eğitim-öğretim yılından itibaren burslu öğrencilerin sayısı 77’e çıkarılmıştır. Ayrıca, burs kazanamayan öğrenciler özel üniversiteleri en yüksek puanla kazandığı takdirde ücretsiz olarak eğitim görmektedir.

Dinatnu alanında yeterli kadar uzmanların yokluğundan “*özel programlı*” dersler ayarlanarak yurt dışından öğretmenler getirilmektedir. Ancak gelenler ülkemizin resmi dili olan Kazakça veya Rusçayı bilmediklerinden ve dinleyicilerin de İngilizceyi tam olarak anlayamadıklarından dersin anlaşılması zorlaşmaktadır.²⁰¹

KMDİB tarafından geçen seneden itibaren “*Din ve Gelenek*” adlı çalışma yürütülmektedir. Bu çalışma daha önce de dediğimiz gibi asırlardan beri birbirleriyle uyum sağlamış, İslâm Dini ile Millî Geleneğin kendi aralarındaki bağlantılarını, şeriat açısından değerlendirerek halka, özellikle de gençlerimizin, radikal akımların ideolojisine kanmaması için yapılmış bir çalışmadır. Aynı zamanda DİK kuruluşundan beri bu yönde çalışmalarını devam ettirmektedir. Misal olarak DİK tarafından yapılan çalışmalardan bazıları: “*Hanefî Mezhebi- Kazakistan Müslümanlarının Manevi Mirası*”, “*Mâtûrîdi Akidesi- Hanefî İlmi’nin Devamı*”, “*Dinî Örfler ve Kazakların Geleneği*” gibi konferanslar, ülkemizin farklı bölgelerinde gerçekleştirilen “*Din ve Kadın*” forumu, “*Geleneksel Aile Değerleri ve Vatanseverlik Terbiyesi*”, “*Din Bilgisi- İç Huzurluk*” gibi seminerler v.b. çalışmalar da yapılmıştır ve yapılmaktadır.²⁰²

---

²⁰⁰ Bak: s, 76-86.

²⁰¹ Bu bilgiyi gelen öğretmenlerle sohbet ederek elde ettik.

²⁰² Abdirasilkızı, Ainur, “Din Jane Dastür Birliği- Ult Bolaşağının Kepili”, a,g,d., s, 203-205.

İKİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİ

Araştırmamız, literatür taraması ve alan araştırması yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmadır. Çalışmamızda anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmayla ilgili Kazakça, Türkçe ve Rusça olarak yazılan genel bir kaynak taraması yapılmıştır. Bunun ardından konuyla ilgisi olan sosyo-kültürel yapıdan bahseden tarih, dergi ve gazete gibi kaynaklar incelenmiştir. Konu olabildiğince objektif ve sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Güney Kazakistan'ın başkenti sayılan Almatı, ülkenin bütün bölgeleri ve hatta dünya çapından “*mıknatıs*” gibi binlerce yeni sakinleri çeken büyük şehirdir. Buraya yerleşen yeni vatandaşlar sadece, ilimizin şehir kültürüne asimile olmakta sınırlı kalmayıp, kendileriyle getirdikleri de oluyor. Almatı, Kazakistan'nın kültür merkezi olmasından dolayı, büyük ölçüde ülkenin diğer bölgelerinin de sosyo-kültürel normlarını da belirlemektedir. Dolayısıyla Almatı şehrindeki dinî durumun sürekli izlenmesi çok önemlidir.

İşbu çalışma, Kazak Halkının din algısını ve din ile ilişkili siyasi istikrarsızlıktan doğabilecek tehditler hakkında kent sakinlerinin görüşlerini tespit etmek için yapılmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak aşağıdaki görevler tespit edilecektir:

- 1- Almatı merkez ilçelerinde yaşayan vatandaşların dindarlık seviyesini belirlemek;
- 2- Vatandaşların radikalleşmesine neden olan, içsel ve dışsal faktörlerini tespit etmek;
- 3- İslâm'ın düşmanlarına karşı yapılan çatışmalara katılmak isteyen Almatı merkez vatandaşları ile ülke vatandaşlarının görüşlerini tespit etmek;
- 4- Vatandaşların dinî ilişkilerinin değerlendirilmesi ve gelişim dinamiklerini tespit etmek;
- 5- Sahte olan çeşitli dinî kuruluşların zararlı faaliyetlerini önlemek;
- 6- Mezhep gerilimlerinin oluşumu ve mezhepsel çatışmanın olasılığını tespit etmek;
- 7- Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının faaliyetlerine ilişkin vatandaşların görüşlerini tespit etmek.

2.1- EVREN VE ÖRNEKLEM

Bir araştırmanın alanına giren bireylerin tamamı o araştırmanın evrenini meydana getirirler. Bir başka ifadeyle araştırma kapsamına giren grup araştırma evreni olarak adlandırılır. Bilimsel araştırmalarda evrenin bütününe ele alarak inceleme yapmak mümkün olmayacağı için genel evrenin bir bölümü çalışma evreni olarak kabul edilir ve bu çalışma evreninden seçilen örneklem grubuyla araştırma yürütülür.

Araştırmanın genel evrenini Almatı merkez ilçelerinde yaşayan halk oluşturmaktadır. Örnekleme, bir çalışma için seçildikleri büyük grubu temsil edebilecek şekilde, grup içerisinde belli sayıda katılımcıdan oluşan, bir alt elemanlar grubu oluşturulması sürecidir. Örneklemenin amacı, araştırmacıya grup hakkında genellemeler yapabileceği bilgiyi, grubun bütününe tek tek araştırmasına gerek kalmadan sağlamaktadır.

Araştırmanın örnekleme ise Almatı merkez ilçelerinde (8 ilçe) yaşayan vatandaşlardan seçilmiş, sayıları 1000 kişi olarak belirlenmiş ve iki gruba ayrılmıştır. “*Birinci Grup*”, Almatı’daki cami (35 cami) cemaati olarak belirlenmiş ve 500 kişiden oluşturulmuştur. Cami cemaatine sorulan sorulara, sorunun amacı ve sorudan ne istendiği hakkında, cami imamı ve görevlilerinden yardım istenmiştir.

“*İkinci Grup*” Almatı merkez ilçelerine ayırdığımız kontenjanlar ve ikamet ettikleri adreslerine göre oluşturulmuştur. Bu grup katılımcılarının sayıları 500’dür. Almatı şehrinin genel nüfus sayımı, Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumunun resmi verilerine göre alınmıştır. Her ilçeye ayrılan kontenjanları dikkate aldığımızdan dolayı katılımcılar, mahalle ve evler adım adım gezilerek seçilmiştir. Daha sonra cami cemaatinden ankete tabi olan katılımcılar “*Cami Cemaati*”, mahalle ve evleri adım adım gezerek seçtiğimiz katılımcılar da “*Cami Cemaati Dışındaki Halk*” olarak belirlenmiştir.

Aşağıdaki Tablo-16’da 500 kişilik olarak çalışma örnekleminin “*birinci grubunu*” oluşturan “*Cami Cemaatinden*” ankete tabi olan katılımcıların sayısı %’i ile ve camilerin ismi verilmiştir.

Devamı olan Tablo-17’de ise 500 kişilik olarak çalışma örnekleminin “*ikinci grubunu*” oluşturan “*Cami Cemaati Dışındaki Halktan*” ankete tabi olan katılımcıların Almatı merkez ilçelerini dağılımı ve sayısı %’i ile verilmiştir.

Camilerin İsmi ve Cami Cemaati Katılımcılarının Sayısı

No	Cami İsmi	Katılımcıların Sayısı	%100
1	Aksay	26	5,2 %
2	Alğabas	11	2,2 %
3	Almerek	11	2,2 %
4	Amin	10	2,0 %
5	Asker Ata	9	1,8 %
6	Bakytkeldi	10	2,0 %
7	Bayken	10	2,0 %
8	Beket Ata	10	2,0 %
9	Boralday	10	2,0 %
10	Ebu Bekîr	10	2,0 %
11	el- Hamîd	10	2,0 %
12	el- Madina	10	2,0 %
13	Fatima	7	1,4 %
14	Ferali	8	1,6 %
15	Intımak	8	1,6 %
16	Kalkaman 2	10	2,0 %
17	Karağaylı	11	2,2 %
18	Kıstaubayulı Makas	10	2,0 %
19	Kolhozşı	11	2,2 %
20	Kök Kaynar	11	2,2 %
21	Mekke	10	2,0 %
22	Merkez Camii	84	16,8 %
23	Mırzahmet	10	2,0 %
24	Muzamil	10	2,0 %
25	Nur	10	2,0 %
26	Nur Akcar	18	3,6 %
27	Nurlı	10	2,0 %
28	Orbita	25	5,0 %
29	Rahat	10	2,0 %
30	Sultan Korğan	16	3,2 %
31	Taugul	11	2,2 %
32	Töleby	43	8,6 %
33	Türksüb	13	2,6 %
34	Vaynah	7	1,4 %
35	Zarya Vostoka	10	2,0 %
	Toplam	500	100,0 %

Tablo-16

İlçelerin Nüfus Sayısı ve Her İlçeden Ankete Tabi Olan Katılımcıların Sayısı

İlçe İsimleri	Nüfus Sayısı	Toplam Nüfusun Oranı	Katılımcıların Sayısı	Katılımcıların Toplam Oranı
Alatau İlçesi	177 956	10,7%	53	10,6%
Almalı İlçesi	200 999	12,1%	60	12,0%
Auezov İlçesi	310 642	18,7%	92	18,4%
Bostandık İlçesi	294 796	17,7%	90	18,0%
Cetisu İlçesi	144 120	8,7%	43	8,6%
Medeu İlçesi	181 353	10,9%	56	11,2%
Naurızbay İlçesi	157 000	9,4%	47	9,4%
Türksüb İlçesi	197 643	11,9%	59	11,8%
Toplam	1 664 509	100,0%	500	100,0%

Tablo-17²⁰³

2.2- VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmamızda, 2014 yılında “Kazakistan Cumhuriyeti Almatı İçişleri Politikası Bölümü” ve “Özel Merit Vakfı” tarafından yapılan “Almatı’da Yaşayan Halkın Dinî Durumu” adlı çalışmanın verileri tarafımızdan Rusçadan Türkçeye aktarılarak verilerinden istifade edilme yolunu gidilmiştir.

Araştırmada iki farklı anket kullanılmıştır. Birincisi, Cami cemaati, ikincisi ise cami cemaati dışındaki halka yöneliktir. Anketin iki farklı bölümde uygulamamızın sebebi, camiye devam edenlerle dışındaki halkın anlayışının farklı olacağı düşüncesindedir. Burada camide günlük namaz vakitlerinde bulunmayan halkın, camiye daha az uğradığı varsayılmış ve buna bağlı olarak sorular tarafların durumlarına göre farklılaştırılmıştır.

²⁰³ Ankete tabi olan katılımcıların korelasyon katsayısı genel nüfus sayısının 0.998 oluşturmuştur.

Anket soruları Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı, Kazak Müslüman toplumunun temsilcileri, konu ile alakası olan kurumlar ve çeşitli üniversitelerin “Teoloji/İlâhiyat” bölümleri uzman araştırmacıları ve hocaları tarafından hazırlanmıştır.

Cami cemaatinden sorulan sorulara, sorunun amacı ve sorudan ne istendiği hakkında, cami imamaları ve görevlilerinden yardım istenmiştir. Böyle bir çalışma hem cami görevlilerinin faaliyetlerinde, kendilerine faydalı olacağından hem de bize cami cemaatinden daha net sonuçlar alabilmemize yardımcı olmuştur.

Ancak, cami imamaları ve görevlilerinin tamamı kendi cemaati arasında bu tür çalışma fikrini memnuniyetle karşılamadı. Bazılarını bu fikir ciddi bir şekilde rahatsız etmişti. Fakat yapılan görüşmelerden sonra bu tür çalışmalardan korkmamaları gerektiğine, kimsenin inancını tehdit etmediğini ve bizim bu çalışmamız, bir dinî öğreti hakkında “iyi” veya “kötü”, “bu” veya “o” diye yargılamayacağına ikna edilmiştir.

VERİ ANALİZİ

Anket uygulanması tamamlandıktan sonra anket sonuçları kodlaması yapılmış, içerdiği bilgiler bilgisayara yüklenmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS (Statistical Package For Social Sciences) for Windows paket programı kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde frekans (f), yüzde (%) teknikleri kullanılmış ve dolayısıyla gözlenenler betimlenmiştir.

Elde edilen veriler, öncelikle tek yönlü frekans Tabloları olarak sunulmuş, daha sonraki aşamada ise çok yönlü ilişkiyi tespit etmek amacıyla çift yönlü frekans Tabloları ile değerlendirilmiştir.

Her soru ve uygun değişken için frekans ve yüzde oranlarını, genel, satır ve sütun toplamalarını gösteren çapraz Tablolar (crosstabs) hazırlanarak ilişkiler tespit edilmiştir.

Böylece hem frekans hem de x 2 (chi- square) Tablo verileri ile alan araştırmasının analizi yapılmıştır.

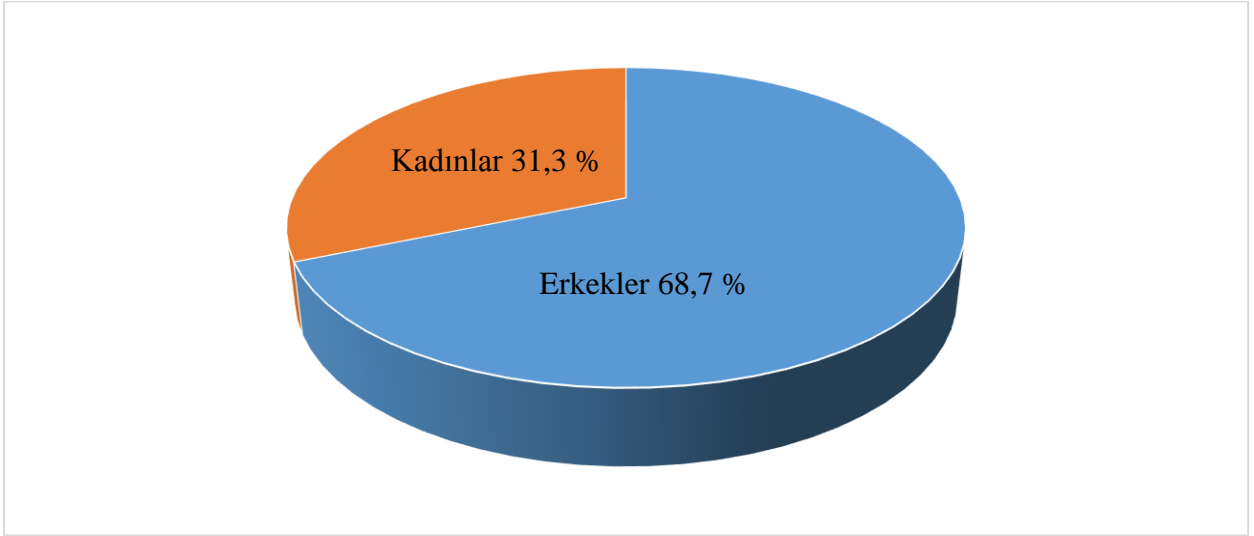
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

3.1- CAMİ CEMAATİ DIŞINDAKİ HALKA UYGULANAN ARAŞTIRMANIN BULGULARI

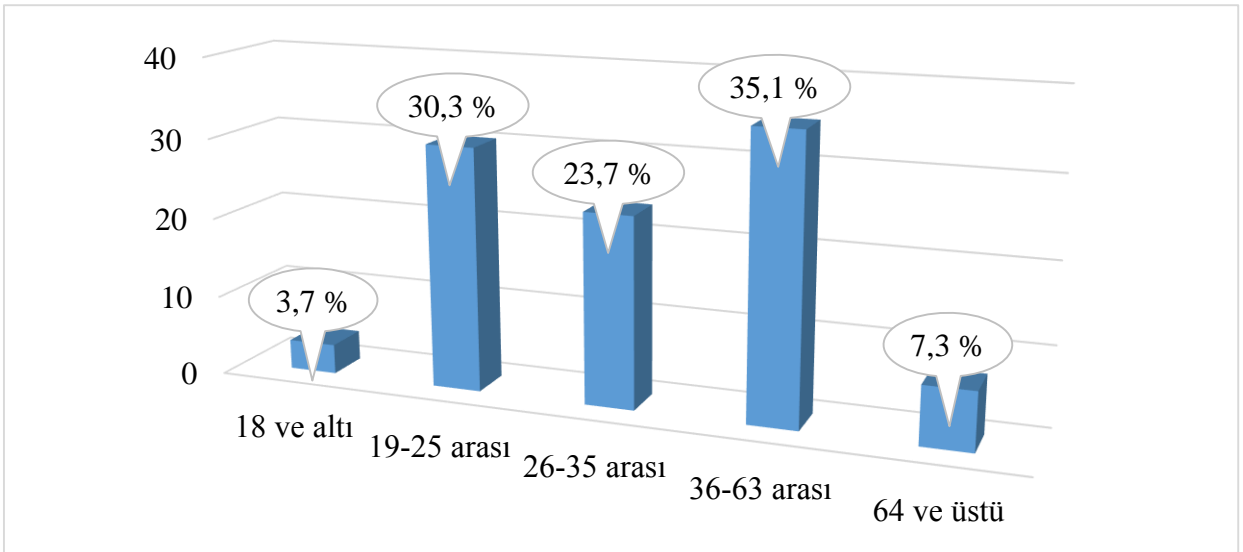
3.1.1- Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

3.1.1.1- Katılımcıların Cinsiyeti

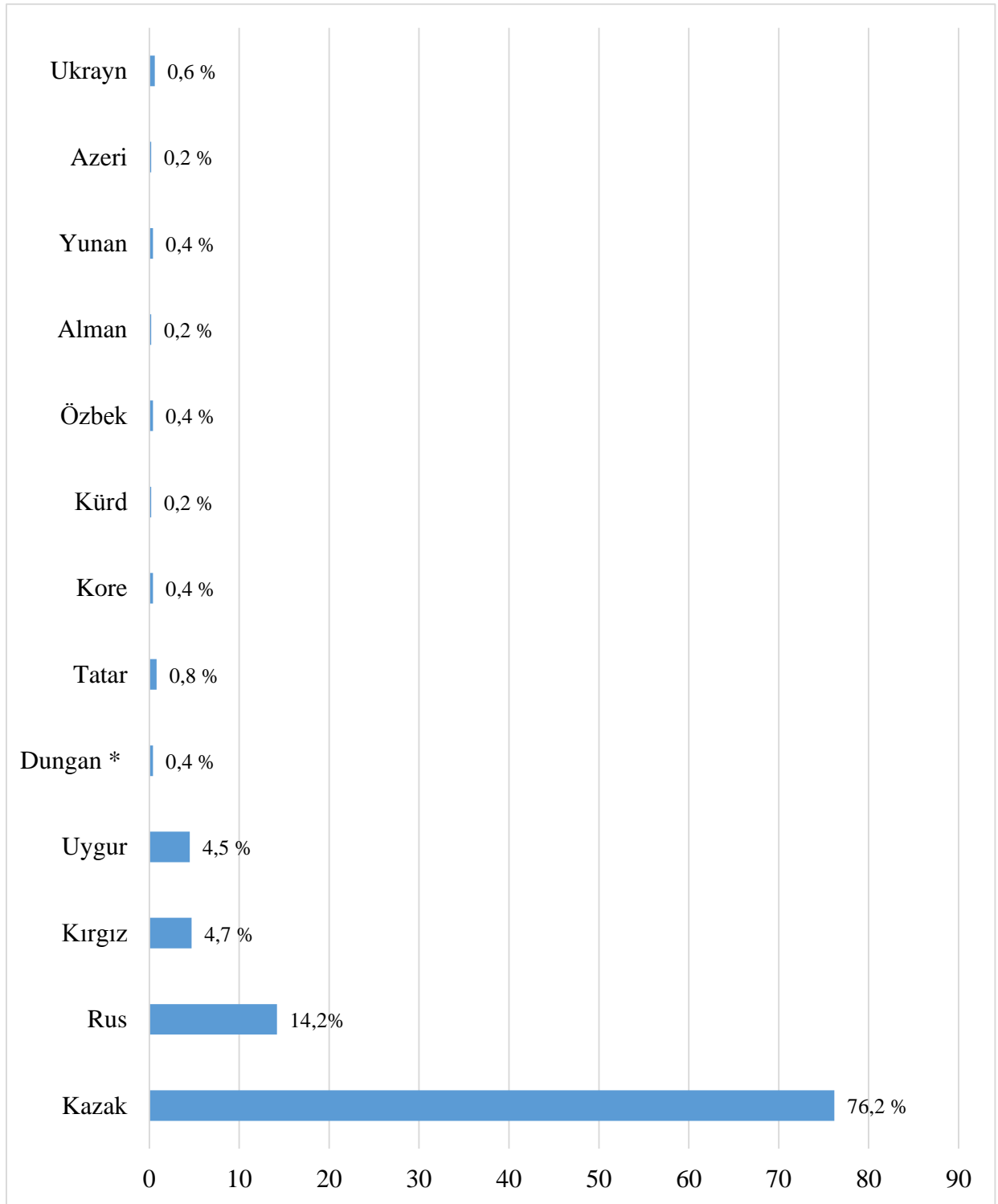
Grafik-1

3.1.1.2- Katılımcıların Yaş Kategorileri

Grafik-2

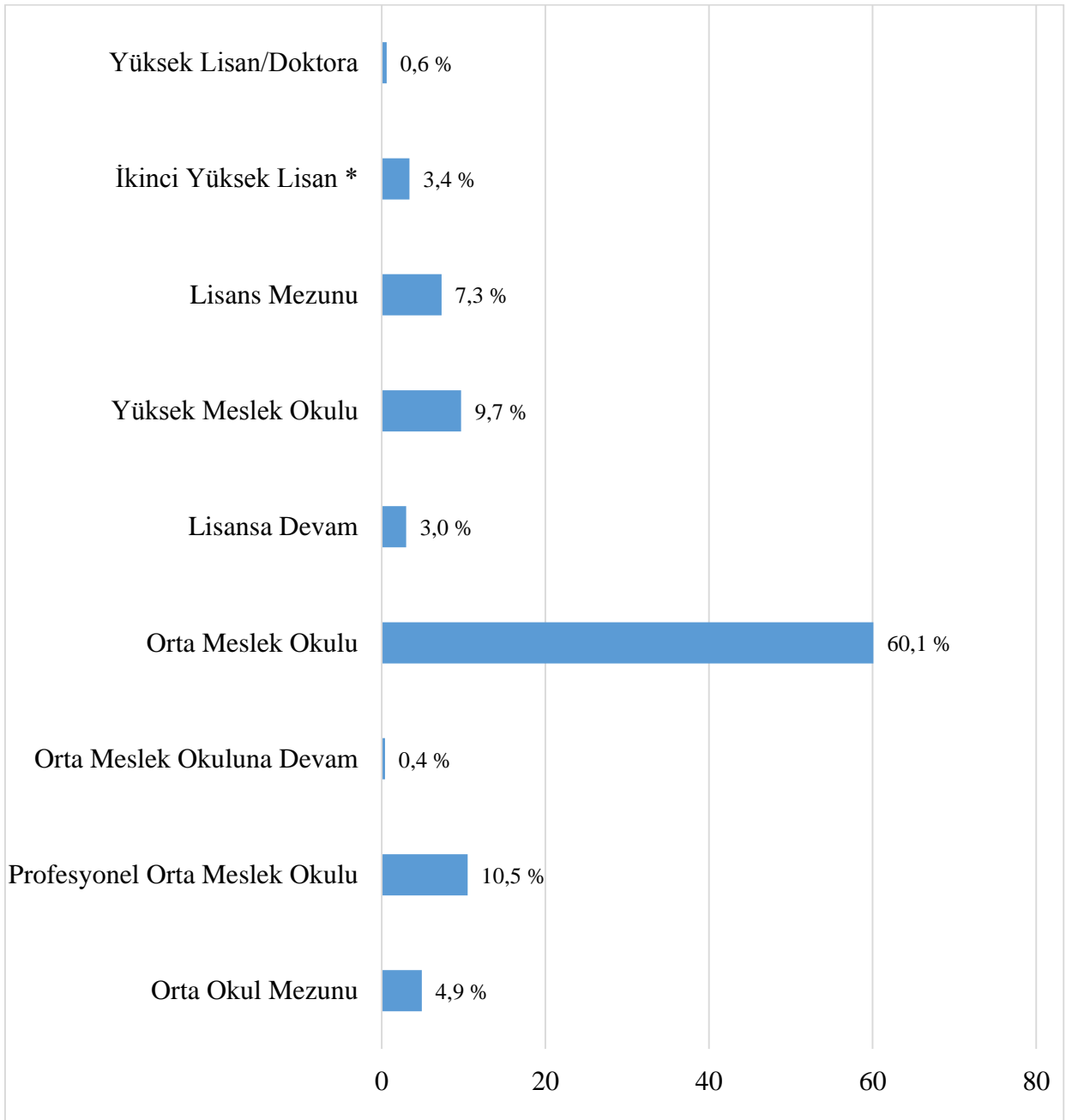
3.1.1.3- Katılımcıların Uyuşu

Grafik-3²⁰⁴

²⁰⁴ Almatı'da 845000 Kazak, 447000 Rus, 80000 Uyğur, 28000 Kore, 21000 Tatar, 10000 Ukrayn, 9400 Azeri, 8800 Özbek, 7507 Dungan, 6688 Kırız, 6523 Ahıska Türkleri, 6458 Alman, 2487 İnguş, 2396 Çeçen, 2369 Kürd, 2069

3.1.1.4- Katılımcıların Eğitim Seviyesi

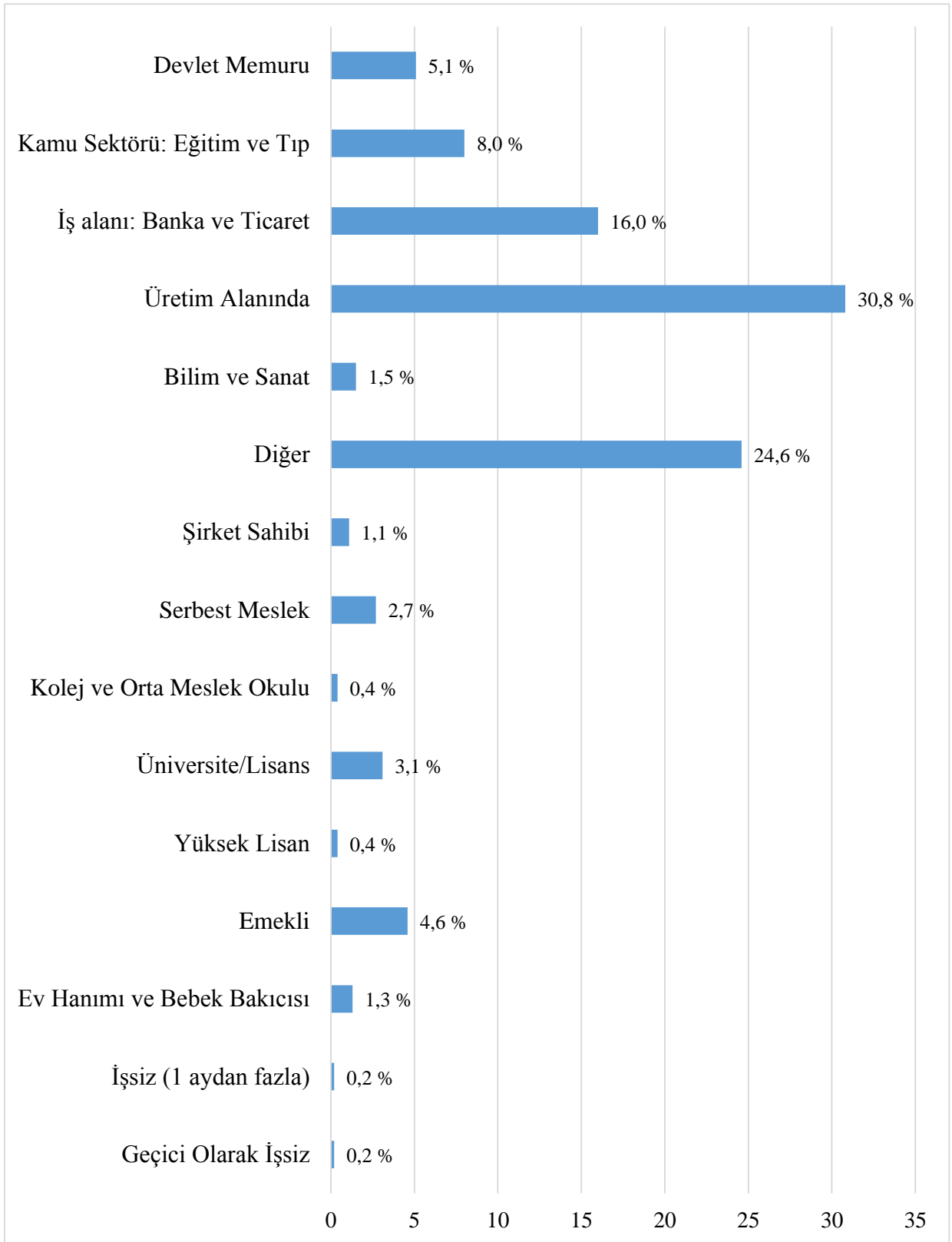
Grafik-4

Ermeni, 1643 Beyaz Ruslar vd. uyruklu yaşamaktadır. Bu bilgi 10.06.2015 tarihinde www.profinance.kz sitesinden alınmıştır.

*Dungan milleti, Kırgızistan, Özbekistan ve Güney Kazakistan'da yaşayan Çin Müslümanlarıdır. Çin Halk Cumhuriyeti'nde sayıları 9.8 milyondan fazladır. 2010 yılının sayımına göre Kazakistan'da 51.577 Dungan Halkı yaşamaktadır. Bu bilgi 06.05.2015 tarihinde www.ru.wikipedia.org sitesinden alınmıştır.

*Bu eğitim sistemi, yeni meslek yedirmek isteyenlere seçtiği bölümün eğitimini sıfırdan öğretmektedir. Yani, daha çok tamamen iş kapsamını veya kariyerini değiştirmek isteyenlere uygundur. Bu tip eğitim sisteminde dersler daha çok konferans ve ikici öğretim veya açıköğretim şeklinde işlenmektedir. Yani çalışanlar için tasarlanmıştır.

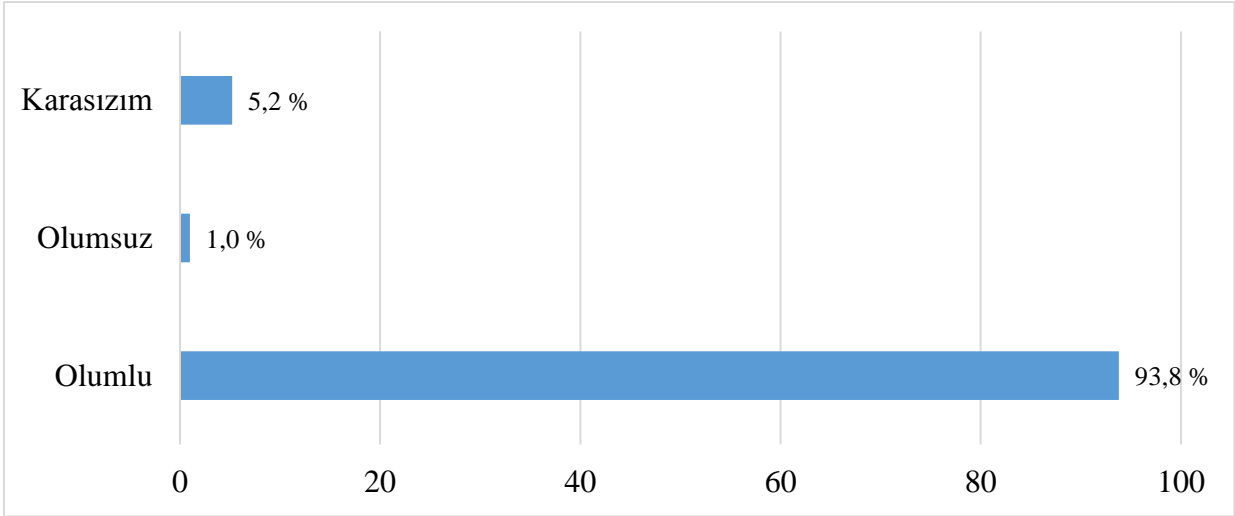
3.1.1.5- Katılımcıların Çalışma Alanları

Grafik-5

3.1.2- Dine Olan İlginin Artması

Soru- 1: *Vatandaşlarımızın dine olan ilgilerinin artmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

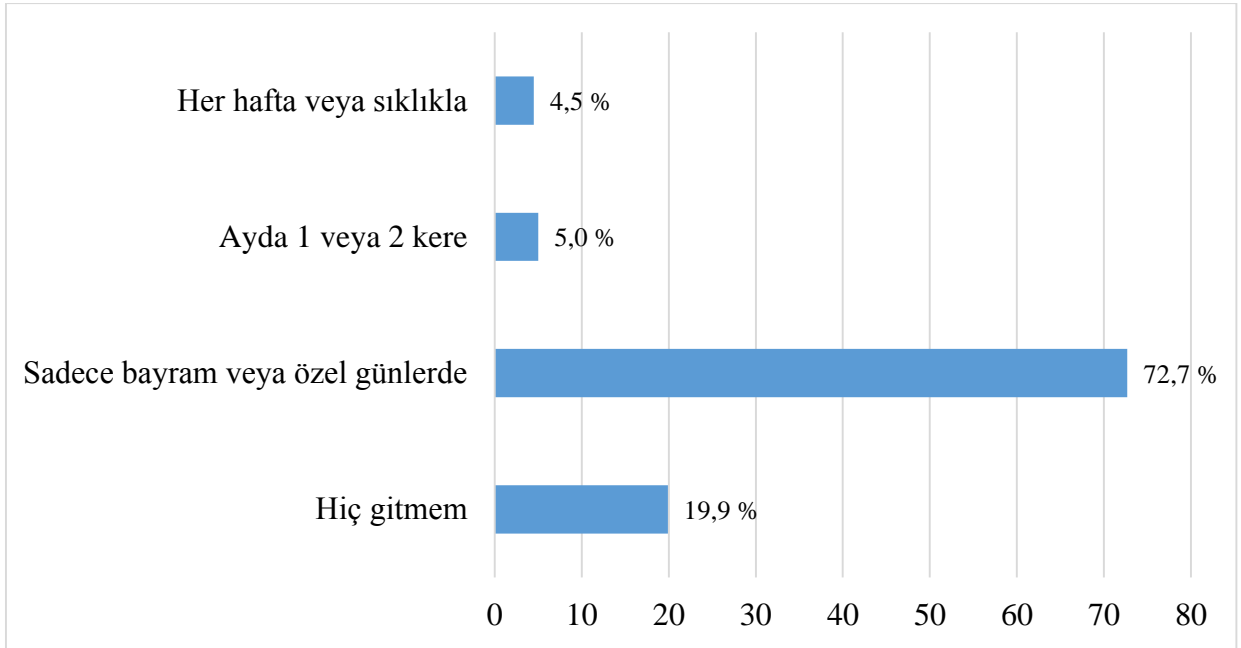
Grafik-6

Yukarıdaki Grafik-6’da gördüğümüz gibi katılımcıların % 93,8’i vatandaşlarımızın dine olan ilgilerinin artmasına karşı “*olumlu*” bir tutum sergilemiştir. Sadece % 1,0’i “*olumsuz*” tutum sergilemiştir ve % 5,2’i “*kararsız*” olduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla dine inananların ve dinî kurumların sayısındaki artış negatif bir olgu olarak kabul edilemez.

3.1.3- Dinî Mekanların Ziyareti

Soru- 2: *Dinî mekanlara ne kadar sıklıkla gidersiniz?*

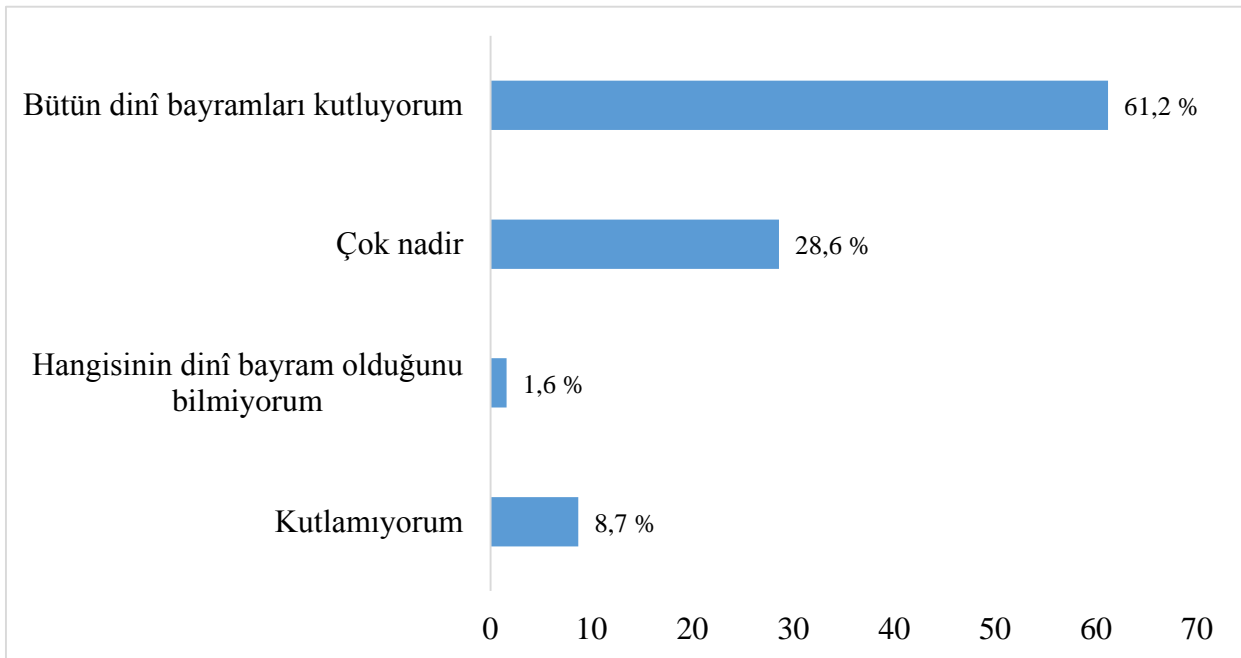
Aşağıdaki Grafik-7’den çıkan sonuçlar günümüzde Kazak toplumun lâik yapısını göstermiştir. Katılımcıların $\frac{3}{4}$ dinî mekanları sadece “*bayram ve özel günlerde*” ziyaret ettiğini bildirmiştir. Ülkemizde Müslümanların Kurban Bayramı ve Hıristiyanların Noel gibi bayramları resmi tatil olarak ilan edilmiştir. Dolayısıyla hem Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev hem her il valisi (âkimi) ve büyükşehir belediye başkanları bu tür bayramlara önem vermektedirler.

Grafik-7

3.1.4- Dinî Bayramların Kutlanması

Soru-3: *Dinî bayramları ne kadar sıklıkla kutluyorsunuz?*

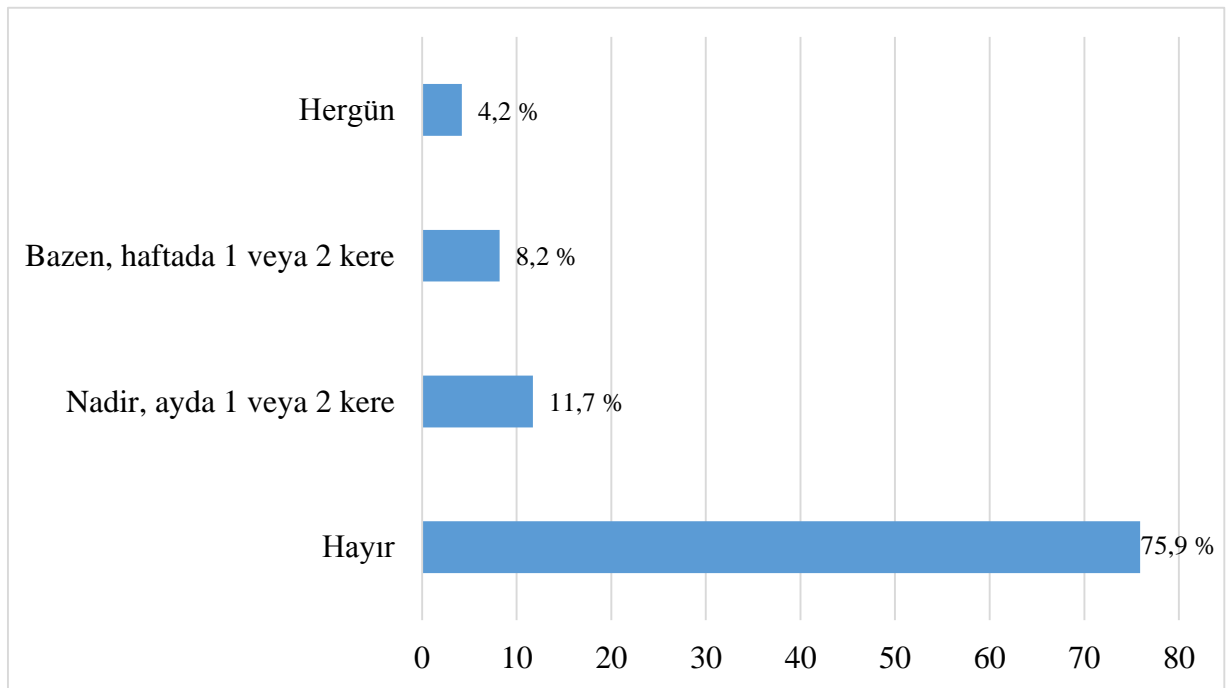
Grafik-8

Yukarıdaki Grafik-8'den çıkan sonuçlar Grafik-7'den çıkan sonuçları onaylamaktadır. Dinî bayramlar, çeşitli topluluklar ve ailelerin arasındaki toplumsal ilişkilerin güçlenmesinde,

bütünleşme olarak önemli bir işlevini yapmaktadır. Akrabalık bağlar dinî ve sosyal normlarla gelişir ve güçlenir. Katılımcıların % 61,2'i bütün dinî bayramları “kutladığını” ve % 8,7'i “kutlamadığını” belirtmiştir. Bunlardan 25 katılımcı yani % 65,8'i Müslüman, 6/% 15,8'i Hıristiyan, % 2,6'ı diğer din mensupları, % 7,9'u inananlar ancak herhangi bir dine mensup olmayanlar ve % 7,9'u da ateistlerdir. Yani, vatandaşların dinî bayramlarla ilgili böyle bir tutumları herhangi bir dine bağlılıklarının göstergesi değildir. Bu, vatandaşların dine karşı lâik olduklarının göstergesidir ki bu da kültür, eğitim ve etnik kimliğin ayrılmaz bir parçasıdır.

3.1.5- Dinî Vecibelerin Yapılması

Soru-4: *Namaz veya diğer ibâdetleri yerine getiriyor musunuz?*

Grafik-9

Yukarıdaki Grafik-9’da gördüğümüz gibi vatandaşların sadece % 4,2’i vakit namazlarına “devam etmektedir.” Katılımcıların % 75,9’u hiçbir ibadetleri “yerine getirmiyor ve namaz da kılmıyorlar.” Hafatada, ayda 1 veya 2 kere kılanlar da namaz kılanlar tarafından “cumahan” veya “cumabek” diye isimlendiren sadece cuma ve bayram namazlarını kılan müslüman kardeşlerimizdir.²⁰⁵

²⁰⁵ Türkiye Tükçesinde “cumadan cumaya” veya “bayramdan bayrama” kılıyorum diye bilinen tabir Kazak Türkçesinde “cumahan/bek” tabiriyle aynı anlamdadır.

Aşağıdaki Tablo-18’de dinî bayramlar ve ibâdetler hakkında sorulan sorulara verilen cevapların çapraz analizinden, dinî ayinleri yerine getirmeyenlerin dindarlıkları ile dinî bayramlar arasında hiçbir bağlantı görülmemektedir. Katılımcıların 7’i seçmeksizin dinî bayramları “kutladıklarını” ancak hiç “namaz kılmadıklarını” ve bütün dinî bayramları kutlayanların da vakit namazlarına devam ettiklerini görmekteyiz.

		4. Namaz veya diğer ibâdetleri yerine getiriyor musunuz?				Toplam
		Hayır	Ayda 1/2 kere	Haftada 1/2 kere	Hergün	
3. Dinî bayramları ne kadar sıklıkla kutluyorsunuz?	Hiç kutlamıyorum	42	1			43
		97,7 %	2,3 %			100,0 %
		11,2 %	1,7 %			8,7 %
	Hangisinin dini bayram olduğunu bilmiyorum	7				7
		100,0 %				100,0 %
		1,9 %				1,4 %
	Arada sırada	116	20	5		141
		82,3 %	14,2%	3,5 %		100,0 %
		30,9 %	34,5 %	12,2 %		28,5 %
	Bütün dini bayramları kutluyorum	210	37	36	21	304
		69,1 %	12,2 %	11,8 %	6,9 %	100,0 %
		56,0 %	63,8 %	87,8 %	100,0 %	61,4 %
Toplam		375	58	41	21	495
		75,8 %	11,7 %	8,3 %	4,2 %	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Tablo-18

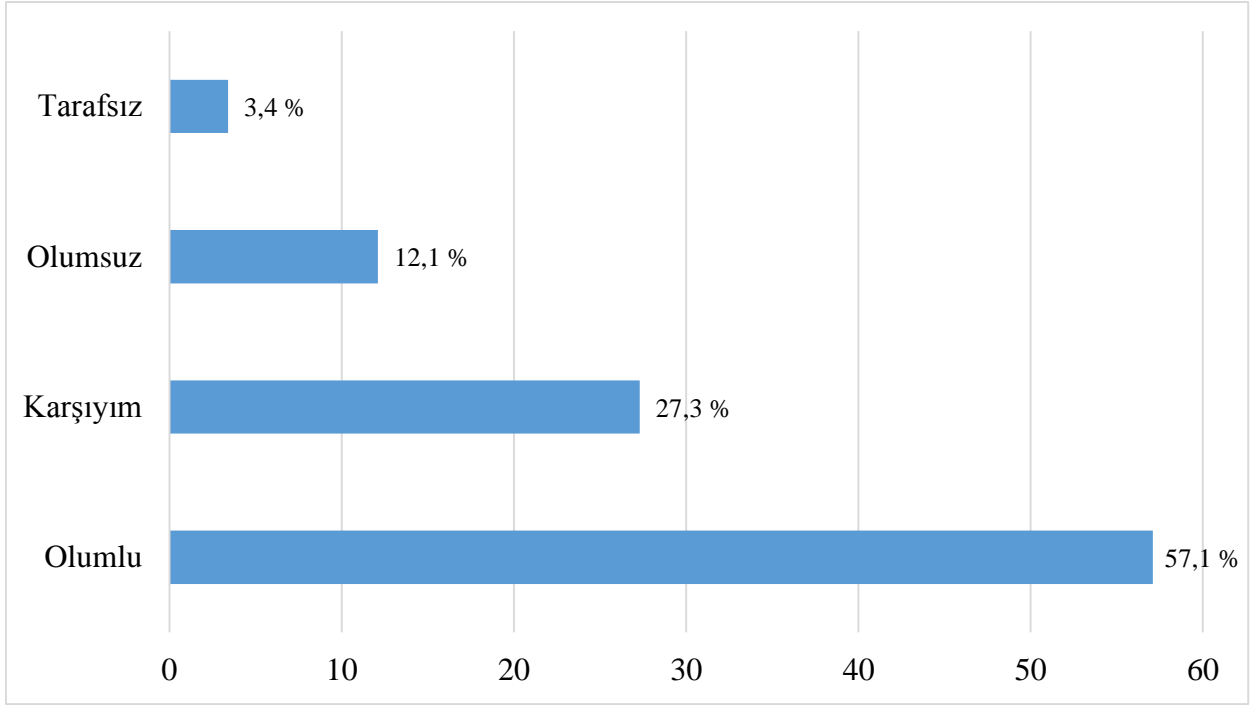
3.1.6- Devlet Okullarında Din Eğitimi Verilmesi

Soru-5: Okullarda din eğitimi verilmesine nasıl bakıyorsunuz?

Aşağıdaki Grafik-10’da sorulan soru bize, katılımcıların dindarlığını değerlendirmemize daha objektif olanak sağlamaktadır. Katılımcıların ½ yani % 57,1’i okullarda din eğitimi verilmesine “olumlu” bakıyorlar. Ancak ¼ yani % 27,3’ü buna “karşı”dırlar. Yani net bir şekilde din eğitimi verilmesine karşı olduklarını bildirmektedirler. Katılımcıların % 12,1’nin de “olumsuz” baktıklarını görmekteyiz.

Lâik sistemin uzmanları, okullarda din eğitimi değil “Dinler Tarihi” okutulması gerektiğini savunuyorlar. Din eğitimi verilirse öğretmenin bağlı olduğu dinin temellerini öğretmesi muhtemeldir. Ancak, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı okullarda din eğitimi

verilirse (İslâm dini öğretilirse) gençlerin, radikal gruplara olan eğilimleri engellenmiş olacağını savunuyorlar. Camilerin uzmanlaşmış görevlileri ise dinî retüelleri yeni uygulamaya başlayan bir müslümanın aşırı radikal görüşlerine, öncelikle aile ve okullarda doğru-düzgün verilmeyen din eğitimi etki ettiğini söylemektedirler.

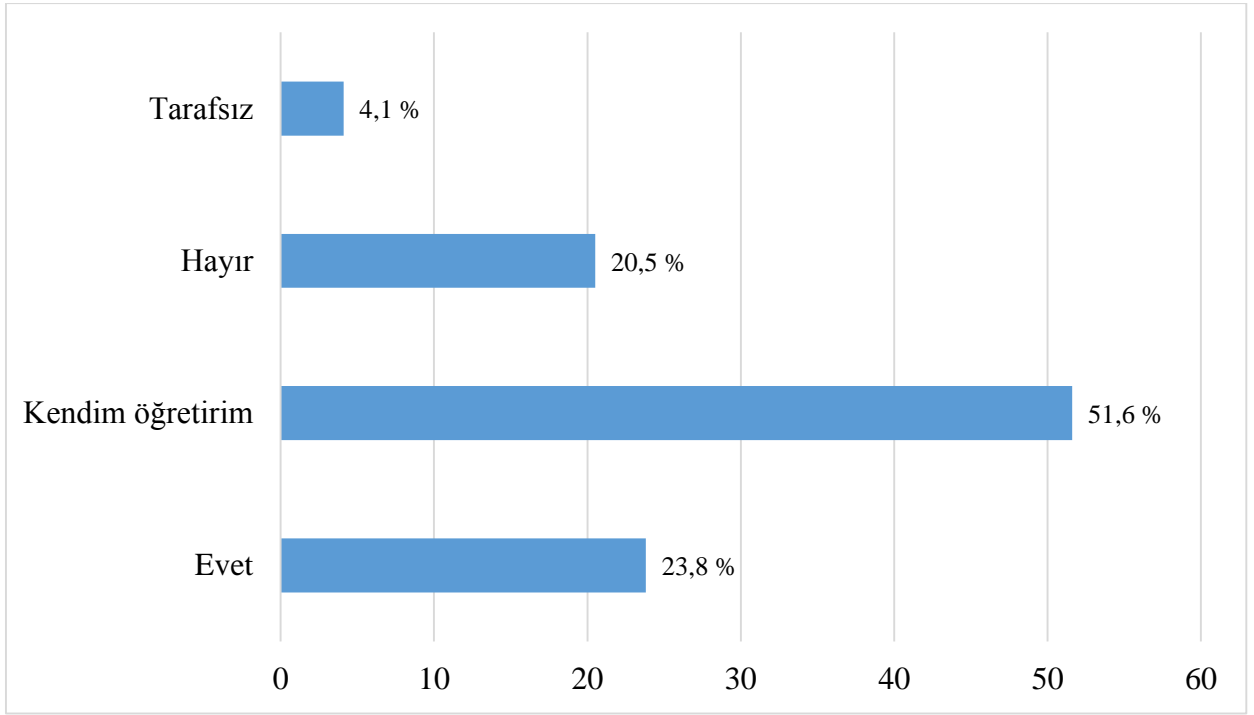

Grafik-10

3.1.7- Çocuklara Temel Dinî Bilgilerin Öğretilmesi

Soru-6: *Dininizin temellerini öğrenmesi için çocuklarınızı dinî okullara gönderir misiniz?*

Aşağıdaki Grafik-11’de, katılımcıların % 51,6’ı çocuklarına, dinlerinin temellerini “kendileri öğretmek istediklerini”, her % 20,5’i çocuklarını dinî okullara “göndermek istemediklerini” ve % 23,8’i “gönderebileceklerini” görmekteyiz.

Grafik-11

Dininizi öğrenmesi için çocuklarınızı dinî okullara gönderir misiniz sorusuna, bazı uyrukların²⁰⁶ verdiği cevaplar aşağıdaki Tablo- 19’da gösterilmiştir:

Milletler	6) Dininizin temellerini öğrenmesi için çocuklarınızı dinî okullara gönderir misiniz?				Toplam
	Evet	Kendim öğretirim	Hayır	Tarafsız	
Kazaklar	94	177	78	17	366
	25,7 %	48,4 %	21,3 %	4,6 %	100,0 %
Uygurlar	10	9	4	0	23
	43,5 %	39,1 %	17,4 %	0,0 %	100,0 %
Ruslar	6	48	15	1	70
	8,6 %	68,6 %	21,4 %	1,4 %	100,0 %
Toplam	110	234	97	18	459
	24,0 %	51,0 %	21,1 %	3,9 %	100,0 %

Tablo-19

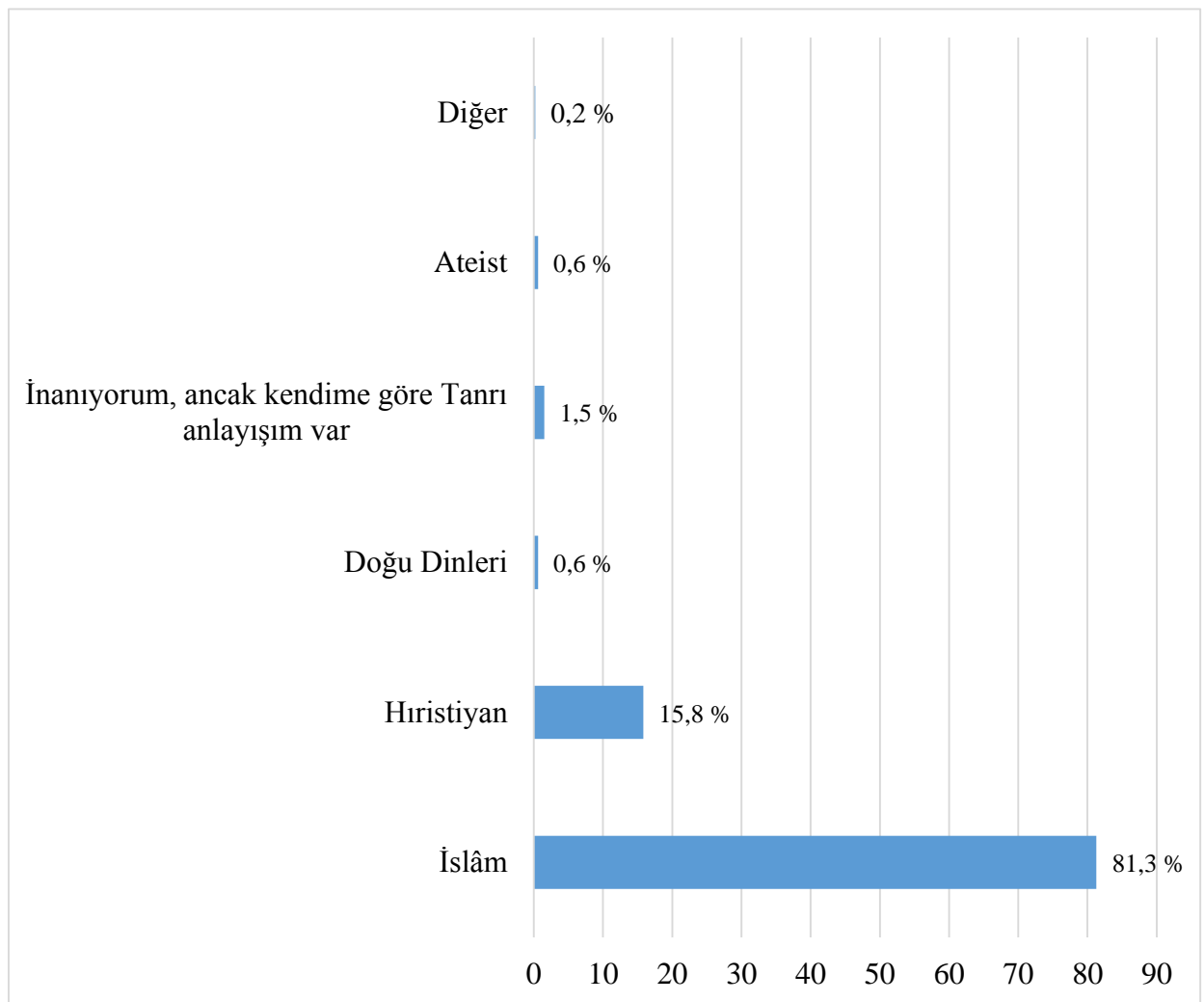
²⁰⁶ Diğer milletlerin sayısı az olduğu için ankete tabi tutulmamıştır.

Bu sorunun çapraz analizinden gördüğümüz gibi, ulusal bir kimlikle bağlantılı olmadığını anlamaktayız. Aşağıdaki Grafik-12’den çıkarılan sonuçta ulusal bazda bize kadar “*miras*” olarak ulaşan dinle bağlantısının olmadığını göreceğiz.

3.1.8- Katılımcıların Dinî Mensubiyetleri

Soru-7: Hangi dine inanıyorsunuz?

Bu soruyla ilgili çalışma Almatı merkez ilçelerinde yaşayan vatandaşlarla yürütülmüştür. Aşağıdaki Grafik-12’den görebileceğiniz gibi, ilçelere göre rastgele seçimlerde İslâm dinine % 81,3, Hıristiyan dinine % 15,8 ve diğer dinlere mensup olanlarla ateistler % 2,9’u oluşturmuştur.

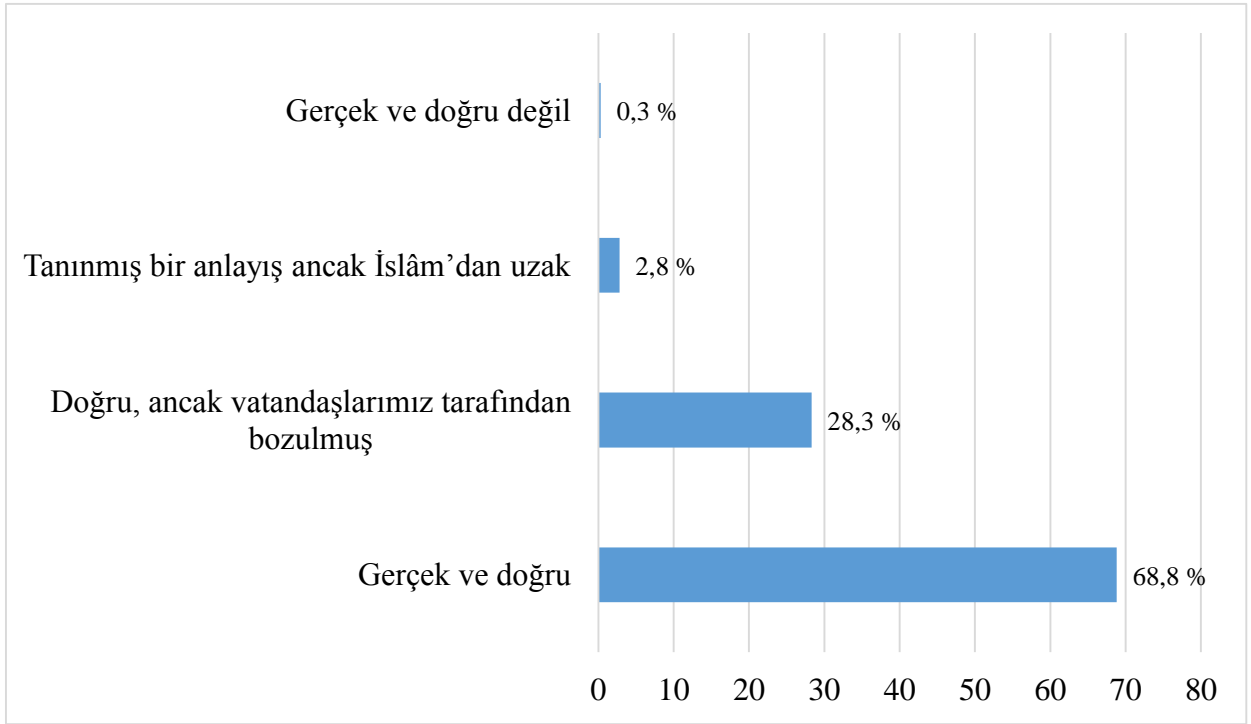

Grafik-12

3.1.9- Geleneksel İslâm Anlayışının Doğruluğu

Soru-8: *Geleneksel İslâm Anlayışını (Дәстүрлі Ислам/Dastürli İslâm)²⁰⁷ nasıl buluyorsunuz?*

Aşağıdaki Grafik-13'ten görebileceğiniz gibi katılımcıların % 68,8'i Geleneksel İslâm Anlayışını, “gerçek ve doğru bulduklarını” ve % 28,3'ü de “doğru olduğunu ancak, vatandaşlar tarafından özünden uzaklaştığını” bildirmiştir.

Grafik-13

Yukarıda sorulan 8 sorunun cevaplarına göre şu sonuca varılmıştır: Cami cemaati dışındaki halkın dinî eğilimleri atadan miras olarak devam etmektedir. Geneli dinî vecibeleri yerine getirmiyip ancak, günlük davranışlarına meşruiyet kazandıran dinî retüelleri yapmakla yetinmektedirler.

²⁰⁷ Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı faaliyetlerinin birinci sırasında “Geleneksel İslâm Anlayışına” yer ayrılmıştır. Dolayısıyla KMDİB’na bağlı bütün camilerde, eğitim kurumlarında, televizyon programlarında bu anlayış hakkında vaaz, nasihatler ve eğitim veriliyor. Bundan hareketle neredeyse bütün vatandaşın bu anlayıştan haberdar olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca anket uygulama esnasında bu anlayıştan haberi olmayanlara bahsi geçen anlayış hakkında açıklama yapılmıştır. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanı Ercan Mayemerov: “Dini siyasi ve şahsi çıkarılar için kullanmak doğru değil. Dini insanlar arasında fitne aracı olarak kullanmayı desteklemiyoruz. Geleneksel İslâm Anlayışının amacı insanlara sadakati, iyiliği ve merhameti nasihat etmektir” diyor.

Aile ve akrabalık ilişkilerinde dinin rolü önemsiz de değildir. Ancak, aile ilişkilerine din görevlilerinin karışmasına da olumlu bakmamakta²⁰⁸ ve çocuklarını dinlerinin temellerini kendileri tarafından öğretilmesinin taraftarlarıdır.

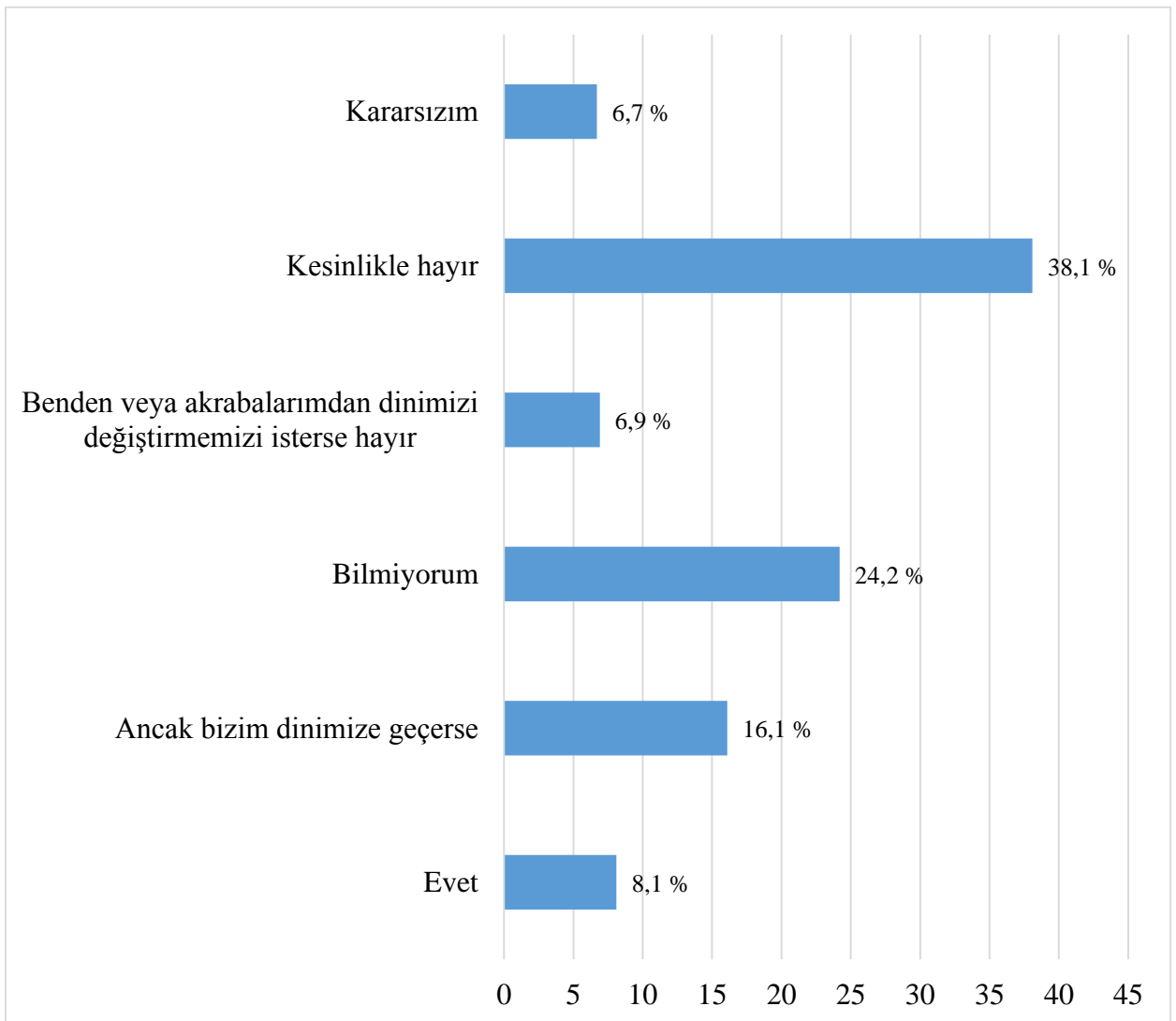
²⁰⁸ Bkz: Grafik-11, s, 106.

3.2- CAMİ CEMAATİ DIŞINDAKİ HALKIN HOŐGÖRÜLÜŐÜ

3.2.1- Diğer Din Mensuplarıyla Akrabalık Bağlarını Kurulması

Soru-9: *Diğer din mensuplarıyla evlenip akrabalık bağını kurmak ister misiniz?*

Aşağıdaki Grafik-14'te verilen cevaplarda cami cemaati dışındaki halkın diğer din mensuplarına karşı olan hoőgörölük derecesini göstermektedir. Katılımcıların % 38,1'i kesinlikle "hayır" demişler, % 6,9'u da "kendilerinden veya akrabalarından dinlerini deęiőtirmesini istedikleri takdirde: Hayır" demişlerdir. % 16,1'i de "koydukları şartları yerine getirdiği takdirde evlenebileceklerini" ve sadece % 8,1'i mensup olduğu dini herhangi bir "engel olarak görmediklerini" anlamaktayız.

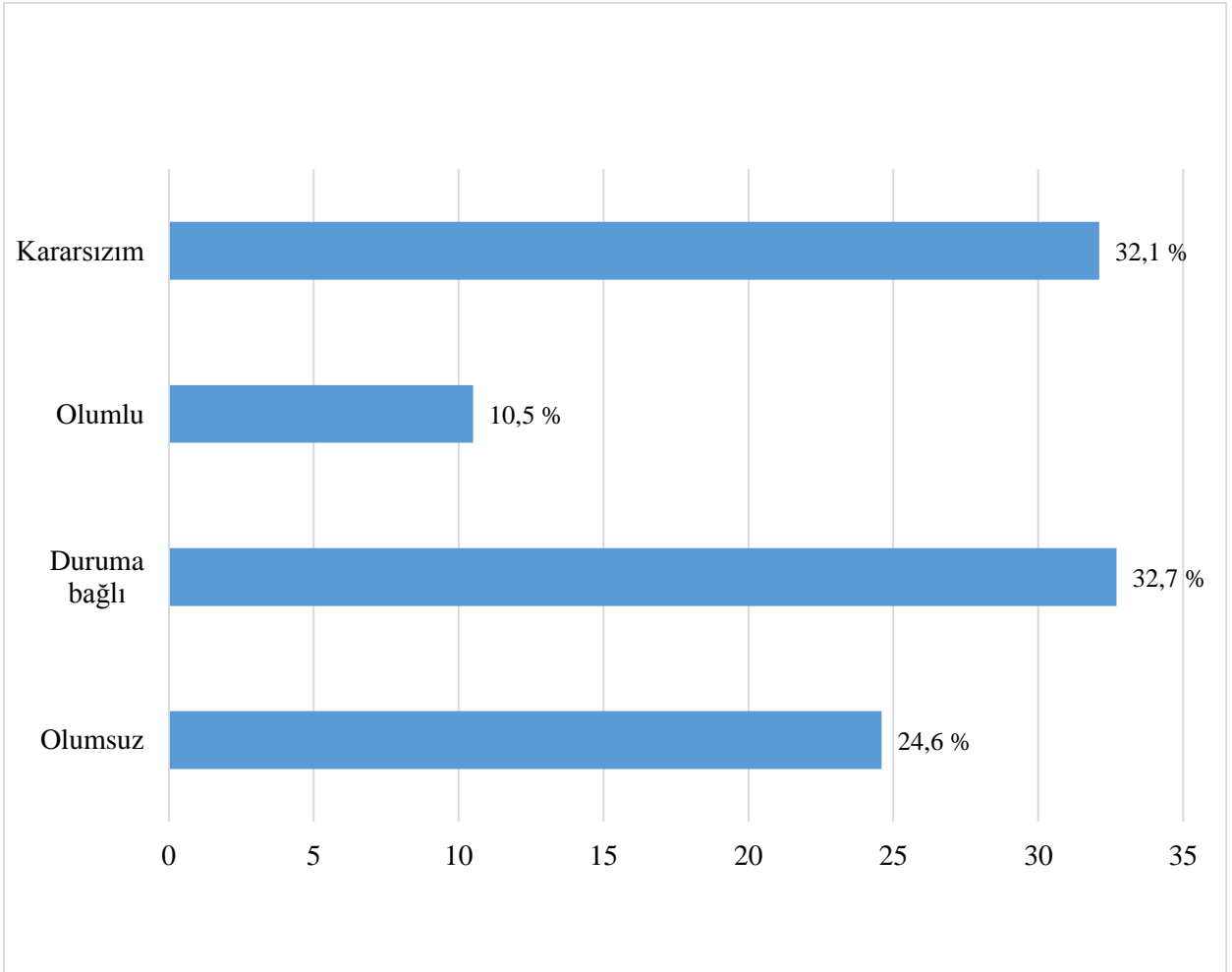

Grafik-14

3.2.2- Dinlerini Değiştirenler ile İlgili Görüşleri

Soru-10: Dinlerini değiştirenleri nasıl buluyorsunuz?

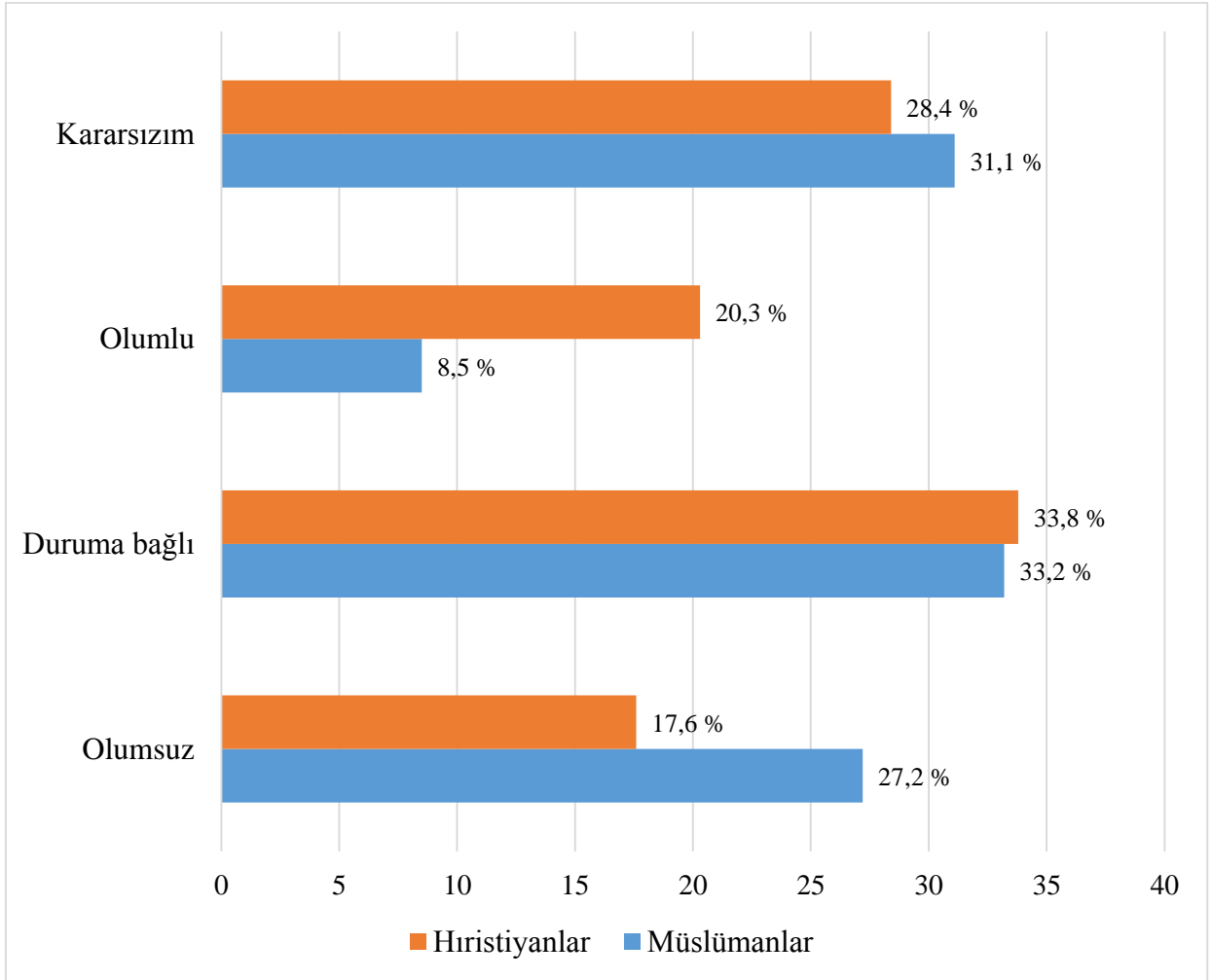
Aşağıdaki Grafik-15'te sorulan soruya katılımcılar, hangi dine değiştirdiklerine göre değerlendirmektedir. Katılımcıların % 32,7'i "duruma bağlı" olduğunu (hangi dinden hangi dine), %32,1' "kararsız" kaldıklarını bildirmiştir. Bu iki soruya cevap veren katılımcıları birleştirerek % 64,8 ile din değiştirmeyi ters birşey olarak görmediklerini yorumlayabiliriz.

Grafik-15

3.2.3- Müslüman ve Hıristiyanların Mürtedlik ile İlgili Görüşleri

Dinlerini değiştirenleri nasıl buluyorsunuz? sorusuna, Hıristiyan ve Müslümanların verdikleri cevapların çapraz analizi aşağıdaki Grafik-16’da gösterilmiştir.

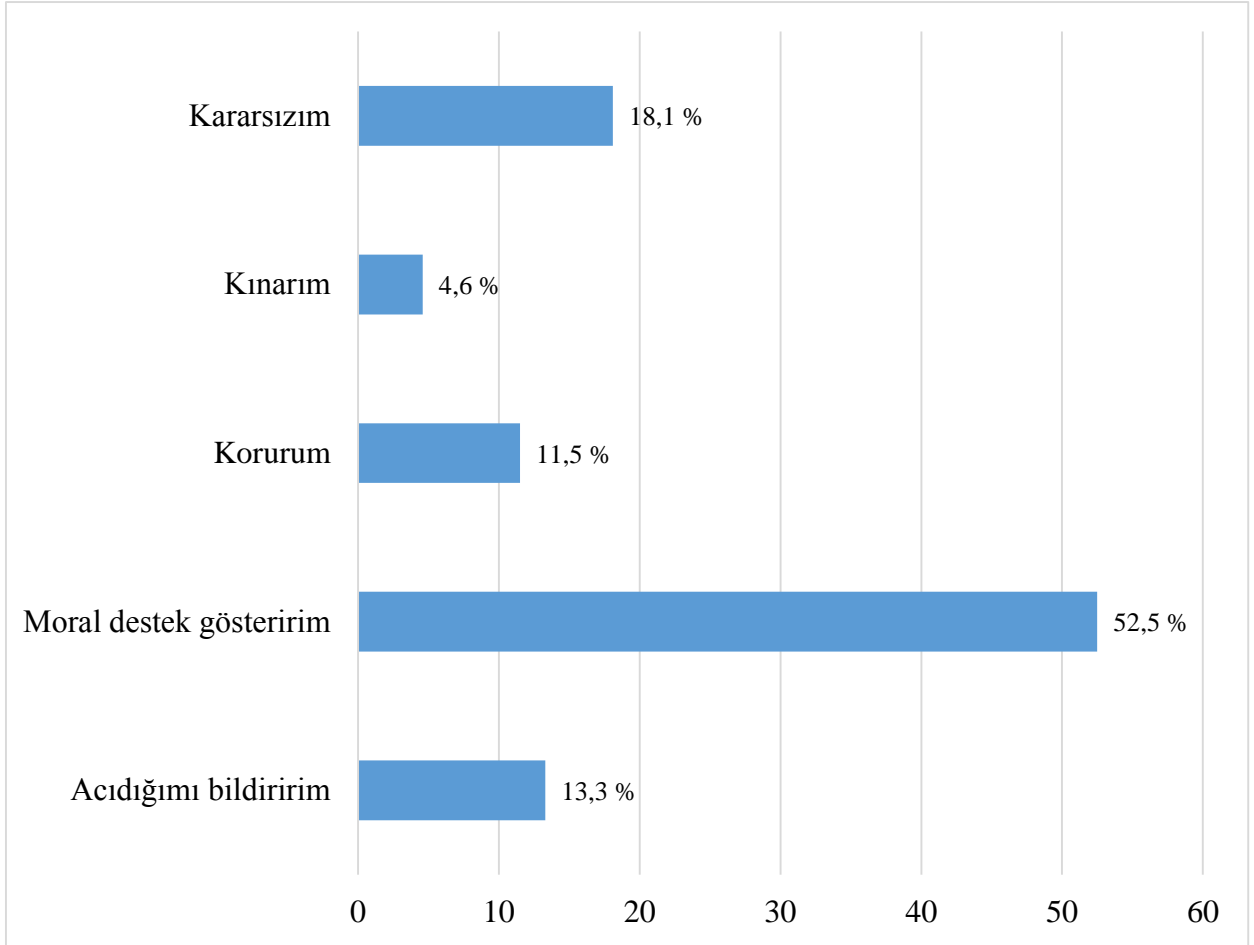

Grafik-16

Yukarıdaki Grafik-16’dan anlaşıldığı gibi Müslümanlar “*mürtedliğe*” karşı olduklarını ve Hıristiyanların da karşı olmadıklarını görmekteyiz. Bu veriler Hıristiyanların Müslümanlara nazaran daha lâik olduklarını göstermektedir.

3.2.4- Katılımcıların Dinî Görüşten Doğan Eyleme Karşı Tepkileri

Soru-11: *Eğer birisi, arkadaşınıza inandığı dininden dolayı hakaret ederse tepkiniz nasıl olur?*

Grafik-17

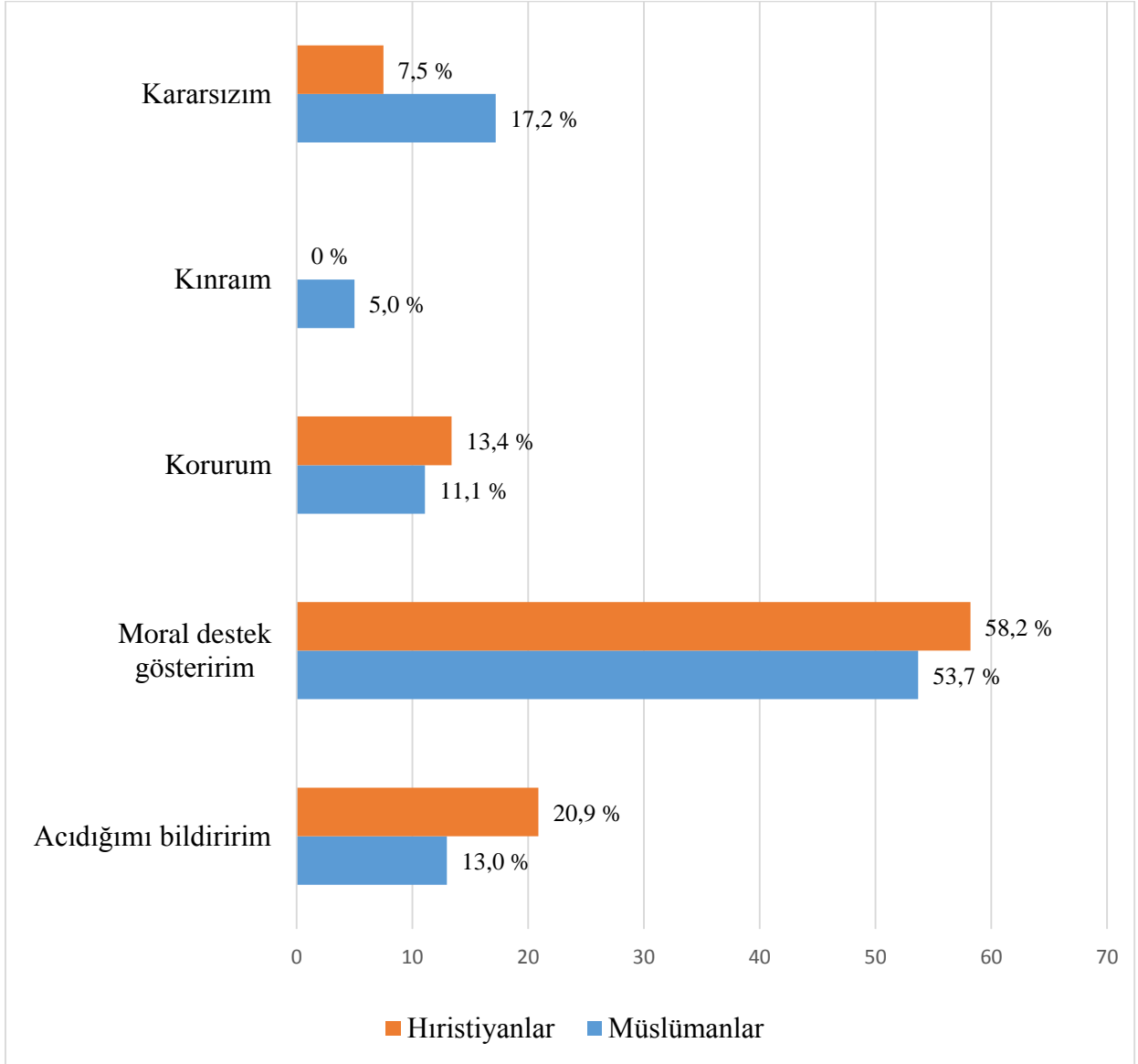
Dindarlık dediğimiz, toplumsal bir ayardır ve üç kısımdan oluşmaktadır:

- 1- Bilgi
- 2- Görüş
- 3- Ve bu bilgi ve görüşten doğan eylem/fiil/etki

Yukarıdaki Grafik-17’de sorulan soru bize katılımcıların tahimni dinî hoşgörülüğünü tespit etmemizi sağlamaktadır. Gördüğümüz gibi katılımcıların % 52,5’i “*moral destek göstermekle*” yetineceklerini bildirmiştir. Bu da bize katılımcıların ılımlı bir dinî tutuma sahip olduklarını göstermektedir. Ve dinle ilgili tartışmalar halk arasında çekişme konusu olmadığını göstermektedir. Ancak, 11,5 %’i fiziksel güç kullanarak “*koruyacağını*” bildirmiştir ki bu da bize dinî konularda çatışmaların/anlaşmazlıkların çıkma olasılığının var olduğunu göstermektedir.

3.2.5- Müslüman ve Hıristiyanların Dinî Görüşten Doğan Eyleme Karşı Tepkileri

Eğer birisi, arkadaşınıza inandığı dininden dolayı hakaret ederse tepkiniz nasıl olur? sorusuna, Hıristiyan ve Müslümanların verdikleri cevapların çapraz analizi aşağıdaki Grafik-18’de gösterilmiştir.

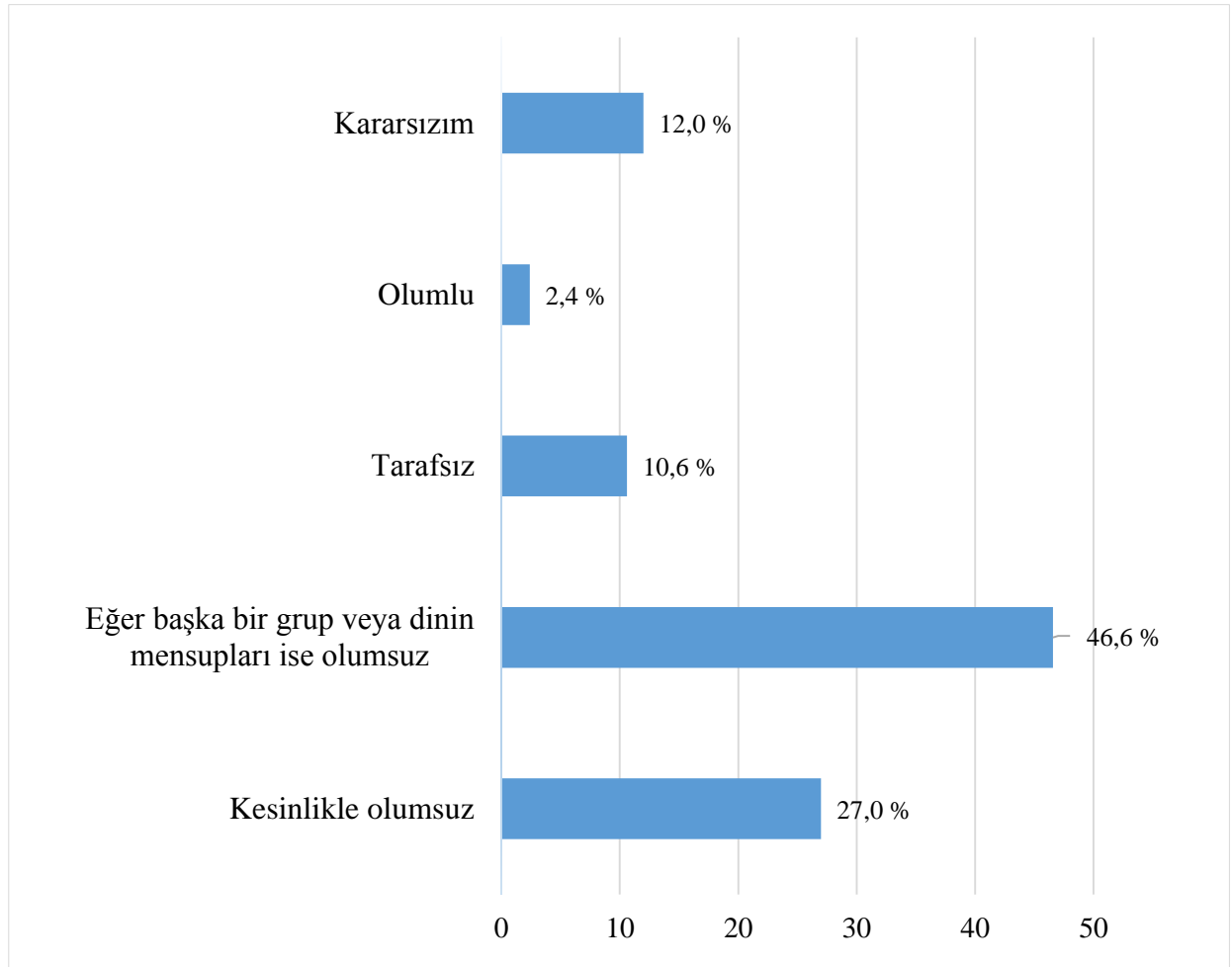
Grafik-18

Yukarıdaki Grafik-18’de verilen çapraz analizde Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında sonuçlar o kadar da belirgin değildir. Müslümanlar ve Hıristiyanların “*moral destek gösteririm*” ve “*korurum*” şeklindeki cevapların, arasındaki fark % 5’i geçmiyor. “*Kararsızım*” şikkındaki fark $\pm$ % 9,7, “*korurum*” % 5’e karşı % 0 ve “*acıdığımı bildiririm*” şikkındaki fark $\pm$ % 6,1’dir. Gördüğünüz gibi bu tür farklar daha somut bir açıklama talep etmektedir. Müslümanların % 5’i

“kınayacaklarını” bildirmiştir. % 20,9 Hıristiyanlara karşı % 13,3 Müslümanlar *ancak* “acıdığını bildirmekle” yetineceklerini bildirmiştir.

3.2.6- Katılımcıların Dinî Eğilimlerini Aktiv Olarak Gösterenler ile İlgili Görüşleri

Soru-12: *Dinî eğilimlerini aktiv olarak gösterenleri nasıl değerlendiriyorsunuz?*

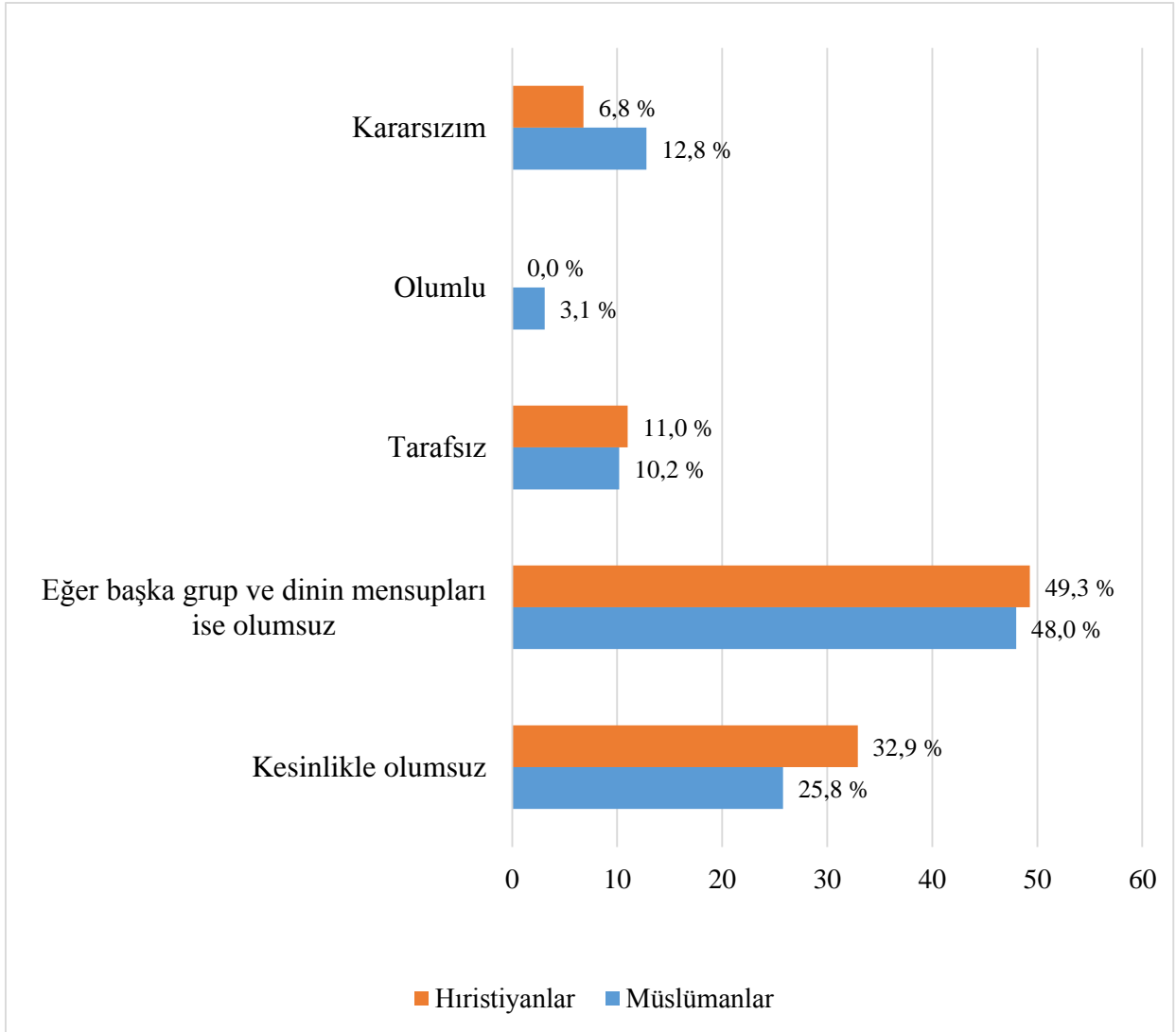

Grafik-19

Yukarıdaki Grafik-19’da katılımcıların % 44,6’ı bir grubun veya dinin mensupları dinî eğilimlerini aktiv olarak gösterenlerin hareketlerini “*olumsuz*” ve % 27’0’i de “*kesinlikle olumsuz*” olarak değerlendirmişlerdir. Bu da son zamanlarda radikal akımların gösterdikleri olumsuz hareketlerinden ve yanlış düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Katılımcılardan % 23’ü yani % 12,0’i “*kararsız*”, % 10,6’ı “*tarafsız*” ve % 2,4’ü de “*olumlu*” olarak değerlendirenler radikal görüşlü olduklarının kanaatindeyiz.

3.2.7- Müslüman ve Hıristiyanların Dini Eğilimlerini Aktiv Olarak Gösterenler ile İlgili Görüşleri

Dinî eğilimlerini aktif olarak gösterenleri nasıl değerlendiriyorsunuz? sorusuna, Hıristiyan ve Müslümanların verdikleri cevapların çapraz analizi aşağıdaki Grafik-20’de gösterilmiştir.

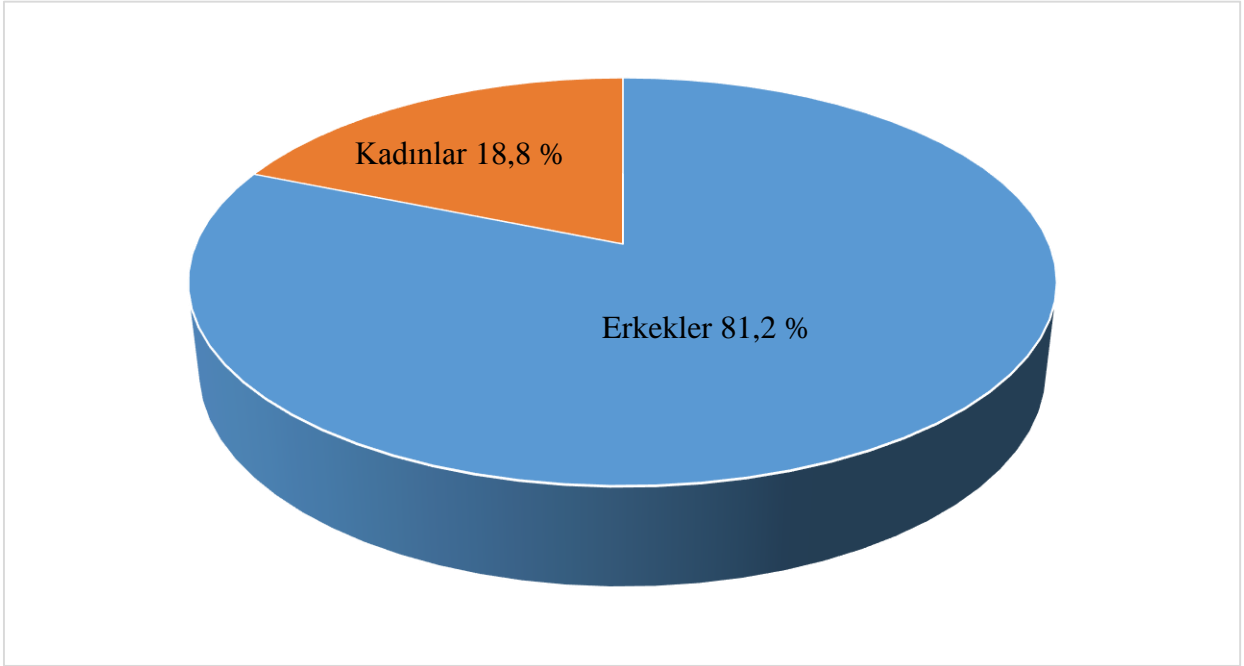
Grafik-20

Yukarıdaki Grafik-20’de gördüğümüz gibi Müslüman ve Hıristiyanların dinî eğilimlerini aktif olarak gösterenler ile ilgili olumsuz görüşlerinde o kadar da fark yoktur. Müslümanlara nazaran Hıristiyanların % 32,9’u bu olayı “kesinlikle olumsuz” olarak değerlendirmişlerdir. Bu da Grafik-19’da belirttiğimiz gibi, son zamanlarda radikal akımların gösterdikleri olumsuz hareketlerinden ve yanlış düşüncelerinden kaynaklanmaktadır.

3.3- CAMİ CEMAATİNE UYGULANAN ARAŞTIRMANIN BULGULARI

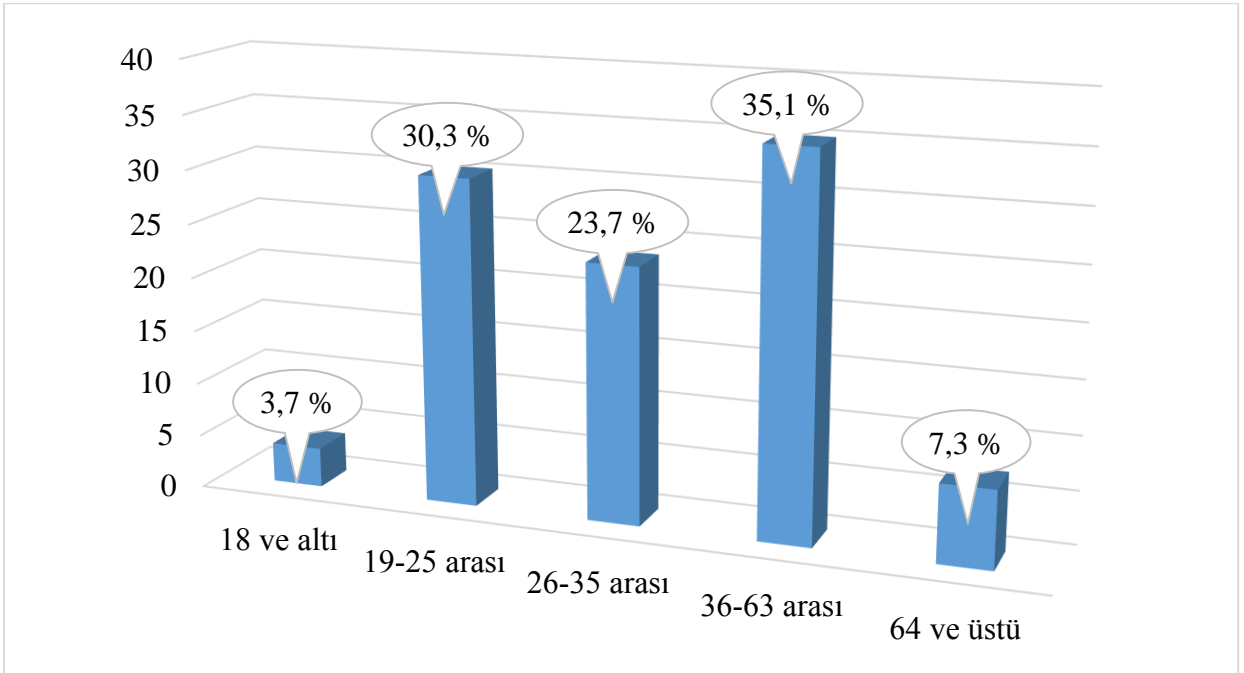
3.3.1- Sosyo-Demografik Özellikleri

3.3.1.1- Katılımcıların Cinsiyeti

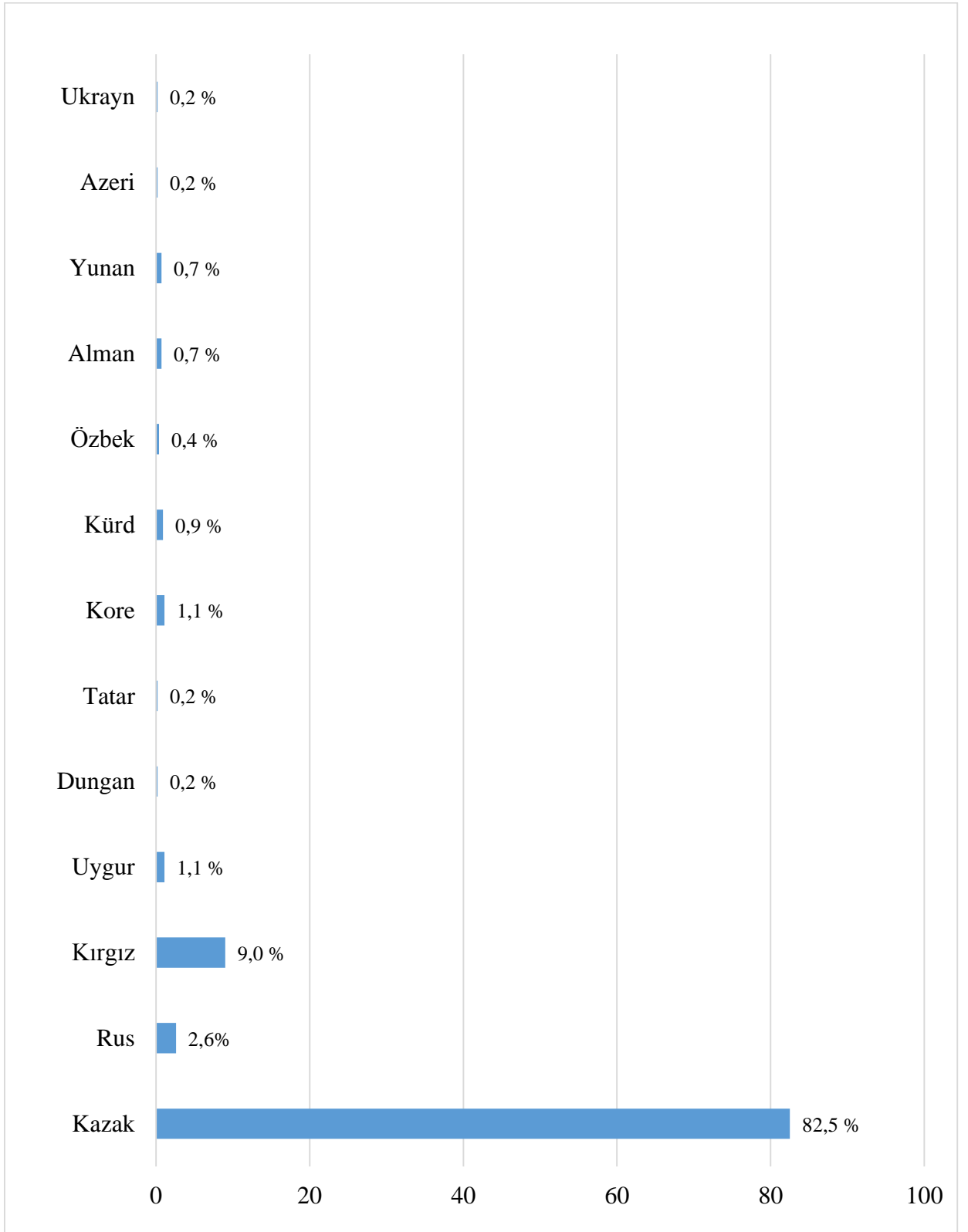
Grafik-21

3.3.1.2- Katılımcıların Yaş Kategorileri

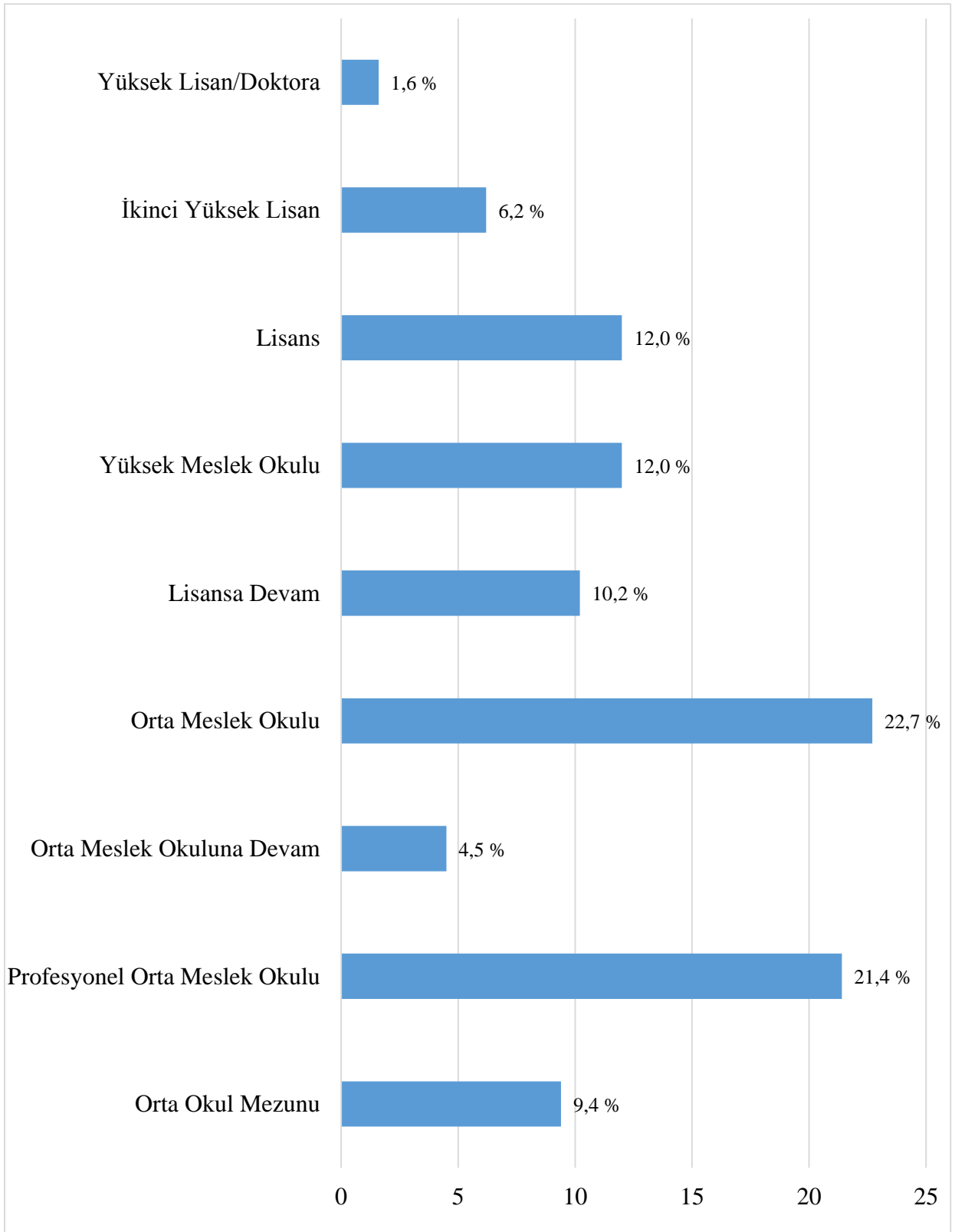
Grafik-22

3.3.1.3- Katılımcıların Uyruğu

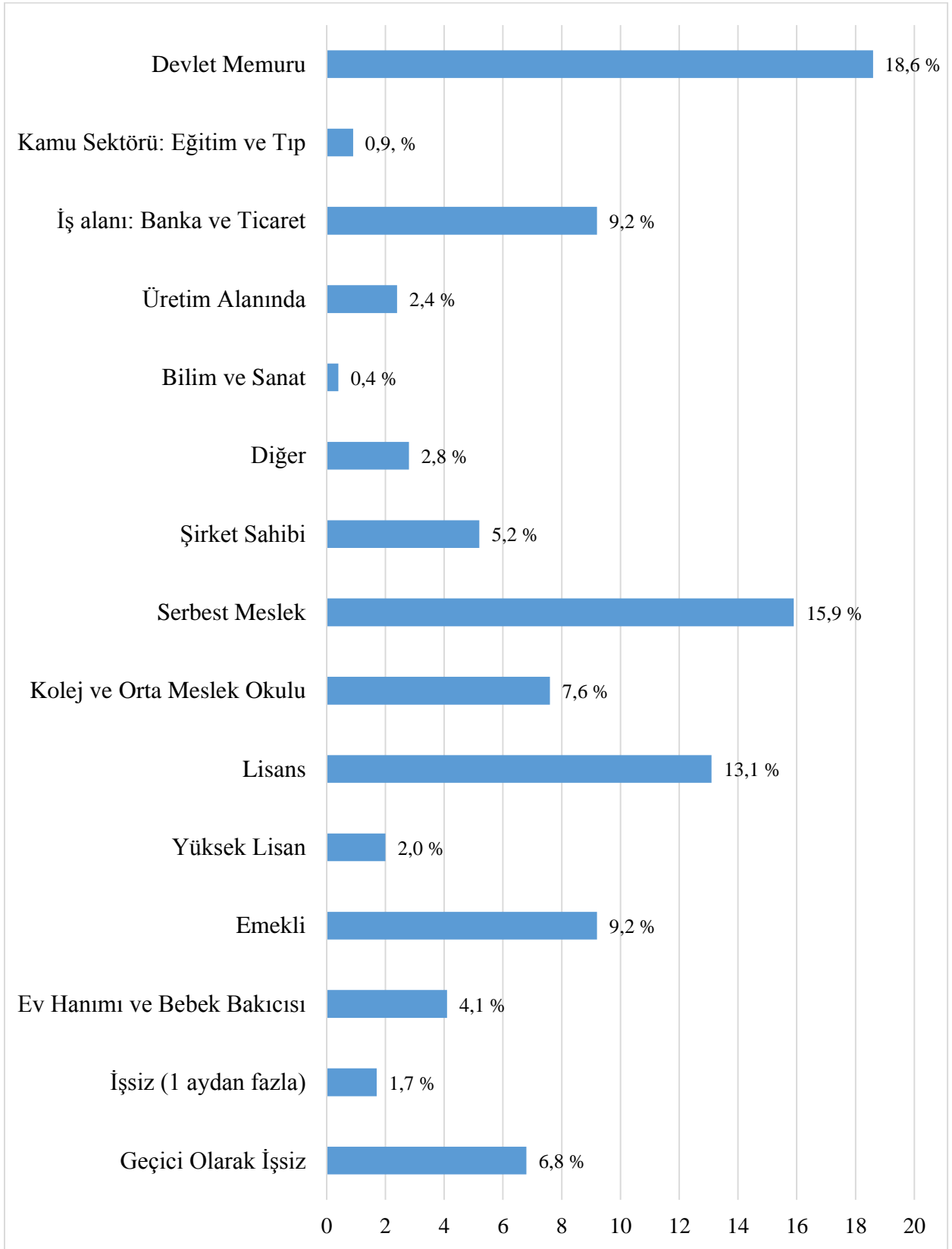
Grafik-23

3.3.1.4- Katılımcıların Eğitim Seviyesi

Grafik-24

3.3.1.5- Katılımcıların Çalışma Alanları

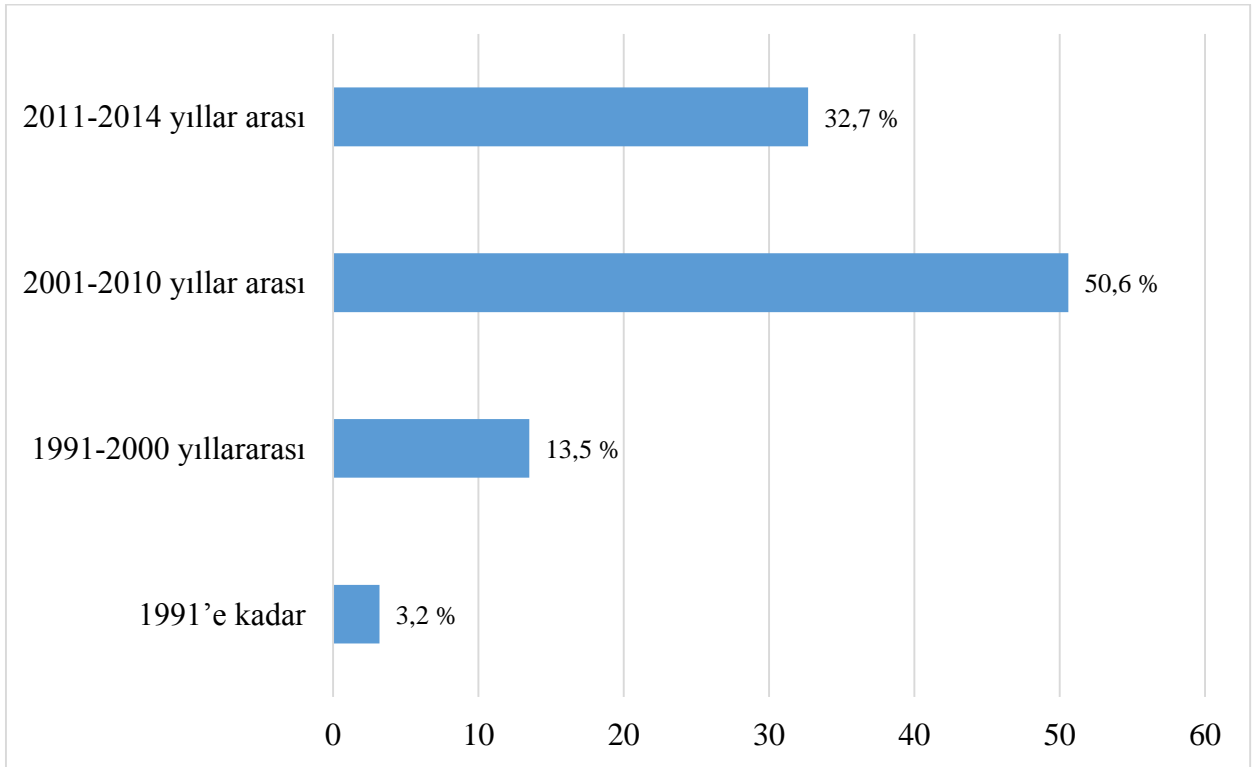
Grafik-25

3.3.2- Namaza Başlama Dönemi

Kazakistan'daki İslâm dini, İslâm uygarlığından uzakta kalmıştır. Sovyetler Birliği döneminde uygulanan “*din afyon*” gibi siyasetin sonucu olarak Merkezî Asya Cumhuriyetlerinde İslâm dini biraz da olsa değişikliklere uğramıştır. Bağımsızlığımızı kazandıktan bu yana, vatandaşlarımızın dine olan ilgisi artmaktadır.²⁰⁹ Ve misyonerlik faaliyetlerini yoğunlaştırarak destekçilerinin sayısını arttırmaktadır.

Bu başlık altında katılımcılardan ne zaman namaz kılmaya başladıklarını sorduğumuzda, aralarında bu güzel anın saniyesini bile hatıralarından çıkarmayanların olması bizi sevindirdi ve çalışmamıza ayrı bir renk katmıştır.

Soru-1: *Ne zamandan beri namaz kıyorsunuz?*

Grafik-26

Yukarıdaki Grafik-26'da yansıyan sonuçlara göre namaza en erken başlayanlar 1953 yılı bulmuştur. Bağımsızlığa kadar katılımcıların sadece % 3,2 namaz kılmaya başlamıştır. % 13,5'i 1991 ile 2000 yılları arasında, % 50,6'ı 2001 ile 2010 yılları arasında, % 32,7'i de 2011 ile 2014

²⁰⁹ Bkz: Diyagram-6, s, 102.

yılları arasında namaz kılmaya başlamıştır. 2011'den sonra % 50,6'dan % 32,7'e kadar düşmesi radikal akımların ülkemizde, İslâm dini ve müslümanlarla ilgili oluşturdukları algıların etkisinden kaynaklandığındandır.

Aşağıdaki Tablo-20'de gösterilen çapraz analize göre son 4 yılda namaza başlayanların ½ yani %43,5'i 19 ile 25 yaş arasındaki gençlerdir. Uzmanlara göre, ülkemizin farklı bölgelerinden, Almatı'daki üniversitelere okumak için gelen gençler din konusunda, kendileriyle beraber yeni yorumlar getirmektedirler. Dolayısıyla camide din konusunda, bir birlerine çelişkili eğilimleri olan şahıslarla karşılaşmaktayız. Bu durum cemaat arasında ideolojik çatışmanın büyümesine yol açmaktadır.

Yaş Kategorisine Göre Namaz Öğrenme Tarihinin Çapraz Analizi

20- Ne zamandan beri namaz kılyorsunuz?	Yaş Kategorisi					Toplam
	18 ve altı	19-25 arası	26-35 arası	36-63 arası	64 ve üstü	
1991'e kadar				58,3 %	41,7 %	12
1991-2000		11,5 %	19,2 %	42,3 %	26,9 %	52
2001-2010	3,6 %	28,1 %	25,0 %	38,5 %	4,7 %	192
2011-2014	5,6 %	43,5 %	24,2 %	24,2 %	2,4 %	124
Toplam	3,7 %	30,0 %	23,2 %	35,0 %	8,2 %	380

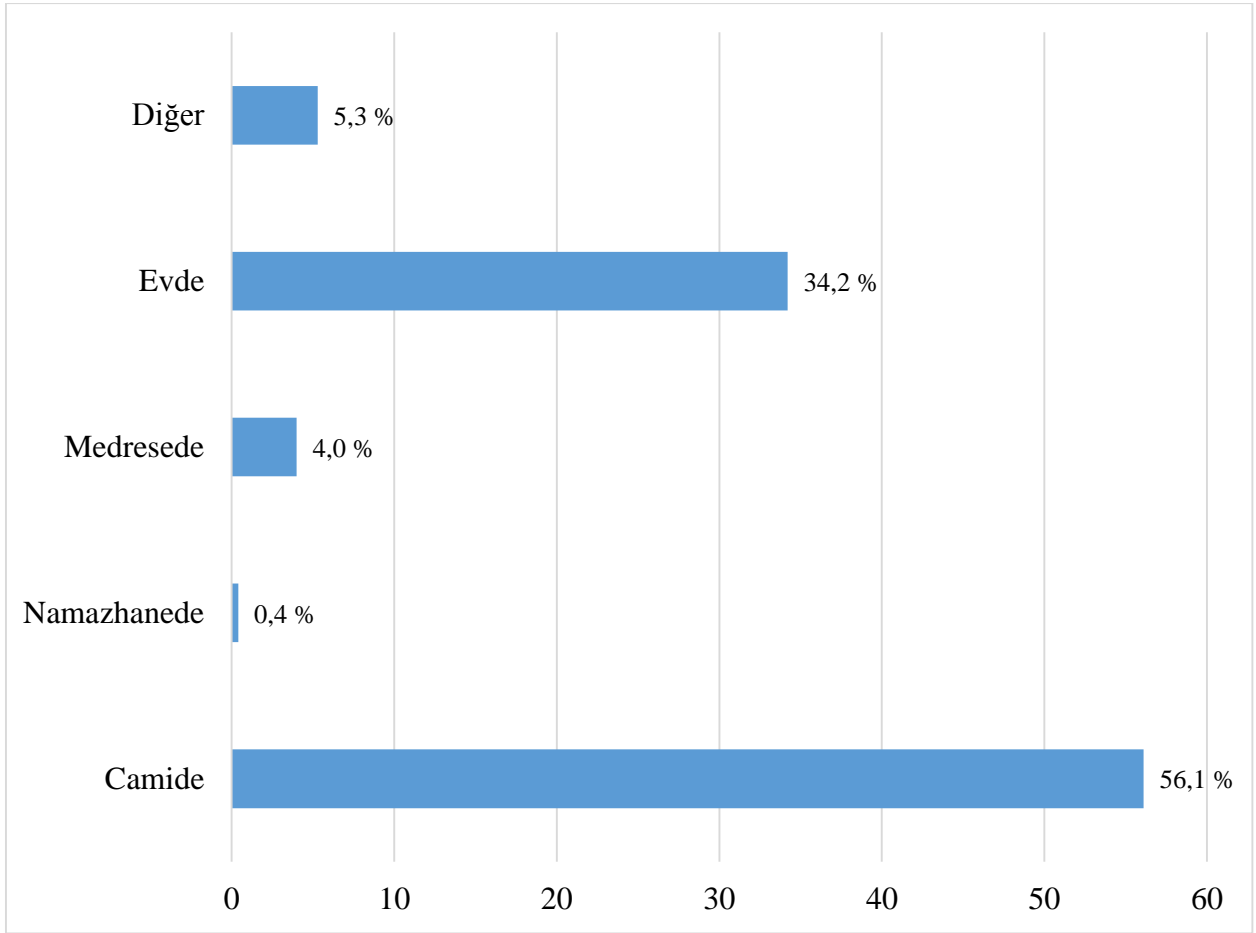
Tablo-20

Uzmanlara göre, cami cemaatine radikal veya agresif ruh halini kazandıran onlara namaz veya diğer dinî vecibelere öğreten ilk hocalarıdır. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına göre eğer, bu vatandaşlarımız ilk geldiklerinde teolojik alanda uzman (cami imamı ve hocaları) olanlarla görüşseydi, bu tür radikal veya agresif düşüncelerden kaçınılabilirdi diyorlar.

3.3.3- Namazı Öğrenme Yeri

Soru-2: *Namaz kılmayı nereden öğrendiniz?*

Aşağıdaki Grafik-27'de, katılımcıların ⅓ yai % 34,2'i namaz kılmayı "evde" öğrendiklerini bildirmişlerdir. Ancak hangi evde olduğu bilinmemektedir. Bu ev kendi, akrabası veya arkadaşının da olabilir. "Camide" öğrenenlerin sayısı ise % 56,1 olduğunu görmekteyiz.

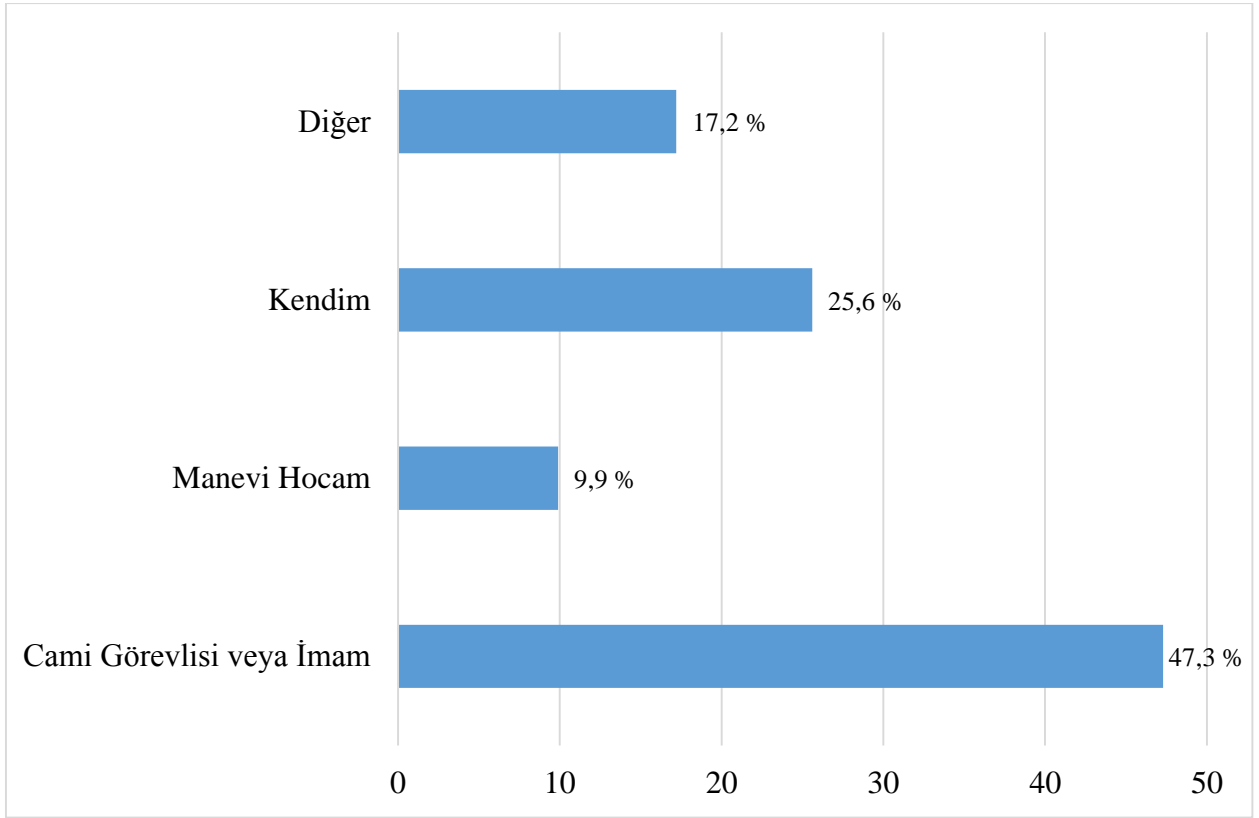
Grafik-27

3.3.4- Namazı Öğreten Kişi

Soru-3: *Size namaz kılmayı kim öğretti?*

Aşağıdaki Grafik-28’de gördüğümüz gibi katılımcıların % 47,3’ü namaz kılmayı “*cami görevlisi veya imamdan*” öğrenmiştir. Ancak, büyük çoğunluğu: % 9,9’u “*manevi hocalarından*”, % 25,6’ı “*kendisi*” ve % 17,2’i “*diğer*”, genelde arkadaşı veya akrabasından öğrenmiştir.

Bu durum cami imamı ve görevlilerini rahatsız etmektedir. Yani bu işin uzmanı olmayan veya bu işe tam manasıyla vakıf olmayan öğretmenler veya internetten öğrenilen bilgiler (online veya internet dersleri) dinî retüelleri yerine getirenlerin sayısını arttırmakta ama Kazak kültürünün özelliklerini öğretmediklerini savunmaktadır.

Grafik-28

Aşağıdaki Grafik-29’da sorulan sorunun sonucu katılımcıların radikal düşüncelerini dolaylı olarak göstermektedir. Bu dolaylı belirtilerden biri, sırasına göre namaz kılmaktır.

Hanefî mezhebi ve bizim geleneğimize de sinmiş olan namaz kılma şekli şöyledir: Farz-Sünnet-Tespîh’tir. Bazı radikal akımlar bu sıraya göre namaz kılmayı “*bid’at*”²¹⁰ olarak görmekte ve kendilerinin doğru saydıkları sıraya (farz-tespîh-sünnet) göre namaz kılmayı teklif etmektedir.

²¹⁰ Bid’at: Arapça/ بدعة kelime itibarıyla sonradan ortaya çıkan şey, yenilik olup, İslâm hukukuna göre örneksiz bir şey yapmak, yepyeni bir iş ortaya koymak, genel kanaata aykırı davranışta bulunmak ve daha önce benzeri olmayan bir şeyi icat etmek gibi anlamlara gelir. Bu bilgi 07.05.2015 tarihinde www.tr.wikipedia.org sitesinden alınmıştır.

3.3.5- Tespîh Çekmenin Sıralaması ile İlgili Görüşleri

Soru-4: Sizce aşağıdaki sıralamanın hangisi doğru?

Grafik-29

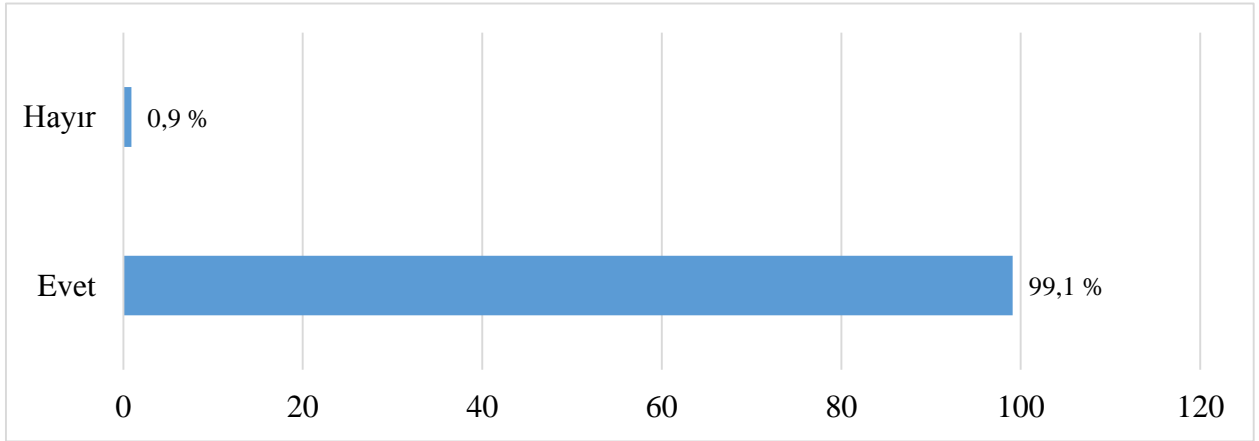
Yukarıdaki Grafik-29’da gördüğümüz gibi Kazak cemaati % 81,5’i Hanefî mezhebine göre ve kendilerinin kültürüne sinmiş namaz kılma şekline uyumaktadır. Diğer katılımcıların % 10,2’i de kendilerinin doğru saydıkları sırayı belirtmiştir. Dört mezhebin fakîh ve alimleri bu konuda farklı görüşlere sahip oldukları herkese malumdur. Ancak, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı Hanefî mezhebini baz alarak sünnetten sonra tespîh çeker, dualarını yapar ve bunu da “*bid’at*” olarak görmemektedir.²¹¹

²¹¹ Bkz: <http://muslim.kz/ru/question/35-tasbih-posle-farza-ili-posle-sunny.html>

3.3.6- Yaşam Tarzlarına Dinin Etkisi

İnsanlar dine (hidayete) farklı şekillerde veya yollarla gelmektedirler. Çoğu zaman insanlar, bir sıkıntıyla karşılaştıklarında bir sürü problem veya anlaşmazlıklar yaşamaya başlamaktadırlar. Aşağıdaki Grafik-30'da görülebileceği gibi, İslâm dini hemen hemen tüm katılımcıların yani % 99,1'i tamamen yaşam tarzlarını değiştirdiğini bildirmiştir.

Soru-5: *Tabi olduğunuz din yaşam tarzınızı değiştirdi mi?*

Grafik-30

3.3.7- Namaza Başlamadan Önceki Problemleri

Soru-6: *Namaz kılmaya başlamadan önce “...” kullanıyor muydunuz/ilgili sıkıntınız var mı idi? Şimdi kullanıyor musunuz/sıkıntınız var mı?* sonrasının çapraz analizi aşağıdaki Tablo-21’de gösterilmiştir

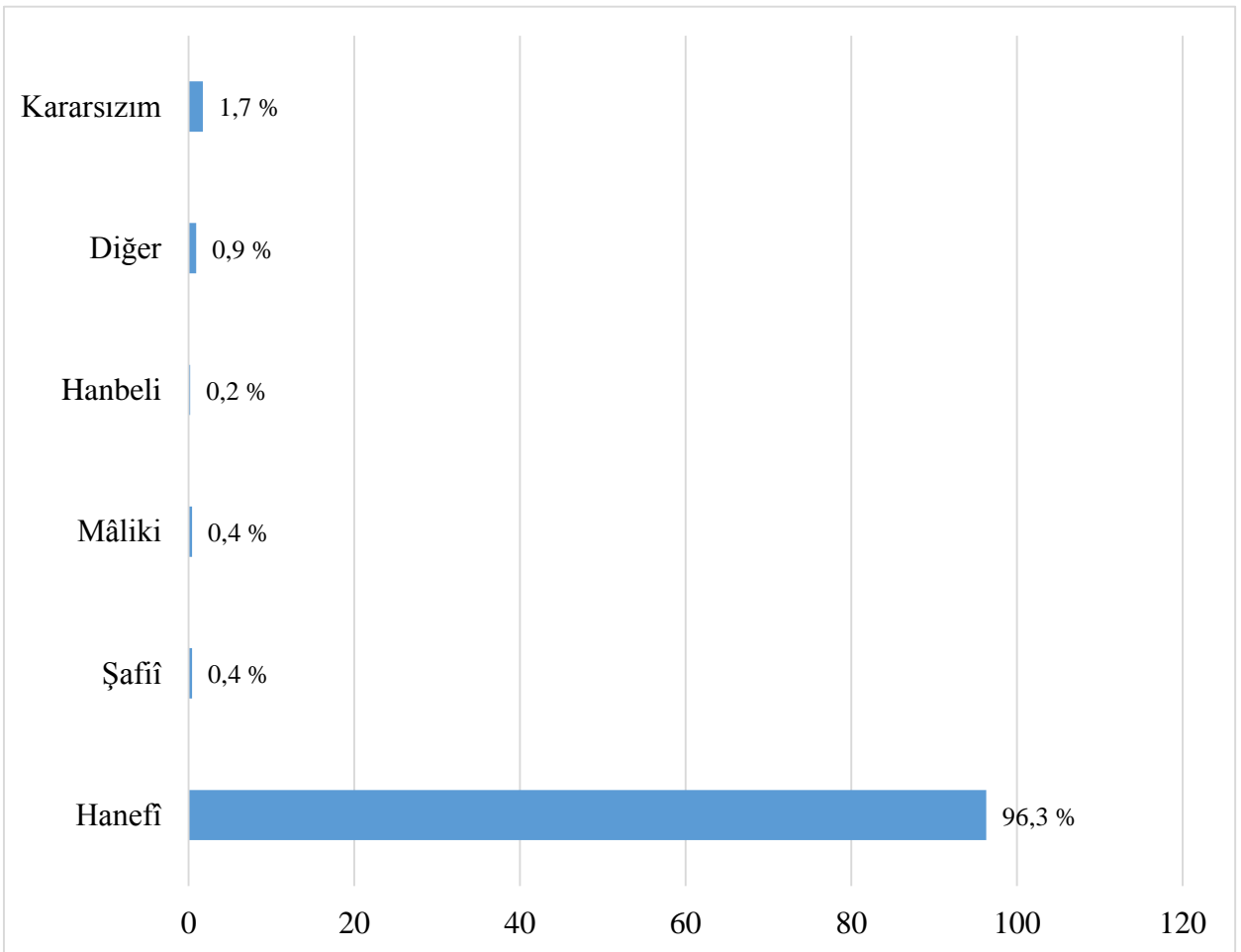
Tahmin ediliyor ki katılımcıların radikal düşünceleri, namaz kılmaya başlamadan önce de mevcut idi. Aşağıdaki Tablo-21’de gösterildiği gibi katılımcıların $\frac{1}{5}$ “alkol, sigara, borç ve aileleriyle” sıkıntıları olduğu görülür: % 20,2; % 28,2; % 13,7 ve % 17,7. Bazıların da “kumar” ve “uyuşturucuyla” ilgili sıkıntıları olmuştur: % 1,4 ve % 8,1.

	Namaz kılmaya başlamadan önce “...” kullanıyor muydunuz/ilgili sıkıntınız var mı idi?				Bugün		
	Evet	Hayır	Reddetti	Kararsızım	Evet	Hayır	Kararsızım
alkol	20,2 %	72,0 %	1,6 %	6,2 %	1,3 %	98,7 %	
sigara	28,2 %	64,9 %	0,9 %	6,0 %	2,1 %	97,1 %	0,8 %
uyuşturucu	1,4 %	90,8 %	1,1 %	6,7 %	0,5 %	99,5 %	
borçla	13,7 %	78,8 %	1,0 %	6,5 %	3,7 %	95,8 %	0,5 %
ailenizle	17,7 %	74,6 %	0,7 %	7,0 %	0,9 %	98,2 %	0,9 %
kumarla	8,1 %	84,5 %	0,7 %	6,7 %	0,9 %	99,1 %	

Tablo-21

3.3.8- Hangi Mezhepten Olduklarının Belirlenmesi

Soru-7: Hangi mezheptensiniz?

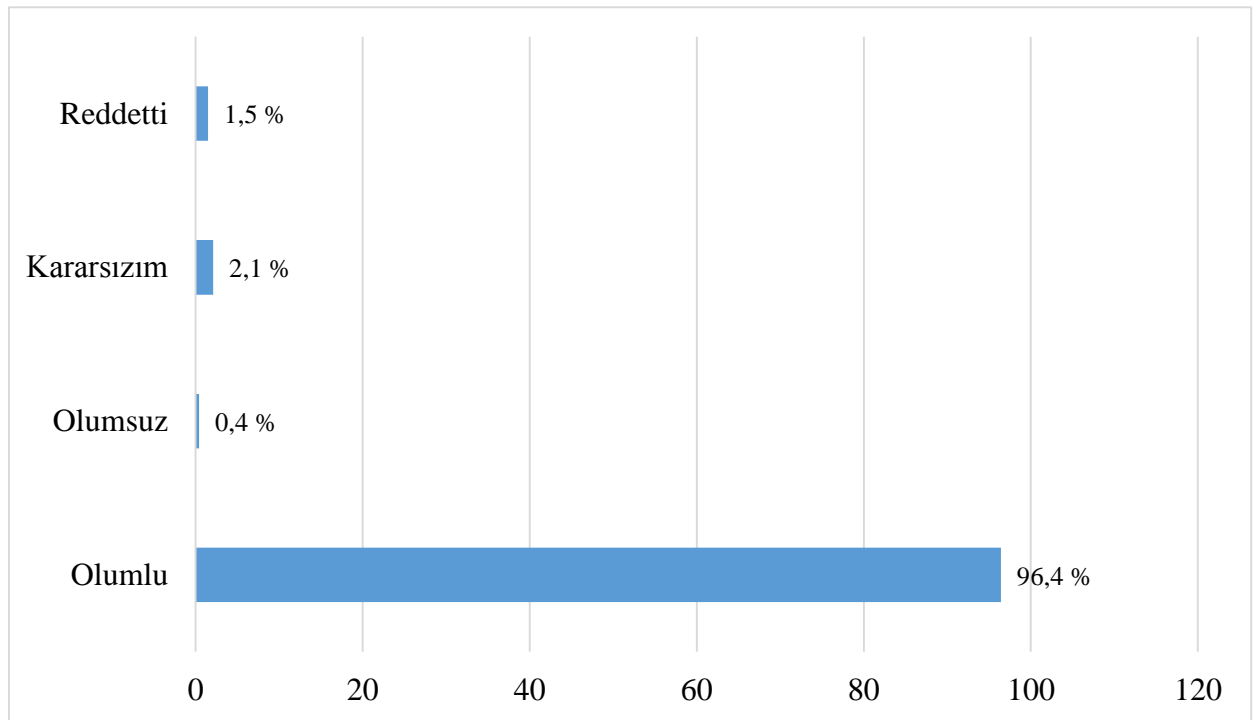
Grafik-31

Yukarıdaki Grafik-31'deki soruyu hazırlarken amacımız, katılımcıların ne kadar radikal olduğunu tespit etmek olmuştur. Sakal uzatan, kısa pantolon giyen hatta namaz kılan gençlerin radikal olarak algılanması, dinî bilgisi olmayanlar tarafından yapılmaktadır. Ancak, uzmanlara ve bu çalışmamızın sonuçlarına göre sakal uzatan, kısa pantolon giyen ve namaz kılan gençlerimiz, Peygamberimiz Muhammed (s.a.v)'in önerilerine uyuyaan modern müslümanlar olabilme ihtimalini de taşımaktadır. Çünkü radikalizmin dış belirtileri yaşadığı bölgeden, ait olduğu zamanın neslinden veya konuştuğu dilden ötürü değişebilir.

Yukarıdaki Grafik-31'de soruların soruya katılımcıların % 96,3'ü "Hanefî" mezhebinden olduklarını bildirmiştir. Ancak uzmanların arasında, radikal akımların vaizcileri veya taraftarları kendilerini gizleme konusunda çok titiz davrandıkları hakkında görüş vardır.

3.3.9- Ölülerin Arkasından Kur'ân Okunması ile İlgili Görüşleri

Soru-8: Ölülerin arkasından Kur'ân ayetlerinden okunmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Grafik-32

Radikal müslümanlar kendilerinin radikal olduklarını, başkaları tarafından bilinmemesi konusunda çok titiz olduklarını yukarıda yazmıştık. Ancak, yukarıdaki Grafik-32'de sorulan soru bize onları sözlü olarak anlamaya yardımcı olmuştur. Sovyetler Birliği aktif olarak, Kazak Halkının

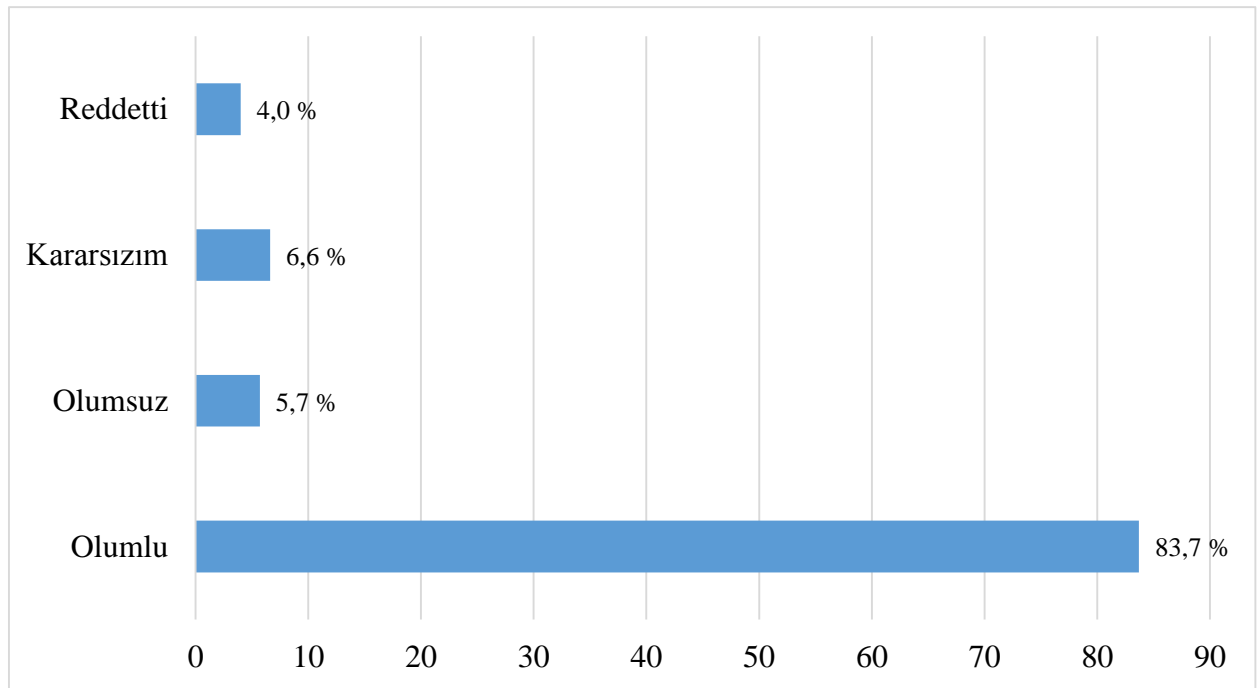
oluşumunu, ulusal geleneklerine sinmiş dinî ve millî kalıntılarını yok etmeye çalışmıştır. Dine karşı yapılan propogandalara rağmen, Kazak Halkı cenazenin yıkanması, namazının kılınması, çıkarılması, defnedilmesi ve düğün gibi törenleri İslâm'a göre gerçekleştirmiştir. Eskiden Kazakların yoğun yaşadığı yani Kazakistan'ın güney bölgesinde yoğun olarak uygulanan çocukları sünnet ettirme, Kurban ve Ramazan bayramları ve Ramazan ayı kutlanıyordu.

Günümüzde, “*Radikal Akımların Taraftarları*” eğer ölü hayatında namaz kılmamışsa, arkasından Kur’ân ayetlerinden okunmasına veya dua edilmesine gerek olmadığını ve ölü için herhangi bir fayda sağlamayacağını savunmaktadırlar.

Yukarıdaki Grafik-32’de görebileceğimiz gibi katılımcıların % 96,0’ı ölünün arkasından Kur’ân ayetlerinden okunmasını “*olumlu*” olarak değerlendirmişlerdir. Kalanların sayısı % 4,0’ü oluştursa da düşündürmeye yeterlidir: % 2,1’i “*kararsızım*”, % 1,5’i “*cevap vermeyi reddetmiş*”, % 0,4’ü de “*olumsuz*” olarak değerlendirmiştir.

3.3.10- Yüz Açar Geleneğiyle İlgili Görüşleri

Soru-9: *İlk gelen gelinin yüzünü açmak için yapılan “Yüz Açar” geleneğini nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Grafik-33

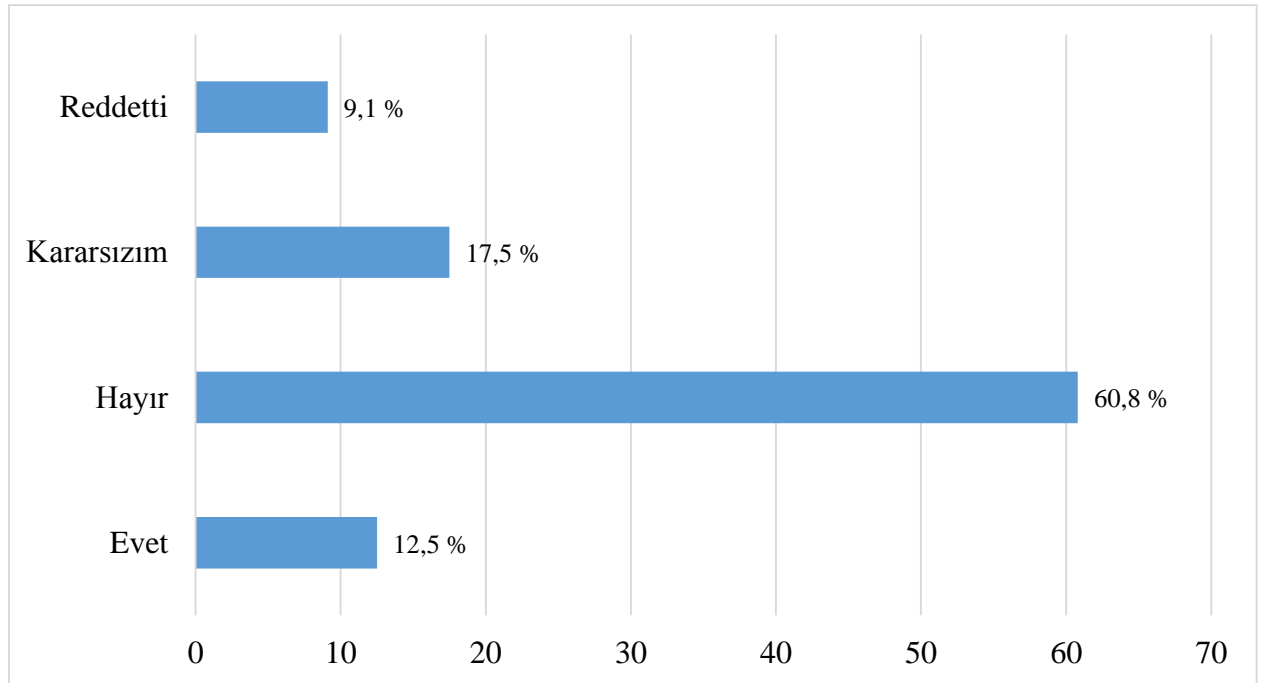
Günümüzde “Yüz Açar” geleneği sıklıkla tartışma konusuna dönüşmüştür. Bu soruyla ilgili tartışmalar bir önceki soruya göre farklıdır. Yukarıdaki Grafik-33’te görebileceğimiz gibi katılımcıların % 83,7’i bahsi geçen geleneğe “olumlu” bakmata ve İslâm kanunlarına ters olduğunu düşünmemektedir. Kalan % 16,3’nün, yani % 6,6’ı “kararsız”, % 4,0’ü “cevap vermeyi reddetmiş” ve % 5,7’i “olumsuz” olarak değerlendirdiklerini görmekteyiz.

Bazı müslümanlar, bu ayini önceki kuşakların cehalet sonucu kabul ederler ve gelinin aile fertlerine eğilerek saygı göstermesini şirk olarak yorumlamışlardır. Böylece bahsi geçen sorunun çapraz analizine göre ulusal kimlik taşıyan törenlere karşı gelenler genelde Kazaklardır ve aralarında ciddi bir şekilde bu geleneğe karşı olanları da vardır.

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) uzmanlarının araştırmalarına göre, radikal grupların diğer bir özellikleri Sudi Arabistan devlet politikasını kusursuz diye tanımlarıdır. Böyle olan kardeşlerimizin bazı tartışmalı konularda KMDİB’na değil de Arabistan’a bağlı bazı şeyhlere başvurmaları endişe yaratmaktadır.

3.3.11- Suudi Arabistan Devlet Politikası ile İlgili Görüşleri

Soru- 10: *Suudi Arabistan devlet politikası, başka ülkelere örnek olabilir mi?*

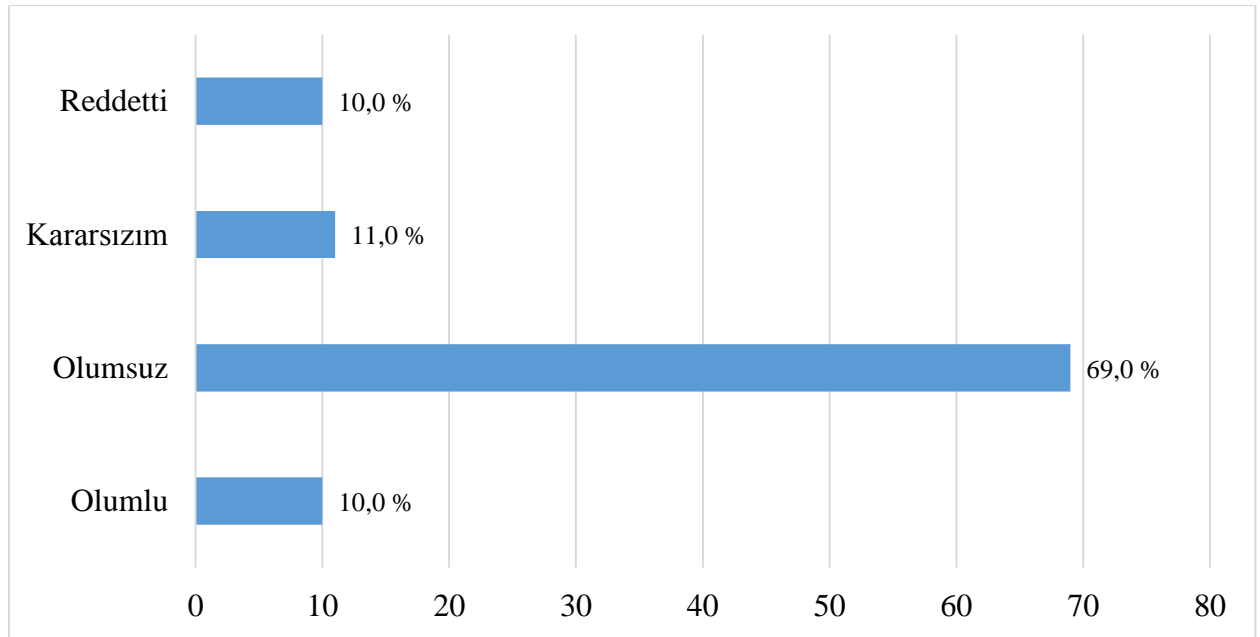
Grafik-34

Radikal akımlara tabi olan vatandaşlar Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına bağlı imamların kalitelerinden şüphelenmektedirler ve hatta onları hiçe saymaktadırlar. İmamlar ise Kazakistan’da Hanefî mezhebi dışındaki mezheplerin, dinî konudaki yorumlarını söyleyen vatandaşlara vatanseverlik anlayışı yok diye hoş bakmamaktadırlar. Yukarıdaki Grafik-34’te görebileceğimiz gibi katılımcıların neredeyse 1/3, yani % 39,2’i örnek olabileceğini düşünüyorlar yani: % 12,5’i “evet”, % 17,5’i “kararsız”, % 9,1’i “cevap vermeyi reddetmişler”dir.

Sonraki şok edici tartışmalı sorunların biri ise Hoca Ahmet Yesevî, Beket Ata ve diğerleri gibi ünlü atalarımızın türbeleri etrafında dönüme geçmektedir. Sovyetler Birliği zamanında yurt dışına çıkmak yasak olduğundan dolayı İslâm’ın temel retüellerinin biri olan “*Hac*” ibâdetini gerçekleştiremeyen sadık vatandaşlarımız, böyle kutsal yerlere giderek “*Küçük Hac*” merasimini gerçekleştirmişlerdir. Bağımsızlıkla beraber Kazaklar, unutulmuş kahramanlar ve savaşçıları yad etmeye başlamıştır. Mezarları bulunarak türbeler inşa edilmeye başlanmıştır. Bazı guruplar bunu Yaratan’dan başkaya tapmak ve dolayısıyla şirk olduğunu savunmaktadırlar. Bazıları da türbelerin tamamının yıkılarak yok oluşunu çözüm olarak önermişlerdir. Bu soruya örnek olarak bizim vatandaşlarımızca bilinen Rayımbek Batır’ın türbesini seçtik.

3.3.12- Türbelerin Yıkılmasıyla İlgili Görüşleri

Soru-11: *Rayımbek Batır’ın (kahraman) türbesini yıkmak için yapılan teklifi nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Grafik-35

Önceden böyle sorular çok yadırganırdı, ama günümüzde vatandaşlarımızın arasında böyle bir olayı gayet normal karşılayanlar çıkmakta ve sayıları da artmaktadır. Yukarıdaki Grafik-35'te katılımcıların % 10'u türbelerin yıkılma "*tarafı*", % 11'i "*kararsız*" olduklarını, % 10'u da "*cevaplamayı reddettiklerini*" ve kalan % 69'u bu olaya "*olumsuz*" baktıklarını görmekteyiz.

3.4- CAMİ CEMAATİ ve CAMİ CEMAATİ DIŞINDAKİ HALKTAN SORULAN SORULARIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

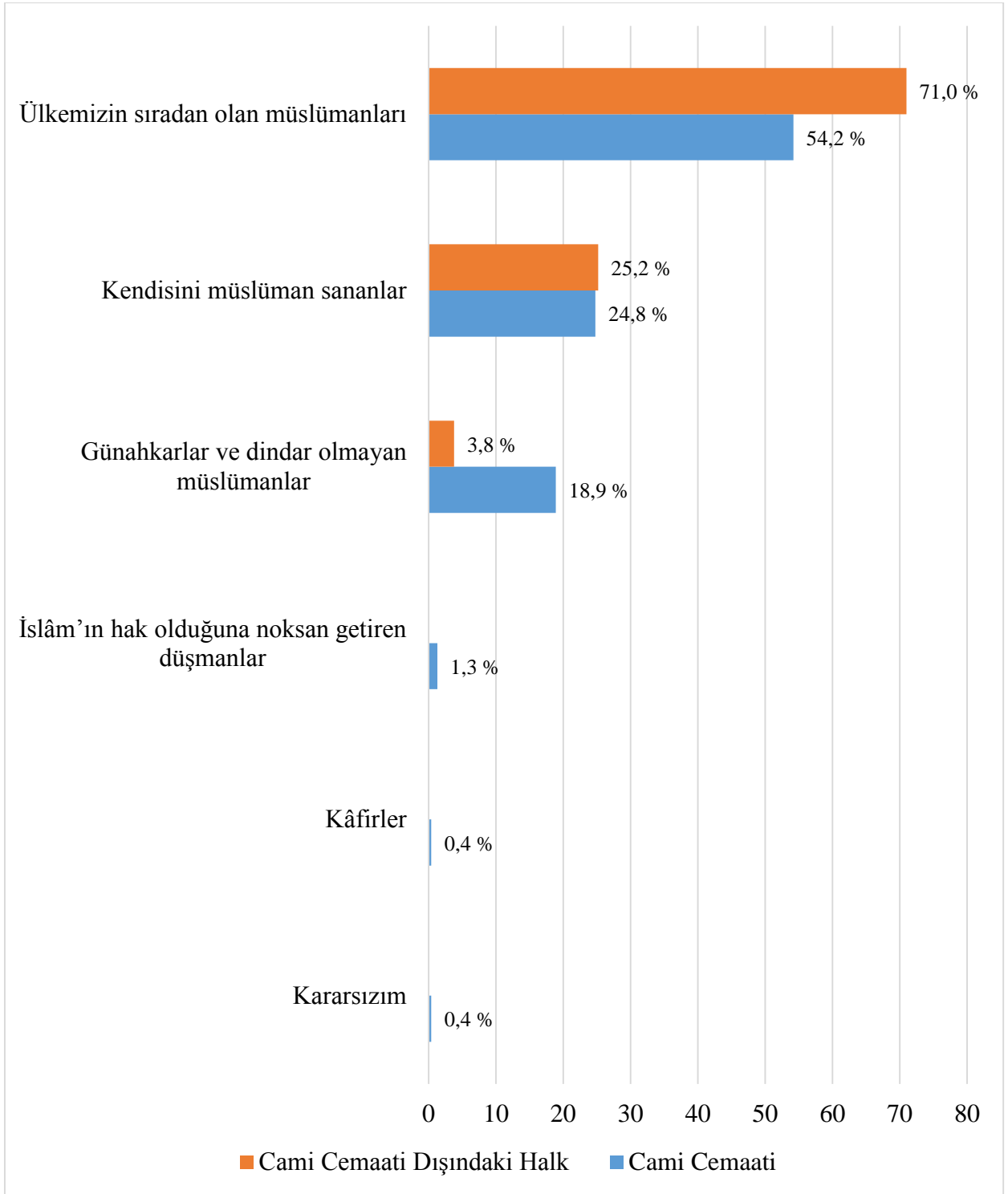
3.4.1- Dinî Vecibeleri Yerine Getirmeyenler ile İlgili Görüşleri

Soru-1: *Sizce müslüman olan, ancak namaz kılmayan, Kur'ân okumayan ve İslâm'ın kanunlarına uyumayanlar kimlerdir?*

Aşağıdaki Grafik-37'de çıkan sonuçtan, cami cemaatinin göz önünde dinî vecibeler konusundaki diğerlerinden ayırt edici özellikleri görülmektedir. Cami cemaati dışındaki halk tarafından ise (müslüman olmayanlar da dahil) yanlış bir şey olarak görülüyor ve "*ülkemin sıradan olan müslümanları*" veya insanları olarak görenlerin sayısı % 71'i oluşturmaktadır. "*kendisini müslüman sananlar*" % 25,2'i ve bunlardan sadece % 3,8'i "*günahkarlar ve dindar olmayan müslümanlar*" olarak görmektedir.

Belirtmek gerekir ki, bu konuda namaz kılan müslümanların, cami imamı ve görevlilerinin verdikleri derslerin sayesinde daha bilinçli oldukları ve kim veya nasıl birisi olursa olsun müslümanların arasını ayırmamak gerektiğinin farkındadırlar.

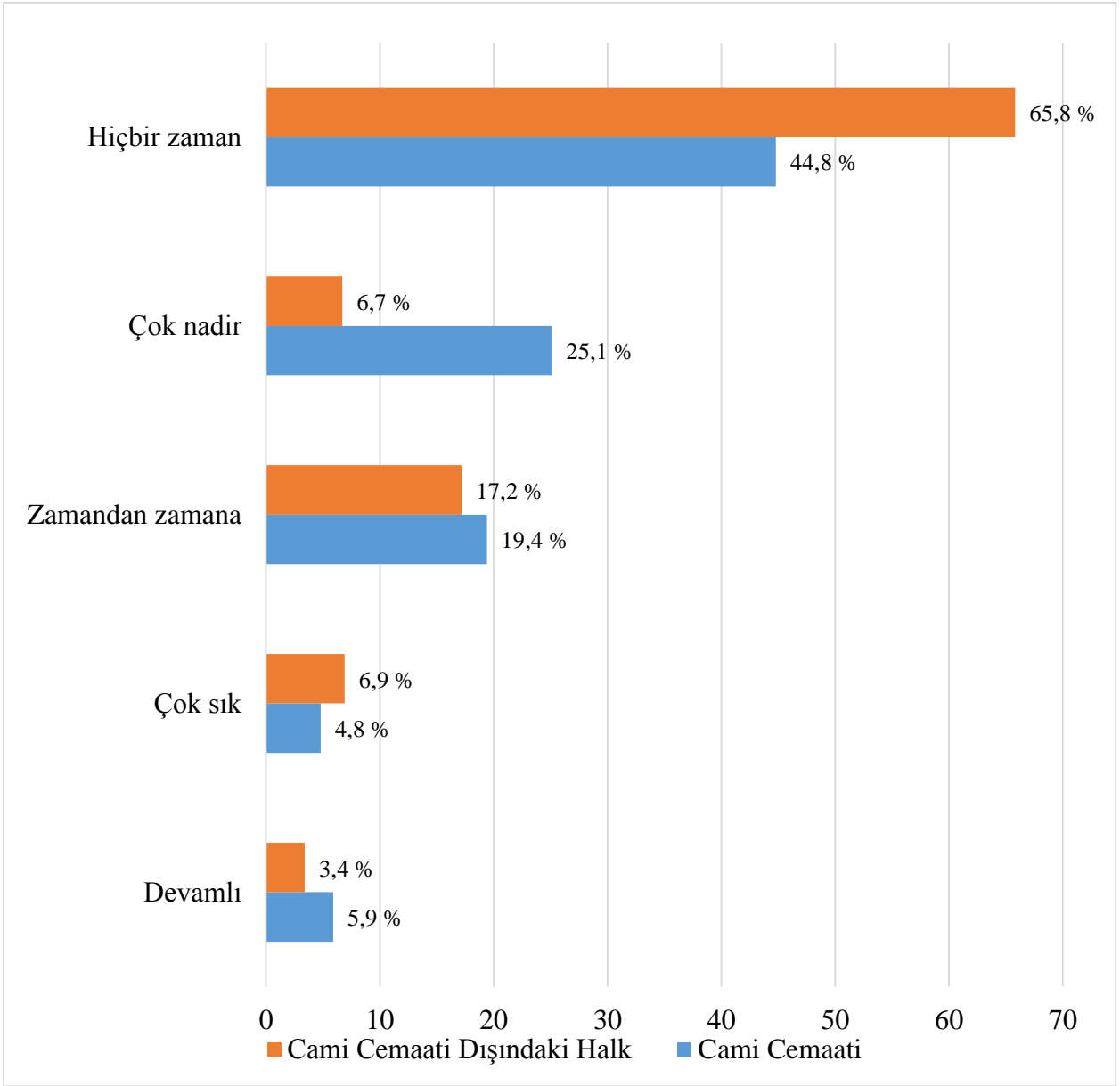
Dolayısıyla bunların büyük çoğunluğu % 54,2'i "*ülkemin sıradan olan müslümanları veya insanları*", 24,8 %'i "*kendisini müslüman sananlar*" olarak görmektedirler. Ancak, bunların % 18,9'u dinî vecibeleri yerine getirmeyenleri "*günahkarlar*", hatta % 1,3'ü "*İslâm'ın düşmanları*" veya % 0,4'ü de "*kâfir*" olduklarını düşünmektedirler.

Grafik-37

3.4.2- Diğer Din Mensuplarıyla Sohbet Etmeleri

Soru-2: Ne kadar sıklıkla diğer din mensuplarıyla sohbet edersiniz?

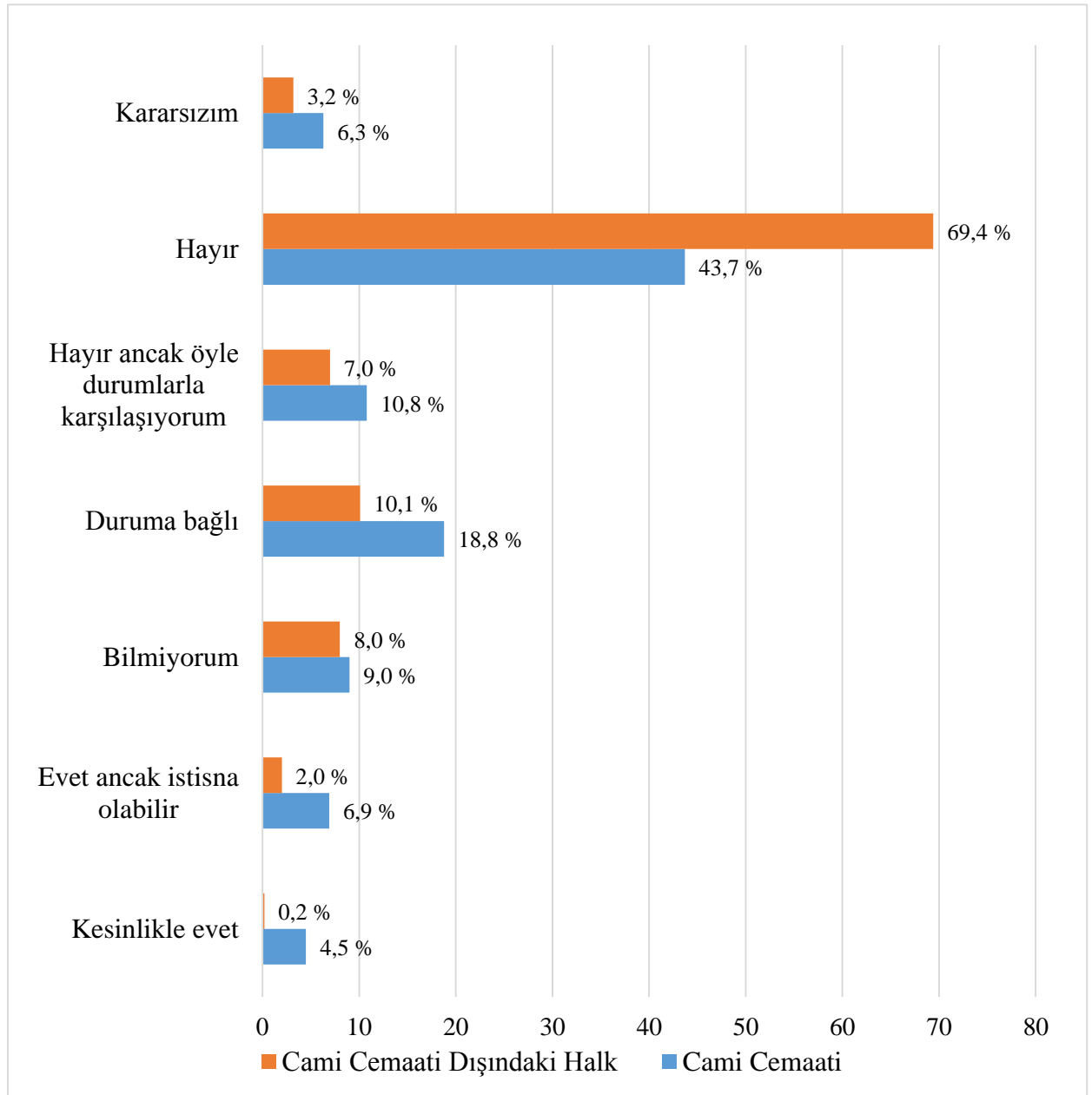
Grafik-38

Yukarıda Grafik-38’de sorulan sorunun cevaplarında biraz garip rakamlar görülmektedir ki cami cemaati dışındaki halktan herhangi bir dine mensup olanların sayısı az olmasına rağmen % 65,8’i diğer din mensuplarıyla “hiçbir zaman” sohbet etmediklerini bildirmiştir. Ancak cami cemaati arasında bu sayı % 44,8’e inmektedir. Ve % 25,1’nin “çok nadir” sohbet ettiklerini görmekteyiz. Diğer sıklıkları, cami cemaati dışındaki halk ve cami cemaati şöyle

cevaplandırılmıştır; “*zamandan zamana*” % 17,2 ve % 19,4’ü, “*çok sık*” % 6,9 ve % 4,8’i, “*devamlı*” sohbet edenlerin sayısı % 3,4 ile % 5,9 arasındadır ki burada, her iki tarafın da sohbet ettiklerini görmekteyiz ve rakamlar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Lâkin bahsi geçen grafiğin tamamından, diğer din mensuplarıyla olan sohbetin veya ilişkinin yoğunluğunu görmekteyiz ve dinlerarası ilişkinin mesafesi açıkça anlaşılmaktadır.

3.4.3- Diğer Din Mensuplarıyla Olan İlişkileri

Soru-3: *Bir insanın başka dine mensup olması, sizin onunla olan ilişkinizi değiştirir mi?*

Grafik-39

Yukarıdaki Grafik-39’da sorulan soruyla, vatandaşların dinî hoşgürülüğü tespit edilmeye çalışılmıştır. Hoşgörü/tolerans: Müsamaha, tahammül, tesamuh, katlanma, görmezden gelme veya göz yumma, başkalarını eylem ve yargılarında serbest bırakma, kendi görüşümüze ve çoğunluğun görüş biçimine aykırı düşen görüşlere sabırla hem de yan tutmadan katlanma demektir.

Sosyal ilişkilerde bir tarafın, bazen farkında olmadan, kasıtlı olmayarak, bazen de kasıtlı diğer tarafa (maddi/manevi) zarar verebilecek bir sahne yaratması durumunda, diğer tarafın bunu görmezden gelerek veya cevabından vazgeçerek ödün vermek tahammülünü (erdem) gösterebilmesidir.²¹²

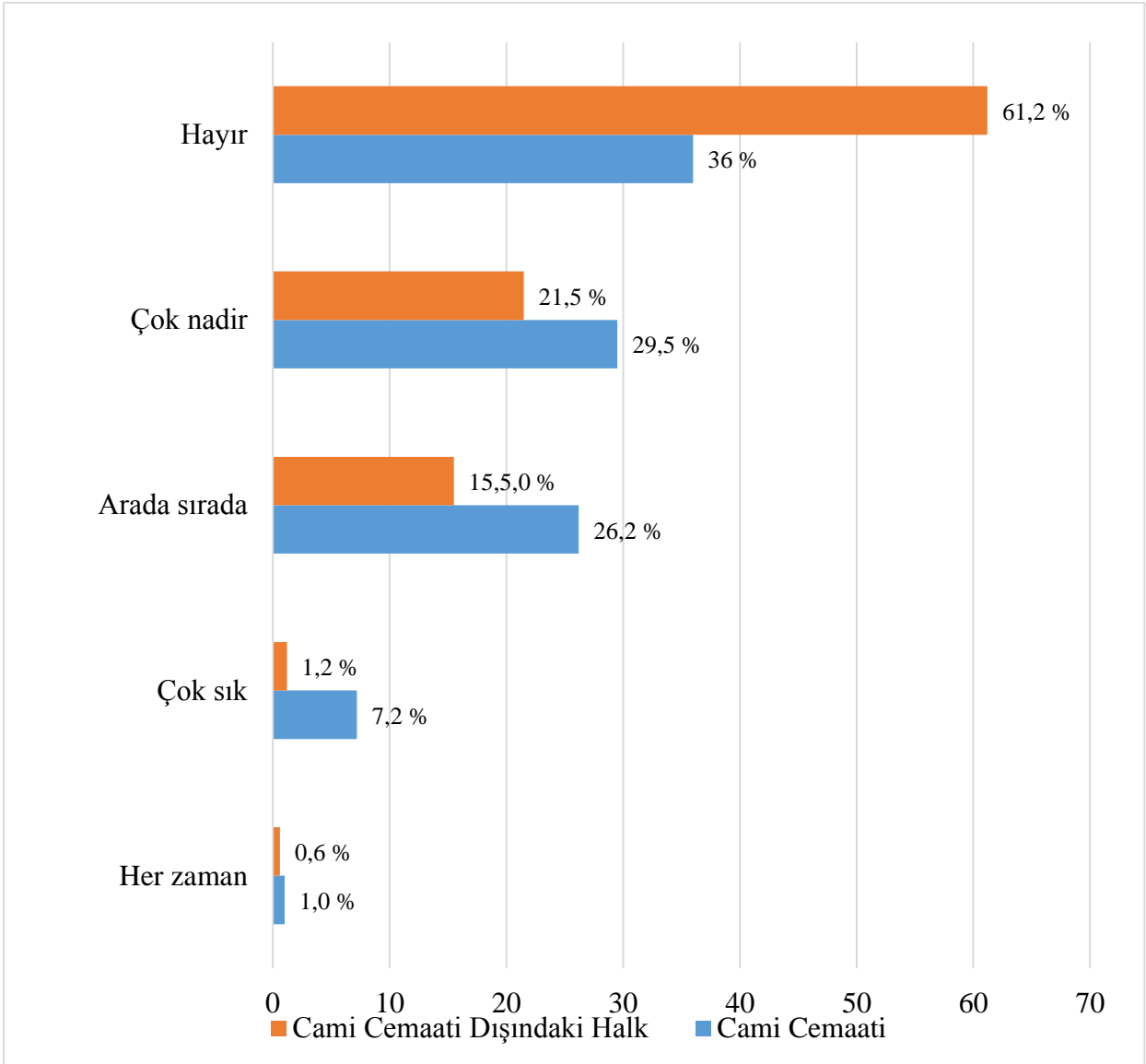
Cami cemaatinden elde edilen sonuçta genel olarak herhangi bir sorunun olmadığını görmekteyiz. % 69,4’ü “*ilişkilerinin değişmeyeceklerini*”, % 7,0’ı da böyle durumlarla “*karşılaştığını*” bildirmiştir. Cami cemaatinden % 43,7’nin ilişkilerinin “*değişmediklerini*” ve % 10,8’nin “*böyle durumlarla karşılaştıklarını*” görmekteyiz. Cami cemaati dışındaki halka göre cami cemaati, diğer din mensuplarıyla olan ilişkilerinde muhtemelen “*kâfir*” olarak gördükleri için sorun yaşamaktadırlar.

---

²¹² Bu bilgi 05.18.2015 tarihinde www.tr.wikipedia.org sitesinden alınmıştır.

3.4.4- Dinî ve Geleneksel Konularda Anlaşmazlıkların Yaşanması

Soru-4: *Dinî ve geleneksel konularda anlaşmazlıklar yaşıyor musunuz?*

Grafik-40

Yukarıdaki Grafik-40'ta cami cemaati dışındaki halkın geneli yani % 62,2'i dinî konularda anlaşmazlıklar "*yaşamadığını*" ve % 21,5'i "*çok nadir*" yaşadığını bildirmiştir. % 15,5'i "*zamandan zamana*" yaşadığını, % 1,2 ve % 0,6'ı "*her zaman*" yaşadığını görmekteyiz.

Cami cemaatinden ise % 1,0'i "*her zaman*", % 7,2'i "*çok sık*", % 26,2'i "*zamandan zamana*", % 29,5'i "*çok nadir*" ve % 36,0'ı böyle bir sıkıntı "*yaşadığını*" bildirmiştir.

Ancak, bu cevaplardan katılımcıların anlaşmazlıkları dinî konularda mı veya geleneksel konularda mı olduğu net olarak bilinmemektedir. Cami cemaatin tabi olduğu din veya mezhebi konusunda anlaşmazlıklar yaşadığını tahmin ediyoruz. Çünkü günümüzde namaz kılanların arasında çok sık şeriat, fıkıh ve akâid konularında tartışmalar yaşanmaktadır. Bu konunun net bir şekilde anlaşılması için, aşağıdaki Tablo-27’de Ki-Kare ile çapraz analizi verilmiştir.

17- Dinî ve geleneksel konularda anlaşmazlıklar yaşıyor musunuz?	15-Ne kadar sıklıkla diğer din mensuplarıyla sohbet edersiniz?					Satır ortalaması	Ortalamadan farkı ±
	Her zaman	Çok sık	Zamandan zamana	Çok nadir	Sohbet etmiyorum		
Her zaman	0,0 %	0,0 %	1,1 %	0,8 %	1,4 %	1,0 %	0,54 %
Çok sık	10,7 %	27,3 %	9,7 %	5,0 %	5,0 %	7,2 %	6,1 %
Zamandan zamana	28,6 %	27,3 %	31,2 %	31,4 %	20,9 %	26,2 %	3,8 %
Çok nadir	32,1 %	18,2 %	30,1 %	37,2 %	25,9 %	29,5 %	5,16 %
Yaşamıyorum	28,6 %	27,3 %	28,0 %	25,6 %	46,8 %	36,0 %	9,06 %
Ki Kare							24,66 %*

$p < 0.05$

Tablo-27

*Genel olarak 24,66 kritik değerden azdır dolayısıyla, sütunler arasında anlamlı istatistik farklılık vardır. Hata olasılığı $p \leq 0,05$ ve $df = 16$, Ki- kare kritik değeri =26,3’tür.

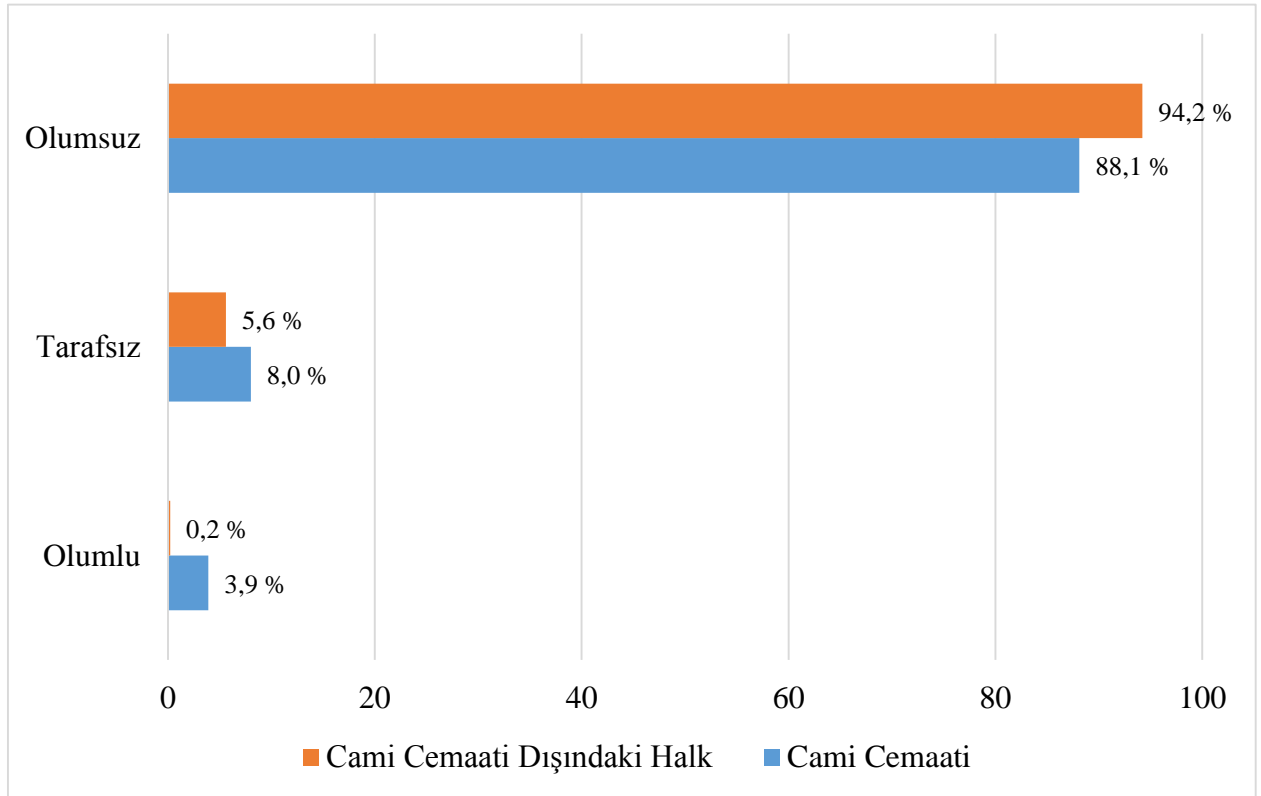
Yukarıdaki Ki-kare Tablosundan da anlaşılacağı gibi diğer din mensuplarıyla olan anlaşmazlıklar sadece aralarındaki olan veya olmayan iletişimden kaynaklanmamaktadır. Diğer bir ifadeyle; bu anlaşmazlıklar hem “*din kardeşleri*” hem de diğer din mensupları arasında yaşanmaktadır.

3.4.5- Cihada Gidenler ile İlgili Görüşleri

Soru-5: *İslâm düşmanlarına karşı yapılan çatışmalara katılmak için yurtdışına gidenleri nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Aşağıdaki Grafik-41’de cami cemaati dışındaki halkın % 94,2’i ve cami cemaatinin % 88,1’i bu olaya “*olumsuz*” bakmaları bize sevindirmektedir. Yanısıra cami cemaatinin % 3,9’u

ve % 8,0'i (ve cami cemaatinin dışındaki halkın % 5,6'ı tarafsız) bu olaya “olumlu” ve “tarafsız” bakmaları bizi korkutmaktadır.²¹³

Grafik-41

Sizce müslüman olan, ancak namaz kılmayan, Kur’ân okumayan, İslâm’ın kanunlarına uyumayanlar ve İslâm düşmanlarına karşı yapılan çatışmalara katılmak için yurtdışına gidenleri nasıl değerlendiriyorsunuz? sorusuna verilen cevapların çapraz analizi aşağıdaki Tablo-28’de verilmiştir:

²¹³ “Din İnterfaksı” Ortas Asya Cumhuriyetlerinden: Ukrayna- 350, Türkmenistan- 360, Tacikistan- 190, Azerbaycan- 100, Gürcistan- 80 ve Kazakistan’dan- 250 kişinin Suriye’ye gittiğini yazıyor. Bir de resmi istatistiğe yansımayan vatandaşlarımızın da gittiğini düşünürsek... Bu bilgi 05.18.2015 tarihinde www.zhasalash.kz sitesinden alınmıştır.

26- Sizce müslüman olan, ancak namaz kılmayan, Kur'ân okumayan ve İslâm'ın kanunlarına uyumayanlar kimlerdir?	30- İslâm düşmanlarına karşı yapılan çatışmalara katılmak için yurtdışına gidenleri nasıl değerlendiriyorsunuz?		
	Olumlu	Tarafsız	Olumsuz
Ülkemizin sıradan olan müslümanları	3,5 %	9,0 %	87,5 %
Kendisini müslüman sananlar	3,5 %	8,0 %	88,5 %
Günahkarlar ve dindar olmayan müslümanlar	4,5 %	3,4 %	92,1 %
İslâm'ın hak olduğuna noksan getiren düşmanlar	16,7 %	33,3 %	50,0 %
Kâfirler	0,0 %	0,0 %	100 %
Kararsızım	0,0 %	0,0 %	100 %
Sütün ortalaması	3,8 %	7,9 %	88,2 %
Ortalamadan farkı ±	3,6 %	7,8 %	11,1 %
Ki Kare			22,6 %*

$p < 0,05$

Tablo-28

* Genel olarak 22,6 kritik değerden çoktur dolayısıyla, sütunler arasında anlamlı istatistik farklılık vardır. Hata olasılığı $p \leq 0,05$ ve $df = 10$, Ki- kare kritik değeri = 18,31'dir.

Cami cemaati dışındaki halktan dinî vecibeleri yerine getirmeyen dindaşlarını, “İslâm'ın hak olduğuna noksan getiren düşmanlar” olarak görenler “İslâm düşmanlarına karşı yapılan çatışmalara katılmak için yurtdışına gidenleri” % 16,7’i “desteklediklerini” veya % 33,3’ü “tarafız” olduklarını bildirmiştir.

Ayrıca, bu çalışmayı yürüttüğümüz esnada Suriye’ye cihat etmek için giden vatandaşlarımızla ilgili yayınlanan haber, tartışma konusunun odağına döndüğünden bu kardeşlerimiz, namaz kılan diğer müslüman vatandaşlarımızı da düşman olarak kabul etme ihtimali yüksektir.

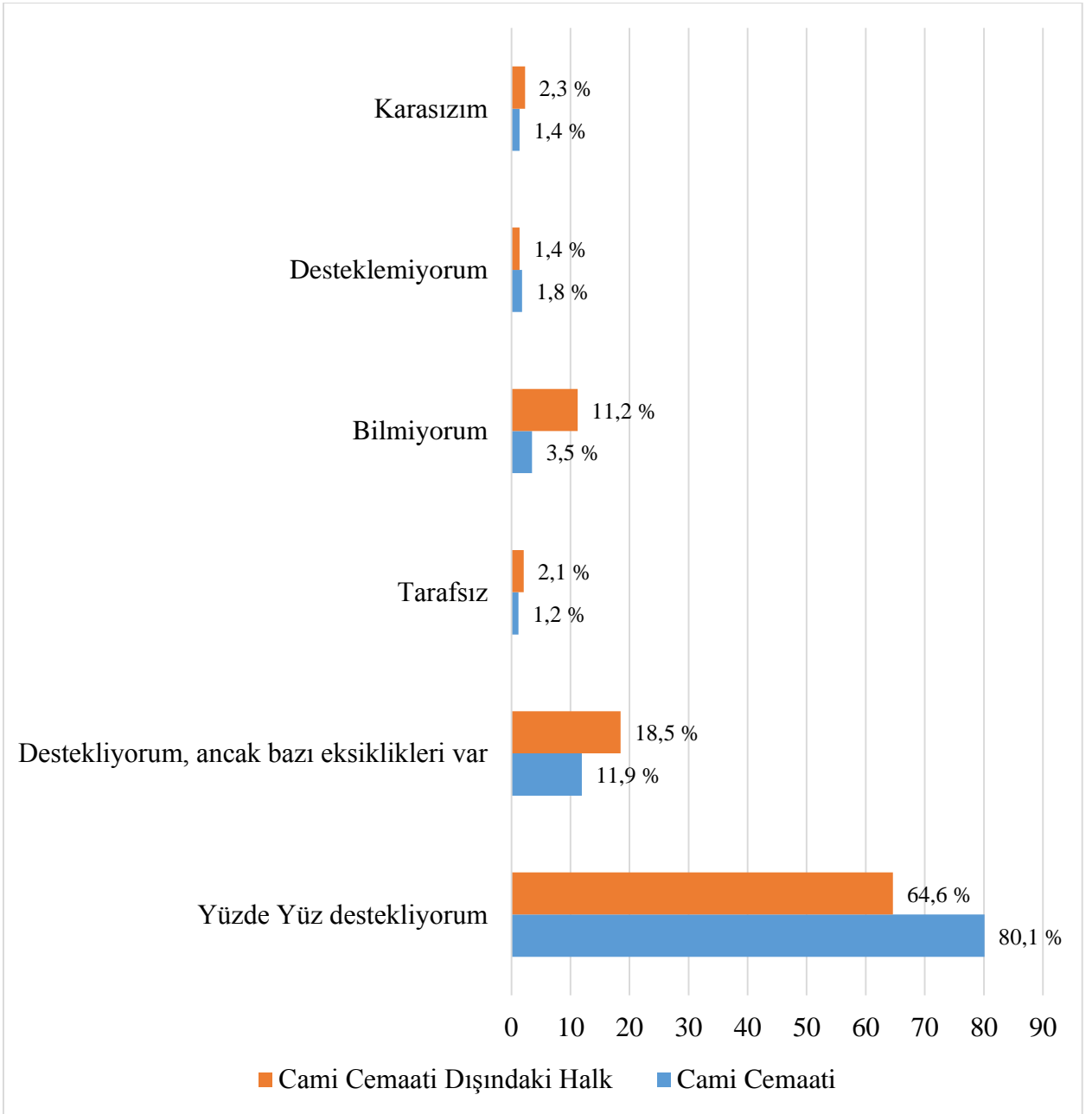
3.4.6- Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi

Soru-6: *Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının din konusundaki tutumunu destekliyor musunuz?*

Bu soruyla ilgili çalışma yapılırken Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının talebi üzerine önceden soruda geçen “*siyaset*” kelimesi “*tutum*” olarak değiştirilmiştir. Böylece resmi din adamları siyasi oyundan uzak olduklarının altını çizmiştir. Ama bildiğimiz kadar din, dâimâ siyasetin odak noktası olmuştur ve her zaman güçlü bir araç olarak politikacılar tarafından kullanıla gelmiştir. Dinî hoşgörüsüzlük her zaman siyasi spekülasyonların konusu olmuştur.

Genel olarak anket sonuçlarımıza göre, ülkemizdeki müslümanların dinî konularda durumu istikrarlıdır. Ancak bu sonuçtan, radikal görüşü olan vatandaşlarımızın tamamı camiye gelip gittiği anlaşılmamalıdır. Dolayısıyla araştırmamıza tabi olan her iki grup katılımcıları araştırmamızın dışında kalmaları oldukça mümkündür.

Aşağıdaki Grafik-42’de cami cemaati dışındaki halkın % 64,6’ı Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının din konusundaki tutumunu ve çalışmalarını “*yüzde yüz*” ve bazı eksikliklerinin olmasına rağmen % 18,5’i “*desteklediklerini*” bildirmiştir. Cami cemaatinin neredeyse % 92,0’i “*desteklediği*” görmekteyiz.

Grafik-42

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kazak adına eskiden Kazaklarla ilişki kuran, yazı kültürüne sahip memleketlerin yazılı kaynaklarında rastlamak mümkündür. Bunlar; Çin, Arap, Farsı, Bizans, Rus, Moğol ve Türk dillerinde yazılan eserlerdir. Bu eserlerin dil özelliklerinden dolayı “Kazak” adı çeşitli şekillerle yazılmıştır. Kazak adının ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Çünkü “Kazak” kelimesinin etimolojisi tarihin derinliklerinde yer almaktadır. Kazaklar hakkında tarihçiler, bu kelimenin tarihî asırlara inen kökeni olduğunu, Kaspî ve Sak kelimelerin mürekkebinden meydana geldiğini söylemektedirler.

Kazaklar, tarihî-etnik kültür içeriğiyle Merkezi Avrasya'nın en eski halklarından biri olarak Avrasya bozkırları tarihinin değişimi, dönüşümü ve halkların birbiriyle etkileşiminde mühim rol oynamıştır. Buradan hareketle Avrasya tarihinin önemli halkı olan Kazaklar birçok boy ve toplulukları içinde barındırmıştır. Kazakistan coğrafyasının büyük kısmı, Türk kavimlerinin ilk anayurdudur. M.Ö devirlerden başlayarak Kazakistan'a Saka, Üysin, Kanglı, Gun (Hun), Göktürk, Türgeş, Karluk, Karahanlılar, Kimek, Oğuz, Kıpçak gibi Türk boyları hakimdi. Dolayısıyla Kazakların kökeni Sakalar, Hunlar ve Göktürkler'e kadar dayanmaktadır.

Tarih Kazakların şimdiki sınırlarında eskiden beri yaşadıklarını, burasının onlar için ana yurt olduğunu ispatlamaktadır. Dünya tarihi ise, bu topraklarda çok erken zamandan beri göçebe ve yerleşik bir medeniyetin varlığını kabul etmektedir. Arkeolojik kazılar ve anıtlar, Çinli ve Arap yazarlarının eserleri, Rus ve başka ulustan seyyahların verdikleri bilgiler, asırlar boyu Kazakların günümüzdeki Kazakistan'ın kurulduğu topraklarda yaşadıklarını göstermektedir.

İslâm öncesi Kazak Halkı Rusya'ya yakınlığı gerekse Çin Halk Cumhuriyetine yakınlığı dolayısıyla Mecusilik ve Şamanizm ile temasta bulunmuştur. Kazaklar başlangıçta İslâm orduları ile mücadele etmişlerse de, daha sonra cihadi metotla değil de tebliğ-anlatma yolu ile gelen İslâm'a ısınmışlar; onu kendi örf, âdetlerine ve geleneklerine büyük ölçüde uygun buldukları için gönüllü kabul etme yoluna gitmişlerdir.

Kazak Halkı “*Örfî Hukukun*” temelini tâ kabilelik devrinden aldığı bellidir. Memleketin idare sisteminden tutun, insanların bir birleriyle olan ilişkilerine kadar tamamıyla örfî kanunlarla hallolunmuştur. Bu örfî kanunlarla ilgili şu nüshaları gösterebiliriz: Gök Türklerin “*Töre Bitigi*”, Cengiz Hanın “*Yasası*”, Özbek Han ile Edige Biy'in “*Nizâmı*”, Kasım Hanın “*Kaska Yolu*”, Esim Hanın “*Eski Yolu*” ve Teuke Hanın “*Yedi Yargısı*”. Bu nüshalar örfî kanunlarımızı süzgeçten

geçirerek, geliştirerek ve kendi aralarında değiştirerek zamanımıza kadar ulaşan hukuki dökümanlardır. Dolayısıyla İslâm dini ili Kazak örfünün asırlar boyu kaynaştığından, şeriatle örfün aynı derecede kullanılması sağlanmıştır. Tauke Han zamanında bazı idari reformlar yapılarak, idarecilik “*Han Meclisini*”, “*Beyler Heyetini*” uygulandı. “*Kasım Hanın Kaska Yolu*”, “*Esim Hanın Eski Yolu*” diye, tanımlanan Kazakların Anayasaları’nı tekrar yenileyerek, İslâmî ve şerî hükümleri kullanarak “*Ceti Cargı*” “*Yedi Yargı*” veya “*Yedi Hakikat*” diye, adlandırılan Kazakların Anayasası’nı oluşturmuştur.

Kazak Halkının vatanı Kazakistan’da din ve din eğitimi sistemi orta asırlardan başlayarak XIX asıra kadar sadece İslâmî çizgide gelişmiştir.

Çarlık Rusya’sı Kazakları Hıristiyanlaştırmak için dinî konularda birçok tedbirler almıştı. Ruslar Kazakların arasında İslâm nüfuzunun azalmasını için dinî eğitim ve cami inşası Rus idarecilerinin iznine bağlamıştı. Tatar ve Başkurt hocaların Kazak gençlerini okutması yasaklanmış ve İslâm eğitimi veren medreseler kontrol altına alınmıştı. Buna göre misyonerler, Türklerin tam olarak kaliteli bir eğitim ve öğretimden geçmeleri taraftarı değillerdi. Amaçları, kendi kültürlerinden kopararak, yerli halkın düşüncesini, şuurunu ve hayat biçimini Rus kültürüne yaklaştırmak, halkı kendi içinde parçalayarak onları ayrı milletler haline getirmektir. Bunun gerçekleşmesi için de Kazak Halkının Rus kültürünü benimsemesi gerekliydi. Bu politikada en önemli yeri her zaman eğitim alıyordu. Ama bununla yetinmeyen Rus idarecileri Hıristiyanlaştırma siyasetinden vazgeçmemiştir.

Sovyetler Birliği döneminde özellikle de 1925 yılından sonra dinlere karşı bir hücum olmuştur. Dinî müesseselerin mâli ve iktisadi kaynakları kurutulmuştur. Din aleyhine müthiş bir kampanya başlatılmıştır. On yedi dinî kurumun tamamı kapatılmış, şeriat ve kabile geleneklerine dayalı mahkemeler lağvedilmiştir. Sovyet rejimi İslâm dinini, siyaset ve adalet olgularını da kapsayan bir olgu içinde değerlendirerek, din üzerinde kurgulanan politikaları iki aşamada uygulama alanına sokmuştu. Böyle bir politikayı uygulama alanına sokmasının sebebi Türk Halkları arasında dinî bilincin millî bilinci de beslemesi idi. Bu politika dâhilinde uygulanan ilk aşama, katı bir biçimde dinsizliği hedef alırken, ikinci aşama ise müslüman azınlıkların benliklerini ifade eden “*ulusal iradenin*” ve “*ulusal bilincin*” yok edilmesi olarak belirlenmişti. Böyle bir siyaset izleyen Moskova’nın devlet yaşamındaki temel hedefi ise dinî kurumların gücünü ortadan kaldırarak, İslâm’ı müslümanların hayatından tamamen çıkarmak ve dinsiz insanlar ortaya çıkarmak idi. Fakat Ekim Devriminden beri uygulanan dinsizlik politikası çok fazla başarıya

ulaşamamıştır. XIX. asırda Kazakların Rus hâkimiyeti altına girmesiyle ülkeyi Hıristiyanlaştırma faaliyetleri başlamıştı.

Sovyetler Birliğinin dağılması ve Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla 1990 yılında ülkede Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) kuruldu ve başkanlığını Baş Müftü Ratbek Hacı Nısanbayulı üstlendi. 2000 yılında Kazakistan Müslümanları III. Kongresinde seçim yapıp yeni Baş Müftü olarak Derbisali Absattar Hacı seçildi. 19 Ocak 2013 tarihinde Kazakistan Müslümanları IV. Kongresinde seçim yapıp yeni baş müftü olarak Mayamerov Ercan Malğacıoğlu seçilmiştir.

Kazak Halkının asırlardan beri tabi olduğu dini İslâm'dır, ameldeki mezhebi Hanefî ve inançtaki mezhebi Matûrîdi'dir. Kazak Halkının müslüman olarak bilinmesi İslâm'ın sayesinde olduğu belli. Ancak, İslâm'a kadar Kazakların ataları, hatta bütün Türklerin ataları Tek Tanrı (Gök Tanrı)'ya, yalnız Yaratıcı'ya inanmışlardır. “*Gök Tanrı*” inancın temellerini ve Kazak Halkının müslüman olduğu devrin şartlarını doğru anlayamayan dış mihraklar “*Değse ağaca, Değmezse butağa*” diye milletimizin dinî ve millî birliğini bozmaya çalışmaktadırlar. Çünkü bozkırda yaşayan Kazak toplumu, dünya işlerinde kendilerine ışık olan doğa, ateş ve suya hurmet etmesi, Tanrı'nın kulları için yarattığı herbir nimetine hürmetle baktığındandır. Bu yönde yapılan nasihatlerin altında: “*Kazakların tarihine hücum ederek, eski inancına karşı nefret oluşturmak*” ve “*Eskiden devam ede gelen örf-âdet ve gelenek- göreneklere karşı ters fikirler oluşturmak*” gibi büyük siyaset yatmaktadır.

Hicap müslümanlığın sembolü değil, müslüman kadınların günlük giyisileridir. Ancak, günümüzdeki toplum hicabı sembol olarak kabul ederek, hicap giyen kızlara toplumun bir kısmı yabancı gözle baksa, diğer kısmı onalrı imanyüzlü olarak algılıyorlar. Açık saçık kızlara göre hicaplı kızların hareketleri milletin dikkatini ilk önce çekmektedir. Dolayısıyla giyisi ile hareketi aynı olmayan hicaplı kızlarımız, halkın hicaba olan algısına ters olarak etki etmektedir ki Kazakların geleneksel değerlerini kâfirliğin simgesi olarak gören gelinler, büyüğü selamlamayı şirkle karıştıran, millî çalgı aletlerimizi çalmak ve bu çalgı aletlerle manevi ruhu güçlendirmek için söylenen terme ve küyleri dinlemeyi veya söylemeyi haram olarak gören, ne yazık ki radikal gruplara tabi olan, hicap giyen kızlarımızın arasından çıkmaktadır.

Kabirleri ve evliyaları ziyaret etmek Kazakların gelenek ve göreneğinin tesirli bir bölümüdür. Bu anlayışı, halkın kafasından silmeye çalışmak din ile geleneğin birliğine karşı yapılmış maksatlı bir plandır. Kabir ziyaretini şirkle bağdaştırmaya güçlerini sarf eden dış

mihraklar, bu hareketlerini vatan ve milletini düşündüklerinden dolayı yapıyoruz diye tanıtmaktadır. Neticesinde internet sayfalarında yalan veya gerçeğe yalancı karışık audio-video materyallerin dağıtılması kabirler ve kabir taşlarının yıkmayla sonuçlanmıştır. Gençlerimiz radikal akımların düşüncelerini genelde internet sayfalarındaki makale ve videolardan öğrenmektedirler. Radikal akımların düşünce ve fikirlerden oluşacak olan tehlikeleri dikkate alan Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı bu tür kitapları Kazakistan’da kullanılmasına ve yayınlanmasına mâni olmaktadır.

“*Kazak Toplumunda Mâtûrîdi Akidesinin Yeri*” başlığı altında yazdığımız örneklerden de anlaşılacağı üzere Kazakların İslâmî anlayışı Hanefî-Mâtûrîdi din algılaması çerçevesinde oluşmuştur.

Anketin sonuçlarından da anlaşılacağı üzere Kazak Halkının % 99,9’u müslümandır. Araştırmaya tabi olan vatandaşlar ülkemizde İslâm dininin gelişmesine ve vatandaşların dine olan ilgilerinin artmasına olumlu bakmaktadır. Ayrıca Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının (KMDİB) çalışmalarını yüzde yüz destekleyenlerin sayısı neredeyse % 90’ı bulmaktadır. Buradan hareketle vatandaşlarımız KMDİB tarafından yürütülen “*Geleneksel İslâm Anlayışını*” ve din eğitimi konusundaki çalışmalarını desteklediğini göstermektedir.

Kazak Halkında Hanefî ve Mâtûrîdi anlayışın yansımalarını şu sorulara verilen cevaplarda görmekteyiz. Mesela: Ölülerin arkasından Kur’ân ayetlerinden okunmasını % 96,4’ü ve İlk gelen gelinin yüzünü açmak için yapılan “*Yüz Açar*” geleneğini olumlu değerlendirenlerin sayısı % 83,7’i bulması bunun delilidir. Ayrıca radikal grupların ideolojilerine hoş bakmadıklarını şu sorulardan anlayabiliriz. Mesela: Namazdan sonra yapılan Farz-Süünet-Tespîh konusunda sorduğumuz soruya % 81,5’i bahsi geçen sırayı takip etmeleri ve “*İslâm düşmanlarına*” karşı yapılan çatışmalara katılmak için yurtdışına gidenleri olumsuz olarak değerlendirenlerin sayısı % 92,0’i bulması örfî anlayışlarına ters veya onları sakıncalı olduğunu düşünmelerindedir. Dolayısıyla bahsi geçen örfî uygulamalardan da gördüğümüz gibi Kazak Halkının dini İslâm, itikatta Mâtûrîdi ve amelde Hanefî olduğunu rahatça söylebiliriz.

Din görevlileri geliştirmekte olan tüm olayları kontrol etme gücüne sahip değildirler. Namaz ve diğer ibâdetleri yerine getirenlerin tamamı camiye gelmemektedirler. Din uzmanlarının gözlemlerinden insanlar dine, güzel ve varlıklı hayat sonucu tövbe edip gelmedikleri anlaşılmaktadır. Sosyal huzursuzluk ve aile sorunları genellikle dinî dogma olarak radikal yorumunun oluşumunda bir etken olmaktadır.

Kazakistan ve Kazak Müslümanları toplumunda, şu an dış ideolojik etkilerden dolayı yeni yapılanma mevcuttur. Cami imamların uzmanlık eğitimlere tabi tutulmakta ve onların internet ortamında çevrimiçi forumlarda nitelikli cevaplar ve ulusal gelenekler vurgulu vaazlar yapılmaktadır. Tüm bunlar Kazakistan'da İslâm'ın geleneksel anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Ama yine de belli bir gruplar ve kişiler arasında gizliden “bizden” ve “bizden değil” gibisinden ayrışmalar da vardır. Bu ayrışmalar o kadar da belirgin değildir.

Dinî nitelikteki bilgilerin ana kaynağı internettir. Uzmanlara göre, bu propaganda içerikli metinler, ses ve videolar tehlike teşkil etmektedir. Sanal vaazlar insanına göre hitap edilen durumda bulunmaktadırlar. Ama hiç birinde şiddete yönelik malzemeler içerir diye bir tanımlama bulunmamaktadır. Ayrıca, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından basılan kitaplar da yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca camiye gelen birçok insanlar “Asıl Arna” TV kanalı ve bu TV kanalı tarafından yürütülen ve www.azan.kz gibi sitelerin içeriğini onaylamaktadır.

Camiye gelen ve gelmeyen Kazakistan müslümanlarının çoğu, bazı vatandaşların yurt dışına giderek sözde, İslâm düşmanlarına karşı yapılan çatışmalara katılmalarını doğru bulmamaktadır. Ama bunların % 3,8'lik oranı bu olaya “olumlu” bakması ve % 8,0'i de “tarafsız” kalması endişeye sebebiyet vermektedir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre toplum içinde dinler arası mesafe büyümektedir. Uzmanlara güvenecek olursak, devletin din karşıtı değil de tüm dinî inançlara aynı gözle bakması ve lâiklik siyaset gütmesi gibi siyaseti, günümüzde dinler arası diyalogun ileri derecede gelişmesini sağlamaktadır.²¹⁴ Aynı zamanda devletin hoşgörü ve lâiklik politikası dinler ve milletler arası mesafenin gittikçe büyümesine ve paralel yapının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Devletin tüm dinî inançlara aynı mesafede durması Kurban bayramı birilerine bayram ise birilerine de sadece tatildir. Noel bayramı da öyledir. Bu yerli halkın azcık baskı göstermesi durumunda büyük milletler arası çatışmaya götürebileceğini göstermektedir.

---

²¹⁴ Bul yılın 10. ve 11. Haziran Astana'da V. Dünya ve Geleneksel Dinler Kongresi yapılacaktır. Bu kongreyi bizzat cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev başlatmıştır ve barış, kalkınma adına dinî liderler ve politikacılar arasındaki diyalogtur. Konu: "Barış ve Gelişme Adına Dini Liderlerin ve Siyasetçilerin Diyalogu." Bu bilgi 05.19.2015 tarihinde www.religions-congress.org sitesinden alınmıştır.

ÖNERİLER

Devletin dine karşı olan politikası dengeli olmalıdır. Asılsız iki de bir takip etme radikal görüş taraftarlarının daha da teşkilatlanarak gizli iş yürütmelerine ve örgütlenmelerine neden olabilir.

Vatandaşlarımızın dindarlığı hurafe ve gerçek sosyal hayattan kendilerini soyutlamaya kadar gitmemelidir. Toplumdan dışlanmış veya iyice yaşlanmış din adamları devletin resmi diyanet işlerini temsil etmemelidir. Dinî kurumlar kendi bünyelerinde vatandaşlarımıza sosyal konuda yardımda bulunabilecek psikologları da bulundurmalıdır. Cemaatin sosyal problemlerini çözme konusunda Sivil Toplum Kuruluşları dinî kuruluşlarla beraber hareket etmelidir.

İslâmafobinin²¹⁵ artması ile aşırı radikal grupların da sayısı artmaktadır. Bu konular hakkında iyice bilgi sahibi olmak gerekir ve gerekli önlemlerin alınması konusunda toplum entegre olmalı ve sosyal bir problem olarak çözümlenmelidir.

Devlet, bu radikal akımlara karşı nasıl bir önlem aldığını ve yapılacak olan işler konusunda toplumu bilgilendirmelidir. Camilerde, Devlet ve Sivil Toplum Kuruluşlar tarafından alınmakta olan tedbirler konusunda bilgi dağıtılmalıdır. Bununla beraber ülkemizde yasak olana dinî kuruluş ve dinî liderler hakkında özellikle de dindar kesimlere broşürler basılarak birer birer dağıtılmalıdır. Şiddet, terör ve kışkırtma içerikli kuruluşların Kazakistan devleti kanunları tarafından cezalandırılacağına dair maddelere kolay ulaşılması lazım ve bu bilgiler tüm eğitim kurumlarında okutularak gençleri bu konuda bilinçlendirmek gerekmektedir.

Halkın, dinî propaganda yapan kuruluşlar hakkında bilgileri azdır ve nasıl bir tedbir alınması gerektiğinden bihaberdir. Bu konu telâfi edilerek insanlara her türlü bilgi desteği sağlanmalıdır. Vatandaşları bu tür konularda bilinçlendirerek ve kendilerini doğru yolda bulmak için dinî kurumlarda toplum iletişimi sağlayan uzmanlar olması gerekmektedir.

Dinî akımlar arasında kapışma olmaması için birbirine hoşgörüyü öğütleyen konferans, açık dersler ve kurslar gerçekleştirilmelidir. Bu konferans ve derslerin cami ve kiliselerde de

---

²¹⁵ İslamafobi, kelime anlamı olarak "İslâm Korkusu" demektir. [Müslümanlara](#) ve İslâm dinine karşı sürdürülegelen ön yargı ve ayrımcılıktan kaynaklanmaktadır. Müslümanlara karşı duyulan irrasyonel nefret, ayrımcılık, düşmanlık ve kin besleme anlamına gelir. Bu bilgi 05.20.2015 tarihinde www.tr.wikipedia.org sitesinden alınmıştır.

yapılmasının yollarını araştırmak lazım. Ayrıca herhangi bir konuda vatandaşları uyarmak için emniyet mensuplarından da faydalanmak gereklidir.

Dinler arası ve ayrı inanca mensup şahıslar arası diyalogun iyice geliştirilmesi lazım. Her dinin liderleri ortak bir devlet noktasından hareket ederek kendi dinleyicilerine birlik ve beraberlik mesajını vermelidirler.

Devlet için lâiklik ve hoşgörü en doğru yoldur. Toplum diğer akım ve inançta olanların seçimlerine saygı duyarak çatışmayı önleyeceklerini bilmelidirler. Sivil Toplum Kuruluşları böyle diyalogları sıkça gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

Okul müfredatında din dersi olmalıdır. Okullarda dinler tarihi ve dinin topluma olan etkisi okutulmalıdır. Yerel etkili eğitimden sorumlu kurumlar, din dersleri öğretmenlerin kalitesinden sorumlu tutulmalıdır. Dinî kurumlarda ise fen bilimlerine teşvik edilmeli ve lâiklik konusunda iyice bilgi sahibi olmalarını sağlanması lazım ve genel kültürün yüksek olması konusunda çeşitli faaliyetler yürütülmelidir. Mesela: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı tarafından “Değerler Eğitimi” projesi kapsamında yapılan faaliyetler örnek alınabilir.

İlköğretim okullarında “Değerler Eğitimi” kapsamında, okul öğrencilerinin genel kültür ve ahlak bilgisini arttırmak için hikaye, şiir, destan ve atasözleri öğretmeliyiz. Çünkü bunları okuyan ve bilen bölücü ve yıkıcı olamaz, dine ve devlete düşmanlık yapamaz, ait olduğu milletin değerlerine ve inancına sırt çeviremez.

Milletimize ait atasözler, şiir, yır, hikaye ve destanlarda düğün ve ölüm âdetleri, yalan konuşmanın ve içki içmenin zararlarından, kahramanlık, yiğitlik, fedakârlık, doğruluk ve ahlaklı olma birer erdem olarak işlenmektedir. Bunlar birer birer incelendiğinde her birinde mutlaka bir veya birden fazla mesaj verildiği görülür.

İlköğretim okullarındaki derslerde atasözleri vs. örnekler vererek öğrencilerimize önceki dönemin toplum yaşamını öğretmemiz açısından önemlidir. Çünkü bu atasözler, şiir, yır, hikaye ve destanlar; sosyal hayat, fetihler, düşmana karşı mücadeleler, aile hayatı, çocuk terbiyesi, dinî ve ahlâki değerler, vatan sevgisi, namus kavramı ve misafire verdikleri değerler hakkında net bilgiler sunmaktadır. Bu değerleri bilen çocuklar, büyüdüklerinde İslâm dininin kaidelerini öğrenince bu kaidelerin kendi kültürü, gelenek-görenekleri ve örf-âdetleri ile aynı olduğunu anlarlar.

Dinî inanç konusunda bireye baskı yapılmamalıdır, din seçmede serbestlik tanınmalı ve her bir vatandaş her dinî inancın temelini bilmesine uygun zemin hazırlanması gerekmektedir. Örneğin, her vatandaş herhangi bir dine inanma hakkına sahiptir, ama diğer taraftan evrim teorisini bilmesi gerekir. Herhangi bir kişi belirli bir dinî doktrini kabul etmek ya da etmemeye, Müslüman, Hıristiyan veya Ateist olmaya hakkı vardır. Fakat dünyada bilinen her dinin temellerini bilmek zorundadır.

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) camilerde kütüphanelerin açılmasını sağlamalıdır. Kitaplar ise dinî uzmanlar tarafından seçilen ve KMDİB tarafından onaylanmış olmalıdır. Dinî kitaplarla beraber pozitif ve fen bilim içerikli kitaplar da kendilerine rafta yer bulmalıdır.

Ayrıca, KMDİB'na bağlı din eğitimi veren kurumlardan mezun olan öğrencileri, günümüzde gerçekleştiren “*Diplomayla Köye*” projesi kapsamında ülkemizin sadece merkez şehirlerine değil köylere de atanması zorunlu hale getirmek lazım.

Kazakistan'ın Din Eğitimi Tarihi ana başlığı altında bahsettiğimiz üniversitelerin ilâhiyat bölümlerinde açıktan ve uzaktan eğitim programları açılması lazım. Ayrıca bu bölümlerde okuyan öğrencilerin Kazakistan Cumhuriyetinin büyük şehirlerinde, mesela: Almatı'daki “*İslâm Enstitüsü*” ve “*Mahallî Kurslar*” gibi din eğitimi veren kurumlarda uzmanlaşması sağlanmalı ve mezun olma durumunda çeşitli devlet okullarında “*Din Öğretmeni*” olarak görevlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Kazakistan'ın her bölgesinde bu tür din eğitimi veren kurumların açılması konusunda hem devletin hem de vatandaşların duyarlı olması gerekmektedir.

Çalışma esnasında, bazı durumlarda ekiplerimiz tehditle karşı karşıya kaldılar. İleriki zamanlarda müslüman ve diğer dinler arasında, daha da temele inen birçok çalışma yapacağımıza inanıyoruz.

KAYNAKÇA

- **Kur'ân-ı Kerîm.**
- **Abdeshov, Talgat,** *Geçmişten Günümüze Kazakistan'da Din Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Konya, 2014.
- **Abdirasilkızı, Ainur;**
  - “Eş Narsede Şekten Şıkpandar, Tipti Dinde De”, Kazirgi Özekti Dini Maseleler Cınağı, Astana, 2014.
  - “Dastürlü Kundılıktar-Turaktılıktın Tuğırı”, Kazirgi Özekti Dini Maseleler Cınağı, Astana, 2014.
  - “Din jane Dastür Birliği-Ult Bolaşağının Kepili”, Kazirgi Özekti Dini Maseleler Cınağı, Astana, 2014.
  - “Din jane Dastür Suhbatı Zamanauı Sın-Tegeurinder Ayasında”, Cem Sağız Gazeti, Almatı, 2014.
  - “Kazaktın Akidası Parasat”, Kazirgi Özekti Dini Maseleler Cınağı, Astana, 2014.
  - “Kazakstandağı Bilim Cuiesi: Tarihi, Kazirgi Cay-Kuyi jane Özekti Maseleleri”, Kazirgi Özekti Dini Maseleler Cınağı, Astana, 2014.
  - “Kazakstandağı Etnokonfessiyalık İdentifikasya Maselesi: Memleket Kurauşı Ult jane Zamanauı Sın Tegeurinder”, Kazirgi Özekti Dini Maseleler Cınağı, Astana, 2014.
  - “Kazak Kazba Baylıkka Ğana Emes, Jazba Baylıkka da Bay”, Kazirgi Özekti Dini Maseleler Cınağı, Astana, 2014.

- **Adieva, L**, “Resei İmperiyasının Kazak Dalasına Bağıtılğan Dini-İdeologiyalık Sayasatın Musılmandık Bilim Beru Cuiesi Arkılı İske Asıru”, Uluslararası Yesevi Sempozyumu, Türkistan, 2001.
- **Akgün, Engin**, “Çarlık Rusya’sının Türk Halk’larına Yönelik Politikası ve Bu Bağlamda Uygulamaya Koyduğu Yaptırımlar”, Baykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi, İstanbul, 2008.
- **Aliakbarulu, Ulıkbek**, Kazak Auız Adebietine Kasietti Kuran Karim Kissalarının Tigizgen Aseri, Şımkent, 2011.
- **Anuarbek, Aset**, *Kazakistan’da Misyonerlik Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Feslefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Konya, 2008.
- **Aşirbek, Kurbanoviç, Muminov**, *Rodoslovnoe drevo Muhtara Auezova*, Almatı, 2011.
- **Ayan, Ekrem**, “İbray Altınsarin ve Nikolay İvanoviç İminski’nin Kazak Eğitim Sistemie Etkileri”, Turkish Studies Dergisi, Erzincan, 2008.
- **Caferoğlu, Ahmet**, *Türk Kavimleri*, İstanbul, 1988.
- **Canan, İbrahim**, “Kütüb-i Sitte” Ankara, 1992.
- **Coşkun, İbrahim**, “Kelâm Karşıtı Ehl-i Sünnet’in Usûlü’-d-Din Yorumu ve Bu Yorumun Açmazları”, Konya, 2005.
- **Derbisali, Absattar Kacı**, *Biz Ustanatın Dini Col*, Almatı, 2012.
- **Devrişeva, Halide**, İşgal Döneminden (18.yy.) Günümüze Kadar Ruslar’ın Kazaklar’a Karşı Yürüttüğü Politikalar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Ankara, 2007.
- **Ebû Hanife, Numan b. Sabit**, (v. 150/767), *Fıkh-ı Ekber, Aliyyü’l-Kari Şerhi*, çev: Yunus Vehbi Yavuz, İstanbul, 1979.

- **Egamberdiyev**, Mirzahan, “Çarlık Rusya’sının Türkistan’daki Eğitim Politikası (1870-1917)”, Gazi Üniversitesi Kirşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Kirşehir, 2005.
- **Gölcük**, Şerafettin., **Toprak**, Süleyman, *Kelam*, Konya, 2012.
- **Güngör**, Ebubekir, *Çarlık Döneminde Türkistan’da Fikir Akımları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bişkek, 2008.
- **Hizmetli**, Sabri, “Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü”, İstem Dergisi, İstanbul, 2001.
- **İmam Ahmed bin Hanbel**, *el-müsned*, çev: Rifat Oral, Konya, 2004.
- **İmam Mâtûrîdi**, *Tevhîd*, çev: Hüseyin Sudi Erdoğan, İstanbul, 1981.
- İslâm Madeniyeti men Bilimin Koldau Kori, *Bala Tarbiyesi Besikten Bastaladı*, Almatı, 2011.
- **Kaya**, Ayşe, “SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği”, Alternatif Politika Dergisi, Kasım-2012, www.alternatifpolitika.com sitesinden alınmıştır.
- **Kitapçı**, Zekeriya, Türkler’in Müslüman Oluşu, Türkler Ansiklopedisi, Ankara, 2002.
- **Koca**, Bülent Uğur, Kazakistan’da Yüksek Din Öğretimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006.
- **Köse**, Saffet, *İslâm Hukukuna Giriş*, İstanbul, 2012.
- **Kurat**, Akdes Nimet, “Kuteybe Bin Müslim’in Hvârizm ve Semerkand’ı Zabtı”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, 1948.
- **Liyas**, *Godfrey*, *Büyük Kazak Göçü*, çev: Türkay Lenger, İstanbul, 1950.
- **Malğacılı**, Ercan., **İbadullayev**, Sabit, *Din men Dastür*, Almatı, 2013.
- **Muhammed Sultan**, Nazım, *Ana Çizgileriyle İslâm/Nevevî kırık Hadis Şerhi*, çev: Eryarsoy Beşir, İstanbul, 1996.

- **Özbay**, Ekrem, “Çarlık ve Sovyet Rusya’sının Türkistan Eğitim Politikasında Türkmenistan Örneği”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2008.
- **Özdemir**, Emin, “Rusya’nın Kazakistan’da Uyguladığı Kültür Siyasetinde Örnek Olarak Dala Vilayeti Gazetesi”, *Turkish Studies Dergisi*, Erzincan, 2009.
- Özel, Ahmet, “Cihad”, *DİA*, İstanbul, 1993.
- **Saray**, Mehmet, *Kazaklar’ın Uyanışı*, Ankara, 2004.
- **Şa’bân, Zekiyyüddîn**, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev: Dönmez, İbrahim Kâfi, Ankara, 2007.
- **Tombak**, Fatma, “XX. Asır Sovyet Rusya’sında Din, İslâmiyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme”, *History Studies Dergisi*, Bu makale www.historystudies.net sitesinden alınmıştır.
- **Tosun**, Necdet, “Yeseviyye”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013.
- **Yetişgin**, Mehmet, “Yirmiyinci Asra Girerken Rusya ve Ruslar’ın Türkler’e Yaklaşımı”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, 2010.
- **Yıldırım**, Ahmet, “Kazakistan’ın Yüksek Eğitiminde Temel İslâm Bilimlerinin Okutulması”, *Uluslararası Yesevî Sempozyumu*, Türkistan, 2011.
- **Zatov**, Kayrat, “İslâm Örkenietinin Ortalık Aziya men Kazakistan Aimağında Taralrı” *Halkaralık Konferans Materiyalleri*, Almatı, 2009.
- **Zimanov**, Salık., **Öserov**, Nurali, *Kazak Âdet Ğurup Zandarına Şariattın Aseri*, Almatı, 1998.

ONLINE KAYNAKLAR

- www.ahmetsimsek.com
- www.akademikperspektif.com

- www.akorda.kz
- www.azh.kz
- www.bibilgi.com
- www.din.gov.kz
- www.e-islam.kz
- www.fsn.enu.kz
- www.hayrettinkaraman.net
- www.hibatulla.kz
- www.kazakirgiz.com
- www.medyasafak.net
- www.muftiyat.kz
- www.munara.kz
- www.msxlabs.org,
- www.nurgasyr.kz
- www.old.aikyn.kz
- www.rahmetsamaly.kz
- www.religions-congress.org
- www.today.kz
- www.tr.wikipedia.org
- www.ummet.kz
- www.vgm.gov.tr
- www.ydu.kz
- www.yeniumit.com.tr
- www.zhasalash.kz

EKLER

1-CAMİ СЕМААТІ ДІШІНДАКІ HALKA SORULAN SORULAR/ ОПРОС СРЕДИ ГОРОЖАН

1) Vatandaşlarımızın dine olan ilgilerinin artmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?/ Как Вы оцениваете повышение интереса к религии среди населения Казахстана?	
Olumlu/ Положительно	☐
Olumsuz/ Отрицательно	☐
Kararsız/ Затрудняюсь ответить	☐

Tablo-1

2) Dinî mekanlara ne kadar sıklıkla gidirsiniz? Как часто Вы посещаете религиозные заведения?	
Hiç gitmem/ Не посещаю	☐
Sadece bayram ve özel günlerde/ Только на праздники, какие-то даты или по особым случаям	☐
Ayda 1 veya 2 kere/ Примерно 1-2 раза в месяц	☐
Her hafta veya sıklıkla/ Посещаю регулярно, каждую неделю или чаще	☐

Tablo-2

3) Dinî bayramları ne kadar sıklıkla kutluyorsunuz? Как часто Вы отмечаете религиозные даты, праздники?	
Kutlamıyorum/ Не отмечаю	☐
Hangisinin dinî bayram olduğunu bilmiyorum/ Не разбираюсь, которые из них религиозные	☐
Çok nadir/ Редко	☐
Bütün dinî bayramları kutluyorum/ Отмечаю все религиозные даты	☐

Tablo-3

4) Namaz veya diğer ibâdetleri yerine getiriyor musunuz? Читаете ли Вы намаз или молитву?	
Hayır/ Нет	☐
Nadir, ayda 1 veya 2 kere/ Редко, раз в 1-2 месяца	☐
Bazen, haftada 1 veya 2 kere/ Иногда, раз в 1-2 недели	☐
Her gün/ Практически каждый день	☐

Tablo-4

5) Okullarda din eğitimi verilmesine nasıl bakıyorsunuz? Как вы относитесь к преподаванию религиозных дисциплин в школах?	
Olumlu/ Положительно	☐
Karşıyım/ Я против проповеди	☐
Olumsuz/ Отрицательно	☐

Tarafsız/ Нейтрально	☐
----------------------	-----------------------

Tablo-5

6)Dininizin temellerini öğrenmesi için çocuklarınızı dinî okullara gönderir misiniz? Согласны ли Вы отдать своих детей в учебные заведения при религиозных заведениях для обучения их основам Вашей религии?	
Evet/ Согласен	☐
Kendim öğretilirim/ Я сам все объясню своему ребенку	☐
Hayır/ Нет	☐
Tarafsız/ Нейтрально	☐

Tablo-6

7)Hangi dine inanıyorsunuz? К какой религиозной конфессии Вы себя относите?	
İslâm/ Ислам	☐
Hıristiyan/ Христианство	☐
Doğu Dinleri/ Восточные религии	☐
İnanıyorum, ancak kendime göre Tanrı inancım var/ Верю, но у меня свое представление о Боге	☐
Ateist/ Атеист	☐
Diğer/ Другое	☐

Tablo-7

8)Geleneksel İslâm Anlayışını (Дәстүрлі Ислам/Dastürli İslâm) nasıl buluyorsunuz? Исповедуемый населением Казахстана традиционный Ислам является...?	
Gerçek ve doğru/ истинным и правильным	☐
Doğru, ancak vatandaşlarımız tarafından bozulmuş правильным, но искажаемым населением	☐
Tanınmış bir anlayış ancak İslâm'dan uzak признанным вероучением, однако, далеким от истинного Ислама	☐
Gerçek ve doğru değil/ не правильным, не истинным	☐

Tablo-8

2-CAMİ CEMAATİNİN HOŞGÖRÜLÜĞÜNÜ TESPİT ETMEK İÇİN SORULAN SORULAR/ ТОЛЕРАНТНОСТЬ ГОРОЖАН

9)Diğer din mensuplarıyla evlenip akrabalık bağı kurmak ister misiniz? Согласны ли Вы породниться с представителями других религий?	
Evet/ Да	☐
Ancak bizim dinimize geçerse Да при условии, если они сменяют религиозные убеждения на наши	☐
Bilmiyorum/ Не знаю	☐

Benden veya akrabalarımın dinimizi değiştirmemizi isterse hayır Нет если от меня или от моих родственников будут требовать смены	☐
Kesinlikle hayır/ Нет	☐
Kararsızım/ Затрудняюсь ответить	☐

Tablo-9

10) Dinlerini değiştirenleri nasıl buluyorsunuz? Как Вы относитесь к изменениям религиозных взглядов человека из одной конфессии в другую?	
Olumlu/ Положительно	☐
Duruma bağlı/ Зависимо от обстоятельств	☐
Olumsuz/ Отрицательно	☐
Tarafsız/ Нейтрально	☐

Tablo-10

11) Eğer birisi, arkadaşımıza inandığı dininden dolayı hakaret ederse tepkiniz nasıl olur? Если Вы встретили своего друга, которого оскорбили по религиозной принадлежности то, какова будет Ваша реакция?	
Acıdığımı bildiririm/ Сочувствие	☐
Molarl destek gösteririm/ Моральная поддержка	☐
Korurum/ Заступничество	☐
Kınarım/ Осуждение	☐
Kararsız/ Затрудняюсь ответить	☐

Tablo-11

12) Dinî eğilimlerini aktif olarak gösterenleri nasıl değerlendiriyorsunuz? Как вы относитесь к активному проявлению конфессиональной принадлежности?	
Kesinlikle olumsuz/ Отрицательно	☐
Eğer başka bir grup veya dinin mensupları ise olumsuz Отрицательно, если это представители других течений	☐
Tarafsız / Нейтрально	☐
Olumlu/ Положительно	☐
Kararsız/ Затрудняюсь ответить	☐

Tablo-12

3-CAMİ CEMAATİNE SORULAN SORULAR/ ОПРОС ПРИХОЖАН МЕЧЕТЕЙ

1)Ne zamandan beri namaz kılıyorsunuz? Когда Вы начали читать намаз?		
Yıl/ год	Ay/месяц	Gün/ день
☐	☐	☐

Tablo-13

2)Namaz kılmaı nereden öğrendiniz? Где Вы научились чтению намаза?	
Camide/ В мечети	☐
Namazhanede/ В намазхане	☐
Medresede/ В медресе	☐
Evde/ Дома	☐
Diğer/ Другое	☐

Tablo-14

3)Size namaz kılmaı kim öğretti? Кто Вас научил читать намаз?	
Camî görevlisi/ İmam Служитель в мечети, имам	☐
Manevî hocam/ Духовный наставник	☐
Misyoner/ Миссионер	☐
Kendim/ Самостоятельно	☐
Diğer/ Другое	☐

Tablo-15

4)Sizce aşağıdaki sıralamanın hangisi doğru? Какой порядок БОЛЕЕ верный, по Вашему мнению?	
Farz-Tespîh-Sünnet/ Фарз-таспих-сунна	☐
Farz-Sünnet-Tespîh/ Фарз-сунна-таспих	☐
Bilmiyorum/ Не знаю	☐
Kararsızım/ Затрудняюсь ответить	☐

Tablo-16

5)Tabi olduğunuz din yaşam tarzınızı değiştirdi mi? Изменила ли религия Ваш образ жизни?	
Evet/ Да	Hayır/ Нет
☐	☐

Tablo-17

6) Namaz kılmaya başlamadan önce “...” kullanıyor muydunuz/ilgili sıkıntınız var mı idi? В прошлом, до чтения намаза были ли у Вас проблемы с “...”?							
	Alkol с алкоголем	Sigara с курением	Uyuşturucu с наркотиками	Borçla с долгами	Ailenizle В семье	Kumarla с азартными играми	Bugün/ А сейчас?
Evet Да	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Evet Да ☐
Hayır Нет	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Hayır Нет ☐
Reddetti Отказ	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Karasız
Karasız Затрудняюсь ответить	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zatрудняюсь ответить ☐

Tablo-18

7) Hangi mezheptensiniz? Какого мазхаба Вы придерживаетесь?	
Hanefî Mezhebi/ Ханафитский мазхаб	☐
Şafî Mezhebi/ Шафиитский мазхаб	☐
Mâlîki Mezhebi/ Маликитский мазхаб	☐
Hanbelî Mezhebi/ Ханбалитский мазхаб	☐
Diğer/ Другое	☐
Kararsızım/ Затрудняюсь ответить	☐

Tablo-19

Nasıl değerlendiriyorsunuz?... Одобряете ли Вы?...	Evet Да	Hayır Нет	Kararsızım Затрудняюсь ответить	Reddetti Отказ от ответа
8) Ölülerin arkasından Kur'ân okumayı Чтение Корана по покойному (мусульманину)	☐	☐	☐	☐
9) “Yüz Açar” geleneğini Обычай “беташар”	☐	☐	☐	☐
10) Suudi Arabistan devlet politikası, başka ülkelere örnek olmasını Представление политики Саудовской Аравии как образца для других государств	☐	☐	☐	☐
11) Rayımbek Batır'ın (kahraman) türbesini yıkmaq için yapılan teklifi	☐	☐	☐	☐

Предложение разобрать мавзолей Райымбек-батыра				
---	--	--	--	--

Tablo-20

4-CAMİ CEMAATİ ve CAMİ CEMAATİ DIŞINDAKİ HALKTAN SORULAN SORULARIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ/ СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ОПРОСА ПРИХОЖАН МЕЧЕТЕЙ И ГОРОЖАН

1) Sizce müslüman olan, ancak namaz kılmayan, Kur'ân okumayan ve İslâm'ın kanunlarına uymayanlar kimlerdir? По Вашему мнению, люди, которые считают себя мусульманами, но не совершают пятикратный намаз, не изучают Коран и не придерживаются законов Ислама – это...	
Ülkemizin sıradan olan müslümanları/ обычные в нашей стране мусульмане	☐
Kendisini müslüman sananlar/ люди, ошибочно считающие себя мусульманами	☐
Günahkarlar ve dindar olmayan müslümanlar/ не правоверные мусульмане	☐
İslâm'ın hak olduğuna noksan getiren düşmanlar враги мусульманской веры, загрязняющие истинный Ислам	☐
Kâfirler/ кафиры	☐
Kararsızım/ Затрудняюсь ответить	☐

Tablo-21

2) Ne kadar sıklıkla diğer din mensuplarıyla sohbet edersiniz? Насколько часто Вы общаетесь с представителями других религий?	
Devamlı/ Постоянно	☐
Çok sık/ Очень часто	☐
Zamandan zamana/ От случая к случаю	☐
Çok nadir/ Очень редко	☐
Hiçbir zaman/ Не общаюсь	☐

Tablo-22

3) Bir insanın başka dine mensup olması, sizin onunla olan ilişkinizi değiştirir mi? Зависит ли Ваше отношение к человеку от его или ее религиозной принадлежности?	
Evet/ Да	☐
Evet ancak istisna olabilir/ Да, но бывают исключения	☐
Bilmiyorum/ Не знаю	☐
Duruma bağlı/ Зависимо от обстоятельств	☐
Hayır ama öyle durumlarla karşılaşırım/ Нет, хотя бывают такие случаи	☐
Hayır/ Нет	☐
Kararsızım/ Затрудняюсь ответить	☐

Tablo-23

4)Часто ли у Вас бывают недопонимания из-за религиозных убеждений, традиций, высказываний? Dinî ve geleneksel konularda anlaşmazlıklar yaşıyor musunuz?	
Her zaman/ Постоянно	☐
Çok sık/ Очень часто	☐
Arada sırada/ От случая к случаю	☐
Çok nadir/ Очень редко	☐
Hayır/ Не бывает	☐

Tablo-24

5)İslâm düşmanlarına karşı yapılan çatışmalara katılmak için yurtdışına gidenleri nasıl değerlendiriyorsunuz? Как Вы оцениваете людей, выехавших за границу для участия в боевых действиях против «врагов Ислама»?	
Olumlu Положительно	☐
Tarafsız Нейтрально	☐
Olumsuz Отрицательно	☐

Tablo-25

6)Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığının din konusundaki tutumunu destekliyor musunuz? Вы поддерживаете политику официального мусульманского духовенства (ДУМК, муфтийят)?	
100% destekliyorum/ Поддерживаю, на все 100%	☐
Destekliyorum, ancak bazı eksiklikleri var Поддерживаю, хотя существуют некоторые недостатки	☐
Tarafsız/ Нейтрально	☐
Bilmiyorum/ Не знаю	☐
Desteklemiyorum/ Не поддерживаю	☐
Kararsızım/ Затрудняюсь ответить	☐

Tablo-26

5- KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ/ СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕСПОНДЕНТА

Katılımcının Yaşı/ Возраст Респондента	
Katılımcının Cinsiyeti Пол Респондента	
Erkek/ мужской ☐	Kadın/ женский ☐

Tablo-27

Katılımcıların Eğitim Seviyesi Образование	
Tam değil/ неполное	☐
Profesyonel Orta Meslek Okulu/ среднее или средне-профессиональное (ИТУ)	☐
Orta Meslek Okuluna Devam/ учащийся ССУЗа на момент опроса	☐
Orta Meslek okulu/ среднеспециальное	☐
Lisansa Devam/ студент ВУЗа на момент опроса	☐
Yüksek Meslek Okulu/ высшее, специальное (то что было, пятилетнее обр.)	☐
Lisans/ высшее, бакалавриат	☐
İkinci Yüksek Lisans/ высшее, магистратура	☐
Yüksek Lisan & Doktora/ высшее, послевузовское (учен. степень)	☐

Tablo-28

Çalışma Alanları Занятость Наемная работа	
Devlet Memuru/ госслужба,	☐
Kamu Sektörü: Eğitim ve Tıp/ бюджетная сфера: образование, медицина	☐
İş Alanı: Banka ve Ticaret/ сфера бизнеса: банк, торговля	☐
Üretim/ производство	☐
Bilim ve Sanat/ неправительственные организации, наука, творчество	☐
Diğer/другое	☐
Şirket Sahibi/ собственное предприятие	☐
Serbest Meslek/ Самозанятый	☐
Kolej ve Orta Meslek Okulu/ колледж, ССУЗ	☐
Lisans/ университет, ВУЗ(бак.)	☐
Yüksek Lisans/ магистратура	☐
Emekli	☐
Ev Hanımı ve Bebek Bakıcısı/ домохозяйка, по уходу за ребенком	☐
İşsiz (1 aydan fazla) безработный (более 1 месяца)	☐
Geçici Olarak İşsiz/ временно безработный	☐

Tablo-29